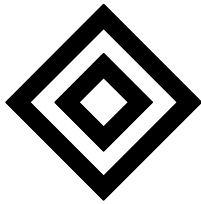

ირაკლი მანველიძე

**საქართველოს საბარეო
პოლიტიკის განვითარების
ტენდენციები**
XVI-XVIII საუკუნეები

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

**სოციალურ მეცნიერებათა, ბიზნესისა და
სამართალმცოდნეობის ფაკულტეტი**

სოციალურ მეცნიერებათა დეპარტამენტი

ირაკლი მანველიძე

**საქართველოს საბარეო პოლიტიკის
ბანკითარების ტენდენციები**

XVI–XVIII საუკუნეები

**გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2009**

შესავალი

ისტორიული განვითარების XVI–XVIII სს. ევროპელი ხალხის პოლიტიკურ, სოციალურ-ეკონომიკურ, რელიგიურ და კულტურულ სფეროებში განხორციელებულმა რადიკალურმა ცვლილებებმა გამოიწვია საერთაშორისო ურთიერთობებისა და სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის არსისა და ხასიათის სრული გარდაქმნა.

ევროპა XV ს-ის დასასრულისათვის საერთაშორისო ურთიერთობების განვითარების ახალ სტადიაში შევიდა. საბოლოოდ, ამ დროისათვის ჩამოყალიბდა დიდი სახელმწიფოები: ესპანეთი, პორტუგალია, საფრანგეთი, პოლონეთი, ავსტრია (ჰაბსბურგების სახლის სამემკვიდრო მიწები), რომლებიც წინათ შედიოდნენ გერმანელი ერის რომის საღვთო იმპერიის საზღვრებში. ასევე თურქეთი, არც ისე დიდი სკანდინავიური ქვეყნები – დანია, შვეცია და ნორვეგია, დასავლეთ გერმანული მცირე სათავადოები, იტალიის ქალაქ-სახელმწიფოები და ევროპის მცირე სახელმწიფოები ავსებდნენ კონტინენტის პოლიტიკურ რუკას. ევროპის აღმოსავლეთით თანდათან პოზიციებს აძლიერებდა მოსკოვის სახელმწიფო, რომელიც ევროპის პოლიტიკურ არენაზე გამოვიდა XVI ს-ის II ნახევრიდან. ამ დროიდან მან დაასრულა პოლიტიკური გაერთიანება და ჩამოყალიბდა ცენტრალიზებულ სახელმწიფოდ, ხოლო შემდეგ – აბსოლუტურ მონარქიად.

საერთაშორისო ურთიერთობათა სფეროში სისტემა მნიშვნელოვანი და ცნობილი ფენომენია. 1648 წლის ვესტფალიის ზავმა საფუძველი დაუდო საერთაშორისო ურთიერთობების სისტემის ჩამოყალიბება-განვითარებას.

სისტემური საერთაშორისო ურთიერთობის მთავარი სუბიექტი გახდა ეროვნული სახელმწიფოები თავიანთი სახელმწიფო-ეროვნული ინტერესებით. სწორედ ეს ინტერესები ხდებოდა მიზეზი მსოფლიო პოლიტიკაში წინააღმდეგობრივი კერების შექმნისა. ევროპაში სისტემური საერთაშორისო ურთიერთობების ფორმირება დაემთხვა კაპიტალიზმის განვითარებას, ხოლო ეკონომიკაში

მერკანტილიზმის წარმოქმნამ კიდევ უფრო გააძლიერა დაპირისპირება ევროპულ სახელმწიფოებს შორის.

ვესტფალიის ზაემა სავსებით შეცვალა საგარეო პოლიტიკური სიტუაცია ევროპაში. მან შექმნა სრულიად განსხვავებული ძალთა ბალანსი, ჩამოაყალიბა სხვა პოლიტიკური პრიორიტეტები და ფასეულობები. მთლიანობაში, მან შემოიტანა საერთაშორისო-სამართლებრივი საფუძვლები ევროპულ საერთაშორისო ურთიერთობების სისტემაში და განსაზღვრა მისი ხასიათი შემდეგ საუკუნეებში.

ევროპაში განხორციელებული კარდინალური ცვლილებების ფონზე, რადიკალურად განსხვავებული სურათი იყო საქართველოს საგარეო და შიდა პოლიტიკურ არენაზე.

XV ს-ის მიწურულიდან საქართველოს შემდგომ განვითარებას ორი გარემოება განსაზღვრავდა. პირველი ის, რომ ამ დროისათვის იგი არ წარმოადგენდა ერთიან პოლიტიკურ ორგანიზმს; მეორე მხრივ, XIII–XV სს-ის სოციალურ-ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა მოვლენებმა მისი ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად დაშლა განაპირობა. ქვეყანა ღრმა ფეოდალურ კრიზისში შევიდა. 1490 წელს მოწვეულმა სამეფო დარბაზმა ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოებისა და სამცხე-საათაბაგოს არსებობა დააკანონა. თუმცა ქვეყნის გაერთიანებისათვის ბრძოლა შემდგომშიც გრძელდებოდა. არცერთი მეფე-მთავარი საქართველოს დაშლის ფაქტს არ ურიგდებოდა და თითოეულ მათგანს მიაჩნდა, რომ სწორედ მას, და სხვას არავის, ჰქონდა უფლება, სათავეში ჩასდგომოდა სამშობლოს გაერთიანებისთვის წარმოებულ მოძრაობას. მაგრამ ამ პერიოდში ქვეყნის გაერთიანების პრობლემა ბევრ წილად საგარეო-პოლიტიკურ ფაქტორებზე იყო დამოკიდებული.

საქართველო XV–XVIII ს.ს. გარე ძალთა სათარეშო ასპარეზად რჩებოდა. მოცემულ პერიოდში ქართველი ხალხის საგარეო-პოლიტიკური ტენდენციების ძირითადი შინაარსი იყო ბრძოლა გადარჩენისათვის.

XVI–XVIII ს.ს. იყო ქვეყნის საგარეო პოლიტიკური კურსისა თუ ორიენტაციის გამოცდისა და ასევე, გამაერთიანებელ და გამოთიშ-

ველ ძალთა ჭიდილის ეპოქა. XVI ს. შუა წლებში კი, ირან-ოსმალეთის სახელმწიფოებმა პოლიტიკურად დაშლილი ქვეყანა შუა გაიყვეს და ამით, საკმაოდ დიდი ხნის მანძილზე, მისი შინაგანი ძალებით გაერთიანების საქმეს გადაულახავი დაბრკოლება შეუქმნეს.

XVI ს. შუა წლებამდე საქართველო, მართალია, ოფიციალურად დაშლილი ქვეყანა იყო, მაგრამ მათ შორის არსებული პოლიტიკური მიჯნების მიუხედავად, მაინც ქართველთა ქვეყნის მიწა-წყლის გარეგნულ მთლიანობას განასახიერებდნენ. ამის წინაპირობას ისიც წარმოადგენდა, რომ პოლიტიკურ ერთეულებად დანაწილებას არც ერთი სამეფო კანონიერად არ თვლიდა. ქართველი ხალხი არ ცნობდა ირან-ოსმალეთის სახელმწიფოთა 1555 წ. შეთანხმებას, რომლის ძალითაც ორად გაყოფილი საქართველო ამ სახელმწიფოთა ფარგლებში ცხადდებოდა და მათ შორის საზღვარი ღიხისა და სამცხის მთებს შორის გადიოდა.

საქართველოს, როგორც პატარა ქვეყნის საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის ძირითადი მიმართულება, მრავალსაუკუნოვანი ცხოვრების გამოცდილებას ეყრდნობოდა. საგარეო მფარველის ძიება დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში წაგებული ხალხის დროებითი ღონისძიება იყო და მკაცრი არჩევანის გზით უნდა მომხდარიყო. მართლაც, დაშლილობის ხანაში სამეფო-სამთავროების საგარეო ორიენტაცია კონკრეტული ვითარების შესაბამისად მერყეობდა და მფარველი ქვეყნის შინაგან თვისებებსაც ითვალისწინებდა. თუმცა კურსის ამგვარი მონაცვლეობა ქვეყანას საკმაოდ ძვირი უჯდებოდა.

XVI ს. 80-90-იან წლებში გაძლიერებულმა ოსმალეთმა თითქმის მთელი ამიერკავკასია დაიპყრო. საქართველოს კი სამცხე-საათაბაგო წაართვა. XVII ს. I ნახევარში ოსმალთა ძალმომრეობა შეცვალა შაჰ-აბასის დროინდელი ირანის ტირანიამ აღმოსავლეთ საქართველოში.

XVIII ს. 20-იანი წლების დასაწყისში, ქართველი პოლიტიკოსები ვახტანგ VI-ის მეთაურობით შეეცადნენ, რუსეთის დახმარებით განთავისუფლებულიყვნენ ირან-ოსმალეთის ბატონობისაგან. ამ მიზნით

იყო, რომ ვახტანგი პეტრე I-ის საგარეო-პოლიტიკურ გეგმებში საკუთარი ინტერესებით წაება, მაგრამ ოსმალეთმა საქართველო მთლიანად დაიპყრო, თვით ვახტანგი კი თავისი მრავალრიცხოვანი ამალით რუსეთში გადაიხვეწა.

XVIII ს. 20-40-იანი წლებში აღმოსავლეთ საქართველოში ჯერ ოსმალები, შემდეგ კი, ირანელები ბატონობდნენ. ქართველი ხალხი გამუდმებით იბრძოდა ორივე დამპყრობლის წინააღმდეგ. ეს ბრძოლა ირანელთა ბატონობის დამსობით დასრულდა. ასევე დიდი წარმატება ხვდა ოსმალებთან ბრძოლაში იმერეთის სამეფოსაც, რომელმაც მათი ბატონობის უღელი გადაიგდო და ფაქტიური დამოუკიდებლობა მოიპოვა.

პოლიტიკური მთლიანობისათვის ბრძოლას თვალსაჩინო წარმატება ჰქონდა XVIII ს. II ნახევარში. ქართლისა და კახეთის ერთ სამეფოდ გაერთიანება და სოციალურ-ეკონომიური აღმავლობა, ირანის ბატონობისაგან განთავისუფლება და სომხეთ-აზერბაიჯანის სახანოების დაქვემდებარება, ისევე როგორც სამეფო ხელისუფლების გაძლიერება დასავლეთ საქართველოში, იმის უეჭველი მანქნებელი იყო, რომ საქართველო თავისთავადი, დამოუკიდებელი განვითარების ფართო ასპარეზზე გამოდიოდა.

XVI ს. შუა წლებიდან, როცა რუსეთი ვოლგის აუზში გაბატონდა, კავკასიის რეგიონს დაუახლოვდა და აღმოსავლეთის ვრცელ ასპარეზზე ირან-ოსმალეთს დაუპირისპირდა, საქართველოს სამეფოსამთავროები რუსეთისაკენ იხრებოდნენ. შემდგომი პერიოდის ისტორიული გამოცდილება სულ უფრო და უფრო ადასტურებდა, რომ ირანი და ოსმალეთი საქართველოს ისეთ მფარველ ძალად ვერ გამოდგებოდნენ, რომლებიც ამ ქვეყნის აღმავალ განვითარებას ხელს შეუწყობდნენ. რუსეთის ორიენტაცია თანამიმდევრულად იმარჯვებდა და ხშირად ძლიერდებოდა ან სუსტდებოდა იმისდა შესაბამისად, თუ რამდენად აქტიურად ეხმაურებოდა თვით რუსეთის სახელმწიფო ამიერკავკასიის პოლიტიკურ ერთეულებს.

გართულებული საგარეო-პოლიტიკური ვითარების კვალდაკვალ, ქართული პოლიტიკური ელიტა ხშირად ევროპას მიაპყრობდა იმედიან თვალს, საიდანაც ყოველთვის იმედოვნებდა დახმარების მიღებას, მაგრამ კონტინენტზე მიმდინარე ინტერესთა კონფლიქტები თუ შექმნილი საერთაშორისო პოლიტიკური სიტუაცია, რეალურად გამორიცხავდა რაიმე ქემედითი დახმარების მიღებას. ამიტომაც იყო, რომ რუსული ორიენტაცია თანდათან უაღტერნატივო ხდებოდა.

XVI-XVIII სს. ორიენტაციის მონაცვლეობის კურსს (ირანთან, თურქეთთან, ევროპასთან, რუსეთთან) სრულყოფილად იცავდნენ ქართველი პოლიტიკოსები. მაგრამ საბოლოოდ, ახლო აღმოსავლეთის საერთაშორისო ვითარებაში მომხდარი ცვლილებების შესაბამისად, ისინი საბოლოოდ დადგნენ რუსეთთან სამფარველო კავშირის გზაზე. ასეთი ტენდენცია 1783 წ. გეორგიევსკის ტრაქტატით დასრულდა.

რუსეთის იმპერია საქართველოს დახმარების მოხოვნელის თანამშრომლობას თავისი დამპყრობლური მიზნებისათვის იყენებდა, ზოგჯერ ბრძოლის ველზედაც კი მიატოვებდა თავის მოკავშირეს, რომელიც „მფარველის“ პოლიტიკის მსხვერპლი ხდებოდა.

კავკასიის დაუფლებისათვის მებრძოლ სახელმწიფოებს შორის რუსეთი შედარებით უფრო ძლიერი, ცენტრალიზებული ქვეყანა იყო. იმ პერიოდში მართლმადიდებლური რელიგია ერთ-ერთი გადამწყვეტი ფაქტორი იყო, რომელიც ჩვენს ქვეყანას განუხრელად მიაქანებდა რუსეთის ორიენტაციისაკენ. ერეკლეს სახელმწიფო დიდ იმედებს ამყარებდა 1783 წ. ტრაქტატით გათვალისწინებულ პირობებზე. იმედოვნებდა, რომ რუსეთი საქართველოს საგარეო მტრებისაგან დაიცავდა.

რუსეთის იმპერიამ პატარა ქართლ-კახეთი თავის დიდსავე და ვრცელ გეგმებში ჩაითრია და სწორედ მაშინ უთხრა უარი დახმარებაზე, როდესაც ეს ერეკლეს სახელმწიფოსათვის ყველაზე აუცილებელი იყო.

დიდ სახელმწიფოებს შორის საქართველოს ნიადაგზე აღმოცენებული წინააღმდეგობა უაღრესად რთული აღმოჩნდა. 1783 წ. ტრაქტატიდან 4 წლის შემდეგ, რუსეთმა ამიერკავკასიის ასპარეზი დროებით მიატოვა. შესაბამისად, თავისი ძალების ანაბარად დარჩენილ საქართველოს ამიერკავკასიის სახანოებთან და ირან-თურქეთთან ნორმალური ურთიერთობის დამყარება ძნელად თუ შეეძლო.

XVIII ს. 80-იანი წლების მიწურული და 90-იანი წლების დამდეგი მძიმე იყო ქართველი ხალხის ცხოვრებაში. ქვეყნის პოლიტიკური ელიტა ყოველ ღონეს ხმარობდა, რომ ქვეყანა კრიზისიდან გამოეყვანათ. 1789 წ. გარკვეული ხელისშემწეობი ვითარებაც შეიქმნა ქართლ-კახეთისა და იმერეთის პოლიტიკური გაერთიანებისათვის. ფეოდალური ზედაფენების დიდი ნაწილის მხარდაჭერის მიუხედავად, ეს წამოწყებაც ვერ განხორციელდა; არც 1790 წ. შეკრულ ივერიელ მეფე-მთავართა სამხედრო-პოლიტიკურ კავშირს გამოუღია არსებითი ნაყოფი ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებისათვის. იყო მცდელობა ქვეყნის საგარეო პოლიტიკური კურსის შეცვლისაც. აღნიშნული საკითხების გადაწყვეტაში, ხელიშემშლელ ფაქტორთა შორის, საგარეო ნიუანსები გადამწყვეტი აღმოჩნდა.

1795 წ. ირანელთა თავდასხმამ თბილისი დაანგრია, ქართლი მოაოხრა და მისი სახელმწიფოს ძლიერების საფუძვლები საბოლოოდ შეარყია. დასუსტებულმა ქართლ-კახეთმა თავისი სახელმწიფოებრიობის დაცვა ვეღარ შეძლო. 1801 წ. იგი რუსეთმა გააუქმა და აღმოსავლეთ საქართველო გუბერნიად გამოაცხადა.

სოლომონ I-ის გარდაცვალების შემდეგ (1784) დასავლეთ საქართველოშიაც დაძაბული ვითარება შეიქმნა. მართალია, 1789 წლიდან იმერეთში ერეკლეს შვილიშვილი, სოლომონ II-ის სახელით დავით არჩილის ძე გამეფდა, მაგრამ ამით მდგომარეობა არ გამოსწორებულა. იმერეთის მეფესა და მთავრებს შორის შინაფეოდალური ომი არ ცხრებოდა. რუსეთმა შესანიშნავად გამოიყენა შექმნილი ხელსაყრე-

ლი საერთაშორისო ვითარება და დასავლეთ საქართველოშიც გა-
ამყარა პოზიციები.

ნაპოლეონის ეგვიპტეში ლაშქრობით შეშინებული ოსმალეთი, რომელიც ამ დროს საკმაოდ დასუსტებული იყო, რუსეთთან იძულებით კავშირში აღმოჩნდა. რუსეთმა კი ამით დასავლეთ საქარ-
თველოში თავისუფალი მოქმედების საშუალება მიიღო; მეფე-მთავ-
რები ჯერ მფარველობაში აიყვანა, მერე იმერეთის სამეფოც გააუქმა
(1810 წ.), უფრო გვიან კი, გურიის, სამეგრელოს, სვანეთისა და
აფხაზეთის მთავართა ხელისუფლებაც მოსპო.

ამრიგად, რუსეთმა თავისი ბატონობა მთელ საქართველოზე გა-
ავრცელა, ადგილობრივი მმართველობა მოშალა და აქაც იმპერიის
გუბერნიებში არსებული წესრიგი შემოიღო. ქართული სახელმწიფო-
ებრიობის გაუქმება საქართველოს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური
ცხოვრების ისტორიაში განცდილ დიდ მარცხს მოასწავებდა.

რუსეთის ძალადობის მიუხედავად, იმ ისტორიულ ვითარებაში,
როდესაც ქართველ ხალხს ფიზიკური გადაშენების საფრთხე ემუქ-
რებოდა, შედარებით მოწინავე რუსეთთან შეერთებას ობიექტურად
პროგრესული შედეგები მოჰყვა. რუსეთმა შეძლო საქართველოს
მიწა-წყლის სრულად გაერთიანება თავის მფლობელობაში. 1801
წლიდან სულ რაღაც სამი ათეული წლის განმავლობაში, რუსეთის
მიერ საქართველოსა და მის საზღვრებთან საშინაო და საგარეო
ომების დასრულების შემდეგ, ქართველმა ხალხმა რამდენადმე სტა-
ბილური მშვიდობა და ეკონომიური განვითარების შესაძლებლობა
მოიპოვა.

ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმება დაემთხვა საერთა-
შორისო ურთიერთობათა ვესტფალიის სისტემის მსხვერველსა და
ახალი, ვენის საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემის ჩამოყა-
ლიბებას. ამ სისტემამ მსოფლიო პოლიტიკაში ახალი საერთაშო-
რისო წესრიგი შემოიტანა, რომელიც „ლეგიტიმიზმის“ სახელითაა
ცნობილი. მართალია, იგი ითვალისწინებდა ძველი მონარქიული
რეჟიმების აღდგენას ევროპაში, რომელიც რუსეთის იმპერატორის

ალექსანდრე I-ის განსაკუთრებულ სურვილს წარმოადგენდა, მაგრამ იგივე არ მოხდა საქართველოში. პირიქით, აქ რუსეთმა ადგილობრივი მონარქიული მმართველობა გააუქმა. ცხადია, ამ საქმეში გარკვეული და მნიშვნელოვანი როლი იმ საერთაშორისო-პოლიტიკურმა კონიუნქტურამაც შეასრულა, რომელიც ამ პერიოდში ევროპასა და აღმოსავლეთში შეიქმნა. რუსეთი ვენის საერთაშორისო ურთიერთობათა სისტემაში მსოფლიო პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი მოთამაშე იყო და მას ანგარიშსაც უწევდნენ. ამ პერიოდში ამიერკავკასიაში არსებული სიტუაცია კი მთლიანად რუსეთის ინტერესებს პასუხობდა, რაც მისი იმპერიული პოლიტიკის განხორციელებას ხელსაც უწყობდა.

რუსეთის კავკასიური პოლიტიკა უნდა შეფასდეს მსოფლიო პოლიტიკაში მაშინ არსებული ვითარების გათვალისწინებით, ვინაიდან საერთაშორისოს ურთიერთობებში მაშინ არსებული დაპირისპირებები თუ ინტერესთა კონფლიქტები ირიბად დაკავშირებული იყო და აისახებოდა კავკასიის რეგიონის საერთაშორისო პოლიტიკურ მდგომარეობაზეც. მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ის გარემოება, რომ რუსეთის ყურადღება მიმართული იყო დასავლეთისკენ, სადაც XVIII ს-ის II ნახევარში არანაკლებ მსოფლიო მნიშვნელობის მოვლენები ხდებოდა – ინგლისის ამერიკული კოლონიების აჯანყება მეტროპოლის წინააღმდეგ, რევოლუცია საფრანგეთში და ვერსალის სასახლის ომები. ყველა ამ მოვლენას უდიდესი გავლენა ჰქონდა მსოფლიო პოლიტიკაზე. რეალურად კი, არც ევროპას და მით უფრო რუსეთს, როცა მათი რესურსების დიდი ნაწილი ამ მოვლენებისკენ იყო მიმართული, საქართველოს ბედ-იღბალი ნაკლებ საინტერესო იქნებოდა. აშკარა იყო, რომ საქართველო საკუთარი გეოპოლიტიკური მდებარეობის და მაშინდელი საერთაშორისო პოლიტიკური კონიუნქტურის მსხვერპლიც იყო. მსოფლიო პოლიტიკა კი სისტემური ცვლილების მოლოდინში იყო, რომელშიც რუსეთი მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა.

საერთაშორისო პოლიტიკური სიტუაცია ევროპაში XVI–XVIII საუკუნეებში და საქართველო

1.1. ევროპის პოლიტიკური რუკა XVI საუკუნეში

ახალი ისტორიის პერიოდს კაცობრიობის ისტორიაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს. ეს სახელწოდება სავსებით შეესაბამება იმ ახალ ტენდენციებს, რომლებიც ამ დროს განვითარდა ევროპასა და დანარჩენ მსოფლიოში. ფაქტობრივად, ამ ცვლილებებმა განსაზღვრა მსოფლიოს შემდგომი განვითარების სახეც.

XVI ს. არის განსაკუთრებული ძვრების პერიოდი, რომელმაც მნიშვნელოვნად განაპირობა შემდეგი ეპოქის ევროპის განვითარება.

სწორედ ამ პერიოდიდან, სახელმწიფოთა შორის თანამშრომლობისა და ურთიერთობების კუთხით მომზადდა ნიადაგი სისტემური საერთაშორისო ურთიერთობების ჩამოყალიბებისათვის. ევროპაში საერთაშორისო ურთიერთობის თვალსაზრისით, აღნიშნული პერიოდი ჯერ კიდევ არის დინასტიური დიპლომატიის საუკუნე. ამ დრომდე არ არსებობდა სახელმწიფოთა შორის მკვეთრად გამოიწვეული საზღვრები. ხოლო ევროპის პოლიტიკურ ერთეულებს შორის მიმდინარეობდა კონფესიური წინააღმდეგობა.

ახალ პერიოდში, სისტემური საერთაშორისო ურთიერთობების ფორმირების წინაპირობებად მოგვევლინა ის საშინაო და საგარეო ცვლილებები, რომლებსაც ადგილი ჰქონდა ევროპის კონტინენტზე. უპირველესად, ეს პროცესები დაკავშირებული იყო კაპიტალიზმის განვითარებასთან, რომელიც ევროპაში დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების დროიდან იყო შესაძენვეი.

XV ს-ში ნაოსნობის განვითარებას მოჰყვა ევროპული იმპერიალიზმის ჩამოყალიბება. გემების საშუალებით შესაძლებელი გახდა დიდი ოდენობის ტვირთის გადაზიდვა და მუზავრთა გადაყვანა შორეულ ქვეყნებში. პორტუგალია იყო პირველი ქვეყანა,

საიდანაც დაიწყო მსოფლიოს სხვა ქვეყნების აღმოჩენათა ეპოქა. მოგვიანებით, მსგავსი ინიციატივებით ასპარეზზე გამოვიდნენ ესპანეთი, ბრიტანეთი და საფრანგეთი. თავისი ძლიერი სამხედრო შეიარაღების წყალობით ევროპელებმა დაიმორჩილეს ოკეანის სანაპირო ზოლში განლაგებული ქალაქები და თავიანთ კონტროლს დაუქვემდებარეს ძირითადი სავაჭრო მარშრუტები. ეტაპობრივად ევროპელების ექსპანსია გავრცელდა ლათინური ამერიკის, მოგვიანებით კი, ჩრდილოეთ ამერიკის, აზიისა და აფრიკის ტერიტორიაზე.

XVI ს-ში ესპანეთმა ცენტრალური ამერიკის, ხოლო პორტუგალიამ ბრაზილიის ტერიტორია თავისი იმპერიის ფარგლებში მოაქცია. დიდმა ბრიტანეთმა და საფრანგეთმა კოლონიები მოიპოვეს ჩრდილოეთ ამერიკასა და კარიბის ზღვის კუნძულებზე. კოლონიებში მოპოვებულ სიმდიდრეს ევროპის მონარქები ჯარისა და სახელმწიფოს გასაძლიერებლად იყენებდნენ.

ახალი სამყაროს, ინდოეთისაკენ მიმავალი ახალი საზღვაო გზის, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში ახალი მიწების აღმოჩენამ და სამყაროს გარშემო მოგზაურობებმა არა მარტო ჩამოაყალიბეს ევროპელების წარმოდგენა მთლიანად მსოფლიოზე, არამედ განაპირობეს ევროპული სახელმწიფოების გეოპოლიტიკური ინტერესების შეცვლაც. ერთი მხრივ, დაიწყო ევროპის, როგორც ერთი მთლიანი პოლიტიკური ორგანიზმის ფორმირება, რომელიც ცივილიზაციური განვითარების კუთხით წინააღმდეგობაში მოდიოდა დანარჩენ მსოფლიოსთან, ხოლო, მეორე მხრივ, დიდმა გეოგრაფიულმა აღმოჩენებმა სტიმული მისცეს აქტიურ საერთაშორისო და ეკონომიკურ კავშირ-ურთიერთობებს. მთლიანობაში კი, ეს ხელს უწყობდა მსოფლიო მასშტაბით საქონლის ბაზრის გაფართოვების შესაძლებლობას. პროცესების ამგვარი განვითარება, კიდევ უფრო ააქტიურებდა კონტინენტთა შორის ურთიერთობებს, რაც აახლოვებდა ევროპას ამერიკასთან, აზიასა და აფრიკასთან.

ევროპის კონტინენტზე მოხდა ქვეყნების შიდა პოლიტიკური კონსოლიდაცია, რომლებიც თანდათანობით გარდაიქმნენ ცენტრალიზებულ ფეოდალურ-აბსოლუტურ მონარქიებად. ასეთი სახელ-

მწიფოები საკმაოდ დიდხანს, ნიდერლანდების და ინგლისის ბურჟუაზიული რევოლუციების შემდეგაც კი განაგრძობდნენ არსებობას ევროპის კონტინენტზე; მცირე სასენიორებს შორის ფეოდალური ომების შეწყვეტის კვალდაკვალ, რომლებიც დაემორჩილენ ძლიერ სამეფო ხელისუფლებას, შეიქმნა შედარებით მტკიცე შიდა წესრიგი. აღნიშნული პროცესი ხელს უწყობდა ქვეყნების შემდგომ ეკონომიკურ, კერძოდ კი, კაპიტალისტურ განვითარებას.

მართალია, აბსოლუტური მონარქია, როგორც ცენტრალიზებული და ძლიერი სახელმწიფო, დარჩა თავის აზნაურულ-კლასობრივი წარმომავლობის საწყისებზე, თუმცა, მაინც უნარიანად შეძლო თავი დაეღწია წინა ეპოქების ფეოდალურ-ყაჩაღური ფუნქციისაგან (მემკვიდრეობისაგან) და დაეცვა მისი ქვეშევრდომების საგარეო პოლიტიკური ინტერესები. ახალ ეპოქაში სახელმწიფო ხელისუფლებამ ბურჟუაზია აღიქვა წესრიგის დასაყრდენად და კეთილდღეობის საფუძვლად სახელმწიფოში.

ევროპელი ხალხის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, რელიგიურ, კულტურულ სფეროებში განხორციელებულმა XVI ს-ის კარდინალურმა ცვლილებებმა საერთაშორისო ურთიერთობები და სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა ხასიათითა და არსით გარდაქმნა.

ევროპა XV ს-ის დასასრულისათვის საერთაშორისო ურთიერთობების განვითარების ახალ სტადიაში შევიდა. საბოლოოდ, ამ დროისათვის ჩამოყალიბდა დიდი სახელმწიფოები: ესპანეთი, პორტუგალია, საფრანგეთი, პოლონეთი, ავსტრია (ჰაბსბურგების სახლის სამემკვიდრო მიწები), რომლებიც წინათ შედიოდნენ გერმანელი ერის რომის საღვთო იმპერიის საზღვრებში. ასევე თურქეთი, არც ისე დიდი სკანდინავიური ქვეყნები – დანია, შვეცია და ნორვეგია, დასავლეთ გერმანული მცირე სათავადოები, იტალიის ქალაქ-სახელმწიფოები და ევროპის მცირე სახელმწიფოები ავსებდნენ კონტინენტის პოლიტიკურ რუკას. ევროპის აღმოსავლეთით თანდათან პოზიციებს აძლიერებდა მოსკოვის სახელმწიფო, რომელიც ევროპის პოლიტიკურ არენაზე გამოვიდა XVI ს-ის II ნახევრიდან. ამ დროიდან მან დაასრულა პოლიტიკური გა-

ერთიანება და ჩამოყალიბდა ცენტრალიზებულ სახელმწიფოდ, ხოლო შემდეგ – აბსოლუტურ მონარქიად.

ამრიგად, ევროპის კონტინენტზე რამდენიმე ძლიერი და პატარა სახელმწიფო არსებობდა. ყველა ეს სახელმწიფო საკუთარი ინტერესების შესაბამისად, თავის აქტიური თუ პასიური მოქმედებებით, ევროპის კონტინენტზე ქმნიდა საერთო პოლიტიკურ კლიმატს XVI–XVIII ს.ს.

1.2. საერთაშორისო ურთიერთობების პერიოდიზაცია XVI–XVIII საუკუნეებში და ევროპის სახელმწიფოების ძირითადი საგარეო პოლიტიკური კურსი

ევროპაში, XVI–XVIII ს.ს. საერთაშორისო წინააღმდეგობის სამი ძირითადი კერა არსებობდა. აღნიშნული კონფლიქტური კვაძებები ყოველ წუთს შეიძლება გამხდარიყო დიდი ომის მიზეზი.

პირველი, XVI–XVIII ს-ში დასავლეთ ევროპაში ერთმანეთს დაეჯახა კონტინენტის დიდი სახელმწიფოების ესპანეთის, საფრანგეთის, ინგლისის და ჰოლანდიის (XVII ს-დან) სავაჭრო-კოლონიური ინტერესები.

მეორე, XVI ს-ში, ევროპის სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონში წარმოიქმნა და საბოლოოდ, XVIII ს-ში ჩამოყალიბდა ე.წ. „აღმოსავლეთის საკითხი“ – ევროპის დიდ სახელმწიფოებსა და თურქეთს, რუსეთსა და თურქეთს შორის ურთიერთობების პრობლემა.

მესამე, ევროპის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, რეგიონის დიდი სახელმწიფოები სამი საუკუნის მანძილზე აწარმოებდნენ სისხლისმღვრელ ომებს ბალტიის ზღვაზე გაბატონებისათვის.

ევროპის საერთაშორისო ურთიერთობებში დაპირისპირების ეს სამი კვანძი არა მარტო ენაცვლებოდა, არამედ გავლენასაც ახდენდა ერთმანეთზე. მთლიანობაში კი, ქმნიდნენ საკმაოდ მოულოდნელ და რთულ კომბინაციებს საერთაშორისო ურთიერთობებში.

XVI ს-ში, ამერიკის და ინდოეთის საზღვაო გზების გახსნის შემდეგ, დასავლეთის დიდი სახელმწიფოების წინაშე საკმაოდ მწვავე საკითხი წარმოიქმნა კოლონიების დაპყრობისა და ზღვისიქეთა სამფლობელოების გაფართოების შესახებ. ევროპაში მიმდინარე პოლიტიკურ ერთეულთა დაპირისპირებები კი ართულებდა ბრძოლებს კოლონიებში. სწორად, კონტინენტზე მიმდინარე კონფლიქტები სწორედაც რომ მწვავედებოდა დასავლეთის დიდი სახელმწიფოების კოლონიურ სამფლობელოებში მომხდარი ცვლილებების (გაგლენის ახალი სფეროების მოპოვების) კვალდაკვალ.

XVI ს-ში, ყველაზე დიდი ევროპული კოლონიური სახელმწიფოები იყვნენ საფრანგეთი და ესპანეთი. თუმცა, XVI ს-ის II ნახევრიდან იწყება ინგლისის კოლონიური ძალის გაძლიერება. ამ პერიოდში მოხდა ნიდერლანდების რევოლუციაც და მათი აჯანყება ესპანეთის ბატონობის წინააღმდეგ. XVI ს-ის ბოლოსათვის, ევროპაში შეიქმნა ახალი, დამოუკიდებელი, პირველი ბურჟუაზიული სახელმწიფო - შეერთებული პროვინციების რესპუბლიკა, რომელიც ისტორიაში ჰოლანდიის რესპუბლიკადაა ცნობილი.

უშუალოდ XVI ს-ში, საერთაშორისო ურთიერთობების ძირითადი შინაარსი ევროპის კონტინენტზე იყო ესპანეთსა და საფრანგეთს შორის ბრძოლა, ინგლისისა და ესპანეთის წინააღმდეგობა ზღვაზე ბატონობისათვის. ამ ომების შედეგად დასუსტდა ესპანეთი. მისთვის დამღუპველი აღმოჩნდა ინგლისთან დაპირისპირება და განსაკუთრებით, ნიდერლანდების განმათავისუფლებელი ბრძოლა მის წინააღმდეგ. მადრიდის გაგლენის შესუსტების კვალდაკვალ ევროპაში გაძლიერდა ინგლისი, საფრანგეთი და ჰოლანდია.

ევროპაში, XVII ს-ში, საფრანგეთი გახდა ყველაზე ძლიერი სახელმწიფო და გაუჩნდა კონტინენტზე ჰეგემონობის პრეტენზია. ამ პერიოდში საფრანგეთი გადაიქცა დიდ კოლონიურ სახელმწიფოდ, ხოლო ინგლისში განხორციელდა ბურჟუაზიული რევოლუცია. ასევე, დაიწყო ბრძოლა ორ საზღვაო სახელმწიფოს – ინგლისსა და ჰოლანდიას შორის ზღვაზე ბატონობისათვის. ამ ბრძოლაში ინგლისმა მოიპოვა წარმატება. რეალურად, მას ევრო-

პაში მხოლოდ ერთი მოწინააღმდეგე, საფრანგეთი დარჩა. მათ შორის დაუნდობელი ბრძოლა მიმდინარეობდა მთელი XVIII ს-ის მანძილზე. მიუხედავად ამ კონფლიქტში საფრანგეთის დამარცხებისა, მან მაინც შეინარჩუნა ძლიერი სახელმწიფოს სტატუსი კონტინენტზე. თუმცა, მან დაკარგა თავის ოკეანისგაღმა კოლონიური სამფლობელოების დიდი ნაწილი.

ამრიგად, XVIII ს-ის ბოლოსათვის ინგლისი გახდა არა მხოლოდ პირველი კოლონიური და საზღვაო სახელმწიფო ევროპაში, არამედ თანდათან გარდაიქმნა „მსოფლიოს მასტერად“, რომელიც აწარმოებდა საქონელს მთელი მსოფლიოსათვის.

ასეთი იყო დასავლეთ ევროპაში საერთაშორისო ურთიერთობების ძირითადი სტრუქტურა XVI–XVIII სს.

მოცემულ პერიოდში სისტემური საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორია შეიძლება დავეთვოთ შემდეგ პერიოდებად:

პირველი, ესპანეთის ბატონობის პერიოდი ევროპაში, რომელმაც მთელი XVI ს. მოიცვა. ეს იყო სისხლისმღვრელი რელიგიური ომების პერიოდიც, რომელშიც მადრიდის სასახლე აქტიურ მონაწილეობას დებულობდა, როგორც ფეოდალურ-კათოლიკური რეაქციის საყრდენი. საკუთრივ დასავლეთ ევროპაში ეს არის ესპანეთ-საფრანგეთის დაპირისპირებისა და ბრძოლების პერიოდი.

მეორე, ევროპაში საფრანგეთის ჰეგემონობის პერიოდი. მისი კულმინაციური მომენტი ვესტფალიის ზავი (1648) და მასთან დაკავშირებული ლუი XIV საგარეო პოლიტიკა. ეს ასევე იყო საფრანგეთსა და ჰოლანდიას შორის დაძაბული ბრძოლის, ახალგაზრდა ჰოლანდიის რესპუბლიკისა და მისი წარმომადგენლების ბრწყინვალე დიპლომატიური მოქმედების, ინგლისის მნიშვნელოვანი გაძლიერების დრო. ეს უკანასკნელი განსაკუთრებით შესამჩნევი გახდა ბურჟუაზიული რევოლუციისა და ევროპაში მისი დიპლომატიური როლის გაძლიერების შემდეგ.

მესამე პერიოდი დაახლოებით ემთხვევა XVIII ს., როცა ინგლისსა და საფრანგეთს შორის ბრძოლა კოლონიებისა და მსოფლიო პოლიტიკაში პირველი ადგილის მოპოვებისათვის კულმინაციურ წერტილს აღწევს.

ადმოსავლეთ ევროპაში, სწორედ ეს პერიოდი დაემთხვა საერთაშორისო ურთიერთობების მუდმივი მონაწილის სახით ახალგაზრდა რუსეთის იმპერიის გასვლას ასპარეზზე.

ზემოაღნიშნულმა საერთაშორისო წინააღმდეგობებმა მკაფიო გამოხატულება ჰპოვეს XVII–XVIII ს.ს. ოთხ მსხვილ საერთო ევროპულ ომში:

პირველი – ოცდაათწლიანი ომი (1618-1648);

მეორე – ომი ესპანეთის მემკვიდრეობისათვის (1701-1714);

მესამე – შვიდწლიანი ომი (1756-1763);

მეოთხე – რევოლუციური და ნაპოლეონის ომები (1791-1815), რომელიც ევროპაში მსხვილი და რადიკალური ცვლილებების მომტანი აღმოჩნდა.

ამ პერიოდში არანაკლები მნიშვნელობის მოვლენა იყო ინგლისის ამერიკული კოლონიების დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა მეტროპოლის წინააღმდეგ, რომელიც 1783 წლის ვერსალის ზავით დასრულდა კოლონიების გამარჯვებით. შეიქმნა ამერიკის შეერთებული შტატების სახელმწიფო.

ყველა ეს მოვლენა პირდაპირ თუ ირიბი კავშირით გავლენას ახდენდა საქართველოს საგარეო პოლიტიკურ მდგომარეობაზე. ყოველ შემთხვევისათვის, ევროპულ საერთაშორისო პოლიტიკაში გლობალური თუ ლოკალური კონფლიქტები და მის შესაბამისად მოწყობილი ძალთა კონფიგურაცია კონტინენტზე, არ იძლეოდა საშუალებას საქართველოს ევროპულ პოლიტიკაში ჩართვისათვის. სამწუხაროდ, იგი ირან-ოსმალეთის ცილობის საგანი გახდა და ევროპის პოლიტიკური ერთეულებიც მას განიხილავდნენ როგორც აღნიშნული სახელმწიფოების გავლენის სფეროებს.

13. საერთაშორისო ურთიერთობების ევოლუცია და თავისებურებები ახალ პერიოდში

XVII ს-ის შუა ხანებში საერთაშორისო ურთიერთობები განიცდიდა თავისებურ ბიფურკაციას (გაყოფას, განაწილებას). XVI ს-

ის შუა ხანებში ჩამოყალიბებული ჰაბსბურგების სამოქმედო პრინციპი – *Cujus region, ejus religio*, რომლის თანახმად ქვეყანაში ბატონობს ის რწმენა, რომელსაც მხარს უჭერს მისი მმართველი – ამ დროიდან არსებით ტრანსფორმაციას განიცდის და ცვლის კონფესიური ფაქტორის როლს მსოფლიო პოლიტიკაში, თუმცა ჯერ კიდევ არ არის მომხდარი საერთაშორისო ურთიერთობების სრული სეკულარიზაცია.

სწორედ, საერთაშორისო პოლიტიკიდან რელიგიის ფაქტორის გამოყოფისაკენ მიდრეკილება გულისხმობს ბიფურკაციას. რელიგია ჯერ კიდევ რჩებოდა მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ასპექტად და ეს კარგად გამოჩნდა ოცდაათწლიანი ომის მოვლენების დროს.

ევროპის შუასაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე, კონტინენტს, ევროპის მონარქების და განსაკუთრებით, „გერმანელი ერის რომის საღვთო იმპერიის“ იმპერატორების სახით, ჰქონდა რომის პაპის ხელისუფლებისადმი დაპირისპირების ტენდენცია. ვინაიდან იმპერატორებს, პაპის ხელისუფლების მსაგვსად, გააჩნდათ მსოფლიო თეოკრატიული მმართველობის სისტემის შექმნის პრეტენზია. ნიშანდობლივია, რომ გერმანიის პროტესტანტი მთავრების და ჩრდილოეთ ევროპის მონარქების ერთობლივი დაპირისპირება ჰაბსბურგების კათოლიკური უნივერსალიზმის სამეფო სახლის გერმანული წარმოშობის იმპერატორების ექსპლუატაციის წინააღმდეგ, რელიგიური ნიშნით თავისთავად წარმოადგენდა ბრძოლის უკანასკნელ აქტს კონტინენტზე ბატონობისათვის.

იმპერატორი ფერდინანდ II საკუთარ თავს სერიოზულად განიხილავდა, როგორც „ღმერთის წარმომადგენელს“. იგი ამ სული-სკვეთებით ხელმძღვანელობდა ჭეშმარიტ ჯვაროსნულ ლაშქრობას გერმანიის პროტესტანტულ ოლქებში, ვინაიდან კონტრრეფორმაციის განხორციელების საფუძველზე განზრახული ჰქონდა შეექმნა ევროპაში უნივერსალური კათოლიკური იმპერიის მსგავსი გაერთიანება.

კარდინალ რიშელიეს სახით ის შეეჯახა არა მარტო გაბედულ სახელმწიფო და პოლიტიკურ მოღვაწეს, არამედ საგარეო პოლიტიკის ახალი პრინციპის შემოქმედსაც. საერთაშორისო ურთიერთობებში რელიგიურად შეფერილი უნივერსალიზმის სანაცვლოდ შემოვიდა პრინციპი – *raison d'etat* – სახელმწიფო ინტერესები, რომლის არსიც მანამდე არსებული რელიგიური კრედოს გარდაქმნა იყო. ბევრი ევროპელი დიპლომატისა და სახელმწიფო მოღვაწისათვის ეს ახალი პრინციპი გახდა დოგმა და რწმენის სიმბოლო.

მკვლევართა აზრით, ოცდაათწლიანი ომის „ქურაში“, მოვლენების უშუალო მონაწილეთა ნებისგან დამოუკიდებლად, შესაძლოა საბოლოოდ „გამოიჭედა“ თანამედროვე სახელმწიფო ისეთი ატრიბუტებით, როგორცაა შიდა და საგარეო სუვერენიტეტი, ბიუროკრატია, რეგულარული არმია, მკვეთრად გამიჯნული და საერთაშორისოდ აღიარებული საზღვრების არსებობა, ტერიტორიაზე ცენტრალიზირებული კონტროლი და ა.შ. სწორედ, XVIII–XIX სს. მანძილზე, სახელმწიფო, „ეროვნული სახელმწიფოს“ ევოლუციური განვითარების, ანუ „ერი-სახელმწიფოს“ ჩამოყალიბების შედეგად, საბოლოოდ, გახდა საერთაშორისო ურთიერთობების წამყვანი სუბიექტი.

თუკი პაპს და საიმპერატორო ხელისუფლებას შორის, პოლიტიკურ სფეროში შუასაუკუნოვანი კონფლიქტი განპირობებული იყო ალტერნატიული ძალის ცენტრის არსებობის შექმნის შესაძლებლობით და ევროპული კონსტიტუციონალიზმის წარმოქმნით, მაშინ ევროპის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში დომინირებული ხელშეკრულების საფუძველი ჯერ კიდევ ფეოდალიზმის დროიდან ბევრი რამით ახდენდა გავლენას საერთაშორისო ურთიერთობების ხასიათზე. კერძოდ, ფეოდალური სახელმწიფო (ევროპის ნებიმიერი სახელმწიფო, ასევე იმპერია - რომის საღვთო იმპერია) თავისი არსით, თავისთავად წარმოადგენდა სხვადასხვა სტატუსის და რანგის სუბიექტებს შორის სახელშეკრულებო ურთიერთობების რთულ სისტემას. რა თქმა უნდა, შესაბამისი ხელშეკრულების დახმარებით ხდებოდა ვასალიტეტთან ურთიერთობის რეგლ-

ამენტაციაც, რომელიც აფიქსირებდა ფეოდალური სამართლის სუბიექტებს (მონარქები, ფეოდალური არისტოკრატის წარმომადგენლები, რაინდები, სასულიერო პირები, მოქალაქეები) შორის ურთიერთვალდებულებებს. იგი ასევე განამტკიცებდა შესაბამის სავაჭრო და პოლიტიკურ უფლებებსა და პრივილეგიებს. ვარაუდობენ, რომ შემთხვევითი არ უნდა იყოს იმ თეორიის ფართოდ აღიარება, რომელიც მიიჩნევს ხელისუფლების წარმოქმნას „ხელშეკრულების პრინციპის“ საფუძველზე. ეს კი შესაძლებელი აღმოჩნდა ახალი ეპოქის გარიჟრაჟზე, სწორედ ევროპაში და შემთხვევითაც არა. დომინირებული ხელშეკრულების არსებობამ, რომელიც ასახავდა საზოგადოებრივი ორგანიზმის გარკვეულ საკითხებს, საფუძველი დაუდო საერთაშორისო სამართლის ჩამოყალიბებას. ამ უკანასკნელის ფარგლებში შესაძლებელი იყო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ნორმების მიღება სხვადასხვა სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობის მოწესრიგებისათვის. XVII ს-ში, კოლონიებისათვის ბრძოლისა და საერთაშორისო ვაჭრობაში მონაპოლიზმის მოპოვების გაელენით, საერთაშორისო სამართლის განვითარებამ მიიღო დამატებითი იმპულსი.

მოცემულ პერიოდში საერთაშორისო ურთიერთობების ევოლუციის თავისებურება იყო საერთაშორისო ურთიერთობის მსოფლიო სისტემაში მისი ცალსახად ევროცენტრისტული მოწყობა. ეს არ ნიშნავს, რომ საერთაშორისო ურთიერთობების ყველა ძირითადი მოვლენა მიმდინარეობდა ევროპაში. რა თქმა უნდა, არა მაგალითად, ჩინეთში ამ დროს ხდებოდა დინასტიის შეცვლა (მინის იმპერიის დაცემა და ცინების მანჯურიული დინასტიის დამყარება) და იმპერიის ტერიტორიული გაფართოება. კერძოდ, XVII ს-ის დასასრულს და XVIII ს-ის I ნახევარში იმპერიის საზღვრები მიიწვედა ჩრდილოეთით ამურამდე და დასავლეთით თანამედროვე ყაზახეთის მიმართულებით.

ინდოეთის ნახევარკუნძულზე კი პირიქით. XVIII ს. დასაწყისში ხდება დიდი მოგოლის იმპერიის დაცემა, რომელსაც მოჰყვა საკმაოდ მძიმე პოლიტიკური შედეგები. შექმნილმა ვითარებამ ხელი შეუწყო ევროპელების შეღწევას სუბკონტინენტზე და ა.შ.

მაგრამ აღნიშნულ თავისებურებაში საქმე ეხება სხვა რამეს. კერძოდ, ამ პერიოდში, საერთაშორისო ურთიერთობების მსოფლიო სისტემა მოეწყო არა როგორც საერთაშორისო ურთიერთობების ერთი მთლიანი ორგანიზმი, (რეგიონალური სისტემების გაერთიანების შედეგად, როგორც ეს შესაძლებელია რომ ყოფილიყო მოსალოდნელი), არამედ საერთაშორისო ურთიერთობების ევროპული სისტემის აქტიური ექსპანსიის სვლაში ევროპის კონტინენტის გარეთ.

ამრიგად, ევროპაში საერთაშორისო ურთიერთობების პრინციპები და პარამეტრები ჩამოყალიბებული იყო სწორედ XVII ს-ის შუა ხანებში ეწვესტვალის საერთაშორისო ურთიერთობების სისტემის ფარგლებში.

1.4. საქართველოს პოლიტიკური რუკა XVI-XVII სს.

ევროპაში აღნიშნულ პერიოდში განხორციელებული ცვლილებების კვლადაკვალ საქართველოში სრული ანარქია და უკან დახევა აღინიშნებოდა. საქართველოს ყოფილი ერთიანი ფეოდალური მონარქიის ტერიტორიაზე აღნიშნულ ხანაში სამი სამეფო და ხუთი სამთავრო არსებობდა. სამივე სამეფოში (ქართლი, კახეთი, იმერეთი) ბაგრატიონთა ძველი სამეფო დინასტიის შთამომავლები მეფობდნენ. ახლახან წარმოქმნილ სამთავროებში ერთიანი სამეფოს დროინდელი მოხელე-გამგებლების (ერისთავთ-ერისთავების) მემკვიდრეები მთავრობდნენ: სამცხე-საათაბაგოში ათაბაგის ტიტულით-ჯაყელები, სამეგრელოში-დადიანები, გურიაში-გურიელები, აფხაზეთში-შარვაშიძეები, სვანეთში-ჯერ გელოვანები და შემდეგ დადეშქელიანები.

კახეთის სამეფოს სამხრეთ-აღმოსავლეთით შექის (შაქის) ფეოდალური სამფლობელო, ხოლო ჩრდილო-აღმოსავლეთითა და ჩრდილოეთით დადესტნის ფეოდალური სამფლობელოები ესაზღვრებოდნენ. ირანის აგრესიის შედეგად XVI-XVII სს. კახეთის სამეფომ ფაქტიურ-

ად დაკარგა თავისი ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი (წახური, კაკუნისელი და სხვა). კახეთის სამეფოს სამხრეთით ყარაბაღის საბეგლარბეგოს ყაზახის სამფლობელო საზღვრავდა. დასავლეთით კახეთს ქართლის სამეფო ეკვროდა. ფშავი და ხევსურეთი კახეთში შედიოდა.

ქართლის სამეფოს სამხრეთ-აღმოსავლეთით ყაზახისაგან ბერდუჯის (პაპაკარის) ქედი ჰყოფდა. სამხრეთით ქართლს ერეგნის საბეგლარბეგო ეკვროდა. ქართლის უკიდურესი სამხრეთი პროვინციები ლორე და ბამბაკი იყო. 1604 წ. შაჰ-აბას I-ის ქართლის მეფეს წაართვა ლორე და დებედას ხეობა, სადაც ბორჩალოს ყიზილბაშური ტომი ჩაასახლა, ამიტომ ამ მხარეს ბორჩალოს სახელი დაუშკვიდრდა.

ჩრდილოეთით, ქართლის სამეფოს საზღვარი ორ ადგილას, დარიალის ხეობასთან და დვალეთში, მთავარ ქედს იქით გადადიოდა. დვალეთის აღმოსავლეთი ნაწილი ქართლის მეფეს დავით X-ეს ემორჩილებოდა, დასავლეთი კი იმერეთის მეფეს.

დასავლეთით ქართლს იმერეთის სამეფო და სამცხე-საათაბაგო ესაზღვრებოდა. ქართლის სამეფოს შემადგელობაში შედიოდა სურამის ქედის დასავლეთით მდებარე ტერიტორიის დიდი ნაწილი და სანხერის რაიონის ზოგიერთი სოფელი.

სამცხეთ-საათაბაგოს საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთი ვრცელი ტერიტორია ეკავა. თურქების მიერ ერზერუმის აღების (1522წ.) შემდეგ სამცხე-საათაბაგოს უკიდურეს სამხრეთის საზღვარს ერზერუმის ვაკის ჩრდილო-აღმოსავლეთის მხარეზე მდებარე გასასვლელი წარმოადგენდა, რომელსაც თურქები გურჯი ბოლაზს, ე.ი. საქართველოს ყელს ეძახდნენ. XVI ს. შუა წლებისათვის თურქებმა ხელთ იგდეს სამცხე-საათაბაგოს დასავლეთი ნაწილი, ხოლო ამავე საუკუნის 80-90-იან წლებში მთელი სამთავრო. ამიერიდან ქართლის უკიდურესი სამხრეთ-დასავლეთის საზღვარი ტაშისკარი იყო. თურქეთის შემადგელობაში მოექცა აჭარა და ჭანეთიც.

იმერეთის სამეფოს, სვანეთისა და აფხაზეთის ჩრდილოეთის საზღვარი კავკასიონის მთავარ ქედს მიჰყვებოდა. ჩრდილო-დასავლეთით იმერეთს სვანეთი ეკრა, დასავლეთიდან კი სამეგრელო. სვანეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი (ლენტიხი) და თაკვერი (ლენსუმი) იმერეთის სამეფოს შემადგენლობაში იყო.

სამხრეთ-დასავლეთით იმერეთს გურიის სამთავრო ეკრა. ხოლო გურიის სამთავროს სამხრეთი საზღვარი მდ. ჭოროხზე გადიოდა.

სამეგრელოს სამთავროს გურიისაგან მდ. რიონი ყოფდა. აფხაზეთსა და სამეგრელოს შორის საზღვარი ჯერ მდ. კოდორზე გადიოდა, შემდეგ კი (XVII ს. 80-იან წლებიდან) მდ. ენგურზე. აფხაზეთს ჩრდილო-დასავლეთით ჯიქეთი საზღვრავდა, რომელიც ადრე საქართველოს ეკუთვნოდა, ამ დროს კი თურქეთის გავლენის ქვეშ იყო.

თითოეული ქართული სამეფო-სამთავრო ერთიმეორის მიმართ დამოუკიდებელ სახელმწიფოს წარმოადგენდა. თუმცა დასავლეთ საქართველოს სამთავროები აღიარებდნენ იმერეთის მეფის უფროსობას, მაგრამ ეს რეალურ შინაარსს მოკლებული იყო.

საქართველოს სამეფო-სამთავროებს შორის პოლიტიკური ურთიერთდამოკიდებულების საფუძველს ძალთა წონასწორობის პრინციპი განსაზღვრავდა. 1490 წ. საქართველოს გაერთიანებისათვის მებრძოლი ქართლის მეფის კონსტანტინეს მიერ მოწვეულმა სამეფო დარბაზმა, რომელიც იხილავდა საკითხს, თუ რა ედონათ ქვეყნის ერთიანობისათვის, ასეთი გადაწყვეტილება მიიღო: ბრძოლა მიზანშეუწონელია, რადგან ერთს რომ ვაჯობოთ, „არდა-რა მოგვცემს მეორე ნებას“. ირან-თურქეთის ზავი გამორიცხავდა სამეფო-სამთავროთა გაერთიანებას.

საგარეო ფაქტორი (ირან-თურქეთის აგრესია პოლიტიკურად დაშლილი სამეფო-სამთავროების მიმართ, შინაფეოდალური შუღლი და ომები, ქვეყნის სამეურნეო-ეკონომიური დაქვეითება) შეუძლებელს ხდის არა მარტო მთელი ქვეყნის პოლიტიკურ გაერთიანებას, არამედ სამეფო-სამთავროთა რამდენადმე მყარსა და ხანგრძლივ პოლიტი-

კურ კავშირსაც. შესაბამისად ამგვარი მდგომარეობა თავისთავად გამორიცხავდა ერთიანი საგარეო პოლიტიკური კურსის შემუშავებას.

15. საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური ვითარება XV ს-ის ბოლოს და XVI საუკუნის დამდეგს

ერთიანი საქართველოს პოლიტიკური დაშლა რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში მწიფდებოდა და უაღრესად რთულ სოციალურ-ეკონომიურ თუ საგარეო-პოლიტიკურ მოვლენათა გადახლართვის შედეგი იყო. იგი ძირითადად დასრულდა XV ს. II ნახევარში, როცა პოლიტიკურ ასპარეზზე ქართლის, კახეთის, იმერეთისა და სამცხე-საათაბაგოს სახელმწიფოები გამოვიდნენ.

1490 წელს ქართლის სამეფო დარბაზმა ცნო საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ფაქტი. მაღე, 1491-1492 წწ., მეფეებმა და სამცხე-საათაბაგოს მთავარმა ხელი მოაწერეს საზავო ხელშეკრულებას და სახელმწიფო საზღვრები დააწესეს.

ქართლის სამეფო დარბაზის აღნიშნული გადაწყვეტილებით ძირითადად დასრულდა საქართველოს ფეოდალური მონარქიის დაშლის პროცესი.

ასეთი შინაპოლიტიკური ვითარების ფონზე ქართულ სამეფო-სამთავროებს უშუალო მეზობლები - ოსმალეთის და ირანის სახელმწიფოები დაპყრობით ემუქრებოდნენ. საქართველოს საერთაშორისო მდგომარეობა უკიდურესად გაუარესდა, ჩვენი ქვეყნის გარშემო მტრული მაჰმადიანური ქვეყნების გარემოცვის რკალი შეიკრა.

ოსმალეთი (თურქეთი) შუა საუკუნეების ნამდვილი სამხედრო-ფეოდალური სახელმწიფო იყო, რომლის არსებობისა და ძლიერების მთავარ წყაროს სხვა ქვეყნების დაპყრობა, ნადავლი და ხარკი შეადგენდა. კონსტანტინეპოლისა და ტრაპიზონის დაპყრობის შემდეგ ოსმალეთი უშუალოდ გაუმეზობლდა საქართველოს სამხ-

რეთ-დასავლეთიდან, ხოლო 1475 წლიდან, როცა ყირიმის სახანო ოსმალეთის ვასალი გახდა – ჩრდილო-დასავლეთიდანაც. ოსმალეთის დაპყრობებმა უდიდესი დაბრკოლება შეუქმნა ევროპის აღმავალ ქვეყნებს. ოსმალეთი გაბატონდა იმ მთავარ გზებზე, რომლებიც დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ქვეყნებს ერთმანეთთან აკავშირებდა. ამ გარემოებამ დააჩქარა დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენები, რის შედეგადაც ძირფესვიანად შეიცვალა მსოფლიო კავშირ-ურთიერთობათა ძველი სისტემა. ახალმა საერთაშორისო სავაჭრო გზებმა და კავშირ-ურთიერთობამ საქართველო თითქმის მთლიანად მოსწყვიტა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს.

ოსმალეთმა თავისი ძლიერების ზენიტს XVI ს-ში მიაღწია. მისი უზარმაზარი იმპერია ევროპის, აზიისა და აფრიკის კონტინენტზე იყო გადაჭიმული. მის შემადგენლობაში გარდა მცირე აზიისა შედიოდა საბერძნეთი, ბულგარეთი, სერბია, ალბანეთი, ბოსნია, ჰერცეგოვინა, მესოპოტამია, სირია, ჰიჯაზი, ეგვიპტე, ალჟირი და სხვა. მოლდავეთი, ვალახეთი და ყირიმის სახანო ოსმალეთის ვასალები იყვნენ. ასეთი უზარმაზარი და უაღრესად აგრესიული სახელმწიფო ემუქრებოდა საქართველოს და მის მეზობელ ხალხებს.

ჩრდილოეთით საქართველოს განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე მდგომი მრავალი ტომი და ხალხი ემეზობლებოდა. ჩრდილო კავკასიის დასავლეთი და ცენტრალური ნაწილი იმ დროს ჩერქეზეთის საერთო სახელწოდებით იყო ცნობილი. ვრცელი ტერიტორია შავი ზღვის სანაპიროებიდან ვიდრე მდ. სუნჯამდე დასახლებული იყო ადიღურელებით, რომელთა საერთო სახელით მაშინ ცნობილი იყვნენ თანამედროვე ადიღურელები, ჩერქეზები და ყაბარდოელები. XVI ს-ში ყაბარდოელებით დასახლებულ ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა „დიდი ყაბარდო“ - მდ. თერგის დასავლეთით და „მცირე ყაბარდო“ - თერგსა და სუნჯას შორის. ქართულ წყაროებში ჩრდილო კავკასიის ადიღურ-ჩერქეზული ტომები უმთავრესად ჯიქების სახელით იხსენიებიან, ხოლო ყაბარდოელები- ჩერქეზების სახელით.

ყაბარდოს სამხრეთით საქართველოს უშუალო მეზობლად ოსები ცხოვრობდნენ (თანამედროვე ჩრდილოეთ ოსეთი). ჩრდილოეთ ოსეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილი ყაბარდოს ფეოდალების გავლენის ქვეშ იყო, ხოლო მისი სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი იმერეთის სამეფოს უკავშირდებოდა.

ჩრდილო-აღმოსავლეთით საქართველოს მეზობლად დაღესტნის სხვადასხვა ენაზე მოლაპარაკე მრავალი ტომი და ხალხი ცხოვრობდა.

XV-XVI ს.ს. მიჯნაზე დაღესტანში ყველაზე უფრო მსხვილი ფეოდალური გაერთიანებები იყო ავარიის სახანო და ყაზიყუმუხის საშამხლო (შამხალი ფეოდალური მმართველის ტიტული იყო). XVI ს-ში ზღვისპირა დაღესტანში დაწინაურდა მარჯვე სავაჭრო გზაზე მდებარე ტარკი (თარღუ), რომელიც საშამხლოს ცენტრად იქცა.

ჭრელ ეთნიკურ შემადგენლობასთან ერთად ჩრდილო კავკასიის ხალხებისათვის დამახასიათებელი იყო სოციალურ-ეკონომიური განვითარების შედარებით დაბალი დონე და სხვადასხვაობა. ამ ხალხებში ფეოდალური ურთიერთობის ძირითადი თავისებურება გვაროვნულ-თემური წყობილების ძლიერი გადმონაშთებისა და პატრიარქალური მონობის არსებობით ხასიათდებოდა. ფეოდალიზმი განვითარების ადრეულ საფეხურზე იდგა. მხოლოდ დაღესტნის ზღვისპირა რაიონებში არსებობდა შედარებით განვითარებული ფეოდალური ურთიერთობა.

ჩრდილო კავკასიისა და დაღესტნის ტომებთან და ხალხებთან საქართველოს უძველესი დროიდანვე მჭიდრო ეკონომიური, კულტურული და პოლიტიკური ურთიერთობა ჰქონდა, მაგრამ მომთაბარე თურქმენტა შემოტევების შედეგად და განსაკუთრებით, საქართველოს სამეფოს პოლიტიკური დაშლის შემდეგ, ეს კავშირ-ურთიერთობა საგრძნობლად შესუსტდა.

საქართველოს მეზობლად აღმოსავლეთით ჩრდილოეთ აზერბაიჯანის სახელმწიფოები, შაქი და შირვანი მდებარეობდა. შაქი და შირვანი განვითარებული სახელმწიფოები იყვნენ, განთქმული აბრე-

შუმის წარმოებით, რომელიც გაცხოველებული საერთაშორისო ვაჭრობის საგანს შეადგენდა. საქართველოს ფეოდალური მონარქიის ძლიერების ხანაში შაქი მის შემადგენლობაში შედიოდა, შირვანი კი საქართველოს ვასალური სახელმწიფო იყო. შემდეგში მონგოლთათართა შემოსევებისა და გაბატონების შედეგად შაქიც და შირვანიც საქართველოს ჩამოსცილდა და თურქმანულ სახელმწიფოთა ვასალებად იქცა.

საქართველოს სამხრეთის მეზობლებს, სომხებს, ამ დროს აღარ გააჩნდათ საკუთარი სომხური სახელმწიფოები. სომხეთი, ისე როგორც სამხრეთ აზერბაიჯანი, აღ-ყონღუს სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდა და აქ თურქმანი მომთაბარე ტომების ხანგრძლივი ბატონობის შედეგად მეურნეობისა და პოლიტიკური ორგანიზაციის შესაბამისი წესები იყო დამკვიდრებული. აღ-ყონღუს სახელმწიფოს (1468-1501 წწ.) ქართლისა და კახეთის მეფეები და სამცხე-საათაბაგოს მთავარი ხარკს უხდიდნენ. ამიტომ ქართველი მმართველები მათგან ვასალური დამოკიდებულებისაგან განთავისუფლებას ცდილობდნენ.

XV-XVI სს. მიჯნაზე კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის საერთაშორისო მდგომარეობა საფუძველიანად შეიცვალა. ამ დროს ირანსა და აზერბაიჯანში ჩამოყალიბდა სეფიანთა ძლიერი სახელმწიფო, რომელმაც ენერგიული ბრძოლა დაიწყო ამიერკავკასიისა და კერძოდ, საქართველოს დასაპყრობად.

სეფიანთა სახელმწიფო აღ-ყონღუს სახელმწიფოს დაშლის შედეგად ჩამოყალიბდა XVI ს-ის დასაწყისში. ამ სახელმწიფოს დამარსებელი იყო ისმაილი – არდებილის (სამხრეთ აზერბაიჯანშია) შეიხის სეფი-ედ-დინის ჩამომავალი (ცხოვრობდა 1252-1334 წლებში).

არდებილის ფეოდალური სამფლობელოს სათავეში შეიხები იდგნენ. შეიხი თავის ხელში აერთიანებდა როგორც საერო, ისე სასულიერო ხელისუფლებას.

არდებილის ფეოდალური სამფლობელოს გაძლიერება XV ს-ის II ნახევრიდან დაიწყო. ამ საუკუნის მიწურულის შინაფეოდალური ომების შედეგად დასუსტებული აღ-ყოინლუს სახელმწიფო ორად გაიყო უზუნძასანის შვილიშვილებს, ალვენდსა და მურადს შორის. ალვენდს, რომელიც თავრიზში იჯდა, ერგო სამხრეთ ახერბაიჯანი, ყარაბაღი, სომხეთი. ამან გაუადვილა შეის ჰეიდარის ახალგაზრდა მემკვიდრეს ისმაილს აღ-ყოინლუს სახელმწიფოს დამარცხება და მისი სამფლობელოების თავისი ძალაუფლების ქვეშ გაერთიანება. 1501 წ. შარურთან (ახლანდელი ნახიჩევანის ნორაშენის რაიონში) გადამწყვეტ ბრძოლაში ალვენდ აღ-ყოინლუს ლაშქარი განადგურდა. ისმაილი ზეიმით შევიდა თავრიზში და თავი შაჰინშაჰად გამოაცხადა. 1503 წ. ისმაილმა დაამარცხა მურად აღ-ყოინლუც. აღ-ყოინლუს სახელმწიფომ არსებობა შეწყვიტა.

ასე შეიქმნა ახალი სახელმწიფო, რომელსაც სეფი-ედ-დინის სახელის მიხედვით სეფიანების სახელმწიფოს ეძახიან. მისი დედაქალაქი თავრიზი იყო. მას ყიზილბაშების (წითელთავიანების) სახელმწიფოსაც უწოდებენ, რადგან ისმაილის მომხრე მომთაბარე თურქული ტომები წითელზოლებიან თავსაბურავს ატარებდნენ.

სეფიანების სახელმწიფო იმ ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა, რომელიც ადრე მონგოლ-თათრების, თემურიდების, ყარა-ყოინლუსა და აღ-ყოინლუს ხელისუფალთა მფლობელობაში იმყოფებოდა. ამიტომ სეფიანებს თავიანთი თავი მათ მემკვიდრეებად მიანჩნდათ და საქართველოსაც თავისად თვლიდნენ. ჯერ კიდევ მაშინ, სეფიანების სახელმწიფოს ჩამოყალიბების პროცესში, ისმაილის დაპყრობით გეგმებში საქართველოც იყო შეტანილი.

ისმაილსა და აღმოსავლეთ საქართველოს მეფეებსა და მთავარს შორის სამხედრო კავშირი დაიდო. მეფეებმა და ათაბაგმა ისმაილს 3-3 ათასი მხედარი გაუგზავნეს სულ 9 ათასი რჩეული მეომარი. თვით ისმაილს 7 ათასზე მეტი ჯარი არ ჰყავდა. ამრიგად, ისმაილის მთავარ ძალას ქართველი ცხენოსნები შეადგენდნენ. შარურთან ბრძოლაში

ქართველებს თავი გამოუჩინიათ; 1503 წელს, მურადთან ბრძოლის წინ ისმაილი ქართული რაზმების მეთაურებს სთხოვდა გაემხნევიბინათ მათი მეზობლები, რომ ახლაც ისე ებრძოლათ, როგორც ალვენდთან.

ასეთ საგარეო-პოლიტიკურ ვითარებაში კახეთის სამეფოს საგარეო-პოლიტიკური კურსის მიზანი იყო მორჩილება-ვასალობის საფუძველზე მშვიდობიანობის შენარჩუნება. ქართლის სამეფო კი განსხვავებულ საგარეო-პოლიტიკურ კურსს ადგა. ის არ ურიგდებოდა სეფიანების სახელმწიფოს ვასალობას და მთელი შესაძლებლობით იბრძოდა სრული პოლიტიკური დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისათვის.

დასავლეთისაკენ ირანის აგრესიული გეგმები ოსმალეთის ინტერესებს შეეჯახა. ორივე დაუინებით ცდილობდა მახლობელ აღმოსავლეთში გაბატონებას. ასე დადგა ერთმანეთის პირისპირ აღმოსავლეთის ორი დიდი სახელმწიფო, თურქეთი და ირანი, რომლებმაც XVI ს-ის დასაწყისიდანვე გააჩაღეს ერთმანეთში დაუნდობელი ომი. ირან-ოსმალეთის ომები (XVI-XVIII სს.) არაბეთის, ერაყის, ქურთესტანისა და განსაკუთრებით, ამიერკავკასიის კერძოდ, საქართველოს დაუფლებისათვის წარმოებდა, აგრეთვე მათზე გამავალი ევროპა-აზიის დამაკავშირებელ უმნიშვნელოვანეს სავაჭრო-სატრანზიტო მაგისტრალზე კონტროლის დასაწესებლად მიმდინარეობდა.

საქართველოს პოლიტიკური ერთეულები თავიანთი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო ჩართული აღმოჩნდნენ აღნიშნულ კონფლიქტში.

XV ს-ის ქართული სამეფო-სამთავროების დიპლომატიაზე დიდად იყო დამოკიდებული საქართველოს შემდგომი ბედი. „საქართველოების გამგებლები ყველანაირად ცდილობდნენ ირანისა და ოსმალეთის შემოტევების მოგერიებას. დიპლომატიური მოქმედების არეალი, ფაქტობრივად, დასშული იყო და „მოჯადოებულ სამკუთხედს“ – ირან-ოსმალეთ-საქართველოს არ სცილდებოდა.

აღნიშნული ორი აგრესიული სახელმწიფოს გამეზობლება საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთითა და სამხრეთ-აღმოსავლეთით, მარტო იმით კი არ განსაზღვრავდა საქართველოს საგარეო-პოლიტიკურ ორიენტაციას, რომ ისინი გამუდმებულ თავდასხმებს აწარმოებდნენ საქართველოზე და ქვეყანა გავლენის სფეროებად ჰქონდათ განაწილებული, არამედ იმითაც, რომ ევროპაში ფორმირებულ სისტემურ საერთაშორისო ურთიერთობებში, ევროპის პოლიტიკურ ერთეულთა ინტერესების შესაბამისად, ირანიც და თურქეთიც გარკვეულწილად განსაზღვრავდნენ ევროპის კონტინენტზე სისტემის სტაბილურობასა და წონასწორობას. ევროპის პოლიტიკური ერთეულები განსაკუთრებით დაინტერესებული იყვნენ ირან-ოსმალეთთან სტაბილური ურთიერთობების შენარჩუნებით. ვინაიდან ირან-ოსმალეთს შორის კონფლიქტი თუ სტაბილურობა პირდაპირ გავლენას ახდენდა ევროპაში საერთაშორისო წესრიგის შენარჩუნებაზე. ირან-ოსმალეთს შორის კონფლიქტით დაინტერესებული იყო ვენის სასახლე, ვინაიდან ეს იწვევდა ოსმალეთის სამხედრო ძალების აღმოსავლეთ ფრონტზე გადასროლას და ავსტრიის ჰაბსბურგების სამფლობელოებზე ოსმალეთის თავდასხმების შეწყვეტას. ასეთ პირობებში, კი ვენა თავის სამხედრო ძალებს საფრანგეთის წინააღმდეგ დასავლეთის ფრონტზე მიმართავდა. ევროპის სასახლე კი პირიქით, დაინტერესებული იყო ირანსა და ოსმალეთს შორის სტაბილურობის შენარჩუნებით, რაც ქმნიდა პირობას ოსმალეთ-ავსტრიის კონფლიქტისას აღმოსავლეთ ევროპაში, რაც უზრუნველყოფდა საფრანგეთის აღმოსავლეთ საზღვრების უსაფრთხოებას. წინააღმდეგობის ეს კვანძი დიდწილად განსაზღვრავდა საქართველოს საგარეო პოლიტიკურ მდგომარეობას აღნიშნულ პერიოდში.

თავი II

საბარემო პოლიტიკური მდგომარეობა ამიერკავკასიის რეგიონში XVI–XVII საუკუნეებში

ამ პერიოდში ამიერკავკასიის რეგიონის პოლიტიკურ ერთეულთა საგარეო პოლიტიკურ კურსს მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავდა ირან-ოსმალეთის სამხედრო დაპირისპირება. აზიის ორი უძლიერესი სახელმწიფო ცდილობდა აბსოლუტური უპირატესობა მოეპოვებინა რეგიონში.

2.1. ირან-ოსმალეთის პირველი ომი (1514-1555) და ქართული პოლიტიკური ერთეულების საგარეო პოლიტიკა

საერთაშორისო ურთიერთობების ისტორიაში ირან-ოსმალეთის ურთიერთობებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. სეფიანების სახელმწიფო და ოსმალეთი იმ დროის აღმოსავლეთის ორი უდიდესი ფეოდალური მონარქია იყო. ორივე დაჟინებით ცდილობდა მახლობელ აღმოსავლეთში გაბატონებას. იგი გარკვეულწილად დაკავშირებული იყო ევროპის წამყვანი სახელმწიფოების ინტერესებთანაც. ამ ორი აგრესიული სახელმწიფოს საქართველოს მეზობლად ყოფნა განსაზღვრავდა საქართველოს პოლიტიკური ერთეულების მერყევ, ვითარების შესაბამისად გათვლილ საგარეო პოლიტიკურ კურსს.

1510 წლისათვის შაჰ ისმაილის (1501-1524 წწ.) ხელში იყო უზარმაზარი ტერიტორია ამუდარიიდან ევფრატამდე. დასავლეთისაკენ ირანის აგრესიული გეგმები ოსმალეთის ინტერესებს შეეჯახა. ორივე დაჟინებით ცდილობდა მახლობელ აღმოსავლეთში გაბატონებას. ასე დადგა ერთმანეთის პირისპირ აღმოსავლეთის ორი დიდი სახელმწიფო – თურქეთი და ირანი, რომლებმაც XVI ს-ის დასაწყისიდანვე გააჩაღეს ერთმანეთში დაუნდობელი ომი.

ირან-ოსმალეთის ომები არაბეთის ერაყის, ქურთისტანისა და განსაკუთრებით, ამიერკავკასიის მდიდარი ქვეყნების ხელში ჩასაგდებად, აგრეთვე, მათზე გამავლი ევროპა-აზიის დამაკავშირებელ უმნიშვნელოვანეს სავაჭრო-სატრანზიტო მაგისტრალზე კონტროლის დასაწესებლად მიმდინარეობდა.

ამ ნიადაგზე მათ შორის 1514 წელს ომი დაიწყო, რომელიც დროგამოშვებით 1555 წლამდე გრძელდებოდა. საქართველოს პოლიტიკური ერთეულები თავიანთი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო ჩართული აღმოჩნდნენ ამ კონფლიქტში.

1514 წლის 20 აპრილს ოსმალეთის სულთანმა სელიმ I-მა სტამბოლი დატოვა და ყიზილბაშთა წინააღმდეგ სალაშქროდ გაემართა. ხოლო 23 აგვისტოს ჩალდირანის (სამხრეთ აზერბაიჯანში) ბრძოლაში სულთან სელიმმა სასტიკად დაამარცხა შაჰ ისმაილის ლაშქარი და მალე თავრიზიც აიღო. ოსმალეთის ხელში გადავიდა დასავლეთ სომხეთი და ჩრდილო მესოპოტამია. არაბეთის ერაყი ქ. ბაღდადითურთ ირანს დარჩა. მიუხედავად ამ გამარჯვებისა, სელიმმა ვერ შეძლო აზერბაიჯანში გამაგრება და უკან გაბრუნდა.

1515 წელს სელიმ I-მა ქურთესტანი დაიპყრო, შემდეგ კი ეგვიპტის წინააღმდეგ ლაშქრობა განიზრახა. ამის გამო მისი ყურადღება დროებით ჩამოსცილდა ამიერკავკასიას.

1515 წ. დროებითი ზავით ოსმალეთმა მიიღო სომხეთის დასავლეთი ნაწილი, ქ. ერზერუმი და მესოპოტამიის ჩრდილოეთი მხარე ქ. მოსულით.

ოსმალეთთან ომში დამარცხებული ისმაილ I შეეცადა შეექმნა ანტიურქული კოალიცია. 1515 წელს შეიკრა კავშირი, რომელშიაც შევიდნენ ეგვიპტის სულთანი, ალბისტანისა და მარაშის (ეფვრატზე) მფლობელი ალა-ად-დოვლე და სამცხე-საათაბაგოს მთავარი ათაბაგი ყვარყვარე III (1515-1535 წწ.). მოკავშირეები შეთანხმდნენ დახმარებოდნენ ერთმანეთს, თუ ერთ-ერთ მათგანს თავს დაესხმოდა სულთანი. მაგრამ აღნიშნული კოალიცია ეფექტური ვერ აღმოჩნდა. 1516-1517 წლებში სელიმ I-მა დაიპყრო ალბისტანი და მარაში,

დაამარცხა ეგვიპტის მამულუქი სულთანი, სირია, პალესტინა, ეგვიპტე და ჰიჯაზი სელიმს დამორჩილდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამიერკავკასიაში ირან-ოსმალეთის ინტერსთა შეჯახებისა და გავლენის სფეროებისათვის ბრძოლის გამოსატყულება იყი სამცხე-საათაბაგოში განვითარებული მოვლუბები, რომელშიც ეს ორი სახელმწიფო აქტიურ მონაწილეობას დებულობდა. კერძოდ, 1515 წელს მზეჭაბუკ ათაბაგის გარდაცვალების გამო სამთავროში ერთმანეთს დაუპირისპირდა პროირანული და პროოსმალური ჯგუფები. ორივე მათგანი საგარეო-პოლიტიკური ძალების დახმარებით ცდილობდა ხელისუფლების მოპოვებას და შენარჩუნებას სამთავროში. ამ კონფლიქტში ასევე ჩართული აღმოჩნდა საქართველოს პოლიტიკურ ერთეულთა მეთაურებიც.

1515 წელს, მზეჭაბუკის გარდაცვალების შემდეგ ათაბაგობა მიიღო მისმა ძმისწულმა, ქაიხოსრო I-ის შვილმა ყვარყვარე III-ემ. ამ უკანასკნელს აუჯანყდა ბიძა-ქაიხოსრო I და მზეჭაბუკის ძმა – მანუჩარი. როგორც ჩანს, ათაბაგის სახლის წევრთა შორის განხეთქილება საგარეო ორიენტაციის სხვადასხვა კურსით იყო გამოწვეული. ყვარყვარე III ისმაილთან კავშირში იმყოფებოდა, ტახტის პრეტენდენტი მანუჩარი კი თურქეთის ორიენტაციისა იყო. მანუჩარმა და მისმა მომხრე ფეოდალებმა დაამარცხეს ყვარყვარე. ეს უკანასკნელი თავრიზში გაიქცა და შაჰს დახმარება სთხოვა. შაჰმაც არ დააყოვნა და იმავე 1516 წელს, როცა ის ნახიჩევანში საზამთრო ბანაკად იმყოფებოდა, თავისი სარდალი დიე-სულთან რუმლუ გაგზავნა საათაბაგოში. სარდალს დავალებული ჰქონდა „საქართველოს მხარე გაეწმინდა იმ უწმინდურთაგან“ ე.ი. ყვარყვარეს მოწინააღმდეგეებისაგან. ბრძოლა მოხდა თმოგვის ციხესთან, სადაც ირანელებმა გაიმარჯვეს, ათაბაგობა ყვარყვარეს დაუმტკიცეს და უკან გაბრუნდნენ.

სამცხე-საათაბაგოში თავისი მდგომარეობის ასე თუ ისე განმტკიცების შემდეგ, ისმაილ I ქართლ-კახეთის შემომტკიცებას შეეცადა. 1518 წ. შაჰი ნახიჩევანში იდგა საზამთრო ბანაკში. აქ მასთან გამო-

ცხადდა მისი მოკავშირე ყვარყვარე III. ეს უკანასკნელი შაჰმა ერენის მმართველ დივ-სულთან რუმელუსთან ერთად ქართლში გამოგზავნა. დივსულთან რუმელუს რაზმმა სამცხე-საათაბაგოზე გამოიარა და გორი და სურამი დაიკავა. ქართლის სამეფოს აოხრებისაგან გადარჩენის მიზნით დავით მეფემ მორჩილება არჩია. შაჰის სარდალს თავისი შვილის, რამაზის ხელით დიდი ძღვენი გაუგზავნა.

ქართლის სამეფოს გართულებული საგარეო მდგომარეობით ისარგებლეს ლევანის მომხრე კახელმა თავადებმა, რომლებმაც ახალგაზრდა ბატონიშვილი გამოიყვანეს ოჩანის ციხიდან (იერისთავს), სადაც ის იმალებოდა და კახეთში გაამეფეს. ამრიგად, ქართლ-კახეთის პოლიტიკურ ერთიანობას ბოლო მოეღო. ქართლის სამეფო კარი ვერ ურიგდებოდა კახეთის დაკარგვას, მაგრამ ყიზილბაშთა მოსალოდნელი შემოსევის წინააღმდეგ თავდაცვითი ღონისძიებებით დაკავშირებულ დავით მეფეს კახეთში ლაშქრობის მოწყობა არ შეეძლო. ბოლოს შაჰ ისმაილმა შეიწყნარა დავითის თხოვნა, რამაზი დაჯილდოებული დააბრუნა და ქართლის მეფეს ზავი აღუთქვა. მოხდა შეთანხმება, რომლითაც ქართლის მეფე მორჩილებას და ყოველწლიურ ხარკს, 300 საპალნე აბრეშუმს კისრულობდა. შაჰს მორჩილება და ხარკი აღუთქვეს ლევანმა და ყვარყვარე ათაბაგმაც. ამრიგად, 1518 წლიდან აღმოსავლეთ საქართველოს მეფეები და სამცხის მთავარი სეფიანების სახელმწიფოს ვასალები გახდნენ.

1520 წელს, ისმაილთან დაზავების შემდეგ, ქართლის მეფემ კახეთში გაილაშქრა. ლევანი იძულებული გახდა მადრანის ციხეში (ახლ. ახმეტის რაიონი) ჩაკეტილიყო. ქართლის ლაშქარმა ციხეს ალყა შემოარტყა. ხანგრძლივმა ალყამ მეციხოვნეები უკიდურეს მდგომარეობამდე მიიყვანა. მათ სურსათი გამოეღიათ და ის იყო დანებებას აპირებდნენ, რომ დავით მეფეს ცნობა მოუვიდა ქართლში ოსმალების შემოჭრის შესახებ. ამ ცნობას დავით მეფე საიდუმლოდ ინახავდა. მადრანის ციხის მცველებიც დამორჩილებას აპირებდნენ. მეფემ ციხეში მოციქულებად გაგზავნა ამილახორი და

მთავარეპისკოპოსი დამორჩილების მოთხოვნით, მაგრამ მთავარეპისკოპოსი მოლაღატე აღმოჩნდა. მან დედოფალს (ლევანის დედას) საიდუმლოდ გაუმჟღავნა ქართლის მეფის მძიმე მდგომარეობა და უთხრა, რომ ამაღამ ჯარი ქართლში მიდისო. ამის გამო ციხის მცველებმა დანებებაზე უარი შეუთვალეს. დავით მეფე იძულებული გახდა ალყა მოეხსნა და ქართლში წამოსულიყო.

ქართლში გადმოსული დავითი შეებრძოლა ოსმალებს და ისინი ქართლის საზღვრებიდან გადარეკა. ამის შემდეგ, იმავე 1520 წ. მან ისევ გაილაშქრა კახეთზე. ბრძოლა მოხდა მადაროსთან (ახლ. სიღნაღის რაიონი). ლევანმა გაიმარჯვა და ქართლის მეფე აიძულა თბილისში დაბრუნებულიყო.

დამარცხების მიუხედავად, დავით მეფეს უარი არ უთქვამს კახეთის შემოერთებისათვის ბრძოლაზე, მაგრამ შინაგანმა და საგარეო მდგომარეობამ საბოლოოდ აიძულა იგი ხელი აეღო ამ საქმეზე. კახეთიდან მობრუნებულ დავითს, იმავე 1520 წ. ქართლში დახვდა გურიის მთავარი მამია I (1512-1534) თავისი ლაშქრით.

გურიელი სამცხე-საათაბაგოდან გადმოვიდა სამცხის მთავრის თანხმობითა და ხელისშეწყობით. როგორც ჩანს, იმერეთის მეფე ბაგრატიც, რომელსაც ემორჩილებოდა გურიელი, ხელს უწყობდა მას. მათ ეწინოდათ ქართლის სამეფოს გაძლიერებისა და გურიელის მოსვლის მიზანიც დავითსა და ლევანს შორის ზავის მიღწევა იყო. დავით მეფემ გზა გადაუჭრა გურიელს და მოხისთან (ქარელის რაიონი) მცირე რაზმით შეებრძოლა, მაგრამ დამარცხდა. იგი თბილისს დაბრუნდა და ჯარის შეგროვებას შეუდგა. ამასობაში გურიელი მოხისიდან მუხრანისაკენ წამოვიდა, სადაც მას კახეთის მეფეც შეუერთდა. დავით X ახალი ლაშქრით ნიჩბისში (მცხეთის რაიონი) დადგა. აქედან მეფეს პირდაპირ უნდა დაერტყა გურიელის ლაშქრისათვის, ხოლო ბაგრატ მუხრანბატონს და ამილახორს ბაზალეთიდან (დუშეთის რაიონი) უნდა დაეწყო შეტევა, მაგრამ საქმე ბრძოლამდე არ მისულა. მამია გურიელმა დავითს მოციქულების პირით შეუთვალა:

მე იმისათვის მოვედი, რომ თქვენსა და ლევანს შორის ზავი ჩამოვაგდო. პირველი ბრძოლა ჩვენს შორის რომ მოხდა, თქვენ დაიწყეთ ისე, რომ მე არ გამაფრთხილეთ და არც ვიცოდი, თუ თვით მეფე მოდიოდა ჩემს წინააღმდეგ. ახლა კი გევედრებით „რათა ჰყოთ ზავი და სიყუარული თქვენს შორის, რამეთუ არიან მტერნი ძლიერნი გარემოს, ვითარცა ყვენი, რომელი იპყრობს ქვეყანათა“. ქართლის მეფეს კათალიკოს-ეპისკოპოსებმა და საერო ფეოდალებმა დაზავება ურჩიეს. მეფეც დათანხმდა. დავითი და ლევანი დაზავდნენ, საზღვრები დაადგინეს და ხელშეკრულება დადეს კეთილმეზობლობისა და საერთო მტრების წინააღმდეგ ერთობლივი მოქმედების შესახებ.

ამრიგად, ქართლის ბრძოლა პოლიტიკური ერთიანობისათვის მარცხით დამთავრდა. ამაში მთავარი როლი, საგარეო ძალასთან ერთად, შინაურმა ფეოდალურმა რეაქციამ ითამაშა.

1520 წლის შემდეგ, ერთხანს ქართლის, კახეთის და სამცხე-საათაბაგოს გამგებლები შეთანხმებულად მოქმედებდნენ და ყიზილბაშთა გაელენისაგან გათავისუფლებაც სცადეს.

1521 წ. ლევანმა (1518-1574 წწ.) „გამოიღო თავი მორჩილების უღლიდან და ურწმუნოთა ჯარი გაგზავნა შაქის მხარეზე თავდასასხმელად“. შაქი ყიზილბაშთა ვასალი იყო. მისმა გამგებელმა დახმარება სთხოვა ისმაილს. ამ უკანასკნელმა დივ-სულთან რუმელუ გამოგზავნა ჯარით. ყიზილბაშთა რაზმმა გადალახა ალაზანი, იორი და დაარბია ზეგამი და გრემი. ლევანი იძულებული გახდა დამორჩილებოდა მტერს. ამ დროიდან 1578 წლამდე კახეთი ირანის ვასალი იყო ქართლი კი, თავიდანვე ფაქტიურად იბრძოდა სრული დამოუკიდებლობისათვის.

მოკლე ხანში ქართულმა პოლიტიკურმა ერთეულებმა აშკარად იგრძნეს, რომ ირანი მათ სუვერენიტეტს რეალურად დაემუქრა. ქართული საგარეო პოლიტიკის მიზანი ამ პერიოდში იყო ფიზიკური არსებობის შენარჩუნება და ამის შესაბამისად ერთადერთი გზა იყო ირანსა და ოსმალეთს შორის ბალანსირებული პოლიტიკის წარმოება. ძირითადი ამოცანა იმით გამოიხატებოდა, რომ

უპირატესობის სასწორი რომელიმე დამპყრობლის მხარეზე მეტის-მეტად არ გადახრილიყო. ამგვარი ვითარება შეიქმნა 20-იანი წლების დამდეგს და საქართველოს სამეფო სამთავროების გამგებლებმაც სასწრაფოდ მოახდინეს რეაგირება. მათ, ირანისაგან საიდუმლოდ, ოსმალეთთან დაკავშირება და წინანდებურად ორმაგი დიპლომატიის თამაშის აღორძინება სცადეს. მაგრამ აქ 1520 წლის ხელშეკრულების ერთ-ერთი უმთავრესი პუნქტი დაირღვა: მეფე-მთავრებმა კვლავ ცალ-ცალკე, დამოუკიდებლად იწყეს საგარეო პოლიტიკის წარმოება, რაც საქართველოს ინტერესებს მუდამ ზიანს აყენებდა.

პირველი დიპლომატიური ნაბიჯები ოსმალეთთან დაკავშირების გზაზე ყვავყვარე III-ემ გადადგა. მართალია, XVI ს-ის 20-იან წლებში, როცა ირანი ქართლის დასამორჩილებლად იბრძოდა, ოსმალეთი დაკავებული იყო დაპყრობებით ევროპაში, მაგრამ ეს არ ნიშნავდა, რომ ოსმალეთს ჩვენი ქვეყნის მიმართ ინტერესები აღარ გააჩნდა. ოსმალეთის პოლიტიკის გააქტიურება მხოლოდ დროის საკითხი იყო.

1524 წელს შაჰ-თამაზი გარდაიცვალა და ირანში შინა არეულობა დაიწყო. ტახტზე იჯდა ისმაილის 10 წლის შვილი თამაზი. ამით ისარგებლა დავით X-ემ და იმავე წელს თბილისი დაიბრუნა, აიღო აღჯაყალას ციხე, დაანგრია ის და ამრიგად, შაჰის ვასალობისაგან განთავისუფლდა. ამის შემდეგ ჩვენს ქვეყანას არც ოსმალეთი და არც ირანი კარგა ხანს არ აწუხებდა.

ამასობაში საქართველოში პოლიტიკურ ძალთა გადაჯგუფება მოხდა და შიდაპოლიტიკურ არენაზე ახლი ალიანსი შეიკვრა. 1525 წელს ქართლის მეფე დავითი X იძულებული გახდა ბერად აღკვეცილიყო, ხოლო სამეფო ხელისუფლების უზურპაცია მოახდინა მისმა ძმამ გიორგი IX (1525-1527). ტახტის კანონიერმა მემკვიდრემ დავითის უფროსმა ვაჟმა დახმარებისათვის იმერეთის მეფეს მიმართა. შეიქმნა კავშირი, რომელიც დინასტიური ქორწინებითაც განმტკიცდა – ლუარსაბმა ბაგრატ III-ის ასული შერთო ცოლად. იმერეთის მეფის დახმარებით, 1527 წელს

ლუარსაბი სამეფო ტახტს დაეუფლა. ამის სანაცვლოდ ბაგრატ III-ემ ქართლის სამეფოს დასავლეთი ნაწილი (სურამი, ალი და ახალდაბა) მიიღო.

ამიერიდან იმერეთ-ქართლის პოლიტიკური კავშირი იქცა იმ ძალად, რომლის გარშემო იკრიბებოდნენ ქვეყნის გაერთიანებისათვის მებრძოლი პროგრესული ძალები. ბაგრატ III და ლუარსაბ I (1527-1556) მხოლოდ თავიანთი სამფლობელოების კერძო ინტერესებიდან არ ამოდიოდნენ და საკუთარ მოქმედებებთან საქართველოს საერთო ინტერესებთან შეხამებას ცდილობდნენ. ისინი საგარეო პოლიტიკის კუთხითაც შეთანხმებულ მოქმედებას აწარმოებდნენ, თუმცა, მკაცრი რეალობის გათვალისწინება და ამის შესაბამისად, მოქმედებაც უხდებოდათ.

XVI ს-ის 20-იან წლებში მსოფლიო პოლიტიკაში მომხდარმა მოვლენებმა დიდი გავლენა იქონია საქართველოს სამეფო-სამთავროების შემდგომ ბედზე.

როგორც ცნობილია, 1519 წლიდან ევროპაში დაიწყო ხანგრძლივი ბრძოლა ჰეგემონობისათვის საფრანგეთსა და ჰაბსბურგების იმპერიას შორის. საფრანგეთის მეფე ფრანსუა I (1515-1547) ხელავდა, რომ მხოლოდ მისი ძალები იმპერატორ კარლ V-ის (1519-1556) დასამარცხებლად არ კმაროდა. საჭირო იყო მოკავშირის გამონახვა. ამ დროს ჰაბსბურგების სამფლობელოს ევროპაში დაპყრობით დაემუქრა ოსმალეთის იმპერია. საერთო მტრის არსებობამ საფრანგეთისა და ოსმალეთის დაახლოებას შეუწყო ხელი. ამ პერიოდიდან საფრანგეთის საგარეო პოლიტიკის აქსიომა ოსმალეთთან სამხედრო-პოლიტიკური თანამაშრომლობით, ჰაბსბურგების წინააღმდეგ ბრძოლა გახდა. 1529 წელს ოსმალეებმა, საფრანგეთის ხელშეწყობით, ავსტრიის დედაქალაქ ვენასაც ალყა შემოარტყეს, მაგრამ ჰაბსბურგებმა დაიცვეს თავიანთი ქალაქი. ვენა სამუდამოდ დარჩა ოსმალეთის ექსპანსიის უკიდურეს წერტილად ევროპის მიმართულებით.

XVI ს-ის 20-იანი წლების მიწურულიდან ოსმალეთს უკვე აღარ შესწევდა ძალა თავისი აგრესიული პოლიტიკა ერთდროულად ორ ფრონტზე თანაბარი ძალით წარემართა. იგი არჩევანის წინაშე

იდგა: ომი აღმოსავლეთში ან დასავლეთში. ასე რომ, ირანთან ზავი ფაქტობრივად აპირობებდა ოსმალეთის ომს დასავლეთში და პირიქით, ევროპულ სახელმწიფოებთან ზავი აპირობებდა ოსმალეთის ომს ირანთან.

ამიერიდან საფრანგეთიცა და ჰაბსბურგებიც თავიანთი პოლიტიკური გეგმების რეალიზაციას სათანადოდ უხამებდნენ ოსმალეთის ვითარებას, რაც ევროპის საერთაშორისო ურთიერთობების ძირითადი კომპონენტი გახდა. კონკრეტულად საფრანგეთს აინტერესებდა ოსმალეთის ლაშქრობა ჰაბსბურგების სამფლობელოზე. მას არ აწყობდა ოსმალეთის ურთიერთობების გამწვავება ირანთან. ჰაბსბურგების მიზანი კი პირიქით, ირან-ოსმალეთის ომებისათვის ყოველმხრივ ხელშეწყობა გახლდათ.

ამის გამო, კარლ V-ემ და მისმა ძმამ, ავსტრიის ერცჰერცოგმა ფერდინანდ I ირანის შაჰთან ურთიერთობის დამყარება და სეფიანთა სახელმწიფოს თავის მოკავშირედ გახდომა სცადეს. მათი ჩანაფიქრით, ჰაბსბურგების და სეფიანების აქტიურ თანამშრომლობას უნდა გაენეიტრალებინა და მინიმუმადე დაეყვანა ოსმალეთ-საფრანგეთის სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსის ქმედითუნარიანობა.

1529 წელს ჯერ იმპერატორმა, შემდეგ მისმა ძმამ ირანში ელჩები გაგზავნეს. ისინი შაჰ-თამაზს ოსმალეთის წინააღმდეგ სამხედრო ოპერაციების განახლებას სთხოვდნენ, რაც ჰაბსბურგების მდგომარეობას ევროპაში მკვეთრად გააუმჯობესებდა. შაჰი ელჩებს თურქეთთან ბრძოლაში შემწეობას დაჰპირდა.

ფერდინანდ I-ის ელჩები, პეტრო დე ნეგრო და სიმონდე ლილი ირანის ვასალს, კახეთის მეფესაც ეწვივნენ. ლევანმა ისინი დიდი პატივით მიიღო და როცა ფერდინანდის ოსმალებთან ომის მზადყოფნის შესახებ შეიტყო, მთელი საქართველოს ფეხზე დაყენებას შეჰპირდა.

სინამდვილეში შაჰისა და მისი ვასალისათვის ჰაბსბურგების წინადადება მიუღებელი იყო, რადგან მათ ოსმალეთთან ომის განახლება არ აწყობდათ. პირიქით, სეფიანთა ამოცანას ევროპაში ოსმალეთის აგრესიისათვის ყოველმხრივ ხელშეწყობა წარ-

მოადგენდა, რათა ამიერკავკასიის ქვეყნების წინააღმდეგ თავის-
უფალი მოქმედების საშუალება მისცემოდა. აქედან გამომდინარე,
ირანი ობიექტურად, საფრანგეთის მოკავშირის როლს ასრულებ-
და.

აღნიშნული გლობალური მასშტაბის მოვლენები საქართველოს
სამეფო-სამთავროების მიმართ ირანისა და ოსმალეთის დამოკი-
დებულებაშიც აისახა. რასაკვირველია, ოსმალეთს საქართველოს
რომელიმე პოლიტიკური ერთეულის წინააღმდეგ სადამსჯელო
ოპერაციის ჩატარება ევროპაში ომის დროსაც შეეძლო, მაგრამ
მისი აგრესია ამ დროს მაინც შეზღუდული იყო. ეს ლაშქრობები
საქართველოს მოსაზღვრე სანჯაყებისა და საბეგლარბეგოს
ძალებით ხორციელდებოდა და მასში ოსმალთა ჯარის რეგულ-
ალური ნაწილები არ მონაწილეობდნენ.

რაც შეეხება ირანს, შაჰი საქართველოს წინააღმდეგ მხოლოდ
მაშინ გამოდიოდა, როცა ოსმალეთი ევროპული საქმეებით იყო
დაკავებული.

30-იანი წლების დასაწყისში ოსმალეთსა და ჰაბსბურგებს შო-
რის ომი გრძელდებოდა, მაგრამ მნიშვნელოვან წარმატებებს ვერც
ერთმა მხარემ ვერ მიაღწია და ამიტომ უნგრეთის დამორჩილების
შემდეგ 1533 წლის 22 ივნისს ზავი დაიდო. სულთან სულეიმანმა
(1520-1566 წწ.) მთავარი ყურადღება ისევ ირანისაკენ მიმართა და
1533 წ. მასთან ომი განაახლა. მომდევნო წელს ოსმალებმა აიღეს
ციხილბაშების სატახტო ქალაქი თავრიზი, ქ. ბაღდადი, არაბეთის
სანაპირო, მაგრამ ვერც ამჯერად შეძლეს სამხრეთ აზერბაიჯანში
გამაგრება, თუმცა არაბული ერაყი და ბაღდადი მათ დარჩათ. განჩნდა
სამცხე-საათაბაგოს მხრიდან ოსმალთა შემოჭრის რეალური საფ-
რთხე. ამიტომ ბაგრატ III-ემ და ლუარსაბ I-მა მათთვის დასწრება
და ამ უაღრესად მნიშვნელოვანი პლაცდარმის გამაგრება გადა-
წყვიტეს. 1535 წელს ბაგრატ III-ემ სამცხის სამთავრო იმერეთის
სამეფოს შემოუერთა. ყვარყვარე III-ის მცირეწლოვანი შვილი
ქაიხოსრო და დიდი ფეოდალი ოთარ შადლიკაშვილი დახმარების
სათხოვნელად სულთანთან გაიქცნენ.

რადგან ირან-ოსმალეთის ომის დროს ჰაბსბურგებმა საფრანგეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში მნიშვნელოვან წარმატებებს მიაღწიეს, ამ უკანასკნელმა აიძულა სულთანი, ისევე განეახლებინა ომი ევროპაში. სულეიმან I მოუცდელლობის ქაშს, სამცხე-საათაბაგოს პრობლემის გადაწყვეტა არზრუმის ახლადდარსებული საბეგლარბეგოს გამგებელს დაევადა. 1536 წელს ოსმალებმა ტაოსა და კლარჯეთში გარკვეული ტერიტორია დაიპყრეს და მასზე ოთხი სანჯაყი დაარსეს. ეს იყო საქართველოს მიწაზე სანჯაყების შექმნის პირველი ფაქტი, რაც იმაზე მეტყველებდა, რომ ოსმალებმა სამცხე-საათაბაგოში თავიანთი მმართველობის დანერგვა დაიწყეს.

ირან-ოსმალეთის პირველი ომის დროს, ირანი უმთავრესად ქართლსა და სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთ ნაწილს უტყვედა, ოსმალეთი კი – დასავლეთ საქართველოსა და საათაბაგოს დასავლეთ ნაწილს.

ოსმალეთის აგრესია საქართველოს ამ ნაწილების წინააღმდეგ ჩრდილო-დასავლეთიდან და სამხრეთიდან წარმოებდა.

1536 წელს სულთანი სულეიმან I ირანში ლაშქრობიდან სტამბოლში დაბრუნდა და მთავარი ყურადღება ისევე ევროპა-აფრიკაში დაპყრობებს მიაქცია. ამით ისარგებლა ირანის შაჰმა თამაზმა (1524-1576 წწ.) და შეეცადა თავისი ბატონობის განმტკიცებას აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში. 1538 წ. ყიზილბაშებმა შირვანი დაიპყრეს. ამდროიდან შირვანის სახელმწიფოს პოლიტიკურ არსებობას ბოლო მოეღო და ის სეფევიდების პროვინციად – საბეგლარბეგოდ იქცა.

ქართლის მეფე ლუარსაბი (1527-1556 წწ.) ფიზიკლად აღევნებდა თვალყურს საქართველოს გარშემო შექმნილ რთულ პოლიტიკურ ვითარებას. საფრთხე დიდი იყო: აღმოსავლეთ საქართველოს ყიზილბაშები ემუქრებოდნენ, დასავლეთს – ოსმალები. საერთო საფრთხის წინაშე ლუარსაბი ცდილობდა დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი ძალების გაერთიანებას მთელი საქართველოს მასშტაბით. გარდა იმისა, რომ ქართლი და იმერეთი დაკავშირებული იყვნენ, ლუარსაბს კარგი დამოკიდებულება ჰქონდა კახეთის მეფე ლევანთანაც. ამის

გარდა, ირანის აგრესიის მოგერიებას იგი შეიარაღებულ წინააღმდეგობასთან ერთად, დიპლომატიური გზითაც ცდილობდა. კერძოდ, 1540 წელს სულეიმან I ელჩი გაუგზავნა და ირანის წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარება სთხოვა. ოსმალეთს მაშინ ირანთან ახალი ომის დაწყება არ აწყობდა და ამიტომ ქართლის მეფეს შემწეობის აღმოჩენაზე უარი უთხრა.

შირვანის დაპყრობისა და მისი შემომტკიცების შემდეგ, ოსმალეთის პასიურობით წაქეზებულმა ირანის შაჰმა 1540 წელს დიდძალი ჯარით ყარაბაღში მივიდა. აქ 12 ათასი მხედარი შეარჩია და 1541 წ. ქართლში შეიჭრა და თბილისი აიღო.

ლუარსაბ მეფე პარტიზანული ომის ტაქტიკას დაადგა. შაჰ თამაზი იძულებული გახდა შეეწყვიტა საომარი მოქმედება და დიდძალი ტყვითა თუ სხვა ნადავლით ყარაბაღში დაბრუნებულიყო.

შაჰ თამაზის ამ პირველი შემოსევის შედეგად ყიზილბაშები თბილისს დაეუფლნენ. კახეთის მეფე ლევანმა შაჰს ნებაყოფლობითი მორჩილება გამოუცხადა და ქართლს დახმარება არ გაუწია. კახეთის სამეფოს დიპლომატიის მთავარი მიზანი XVI ს-ში იყო თავიდან აცილებინა ის ნგრევა-აოხრება, რომელიც ირან-ოსმალეთის ომებს თან სდევდა.

1541 წელს, შაჰ-თამაზ I-ს ეახლა ბაგრატ II და ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარება სთხოვა. შაჰმა მას გარკვეული ფინანსური და მატერიალური დახმარება გაუწია. ქართლ-კახეთის სამეფოში შაჰ თამაზის პირველი შემოსევის შემდეგ, სულთანის სულეიმანი საათაბაგოს დაპყრობას შეეცადა. 1543 წელს სულთნის ბრძანებით არზრუმის მმართველი მუსა ფაშა 22 ათასიანი ლაშქრით იმერეთ-საათაბაგოს მეფე, ბაგრატის წინააღმდეგ წამოვიდა. ბაგრატმა საჭირო ზომები მიიღო, ციხეები გაამაგრა, შეკრიბა ლაშქარი და მოუწოდა გურიელსა და დადიანს. ლევან I დადიანმა (1533-1572) განაწყენებულმა იმით, რომ მეფემ 1535 წ. ჭანეთი და აჭარა გურიელს დაუთმო, ომში მონაწილეობა არ მიიღო. მიუხედავად ამისა, ქართველთა 1543 წელს ოსმალეები ქარაღაქთან დაამარცხეს.

ქარაღაქთან ოსმალთა ჯარის დამარცხებამ ვერ შეაჩერა ოსმალთა აგრესია. 1545 წ. სულთანმა დიდძალი ჯარი შემოუსია საათაბაგოს. ბასიანში სოხოისტას ბრძოლაში ქართველები დამარცხდნენ. ოთარ შალიკაშვილის აქტიური დახმარებით ოსმალებმა დაიჭირეს საათაბაგოს ციხე-სიმაგრეები და ათაბაგად ქაიხოსრო III (1545-1573) დასვეს. ამ დროიდან ოსმალეთი შედარებით მტკიცედ ჩადგა სამხრეთ საქართველოში, რასაც შემდეგში მისი სრული დაპყრობა მოჰყვა.

შექმნილ ვითარებაში ქართველი მეფე-მთავრები XVI ს-ში დაუცხრომლად ექებდნენ შექმნილი მდგომარეობიდან თავის დაღწევის გზებს. მათ ირან-ოსმალეთის პოლიტიკური ბლოკადის გარღვევა ისევ დასავლეთ ევროპისა და რომის პაპის მეშვეობით სცადეს.

ფიზიკური განადგურების საფრთხის წინაშე მდგარი ქართული სამეფო-სამთავროებისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის საკითხს წარმოადგენდა რომის პაპთან დაკავშირება და მისი შემწეობით მაჰმადიანთა ბატონობისგან თავის დაღწევა, კათოლიკური ეკლესიის მეთაურს კი საქარველოში არსებული მრევლის შენარჩუნება ეწადა.

1545 წლის 17 ივნისს, პაპმა პავლე III-ემ (1534-1549) ქართლის მეფე ლუარსაბ I-ს გამოუგზავნა წერილი, რომლიდანაც ვგებულობთ, რომ ქართლის მეფესა და მის მეზობელ ქართულ პოლიტიკურ ერთეულთა გამგებელებს სურვილი გასჩენიათ, კათოლიკურ სარწმუნოებაზე მოექციათ თავიანთი ქვეყნები.

ამრიგად, ქართული პოლიტიკური ერთეულები გარდა იმისა რომ თავის დაღწევისა და გადარჩენის საშუალებად ირან-ოსმალეთის აგრესიის პირობებში ამ ორ სახელმწიფოს შორის ბალანსირებული პოლიტიკის წარმოებაში ხედავდნენ, ასევე ფიქრობდნენ ალტერნატიულ გზებზე, კერძოდ, ევროპის დახმარებას. თუმცა რელიგიურ ფაქტორზე აქცენტის გაკეთება იმთავითვე მცდარი იყო, რადგან ევროპაში ამ დროს უკვე ჩნდება სერიოზული ნიშნები რომის პაპის ხელისუფლებასთან ევროპის გარკვეული პოლიტიკური ერთეულების დაპირისპირებისა. რომის პაპზე აქცენტი უკვე ნიშნავდა, რომ ქართული პოლიტიკური ელიტა ბოლომდე

ვერ ერკვეოდა ევროპაში დაწვებულ იმ ძვრებში, რომელმაც მოგვიანებით კონტინენტზე გლობალურ კონფლიქტს გაუწია პროვოცირება. რელიგიური ფაქტორი, უკვე ევროპულ პოლიტიკურ ერთეულთა შორის კარგავდა მნიშვნელობას. პაპის როლი სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობებში თანდათან ეცემოდა.

ქართლის მეფე, ვიდრე ევროპიდან ქმედითი დახმარების მოლოდინში იყო ბრძოლას არ წყვეტდა ოსმალების წინააღმდეგ. სოხოისტას ომის შემდეგ, ქართლის მეფე ლუარსაბ I ისევ ინარჩუნებდა ძალაუფლებას ჯავახეთში, რასაც ვერ ურიგდებოდა ათაბაგი ქაიხოსრო II. ამავე დროს ეს უკანასკნელი მალე დარწმუნდა, რომ სულთნის მთავრობა საათაბაგოს სრული დაპყრობისათვის ემზადებოდა. ამგვარმა ვითარებამ სამთავროს პოლიტიკური ორიენტაციის შეცვლა გამოიწვია. ქაიხოსრო II შაჰ თამაზს სთხოვდა დახმარებას. ვინაიდან შაჰს მოსვენებას არ აძლევდა ქართლის მეფის ურჩობა, ამიტომ ათაბაგის თხოვნას დაუყოვნებლივ გამოეხმაურა.

მოკავშირეებმა ოსმალეთის ძირითადი სამხედრო ძალების ევროპაში ყოფნით ისარგებლეს და მთელი რიგი სამხედრო-პოლიტიკური ღონისძიებები განახორციელეს. 1547 წ. იანვარში თამაზი უამრავი ჯარით საათაბაგოში შევიდა და ახალქალაქში დაბანაკდა. ჯავახეთის დარბევის შემდეგ ქვემო ქართლს შემოესია. შაჰს იმერეთის მეფე ბაგრატ I და კახეთის მეფე ლევანი ეახლნენ. შაჰმა ისინი უხვად დააჯილდოვა და თავთავიანთ სამეფოებში გამოისტუმრა.

ირანისა და სამცხე-საათაბაგოს პოლიტიკურმა კავშირმა არა მარტო ქართველ მეფეებს მიაყენა დარტყმა, არამედ მან კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა ოსმალეთის წარმატებები ამ უაღრესად მნიშვნელოვან რეგიონში.

სულთანს სამხედრო ოპერაციებს აწარმოებდა ავსტრიის წინააღმდეგ, მაგრამ საგრძნობ შედეგებს ვერ აღწევდა. თანაც, მის შემფოთებას იწვევდა აღმოსავლეთში შექმნილი ვითარება. ამიტომ სულეიმან I-მა 1547 წელს ზავი დადო კარლ V-თან და ფერდინანდ I-თან და ყიზილბაშებთან ომისათვის სამზადისს შეუდგა.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული „ოსმალეთ-ჰაბსბურგების ზავი უშუალოდ დაკავშირებული იყო სულთნის სერიოზულ პოლიტიკურ მარცხთან სამცხე-საათაბაგოში, რაც მახლობელი აღმოსავლეთის საერთაშორისო ვითარებას ირანის სასარგებლოდ ცვლიდა“.

ზაფხულის საფრანგეთის მეფე ანრი I-ის (1547-1559) შეშფოთება გამოიწვია. იგი თვლიდა, რომ იმპერატორი ოსმალეთის არმიის აღმოსავლეთში ყოფნით ისარგებლებდა და საფრანგეთის სამფლობელოებს თავს დასხმოდა. 1548 წლის 29 მარტს სულეიმან I-მა ირანის წინააღმდეგ მორიგი საომარი კამპანია წამოიწყო. ანრი I-ის მითითებით, სტამბოლში მყოფი მისი ელჩი დ'არამონისა ლაშქრობაში მონაწილეობას იღებდა. მას უნდა აეძულებინა სულთანი ყიზილბაშებთან ომი, რაც შეიძლება, მალე დაემთავრებინა. ირანის შაჰი გაღიაზიანებული იყო სამცხე-საათაბაგოს შაჰის მორჩილებაში შესვლით, რასაც კიდევ ატყობინებდა თავის მოკავშირე ანრი II.

მოვლენების ასე განვითარებამ სამცხე-საათაბაგოს პოლიტიკური ხელისუფალი აიძულა ორიენტაცია შეეცვალა და ოსმალეთის სულთნისათვის გამოეცხადებინა მორჩილება. თუმცა ამ მცდელობას შედეგი არ მოჰყოლია. სულთანს აღარ აკმაყოფილებდა სამთავროს ვასალური პირობით დამორჩილება.

1549 წლის აგვისტოში სულთანმა აჰმედ ფაშას სარდლობით დიდძალი ჯარი გამოგზავნა საათაბაგოში. თვე-ნახევრის განმავლობაში მტერმა 25 ციხე-სიმაგრე აიღო, რომელთაგან 15 თავისთვის დაიტოვა, როგორც დასაყრდენი პუნქტი, დანარჩენი კი მიწასთან გაასწორა. აქ ამ დროისათვის შექმნეს დიდი ადმინისტრაციული ერთეული – საბეგლარბეგო. 1550 წლისათვის ოსმალებმა მთლიანად დაამთავრეს ტაოს დაპყრობა, ხოლო 1551-1552 წწ. ანექსირებული იქნა კლარჯეთი და არტანი.

ამრიგად, სამცხე-საათაბაგოს მესვეურთა მიერ წარმოებული უგუნური საგარეო და საშინაო პოლიტიკის წყალობით, ოსმალეთმა საქართველოს მოსწყვიტა მისი უძველესი და უმნიშვნელოვანესი კუთხე-მესხეთის დასავლეთი ნაწილი. ათაბაგთა ძალები საკმა-

რისი არ აღმოჩნდა ამ დამღუპველი პროცესის შესაჩერებლად. მათ განკერძოებულ საგარეო პოლიტიკასა და დიპლომატიას მხოლოდ კონკრეტულ შემთხვევაში შეეძლო მოეტანა გარკვეული შედეგი, მაგრამ მთლიანობაში, იგი საქართველოს მტრების წისკვილზე ასხამდა წყალს და ჩანასახშივე უსპობდა ნიადაგს ერთიანი საქართველოს აღდგენის იდეას.

შაჰ-თამაზმა საათაბაგოს დასავლეთ ნაწილში განცდილი მარცხის კომპენსაცია მის აღმოსავლეთ ნაწილში პოზიციების განმტკიცებით სცადა. მანამდე კი 1551 წელს შაჰ თამაზმა ლევან კახთა მეფის დახმარებით შაქი აიღო. შაქის სახელმწიფოს პოლიტიკურ არსებობას ბოლო მოეღო და ის სეფიანების უბრალო პროვინციად იქცა.

როგორც სამართლიანად შენიშნავდა აკად. ივანე ჯავახიშვილი: „თუ ლევან მეფე მთელი ამ საქმის შედეგს ჩაუკვირდებოდა, მას უნდა ეგრძნო, რომ საქართველოს მდგომარეობა სპარსთა შაქში გაბატონებით წინანდელთან შედარებით გაცილებით უფრო გაუარესდებოდა და ამიტომაც საზიანო იყო“. მაგრამ ლევან მეფე ნაკლებად ზრუნავდა მთელი საქართველოს ინტერესებისათვის, მისი ინტერესები საკუთარი სამეფოს ფარგლებს არ სცილდებოდა. ქართლის გამორულ ბრძოლაში, რომელსაც სათავეში ლუარსაბ I ედგა, არც იმერეთის მეფე მონაწილეობდა და არც ათაბაგი. ათაბაგების ირანული ორიენტაცია იმით იყო გამოწვეული, რომ საქართველოს ამ ნაწილის მიმართ ირანისა და ოსმალეთის პოლიტიკა დიდად განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან. მხარის უადრესი სტრატეგიული მნიშვნელობის გამო, ერთიც და მეორეც ცდილობდა მის ხელში ჩაგდებას, მაგრამ ირანი ჯერ-ჯერობით ვასალობას სჯერდებოდა მეხარკეობის საფუძველზე, რადგან სრული დაპყრობისათვის ძალა არ ჰყოფნიდა და შიშობდა, რომ ათაბაგები ოსმალებს არ მიმხრობოდნენ. ოსმალეთი კი, საათაბაგოს სრულ დაპყრობას ესწრაფოდა. „თურქეთისათვის მესხეთს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ ქვეყნის მტკიცედ დამორჩილების გარეშე თურქეთის ყველა

პოლიტიკური წარმატება კავკასიაში საეკვო ხდებოდა. სწორედ ამით აიხსნება, რომ თურქეთი მესხეთის მიმართ სრულებით განსხვავებულ პოლიტიკას ადგა, ვიდრე სხვა ქართული ქვეყნების მიმართ.

1551 წელს შაქში მყოფ შაჰს ქაიხოსრო II ათაბაგისაგან ცნობა მოუვიდა, რომ ლუარსაბმა სამცხე-საათაბაგოს ბეგრი ადგილი დაიპყრო და თუ სასწრაფო ზომები არ იქნებოდა მიღებული მთლიანად დაეუფლებოდა მას. ამას მოჰყვა შაჰ თამაზის ლაშქრის მესამე შემოსევა 1551 წელს. მან ილაშქრა სამცხე-საათაბაგოში, დაამარცხა ლუარსაბის მომხრეები და საათაბაგო ისევ ქაიხოსროს დაუმორჩილა. მერე ქართლში გადავიდა, მაგრამ ლუარსაბის შეპყრობა ვერ მოახერხა და უკან გაბრუნდა.

სანამ სულეიმან I ჰაბსბურგებთან ომობდა, შაჰ-თამაზმა 1551 წელს ოსმალეთის წინააღმდეგ რამდენიმე მიმართულებით წამოიწყო შეტევა. ამას 1553-1554 წწ. ირანის წინააღმდეგ სულთნის მორიგი, რიგით მესამე ლაშქრობა მოჰყვა.

ირან-ოსმალეთის პირველი ომის (1514-1555 წწ.) მთავარი ასპარეზი სომხეთი, აზერბაიჯანი და საქართველო იყო. ორივე მხრიდან ომი შეუბრალებელი სისასტიკით წარმოებდა.

1554 წლის სექტემბერში შაჰ-თამაზმა არზრუმში მყოფ სულეიმან I ელჩები გაუგზავნა და ზავი შესთავაზა. მოლაპარაკების მთავარი საკითხი საქართველოს ურთიერთშორის განაწილების საკითხი იყო. ლუარსაბ I და ბაგრატ III ცდილობდნენ ზავის ჩაშლას, რადგან ორი აგრესორის ომი აადვილებდა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას.

1556 წლის 26 სექტემბერს არზრუმში დროებითი ზავი დაიდო. იგი ითვალისწინებდა ტერიტორიულ გამიჯვნას იმ მდგომარეობით, რომელიც ირანსა და ოსმალეთს 1554 წლის ლაშქრობამდე გააჩნდათ.

შაჰ-თამაზ I-ს ზავის დადება დროის მოსაგებად სჭირდებოდა, რათა საშუალება მისცემოდა დაემორჩილებინა ლუარსაბ I. ზავის დადებიდან მოკლე ხანში შაჰმა ქართლის სამეფოს წინააღმდეგ გამოილაშქრა. ყიზილბაშებმა ვერც ამჯერად მოახერხეს ლუარსა-

ბის შეპყრობა. ეს უკანასკნელი იმერეთში ბაგრატ III-თან გადავიდა. იმერეთში მათ შეიმუშავეს მოქმედების ისეთი ტაქტიკა, რომელიც ირან-ოსმალეთის ახალი ომის პროვოცირებას ისახავდა მიზნად. ბაგრატ III პრეტენზიას აცხადებდა სურამის ოლქზე, როგორც თავის სამფლობელოზე (ეს ტერიტორია შაჰმა 1554 წელს დაიკავა). ამით იმერეთის მეფე ერთბაშად ორი კურდღლის დაჭერას ცდილობდა: 1. საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე, სურდა ქართლის სამეფოს დასავლეთი ნაწილის მისაკუთრება, რომელიც ჯერ კიდევ 1523 წლის შეთანხმებით ეკუთვნოდა; 2. აქ უკვე საერთო-ქართული ინტერესები იყო წამოწეული: ოსმალეთის ვასალი ბაგრატ III თავის სიუზერენს, სულთანს ატყობინებდა, რომ შაჰმა მას წაართვა იმერეთის კუთვნილი ტერიტორიები. დიპლომატიური გათვალა სწორი იყო – სულეიმან I-ს მთლიანად ქართლის სამეფოზე თუ არა, მის გარკვეულ ნაწილზე მაინც უნდა განეცხადებინა პრეტენზია. ისინი მოვლენების ამგვარ განვითარებას არასგზით არ შეურიგდებოდნენ. და ამით მთავარი მიზანი მიღწეული იქნებოდა – აგრესორებს შორის ომი გაგრძელდებოდა.

ქართველი მეფეების წინადადება სულთანს ჭკუაში დაუჯდა, რის შესახებაც სეფიანებმა შეიტყვეს. შედეგად შაჰ-თამაზ I-მა ელჩები არ გაგზავნა სტამბოლში ზავის დასადებად და მოსალოდნელი კონფლიქტის თავიდან ასაცილებლად, არაოფიციალური მოლაპარაკებები გამართა. შაჰის დიდებულებმა, სეკინდუქ-ბეგმა და შაჰ ყულუ ბინ ჰამზა უსთაჯლუმ არზრუმის ბეგლარბეგ აიაზ ფაშას დიპლომატიური ნოტა გაუგზავნეს, რომლის დედაზრი შემდეგში მდგომარეობდა: უნდა აღკვეთილიყო ასეთი სიტუაცია, რომელიც ქართლის და იმერეთის მეფეებს ორი მეტოქე მუსლიმანური სახელმწიფოს უთანხმოებითა და წინააღმდეგობით სარგებლობის საშუალებას აძლევდა. ყიზილბაში ამირების გულისწერომას იწვევდა ის გარემოება, რომ შაჰისაგან დამარცხებული და ლტოლვილი ლუარსაბ I თავშესაფარს ყოველთვის იმერეთის სამეფოში პოულობდა. ისინი ოსმალეთის მხარისგან ითხოვდნენ, რომ სულთანს ბაგრატ III აეძულებინა ლუარსაბ I ირანის შაჰისათვის გადაეცა. გარდა ამისა, ისინი ოსმალეთის მხა-

რეს უმტკიცებდნენ, რომ სურამის ოლქი ყიზილბაშთა გავლენის სფერო იყო და რომ იმერეთის მეფის ნამდვილ მიზანს მაჰმადიანთა შორის კვლავ შუღლისა და მტრობის ჩამოგდება წარმოადგენდა. ბოლოს, ირანის დიდმოხელეები აიაზ ფაშას არწმუნებდნენ, რომ ამის გამო არ ღირდა ახალი ომის დაწყება, პირიქით, ერთმანეთში ზავი უნდა დაედოთ და საღვთო ომით ეპასუხათ ქართველებისათვის.

აღნიშნულმა ნოტამ სულთანზე გარკვეული გავლენა იქონია. თუმცა იმპერიის ინტერესები მას ისედაც კარნახობდა ირანთან ზავის დადებას. მას ამისკენ საფრანგეთიც კი აქეზებდა.

1555 წლის 29 მაისს ქ. ამასიაში (მცირე აზიაში) გაფორმდა ირან-თურქეთის საზავო ხელშეკრულება. დამპყრობლებმა ამიერკავასია გაინაწილეს. თურქეთს ერგო იმერეთის სამეფო სამეგრელო-გურიის სამთავროებითა და სამცხე-საათაბაგოს დასავლეთი ნაწილი – ტაო, შავშეთი, კლარჯეთი (ჭოროხის აუზი), ირანს – ქართლისა და კახეთის სამეფოები და სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთი (უდიდესი) ნაწილი (მტკვრის აუზი); სეფიანებმა შეინარჩუნეს მთელი აზერბაიჯანი და სომხეთის აღმოსავლეთი ნაწილი. სომხეთისავე დასავლეთი კი (ვანის ტბის რაიონი) თურქეთს ერგო; სასაზღვრო ზონა – ყარსის ოლქი გაუკაცრიელებული უნდა ყოფილიყო, მისი მოსახლეობა ირანში უნდა გადაესახლებინათ; ყარსის ციხე-სიმაგრე მიწასთან გაასწორეს.

1555 წლის ირან-ოსმალეთის ზავით დამპყრობლებმა გაინაწილეს ჯერ კიდევ დაუპყრობელი და დაუმორჩილებელი ქვეყანა. საქართველოს არც ერთ ნაწილს არ აკმაყოფილებდა ზავის პირობები, მაგრამ თუ სხვა მეფე-მთავრები ასე თუ ისე შეურიგდნენ შექმნილ მდგომარეობას, ქართლის მეფე ლუარსაბი ბრძოლას განაგრძობდა. მაგრამ 1556 წელს გარისთან ბრძოლაში დაიღუპა, ტახტზე მისი 19 წლის შვილი სიმონი ავიდა. სიმონ I-ს (1556-1569; 1578-1600) უაღრესად მძიმე მემკვიდრეობა ერგო. მამასავით ენერგიული, დამოუკიდებლობისათვის თავდადებული მებრძოლი სიმონ მეფე კარგი

მხედართმთავარი და პოლიტიკოსი იყო. გამეფების პირველი წლებიდანვე მან შეურიგებელი ბრძოლა გამოუცხადა ირანელებს.

ამ ბრძოლაში მან სცადა ოსმალების გამოყენება. 1559 წელს სიმონ I-მა ოსმალების სულთანს წერილი გაუგზავნა, სადაც იგი სულთანს ჰპირდებოდა, რომ საქართველოს ააჯანყებდა ირანის წინააღმდეგ. თავის მხრივ, ქართლის მეფეს დახმარების იმედს აძლევდა და აქეზებდა მას ირანელების წინააღმდეგ. თუმცა იგი იმადგინოდა, რომ შაჰთან დიპლომატიურ მოლაპარაკებას აწარმოებდა. ასეთი პოლიტიკით ოსმალეთი ვარაუდობდა, რომ გააძლიერებდა ბრძოლას ქართლსა და ირანს შორის და დაასუსტებდა ორივეს. ამას კი დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მომავალ ომში, რომელსაც ის ამიერკავკასიის დაპყრობის მიზნით ამზადებდა. უნდა აღინიშნოს, რომ სულეიმან I ირანთან მომავალ ომში მოკავშირეს შუა აზიაშიც, ოზბეგებთან ეძებდა.

სიმონის ბრძოლამ ირანელებთან და ხშირად დამარცხებებმა ზოგიერთი ქართველი დიდებული შაჰის კარამდე მიიყვანა. სიმონს განუდგა ასევე მისი ძმა დავითი, რომელსაც ტახტის დაპყრობის სურვილიც ამოძრავებდა სხვა მოღალატე თავადებთან ერთად 1562 წ. ის ყაზვინში შაჰს ეახლა.

ირანში დავითი გამაჰმადიანდა და დაუთ-ხანის სახელი მიიღო. ქართლის სამეფო დინასტიის წარმომადგენლის მიმხრობა შაჰმა ხელსაყრელ მომენტად ჩათვალა და ქართლის მიმართ პოლიტიკა შეცვალა. მან გადაწყვიტა მისი სრული დაპყრობა, დაუთ-ხანს შვილის წოდებულება მიანიჭა, თბილისისა და ქვემო ქართლის გამგე-მოსხევედ დანიშნა და საქართველოში გამოისტუმრა. ეს იყო სეფევიდების მიერ ქვემო ქართლის სახანოდ გადაქცევის პირველი ცდა, რომელიც მალე მარცხით დამთავრდა.

ამ მარცხის მიუხედავად, სიმონი და მისი მომხრეები წინანდელი ენერგიით განაგრძობდნენ ბრძოლას. ქართლის ბრძოლა სიმონის მეთაურობით ირანის შაჰს მოსვენებას არ აძლევდა. 1569 წელს მან განჯაში თავი მოუყარა შაქრისა და ყარაბაღის ლაშქარს, დაიქირავა საშამხლოს რაზმები და საქართველოსაკენ გაგზავნა. ბრძოლა მოხ-

და ფარცხისთან (ალგეთის ხეობაში), სადაც ირანელებმა სიმონ მეფე ხელთ იგდეს. დატყვევებული სიმონ მეფე ყაზვინში გაგზავნეს.

შაჰი დიდხანს ცდილობდა სიმონის გამაჰმადიანებას, მაგრამ საწადელს ვერ მიაღწია და იგი ალაშუთის ციხეში დაამწყვდია.

ამ დროიდან 10 წლის განმავლობაში (1569-1578 წწ.) დაუთ-ხანი ქართლის გამგებლად ითვლებოდა, მაგრამ მოსახლეობამ რენეგატს მხარი არ დაუჭირა. დაუთ-ხანის ხელისუფლება მხოლოდ თბილისსა და ქვემო ქართლზე ვრცელდებოდა.

XVI ს-ის განმავლობაში კახეთი საქართველოს სხვა ნაწილებთან შედარებით მდიდარი და დაწინაურებული ქვეყანა იყო. კახეთის სამეფო კარი საკუთარი სამეფოს ინტერესებიდან გამომდინარე, ნაკლებად ზრუნავდა საერთო ქართული ინტერესებისათვის და სეფიანების სახელმწიფოს წარმოშობის დროიდანვე ირანისადმი ვასალური დამოკიდებულების გზით მშვიდობიანობის შენარჩუნებას ახერხებდა. ოსმალეთთან ომის დროს ირანიც კახეთის მხრივ შედარებით მსუბუქ ვასალობას სჯერდებოდა. მაგრამ 1555 წლის ზავის შემდეგ, ამით აღარ კმაყოფილდებოდა და კახეთს ჩამოაცილა წახურის სამფლობელო (წუქეთი), რომელიც დაღესტნის სამხრეთით და კახეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდ. სამურის ზემო წელზე მდებარეობდა და უძველესი დროიდანვე საქართველოს ეკუთვნოდა. 1562 წელს შაჰ თამაზი აფრთხილებდა ლევანს, კახეთის მეფეს, რომ წახურის ბატონი არავის შეევიწროებინა, რადგან იგი შაჰის უერთგულეს მსახურთა შორის ირიცხებოდა.

კახეთის მეფე ლევანი, ამასიის ზავის შემდეგ, კვლავ ერთგულების პოლიტიკას ადგა ირანის მიმართ. ლევანს მონაწილეობა არ მიუღია ქართლში ყიზილბაშების უკანასკნელ შემოსევებში და შიშობდა შაჰს ეს მიზეზად არ მიეღო და შური არ ეძია მასზე. ამიტომ მან 1556 წელს თავისი შვილი იესე ერთგულების დასამტკიცებლად შაჰ-თამაზთან გაგზავნა დიდი ძღვენით. როგორც ჩანს, შაჰმა კახეთის უფლისწული უკან არ გამოუშვა და მძევლად დაიტოვა. ლევანის

ორჭოფული პოლიტიკით უკმაყოფილო შაჰი შეეცადა მის გადაყენებას და კახეთის ტახტზე იესეს აყვანას. 1559/60 წწ. იესე გამაჰმადიანდა ისა-ხანის სახელით და შაჰის კარზე დიდი წყალობა მიიღო. მალე იესემ უარყო მაჰმადიანობა და გაქცევა დააპირა, მაგრამ შეიპყრეს და 1562 წლის 23 დეკემბერს ალაშუთის ციხეში ჩასვეს.

სხვათა შორის, 1571 წელს შაჰ-თამაზთან მივიდა ვენეციის დესპანი დ'ალესანდრი, რომელმაც ირანის შაჰს თურქების წინააღმდეგ ერთობლივი მოქმედება შესთავაზა. მაგრამ შაჰ-თამაზ I თურქებთან დადებულ ზავს მყარად თვლიდა. მან ვენეციის წინადადება არ მიიღო.

თურქეთს გადაწყვეტილი ჰქონდა კასპიის ზღვის დასავლეთი სანაპიროს ხელში ჩაგდება და ვოლგა-კასპიის სამდინარო მაგისტრალის გადაკეტვა. ამ მიზნით, სულთანმა სელიმ II-ემ (1566-1574) სცადა ვოლგა დონის შემაერთებელი არხის გაჭრა (1568) და ყირიმის ხანის დახმარებით ასტრახანის დაპყრობა (1569), მაგრამ ამ ცდას წარმატება არ მოჰყოლია.

ამრიგად, XVI ს-ის 50-60 წლებში ძალთა კონფიგურაცია ისე განაწილდა კავკასიის რეგიონში, რომ ინტერესთა კონფლიქტი აშკარად ქმნიდა ახალი ომის საშიშროებას ირანსა და ოსმალეთს შორის. თურქეთი ხელსაყრელ მომენტს უცდიდა ამასიის ზავის დასარღვევად.

2.2. ირან-ოსმალეთის მეორე ომი და საქართველო

ოსმალეთთან შედარებით ირანი სუსტი სახელმწიფო იყო და 1555 წლის ამასიის ზავის პირობათა დაცვას ცდილობდა, ოსმალეთი კი მთელი კავკასიისა და კასპიის ზღვის სანაპიროთა დაპყრობისათვის იბრძოდა. შაჰ-თამაზის გარდაცვალების შემდეგ (1576 წ.), ირანში ტახტის დაუფლებისათვის საშინაო ომი გაჩაღდა. შაჰის ტახტზე ავიდა სუსტი მმართველი – ხუდაბენდე (1577-1587 წწ.). ოსმალეთს ახალი ომისათვის ხელსაყრელი დრო დაუდგა.

1578 წელს ოსმალეთმა ირანის წინააღმდეგ ომი დაიწყო. ირანში სალაშქროდ გამზადებული ჯარის მთავარსარდლად დაინიშნა ლალა მუსტაფა ფაშა, რომელიც სამცხე-საათაბაგოსა და ქართლის დაპყრობის შემდეგ შირვანში უნდა გაჭრილიყო, სადაც მას ჩრდილო კავკასიიდან მომავალი ყირიმელთა ლაშქარი შეუერთდებოდა.

ოსმალეთი ცდილობდა ამიერკავკასიის ქვეყნების მესვეურთაგან ანტიირანული კოალიცია შეექმნა. ლაშქრობის წინ მუსტაფა ფაშამ მოწოდებით მიმართა მეზობელ ქვეყნებს, მათ შორის ქართლ-კახეთ-იმერეთის მეფეებს და ოდიშ-გურიის მთავრებს, რომ ოსმალებთან ერთად გამოსულიყვნენ ირანელების წინააღმდეგ. ამ დროს სამცხე-საათაბაგოში შინაფეოდალური ომი დასრულებული არ იყო, თანაც ყვარყვარე ათაბაგს ხელისუფლებისათვის მისი ძმა მანუჩარი ებრძოდა. ოსმალთა სარდალმა ამ შუღლის გამოყენება სცადა. იგი მანუჩარს დაუკავშირდა და შეჰპირდა, რომ ოსმალეთის ვასალობისა და ერთგულების შემთხვევაში მთელ სამცხე-საათაბაგოს დაუმტკიცებდა.

1578 წლის აგვისტოს დასაწყისში ოსმალთა უზარმაზარი არმია მუსტაფა ლალა ფაშას მეთაურობით სამხრეთ საქართველოში შემოვიდა და არტანში დაბანაკდა. მესხ დიდებულთა ერთმა ნაწილმა მტერს უბრძოლველად ჩააბარა თავიანთი ციხე-სიმაგრეები. ოსმალებმა ახალქალაქიც დაიკავეს. საათაბაგოს მთავრობამ პასიური პოზიცია დაიჭირა და უცდიდა, თუ რით დამთავრდებოდა ოსმალთა და ყიზილბაშთა შეტაკება. სამაგიეროდ, აზნაურთა ერთმა ნაწილმა და გლეხებმა მტერს მედგარი წინააღმდეგობა გაუწიეს.

1578 წლის 9 აგვისტოს ჩილდირთან გაიმართა გადამწყვეტი ბრძოლა, ერთი მხრივ, ოსმალებსა და მეორე მხრივ, ყიზილბაშებსა და ქართველებს შორის. ბრძოლაში ოსმალებმა გაიმარჯვეს და ახალციხეც დაიკავეს. ამის შემდეგ ქართლისაკენ გზაც გახსნილი იყო და მუსტაფა ფაშა 24 აგვისტოს თბილისს მიაღწა.

ოსმალეებმა თბილისი დაიკავეს. თბილისი საფაშოდ გამოაცხადეს, გორი – სანჯაყად, ციხე-სიმაგრეებში თავიანთი გარნიზონი ჩააყენეს და თბილისში ფაშა დანიშნეს.

ქართლიდან მუსტაფა ფაშა შაქი-შირვანისაკენ გაემართა. მას კახეთის მეფე ალექსანდრე სართიჭალასთან შემოეგება და მორჩილება გამოუცხადა. ოსმალთა სარდალმა ალექსანდრეს მიანდო შაქის დაპყრობა. მეფემ მისი დავალება შეასრულა, რისთვისაც შაქის გამგებლად ალექსანდრეს შვილი ერეკლე დანიშნეს. სულთანმა ალექსანდრეს უმაღლესი სიგელი უბოძა. ამიერიდან ის ინიშნებოდა კახეთის მმართველად ბეგლარბეგის სახელწოდებით. როგორც ვახუშტი, კახთა მეფემ ამ დროსაც თავისი ნაცადი პოლიტიკა გამოიყენა, ქვეყანა აოხრებას გადაარჩინა და ახლა უკვე ოსმალეთის ვასალი გახდა. მალე, ამის შემდეგ, ოსმალეთის ჯარმა აღმოსავლეთი ამიერკავკასიაც დაიმორჩილა. ოსმალთა ბატონობის ასპარეზი კავკასიონის მთავრეხილებს მიწვდა.

ამრიგად, ოსმალეთმა დასუსტებული ირანი აღმოსავლეთ ამიერკავკასიიდან გამოდევნა. ირანი, რა თქმა უნდა, ამას ვერ შეურიგდებოდა და ყოველ ზომას ხმარობდა, რომ ოსმალთა წინააღმდეგ მებრძოლთა რიგები გაეფართოვებინა.

ოსმალთა წარმატებებმა ამიერკავკასიაში აიძულა შაჰის მთავრობა შეეცვალა თავისი დამოკიდებულება საქართველოს მიმართ და გარკვეულ კომპრომისზე წასულიყო. შაჰმა დაინახა, რომ დაუთ-ხანი ოსმალეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად არ გამოდგებოდა, იგი არ სარგებლობდა მოსახლეობის მხარდაჭერით. ამიტომ შაჰ ისმაილი ცდილობდა სიმონ I-ის გამოყენებას ოსმალთა წინააღმდეგ.

1578 წელს შაჰმა მას ქართლის მეფობა უბოძა და ყიზილბაშ სარდალ ალი ყული ხანთან ერთად, 5000 მხედრით და რამდენიმე ქვეყნით, საქართველოში გამოეგზავნა.

1579 წლის 25 ივნისს, ოსმალეთის სულთნის ბრძანებით, სამცხე-საათაბაგოს დაპყრობილ ტერიტორიაზე ჩილდირის (ახალციხის) საფაშო დაარსდა.

1582 წ., ირან-ოსმალეთის საზავო მოლაპარაკების დაწყების შემდეგ, მცირე ხნით სიმშვიდე დამყარდა. ამით ისარგებლეს სპარსელეზიმმა, რათა კახეთის მეფე ალექსანდრე II თავის მხარეს გადაებირებინათ. მართლაც, კახეთის მეფე განუდგა ოსმალებს და ირანის მხარეზე გადავიდა, მაგრამ სიმონ მეფესა და ალექსანდრეს შორის არსებული შუღლი და მტრობა ასუსტებდა ქართველი ხალხის ბრძოლის უნარს ოსმალთა წინააღმდეგ. ამიტომ შაჰის მთავრობისა და ირანელი ორიენტაციის მომხრე თავადთა მეცადინეობით ალექსანდრე და სიმონი შეარიგეს.

80-იანი წლების მეორე ნახევარში ოსმალეთი თითქმის მთელ ამიერკავკასიას დაეუფლა. ირანის ახალი შაჰი აბას I (1587 – 1629 წწ.) რუსეთს სთხოვდა დახმარებას ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლაში და სამაგიეროდ დარუბანდისა და ბაქოს გადაცემასაც პპირდებოდა, მაგრამ ლივონიასთან ხანგრძლივ ომში დასუსტებულ რუსეთს, რომელსაც ომით ემუქრებოდა შვეიცია, პოლონეთი და ყირიმის ხანი, არ შეეძლო ძლიერი ოსმალეთის იმპერიის წინააღმდეგ ომის წარმოება.

1588 წელს ირანსა და ოსმალეთს შორის წინასწარი დაზავება მოხდა. ამავე წელს სიმონიც დაეზავა ოსმალებს. სიმონი ვალდებული იყო ოსმალეთის სასარგებლოდ ყოველწლიური ხარკი ეხადა. ოსმალეთი სიმონს ცნობდა ქართლის მეფედ ქრისტიანობით, აღიარებდა მის მემკვიდრეობით უფლებას და არ ჩაერეოდა მის შინაურ საქმეებში. ამრიგად, ქართლის თავდადებულმა ბრძოლამ სიმონ I-ის მეთაურობით ოსმალეთი აიძულა ხელი აეღო ქვეყნის სრული დაპყრობის პოლიტიკაზე.

შაჰ-აბასი მას შემდეგ, რაც რუსეთის მხრიდან დახმარების იმედი გადაეწურა, იძულებული გახდა 1590 წ. 21 მარტს სტამბოლში საზავო ხელშეკრულებისათვის მოეწერა ხელი ოსმალეთთან. ზა-

ვის თანახმად, ოსმალეთის ხელში გადადიოდა აღმოსავლეთ ამიერკავკასია, ქურთისტანი, სამხრეთი, აზერბაიჯანი არღებილსა და თალიშს გარდა და ლურისტანის ნაწილი.

2.3. კახეთის სამეფოს ურთიერთობა რუსეთთან

ირან-ოსმალეთის პირველი ომის შედეგად, როცა აღმოსავლეთ ამიერკავკასია ირანის გავლენის სფეროდ გამოცხადდა 1555 წლის ამასიის ზავით, შეიქმნა საშიშროება იმისა, რომ ირანი აღარ შეურიგდებოდა კახეთის ფორმალურ ვასალობას და მის სრულ დაპყრობას შეეცდებოდა. მით უფრო, რომ ირანის მიერ შაქი-შირვანის სახანოების დაპყრობა ამის რეალურ წინაპირობას ქმნიდა. ცხადია, ასეთ პირობებში აუცილებელი იყო შესაბამისი ნაბიჯების გადადგმა.

შექმნილ რთულ საგარეო ვითარებაში კახეთის სამეფო ხელისუფლება შეეცადა თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა XVI ს-ის II ნახევარში კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის საერთაშორისო მდგომარეობაში მომხდარი ცვლილებები. ამ დროისათვის ეს მდგომარეობა საფუძვლიანად შეიცვალა. ამასიის ზავი დაემთხვა რუსეთის ცენტრალიზებული სახელმწიფოს გამოსვლას მახლობელი აღმოსავლეთის ასპარეზზე. კერძოდ, 1552 წელს ივანე IV-ემ ყაზანის, ხოლო 1556 წელს ასტრახანის სახანოები დაიპყრო და რუსეთი ვოლგისპირეთს დაეუფლა. ამ დროისათვის მისი სახელმწიფო საზღვარი თერგის შესართავამდე გავრცელდა. რუსეთის ასე გაძლიერება აფერხებდა თურქეთის აგრესიული გეგმების განხორციელებას როგორც ჩრდილო ამიერკავკასიაში, ისე ირანშიც. ამ ნიადაგზე ხდება რუსეთისა და ირანის დაკავშირება. მართალია, ირანსაც და რუსეთსაც საკუთარი ინტერესები ამოძრავებდათ, რომლებიც საბოლოო ანგარიშით ერთმანეთთან შეუთავსებელი იყო, მაგრამ თურქული აგრესიის საფრთხის წინაშე საკმაოდ დიდხანს ორივე სახელმწიფო კავშირის პოლიტიკას ამჯობინებდა. ამავე

დროს დაიწყო ახალი ეტაპიც ირანის ურთიერთობისა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან. მათ ისევე, როგორც ირანს აწყობდა ურთიერთშორის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობის დამყარება თურქეთის გვერდის ავლით. 1557 წელს რუსეთში ჩავიდა ინგლისური სავაჭრო კომპანია „მოსკოვის“ აგენტი ანტონი ჯენიკსინი, რომელიც მიიღო ივანე IV და გააგზავნა სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირ-ურთიერთობის დასამყარებლად ჯერ ოზბეგებთან ბუხარაში(1559), ხოლო შემდეგ ირანში (1561-1563). ჯენიკსინი ყაზვინში წარუდგა შაჰ-თამაზ I როგორც ინგლისის ელჩი, თუმცა მას ელჩის რწმუნება არ ჰქონდა. სხვათა შორის ამ დროს შაჰ-თამაზ I მოლაპარაკებას აწარმოებდა ოსმალეთის მხარესთან. შაჰი მოერიდა სულთნის განაწყენებას და არ მოისურვა ინგლისთან და რუსეთთან თურქეთის წინააღმდეგ მიმართული ურთიერთობის დამყარება.

რუსეთის გამოჩენამ კავკასიის ასპარეზზე იმედები გაუღვიძა თურქეთის აგრესიის წინააღმდეგ მებრძოლ კავკასიელებს. 1557 წელს ყაბარდო რუსეთს შეუერთდა. ამ აქტმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა კავკასიის სხვა ხალხების რუსეთთან დაკავშირების საქმეში. ამ კავშირის აუცილებლობას მოითხოვდა რუსეთის სახელმწიფო ინტერესებიც.

1557 წელს მოსკოვში ჩასული ყაბარდოელი ელჩები რუსეთის მთავრობას მოახსენებდნენ, რომ მათთან ერთად „ერთი ფიცითა და პირობით არიან შეკრულნი ივერიის მთავარი და ივერიის მთელი ქვეყანა“ და მათთან ერთად ქართველებიც ითხოვენო რუსეთის მფარველობასა და დახმარებას მათი მტრების წინააღმდეგ. როგორც ჩანს, საშამხლოს მხრიდან საფრთხემ და თურქეთ-ყირიმის სახანოს მხრიდან მოძალებამ განაპირობა კახეთისა და ყაბარდოს დაახლოება.

1563 წელს კახეთის მეფემ ლევანმა ელჩები გაგზავნა მოსკოვში იაკობის მეთაურობით. ქართველ ელჩებს რუსეთის მთავრობა დახმარებას შეჰპირდა და მართლაც, მალე გამოგზავნეს რუსთა რაზმი, რომელიც ლევანმა კახეთის ციხე-სიმაგრეებში ჩააყენა. 1567 წ. კავკასიაში

თავისი პოზიციების განმტკიცების მიზნით ივანე IV-ემ მდ. სუნჯის თერგთან შესართავის ახლოს ციხე-სიმაგრე ააგებინა.

რუსეთის ღონისძიებებს პროტესტით შეხვდნენ თურქეთ-ყირიმი, რომლებიც მოითხოვდნენ არა მარტო სუნჯის შესართავთან აგებული ციხე-სიმაგრეების მოსპობას, არამედ ყაზანსა და ასტრახანსაც. 1571 წელს ყირიმის ხანმა დიდძალი ჯარით გაილაშქრა მოსკოვის წინააღმდეგ და ქალაქის დიდი ნაწილი გადაწვა. ამ დროს მეტად მძიმე იყო რუსეთის საშინაო და საგარეო მდგომარეობა. ქვეყნის შიგნით დიდი ბრძოლა წარმოებდა მსხვილ ბოიარებსა და ცენტრალურ ხელისუფლებას შორის. 1558 წლიდან ომი მიმდინარეობდა ლივონიაში. ასეთ პირობებში რუსეთს არ შეეძლო თურქეთთან ომში ჩაბმა. გარდა ამისა, შაჰ-თამაზიც უკმაყოფილო იყო რუსეთის რაზმის გაგზავნით კახეთში. შექმნილ რთულ ვითარებაში კახეთის მეფე იძულებული გახდა დაეთხოვა რუსთა რაზმი. მალე ამის შემდეგ რუსეთმა თერგის ციხე-სიმაგრეც დაანგრია.

ამრიგად, კახეთ-რუსეთის პოლიტიკური ურთიერთობა, რომელიც XVI ს-ის 50-60-იან წლებში განახლდა, ისევ შეწყდა.

თუმცა, თურქეთის პოზიციების გაძლიერება კავკასიაში, რასაც ადგილი ჰქონდა ირან-თურქეთის მეორე ომის დროს, საგრძნობლად ლახავდა რუსეთის ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ეკონომიურ და პოლიტიკურ ინტერესებს. დაღესტანსა და შირვანში ბატონობა თურქეთ-ყირიმს საშუალებას აძლევდა მუდამ საფრთხის ქვეშ დაეყენებინა რუსეთის სავაჭრო-ეკონომიური ურთიერთობა ირანთან, ჩრდილო და ამიერკავკასიის ხალხებთან. ამიტომ რუსეთის მთავრობა ცდილობდა მოესპო თურქეთ-ყირიმის გავლენა ამ ქვეყნებში და განემტკიცებინა საკუთარი გავლენა. ამ მიზნით რუსეთი ცდილობდა თურქეთთან ომში ჩაბმულ ირანთან კავშირის დამყარებას და ამავე დროს მოკავშირეებს ეძებდა კავკასიის ხალხებში. თავის მხრივ, თურქული აგრესიის წინააღმდეგ მებრძოლი ეს ხალხები დაინტერესებული იყვნენ გაძლიერებული რუსეთის სახელმწიფოსთან კავშირით.

ასეთ პირობებში მოხდა კახეთ-რუსეთის პოლიტიკური კავშირ-ერთიერთობის განახლება XVI ს-ის 80-იანი წლებიდან. კახეთის საგარეო პოლიტიკას განსაზღვრავდა მეფე ალექსანდრე II (1574-1605).

საქართველოს სხვა სამეფოებისაგან განსხვავებით კახეთი ასტრახანისაკენ მიმავალ გზებთან უფრო ახლო იყო. კახეთი ფართოდ იყო ჩაბმული შაქი-შირვანის მეშვეობით აბრეშუმით საერთაშორისო ვაჭარობაში. ამის გამო, საქართველო-რუსეთს შორის პოლიტიკური ურთიერთობის გამბმელი ახლაც, უწინდებურადვე, კახეთის სამეფო იყო.

ერთ-ერთი ყველაზე უფრო მარჯვე და მოკლე გზა, კახეთიდან ასტრახანისაკენ მიმავალი, დაღესტან-საშამხლოს ტერიტორიაზე გადიოდა. საშამხლო კი თურქეთის ვასალი იყო. თურქეთის აქ გაბატონებამ მეტისმეტად გაამწვავა ურთიერთობა კახეთის სამეფოსა და დაღესტანის ფეოდალებს შორის. კახეთი მთიელ ფეოდალთა სისტემატიური რბევისა და აოხრების ობიექტი შეიქმნა. კახეთის სამეფოსათვის შეუძლებელი გახდა დაღესტნელ ფეოდალთა თარეშის აღაგმვა, რადგან ისინი აშკარა და პირდაპირ ომს გაუბრუნდნენ, მოხერხებულ დროს ირჩევდნენ, როცა სამეფო ლაშქარი დაკავებული იყო და ყაჩაღურად, პატარ-პატარა ჯგუფებად გაერთიანებულნი მოქმედებდნენ. ეს იყო იმის მიზეზი, რომ საშამხლოსთან ურთიერთობა კახეთის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო მტკივნეული და საჭირობო საკითხი გახდა.

ამრიგად, რუსეთისა და კახეთის საგარეო პოლიტიკის ინტერესებს კავკასიაში ერთმანეთთან შეხვედრა-თანადამთხვევის საკმაო საფუძველი მოეპოვებოდა. რუსეთი ირანთან, კახეთთან და კავკასიის სხვა ხალხებთან კავშირით თავისი სახელმწიფოს სამხრეთი საზღვრების დაცვას და გაფლენის სფეროების გაფართოებას ისევე, როგორც აღმოსავლეთთან სავაჭრო-ეკონომიური ურთიერთობის გაძლიერებას, ცდილობდა. კახეთს კი რუსეთის მხარდაჭერა და დახმარება საგარეო მტრებისაგან საკუთარი უშიშროების უზრუნველყოფისათვის

სჭირდებოდა. მით უფრო, რომ 1585 წლისათვის ძალთა შეფარდება ამიერკავკასიაში ოსმალეთის სასარგებლოდ შეიცვალა. ამ წლის სექტემბერში ოსმალებმა თავრიზი აიღეს. თავრიზის დაკარგვის შემდეგ, ყიზილბაშთა როლი კავკასიის ფრონტზე შესუსტდა. რამაც ხელი შეუწყო ოსმალეთის გააქტიურებას ქართლ-კახეთის მიმართ. სწორედ ამ პერიოდს ემთხვევა რუსი მოციქულების გამოჩენა კახეთში. კერძოდ, 1585 წელს რუსეთის მთავრობის დავალებით ასტრახანის მეთოფეთა ასისტავმა დანილოვმა საშამხლოში, შირვანსა და კახეთში იმოგზაურა. დანილოვის მოგზაურობის მიზანი იყო კავკასიის ხალხებთან ასტრახანის მეშვეობით სავაჭრო ურთიერთობის გაბმა. რუსეთის მთავრობა მას ავალებდა შეესწავლა საქართველოს და მისკენ მიმავალი გზები. დანილოვმა ალექსანდრეს კახეთის მეფეს, რუსეთის მეფის თევდორე ივანეს ძის სიგელი ჩამოუტანა, რომლითაც რუსეთის მეფე მას მფარველობას და პოლიტიკურ კავშირს სთავაზობდა.

კახეთის მეფემ სიხარულით მიიღო დანილოვის მიერ ჩამოტანილი ცნობა. კახეთის მთავრობას იმედი მიეცა, რომ რუსეთის მფარველობით შესაძლებელი იქნებოდა თურქეთ-ყირიმ-შამხალისა და სეფიანთა სახელმწიფოს აგრესიისაგან თავის დაღწევა. ამ იმედებით გამხსენებულმა კახეთის მეფემ დანილოვს თავისი ელჩები - ოაკიმე მღვდელი, კირილე ბერი და ჩერქეზი ხურშიტა გააყოლა თევდორე მეფესთან.

1586 წლის 9 ოქტომბერს კახეთის ელჩებმა რუსეთის მეფეს ალექსანდრე კახთა მეფის სიგელი გადასცეს. კახეთის მეფე რუსეთის მეფეს მფარველობას, კახეთის ყველა მტრისაგან დაცვას და ამ მიზნით თერგზე ციხე-სიმაგრის აგებას, აქედან კი, საშამხლოზე გავლით კახეთისაკენ მომავალი გზის დაკავებას სთხოვდა. 1587 წლის აპრილში ქართველმა ელჩებმა დადებითი პასუხი მიიღეს რუსეთის მთავრობისაგან და რუსი ელჩების - ბირკინის, პივოვისა და პოლუხანოვის თანხლებით ისინი სამშობლოში გაბრუნდნენ. თავისი მთავრობისაგან რუს ელჩებს დავალებული ჰქონდათ კახეთის მთავრობასთან მფარვე-

ლობითი კავშირის პირობებზე შეთანხმებულიყვნენ და ალექსანდრე მეფისათვის ფიცი მიეღებინებინათ. ელჩებს თან მოჰქონდათ მოსკოვში შედგენილი ფიცის წიგნი, რომელიც უნდა მიეღო კახეთის მეფეს.

1587 წლის 29 აგვისტოს რუსი ელჩები უკვე პირველ აუდიენციაზე იყვნენ ალექსანდრე მეფესთან. 28 სექტემბერს კახეთის მეფემ ხელი მოაწერა ფიცის წიგნს. ფიცის წიგნით რუსეთის მეფე კახეთის სამეფოს თავის მფარველობაში იღებდა და კისრულობდა კახეთის დაცვას საგარეო მტრებისაგან. ალექსანდრე მეფეც, თავის მხრივ, რუსეთის მტერს მტრულად უნდა დახვედროდა, მოყვარეს კი – მოყვრულად; კახეთის მეფეს რუსეთის მეფისათვის ყოველწლიური მოსაკითხი უნდა ეგზავნა.

ფიცის წიგნზე ხელმოწერის შემდეგ, ალექსანდრემ რუს ელჩებს თავისი ახალი ელჩები გააყოლა მოსკოვში ყაფლან ვაჩნაძის მეთაურობით, რომლებიც 1588 წლის ოქტომბერში მოსკოვში ჩავიდნენ. ქართველმა ელჩმა მოსკოვის მთავრობას ალექსანდრეს სიგელი წარუდგინეს, რომლითაც კახეთის მეფე შამხალის წინააღმდეგ ჯარის გაგზავნას და საშამხლოს დაკავებას ითხოვდა. თევდორე მეფემ თხოვნის შესრულება აღუთქვა და თავის მხრივ ახალი ელჩები – ზვენიგოროდსკი და ანტონოვი გამოგზავნა კახეთში, რომლებმაც 1589 წ. ოქტომბერში კახეთის მეფეს რუსეთის მეფის წყალობის სიგელი მიართვეს. წყალობის სიგელში რუსეთის მეფე ადასტურებდა კახეთის სამეფოს რუსეთის სახელმწიფოს მფარველობაში შესვლას და კისრულობდა იმ ვალდებულებათა დაცვას, რომლებიც ფიცის წიგნით მოსკოვის მეფეს უნდა შეესრულებინა. წყალობის სიგელის მიღებით დასრულდა კახეთ-რუსეთის მფარველობითი ხელშეკრულების დადების ყველა ფორმალური მხარე. ამ დროიდან ვიდრე 1605 წლამდე, კახეთ - რუსეთს შორის სისტემატურად წარმოებდა ელჩების გაცვლა.

1587-1589 წლების კახეთ-რუსეთის ხელშეკრულება ნამდვილად დიდი მნიშვნელობის მოვლენა იყო საქართველოსა და რუსეთის ურ-

თიერთობის ისტორიაში. ეს ხელშეკრულება რამდენადმე ზღუდავდა კახეთის მეფის დამოუკიდებლობას საგარეო პოლიტიკის სფეროში. უფრო მეტიც, 1590-იანი წლებიდან რუსეთის მეფე თევდორე თავის თავს „ივერიის ქვეყნისა და ქართველი მეფეების ხელმწიფეს“ უწოდებდა. რუსეთი ცდილობდა კახეთის სამეფოსთან დადებული კავშირის მსგავსად თავისი გავლენა მოეპოვებინა საქართველოს დანარჩენ ნაწილებზეც, მაგრამ ამ ცდას მაშინ პრაქტიკული შედეგი არ მოჰყოლია.

კახეთ-რუსეთის კავშირის დადების შემდეგ, რუსეთი შეეცადა თავისი პოზიციების განმტკიცებას კავკასიაში. 1588 წ. ისევ აგებული იქნა ახალი რუსული ქალაქი და ციხე-სიმაგრე თერგის შესართავის ახლოს. თერგის ქალაქი რუსეთს მთელ კავკასიასთან აკავშირებდა. 1589-1591 წლებში რუსეთის ჯარმა დაიკავა მნიშვნელოვანი სტრატეგიული პუნქტი მდ. ქოისუზე და ენდერი; 1593-1594 წლებში თერგის ქალაქიდან მოეწყო ხეოროსტინინის ლაშქრობა დაღესტანში, მაგრამ საშამხლოს ცენტრში – ტარკში (თარღუ) გამაგრება რუსეთმა ვერ შეძლო.

ამრიგად, XVI ს-ის 80-იან წლებში რუსეთი აქტიურად ჩაება კავკასიის პოლიტიკურ პერიპეტებში. ცხადია, კახეთ-რუსეთს შორის კავშირის დამყარებამ დიდი რეაქცია გამოიწვია თურქეთ-ყირიმ-შამხალის მხრივ. ისინი კახეთს ომით ემუქრებოდნენ, თუ ის კავშირს არ გაწყვეტდა რუსეთთან. 1591 წ. ყირიმის ხანმა დიდი ლაშქრობა მოაწყო რუსეთის წინააღმდეგ. თუმცა ეს ლაშქრობა უშედეგოდ დამთავრდა, მაგრამ თურქეთი კვლავ იმუქრებოდა თათართა ახალი ლაშქრობით და რუსეთისაგან ჩრდილო კავკასიაში ციხე-სიმაგრეთა მოშლას მოითხოვდა.

კახეთ-რუსეთის აღნიშნული კავშირი ჩაშალა მრისხანე შაჰ აბასმა XVII ს. დამდეგს.

2.4. ევროპაში ანტიოსმალური კოალიციის შექმნის მცდელობა და ქართული პოლიტიკური ერთეულების პოზიცია

ირან-ოსმალეთის მეორე ომის დროს საქართველოს გმირულმა ბრძოლამ ოსმალეთის აგრესიის წინააღმდეგ დიდი გამოხმაურება გამოიწვია დასავლეთ ევროპის ქრისტიანულ სახელმწიფოებში.

ამიტომ იყო, რომ ისინი რუსეთის სახელმწიფოსთან ერთად შემოთებით შეხვდნენ ირან-ოსმალეთის 1590 წლის ზავს. ირან-ოსმალეთის ომის გაგრძელებით დაინტერესებული დასავლეთ ევროპის ქვეყნები ზავის დადების შემდეგ შეეცადნენ ანტიურქული კოალიციის მოწყობას. კოალიციის გეგმაში დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი რუსეთს, საქართველოსა და ირანს. ეს უკანასკნელი, რომელსაც ახლა სათავეში ედგა ნიჭიერი და გამოცდილი ხელმწიფე შაჰ აბასი, ზავს უყურებდა როგორც დროებით საშუალებას და სათანადო მომზადების შემდეგ აპირებდა დაკარგული პოზიციების აღდგენას ამიერკავკასიაში. ოსმალების აგრესიის წინააღმდეგ მებრძოლი ქართველი პოლიტიკოსებიც დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის საკუთარ გეგმებს ამ საერთაშორისო სიტუაციას უკავშირებდნენ.

რუსეთმა ამ ზავის მიმართ თავისი უკმაყოფილება იმით გამოხატა, რომ დემონსტრაციულად გაწვევითა დიპლომატიური ურთიერთობა ირანთან. 1590-იან წლებში რომის პაპის კლემენტი VIII-ის და გერმანიის იმპერატორის რუდოლფ II-ის ინიციატივით დაიწყო მოლაპარაკება ანტიოსმალური კოალიციის შედგენის შესახებ. რომლებმაც წერილები გაუზახვენეს სიმონ I-ს. შედეგად 1595 წელს შეიქმნა ირანის, ქართლის და კახეთის კავშირი. ქართლის მეფის სიმონ I მიერ 1596 წელს ესპანეთის მეფე ფილიპე II-დმი გაგზავნილი წერილებიდან კარგად ჩანს, რომ ამ კავშირის მიზანი ოსმალების წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლა ყოფილა. სიმონ I-ის ფილიპე II-ეს სთხოვს შუამდგომლობას რუდოლფ II-თან, რათა მან ოსმალებთან ზავი არ დადოს. ამავე დროს, სთხოვს იმასაც, რომ ესპანეთის მეფემ ურჩიოს ირანის შაჰს, რათა ამ

უკანასკნელმა მხარი დაუჭიროს ქრისტიანთა ბრძოლას თურქების წინააღმდეგ და შეთანხმება არ დაარღვიოს. სიმონ მეფე ესპანეთის მეფეს ფილიპე II ასევე სწერდა: „უკვე გავერთიანდით და გადავწყვიტეთ თურქებს თავი გაუჭკეჭოთო“. სიმონი ესპანეთის მეფეს მოუწოდებდა ასეთივე კავშირი შეექმნათ დასავლეთ ევროპაში, რათა ყველას საკუთარი ტერიტორიიდან აეტეხა ომი ოსმალეთისათვის. რომის პაპისადმი გაგზავნილ წერილში სიმონი წერდა: „ვიდრე პირში სული მიდგას, ხელს არ ავიღებ ოსმალების წინააღმდეგ ომზეო“.

ანტიოსმალურ კოალიციას რაიმე რეალური შედეგი არ მოჰყოლია. დასავლეთ ევროპაში ანტიოსმალური კოალიციის შედგენა ვერ მოხერხდა. მიუხედავად ამისა, შაჰ-აბასი დიდ იმედებს ამყარებდა თავის შეთანხმებაზე ქართლისა და კახეთის მეფეებთან და შეეცადა გადაედგა ნაბიჯი ამ კავშირის მიზნების განხორციელებისათვის. კერძოდ, 1598 წელს სიმონ მეფემ, შაჰ-აბასთან შეთანხმებით ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლა გაანახლა, ხოლო ალექსანდრე მეფემ ხარკის ძლევა შეუწყვიტა ოსმალებს. მანუჩარ ათაბაგის მეთაურობით ასევე აჯანყდა სამცხე-საათაბაგო. რასაც ოსმალეთის მხარემ სადამსჯელო რაზმის გამოგზავნით უპასუხა. ბრძოლაში ნახიდურთან სიმონი ტყვედ ჩაუვარდა ოსმალებს, სტამბოლში გაგზავნეს და იედიყულეს ციხეში ჩასვეს, სადაც 1661 წელს გარდაიცვალა.

თავი III

საერთაშორისო პოლიტიკური მღბომარეობა ამიერკავკასიაში XVII საუკუნეში და ქართული პოლიტიკური ერთეულების საბარემო პოლიტიკა

3.1. ირან-ოსმალეთის ახალი ომი და საქართველო

XVII ს. დასაწყისისათვის საქართველოში, ისევე როგორც მთელ ამიერკავკასიაში, ოსმალეთი ბატონობდა. თუმცა, ოსმალეთის დამოკიდებულება საქართველოს სამეფო-სამთავროებისადმი არა ერთგვაროვანი იყო.

დასავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროები, რომლებიც ჯერ კიდევ 1555 წ. ზავით ოსმალეთის გავლენის სფეროდ იყო გამოცხადებული, მის სიუზერენობას აღიარებდნენ, მაგრამ საშინაო პოლიტიკაში დამოუკიდებლობას ინარჩუნებდნენ.

ქართლის მთავარ ციხეებში, თბილისში, გორში, დმანისში, ლორეში, ოსმალთა გარნიზონები იდგნენ.

კახეთის სამეფო XVI ს. ბოლოსათვის ფაქტიურად სამი დიდი სახელმწიფოს, ირანის, ოსმალეთის და რუსეთის ვასალი გახდა.

1602 წ. პირველ ივლისს კახეთში დაბრუნდნენ ალექსანდრეს II მიერ 1598 წ. რუსეთში გაგზავნილი ელჩები, თავადი სოლომონი და მდივანი ლევანი (ალექსანდრემ რუსეთის მეფეს კვლავ სთხოვა ლაშქარი გაეგზავნა საშამხლოს დასაპყრობად, რასაც თერგ-კახეთის გზის გახსნა უნდა მოჰყოლოდა). ქართველ ელჩებს რუსეთის ახალი მეფის ბორის გოდუნოვის ელჩები, ნაშნოკინი და ლეონტიევი ჩამოყვინდნენ. ელჩებმა ჩამოიტანეს ბორის მეფის დაპირება, რომ გაილაშქრებდნენ საშამხლოზე და სამეფო კარს ახალი მეფის, ბორისის, ერთგულებაზე დაფიცება მოსთხოვეს.

რუსეთის ელჩები დავით მეფემ მიიღო. აუდიენციას მონაზონი ალექსანდრეც ესწრებოდა. მსჯელობის შემდეგ გადაწყდა, კვლავ დაეფიცათ რუსეთის მეფის ერთგულებაზე. მალე დავით მეფემ, მისმა მემკვიდრე თეიმურაზმა და ალექსანდრემ ბორის მეფის ერთგულების ფიცი მიიღეს.

1602 წ. 21 ოქტომბერს გარდაიცვალა დავით მეფე. ტახტზე კვლავ ალექსანდრე ავიდა.

რუსი ელჩები ალექსანდრემ 1603 წ. ივნისში გაისტუმრა. თან თავისი ელჩებიც, ბერძენი არქიმანდრიტი კირილე ქსანტოპულო და მდივანი საბა გააყოლა. წარგზავნილები 1604 წ. 18 თებერვალს მივიდნენ მოსკოვში. ალექსანდრე კვლავაც შამხალზე ლაშქრობას სთხოვდა რუსეთის მეფეს. ამჯერად, კავკასიაში შექმნილი მდგომარეობის გაელენით, რუსეთის მთავრობა დადებითად მოეკიდა ალექსანდრეს თხოვნას და მონღოლებით შეუდგა საშამხლოზე ლაშქრობის სამზადისს.

ამასობაში ამიერკავკასიაში ვითარება საგრძნობლად შეიცვალა. 1603 წ. შაჰ-აბასმა (1587-1629) ომი გამოუცხადა ოსმალეთს. ამ ომისათვის მზადებას იგი ჯერ კიდევ 1590 წ. ზავის დადებისთანავე შეუდგა. შაჰ-აბასმა თავისი ელჩების პირით რუსეთისა და ევროპის სახელმწიფოებს კავშირს სთავაზობდა და ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლისაკენ მოუწოდებდა.

ეს ომი მცირე ინტერვალებით 1639 წლამდე გაგრძელდა. შაჰ აბასის მიზანი ამ ომში 1590 წ. ზავით დაკარგული პოზიციების დაბრუნება და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიიდან ოსმალების განდევნა იყო. თუმცა, XVI-XVIII სს. მიჯნაზე შაჰ-აბასს კავკასიაში, კერძოდ, საქართველოში, ახალი მეტოქე გამოუჩნდა ძლიერი რუსეთის სახით, რომელსაც უკვე დაელო მფარველობის ხელი კახეთისათვის. შაჰ-აბასს რუსეთის ინტერესები ამიერკავკასიაში არანაკლებ სახიფათოდ ეჩვენებოდა, ვიდრე ოსმალეთისა. მით უმეტეს, რომ ქართველი მოღვაწეები დიდ იმედებს ამყარებდნენ რუსეთის დახმარებაზე

როგორც ოსმალეთის, ისე ირანის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ირანის ინტერესები მოითხოვდა ოსმალეთთან ერთად რუსეთის უკუგდებასაც. ამდენად, „გურჯისტანის საკითხის“ მოგვარება (აღმოსავლეთ საქართველოს საბოლოო დაპყრობა) ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა იყო შაჰ აბასისათვის ახლად დაწყებულ ომში.

ირანისა და ოსმალეთის ჯარებს შორის პირველი დიდი შეტაკება მოხდა 1603 წ. ზაფხულში სალმასის ოლქში სოფელ. სუფიანთან. ოსმალები დამარცხდნენ. შაჰ-აბასმა სწრაფად დაიკავა თავრიზი, გადმოლახა მდ. არაქსი, აიღო ჯუღუფა, ნახინევანი და ალყა შემოარტყა ერევნის ციხეს. ერევნის ციხე-სიმაგრეში თავმოყრილი იყო ოსმალთა ძირითადი ძალები, რომელთაც დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს შაჰ-აბასის ჯარებს. ათი თვის შეუპოვარი ბრძოლის შემდეგ, ერევნის ციხე აიღეს ირანის ჯარებმა (1604 წ. ზაფხული).

შაჰ-აბასი ფხიზლად ადევნებდა თვალყურს რუსეთისა და საქართველოს ურთიერთობის განვითარებას. მისთვის ცნობილი იყო რუსეთის 1602 წ. ელჩობა კახეთში და მისი შედეგები (ერთგულების ფიცი). 1604 წ. აგვისტოში კი, კახეთში ჩამოვიდა რუსეთის ახალი ელჩობა, რომელიც ტახტის მემკვიდრე გიორგი ბატონიშვილთან აწარმოებდა მოლაპარაკებას. ელჩებმა, ტატიშჩევმა და ივანოვმა, ბატონიშვილს აცნობეს, რომ რუსეთის ჯარი ბუტურღინის სარდლობით უკვე ემზადებოდა საშამხლოს წინააღმდეგ გასალაშქრებლად. გიორგი ბატონიშვილისაგან კი, რუსეთის მეფის ერთგულების ფიცის მიღებას ითხოვდნენ. ამის გარდა, მათ დავალებული ჰქონდათ შეერჩიათ საცოლე ბორის გოდუნოვის ვაჟისათვის, ხოლო მისივე ასულისათვის – საქმრო. მათ ამ მიზნით სურდათ თემიურაზ ბატონიშვილის რუსეთში წაყვანა. გიორგი ბატონიშვილი ელჩების მოთხოვნებს არ ასრულებდა, მაგრამ არც უარს ეუბნებოდა. ამავე დროს, შაჰის ელჩი მაჰმად-ბეგი უკვე რამდენიმე თვის განმავლობაში კახეთში იმყოფებოდა და თემიურაზ ბატონიშვილისა და მისი დის, ელენეს ირანში წაყვანას ცდილობდა. კახელ ფეოდალთა ერთი ნაწილიც

ალექსანდრეს რუსული ორიენტაციის წინააღმდეგი იყო და შაჰ-აბასთან დაახლოებას მოითხოვდა. ალექსანდრე მეფე კრაგად გრძნობდა მომენტის სირთულეს და გამოსავალს ეძებდა. მისი დასტურით გიორგი ბატონიშვილმა თეიმურაზი და მისი და ელენე ირანში გაგზავნა. ელენე ცოლად შეირთო შაჰ-აბასმა, მაგრამ მალე, 1605 წ. 1 იანვარს, რუსეთის ელჩების მოთხოვნით, გიორგი ბატონიშვილმა რუსეთის ხელმწიფის ერთგულების ფიცი მიიღო. ასეთი პოლიტიკის შემდეგ მდგომარეობა კვლავ დაძაბული რჩებოდა.

1605 წ. დასაწყისში ოსმალეთის არმია ირანის წინააღმდეგ შეტევისათვის ემზადებოდა. შაჰ-აბასს აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში ომის წარმოების საშუალება არ ჰქონდა, ხოლო ალექსანდრეს ირანში გაჩერება კახეთის მესვეურების უკმაყოფილებას იწვევდა. ასეთ ვითარებაში შაჰმა შესაძლებლად ჩათვალა ალექსანდრეს კახეთში დაბრუნება. 1605 წლის დასაწყისში ალექსანდრე საქართველოში გამოისტუმრეს. მას შირვანიდან ოსმალეების გაძევება და მისი დაპყრობა დაავალეს. შაჰ-აბასმა ალექსანდრესთან ერთად ჯარით გამოგზავნა მისივე ვაჟი კონსტანტინე-მირზა, რომელიც ბავშვობიდანვე მძევლად იმყოფებოდა ირანში და იქ გასპარსებულიყო. იგი, შირვანის დაპყრობის შემდეგ, მისი მმართველი უნდა გამხდარიყო. ამ საქმეში ალექსანდრე თავის შვილს უნდა დახმარებოდა. კონსტანტინეს საიდუმლო დავალებაც ჰქონდა. იმ შემთხვევაში თუ ალექსანდრე სათანადო ერთგულებას არ გამოიჩენდა, კონსტანტინეს უნდა მოეკლა ისიც, ბატონიშვილიც და კახეთი დაეჭირა.

ირანიდან გამოგზავნილი მამა-შვილი მარტის დასაწყისში ჩამოვიდა კახეთში. 8 მარტს ისინი უკვე ძეგამში იყვნენ. კონსტანტინე შირვანზე საჩქარო გალაშქრებას მოითხოვდა. ალექსანდრემ კი, კვლავ ყოყმანი დაიწყო. ჯერ კიდევ ნათელი არ იყო ვინ გაიმარჯვებდა ირან-ოსმალეთის ომში. თან რუსეთის ჯარი საშამხლოსა და დადესტანს შესეოდა და მოსალოდნელი იყო, რომ რუსეთი უშუალოდ კახეთს გაუმეზობლდებოდა. ასეთ ვითარებაში გადაჭრით ირანის

მხარეზე გამოსვლა სასურველი არ ჩანდა. ალექსანდრეც დროის მოგების მიზნით თავს იკავებდა და საქმეს აჭიანურებდა.

1605 წ. 12 მარტს ალექსანდრეს რუსი ელჩები უნდა მიეღო. ამ მიზნით ელჩები თორღადან, სადაც ისინი ალექსანდრეს ჩამოსვლას ელოდნენ, ძეგამს მიიწვიეს. ელჩებამდე ხმა მისულა: კონსტანტინეს გიორგი ბატონიშვილის შეპყრობა ან მოკვლა აქვს დავალებულიო. მათ გიორგი ბატონიშვილი გაუფრთხილებიათ კიდევ, მაგრამ გიორგის ამ ამბისათვის ყურადღება არ მიუქცევია, შეყრილი ჯარი დაუთხოვნია და თავად ძეგამს მისულა.

12 მარტს, დილაადრიან, ელჩებთან აუდიენციის დაწყებამდე, კონსტანტინე და მისი მსლგებელი ყიზილბაში ამირები ალექსანდრეს სადგომს ეწვივნენ. კონსტანტინემ ძმაც ისმო შირვანზე გალაშქრების შესახებ თათბირის საბაბით. თათბირზე მწვავე კამათი გაიმართა. კონსტანტინემ, ისქანდერ მუნშის გადმოცემით, მამა-შვილს, „შირვანზე გალაშქრების შესახებ დაუწყო ლაპარაკი და მკვახე სიტყვებით მიმართა მათ. მოულოდნელად მან ხმალი იშიშვლა, ძმას დაჰკრა და იქვე გაათავა. ალექსანდრემ შვილზე მიშველება სცადა, მაგრამ ხმლებით აჩეხეს. თათბირის მონაწილენი, რუსთველი ეპისკოპოსი, მისი ძმა აბელ ანდრონიკაშვილი და სხვა ხუთი თავადი, რომელთაც ხელი გამოიდეს ალექსანდრეს დასაცავად, იქვე დახოცეს.

შექმნილი ვითარების გამო, რუსეთის ელჩებმა დატოვეს კახეთი, ქართლში გადავიდნენ და გიორგი მეფეს ეწვივნენ, მაგრამ იქაც მათ საქმიანობას წარმატება არ მოჰყოლია. მდგომარეობა მოულოდნელად შეიცვალა. შირვანისაკენ ჯარით მიემართებოდა ყირიმის ხანი. ამ გარემოებამ რუსეთის ელჩები აიძულა სასწრაფოდ გასცლოდნენ ქართლს, ხოლო გიორგი მეფის მიერ 1605 წ. ივნისში რუსეთს გაგზავნილი ელჩები არაგვის ხეობიდან უკან დაბრუნდნენ.

ქართველებმა არ ისურვეს მეფედ მოღალატე კონსტანტინე, 1622 წლის 22 ოქტომბერს აჯანყდნენ და იგი მოკლეს. შაჰ აბასს თავრიზში აცნობეს მისი მოკვლა და ყიზილბაშთა ჯარის დამარ-

ცხება. იგი გამაღებული ემზადებოდა ოსმალთა არმიის წინააღმდეგ საბრძოლველად და კახეთის ამბავს ყურადღება არ მიაქცია.

გალამწვევტი ბრძოლა ირანისა და ოსმალეთის ჯარებს შორის მოხდა 1605 წ. 25 ოქტომბერს ურმიის ტბასთან. ოსმალთა 100 ათასიანი არმია, რომელსაც სინან ფაშა სარდლობდა, სასტიკად იქნა დამარცხებული შაჰ-აბასის 60 ათასიანი არმიის მიერ. ამ გამარჯვებამ შაჰ აბასს შესაძლებლობა მისცა კვლავ შემოჭრილიყო ამიერკავკასიაში.

1606 წ. გაზაფხულზე შაჰ-აბასის ჯარებმა აიღეს ყარაბაღი. აქ შაჰ აბასს ქეთევან დედოფლის ელჩები მოუვიდნენ, ერთგულება გამოუცხადეს და კახეთის მეფედ თეიმურაზი სთხოვეს. ოსმალეთთან ომის პირობებში შაჰმა უკან დაიხია, კახეთის მეფედ ქრისტიანი თეიმურაზი დაამტკიცა.

შაჰ-აბასმა ყარაბაღის შემდეგ განჯა აიღო და ქართლში შემოიჭრა, ადვილად განდევნა ოსმალთა მეციხოვნეები ღორესა და დმანისის ციხეებიდან და შიგ თავისი ხალხი ჩააყენა. თბილისის ციხის ოსმალთა გარნიზონი უბრძოლველად დანებდა ირანელებს, რომლებმაც თბილისი დაიკავეს.

ამ დროს ქართლის მეფე გიორგი უეცრად გარდაიცვალა და ქართლის დიდებულთა ერთი ჯგუფის თხოვნით, შაჰმა ქართლის მეფედ გიორგის შვილი ლუარსაბი დაამტკიცა. ეს ამბები 1606 წლის გაზაფხულზე მოხდა. შაჰ-აბასმა ქართლის საქმეები მოაწესრიგა და ქართლიდან შირვანისაკენ წავიდა.

მართალია, შაჰ-აბასმა ქართლ-კახეთში ქრისტიანი მეფეები დაამტკიცა და ქართლის ციხეებიდან ოსმალეები განდევნა, მაგრამ ქვეყანას თავისუფლება მაინც არ ღირსებია. ქართლის ციხეებში (ღორე, ადჯაყალა, დმანისი, თბილისი) ოსმალეების მაგივრად ახლა ყიზილბაშები იდგნენ. ქართლ-კახეთის სამეფოები ირანის ვასალებად ითვლებოდნენ. ორივე სამეფო ვაღდებული იყო საჭიროების შემთვევაში ირანის მხარეზე ჯარით გამოსულიყო.

1610 –1611 წწ. ოსმალეთი დიდი მონღოლებით ცდილობდა ირანის უკუგდებასა და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში კვლავ გაბატონებას, მაგრამ მან ვერ შეძლო შაჰ აბასის ჯარების დამარცხება.

1612 წლის 20 ნოემბერს ქ. სტამბულში დაიდო ზავი ირანსა და ოსმალეთს შორის, რომლის ძალითაც ძირითადად აღდგენილ იქნა 1555 წლის ამასიის ზავის პირობები. რაც შეეხება აღმოსავლეთ სამცხეს ქ. ახალციხითურთ, რომელიც ამასიის ზავის მიხედვით ირანს ეკუთვნოდა, ახალი ზავის დადების დროს ოსმალეთს ეპყრა და მასვე დარჩა.

ოსმალეთთან დაზავების შემდეგ, ირანმა გადაწყვიტა საბოლოოდ მოგვარებინა „გურჯისტანის“ საკითხი. ეს მოგვარება გულ-ისხმობდა ქართლ-კახეთის ქართული ქრისტიანული სამეფოების ლიკვიდაციასა და მათ ადგილზე ყიზილბაშური სახანოების შექმნას. ქართული პოლიტიკური მოღვაწეები ყოველთვის კარგად სარგებლობდნენ ირან-ოსმალეთს შორის გაუთავებელი ომიანობით. ორი აგრესორის დაზავება კი საქართველოს კარგს არაფერს უქადდა. სტამბოლის ზავის შემდეგ შექმნილი საფრთხე თითქოსდა სწორად იქნა შეფასებული ქართლ-კახეთის პოლიტიკური მესვეურების მიერ და კავშირიც დადეს, რომელიც დინასტიური პრინციპით გაამყარეს. კერძოდ თეიმურაზმა ცოლად შეირთო ქართლის მეფის ლუარსაბის და ხორეშანი. თუმცა მათ ამ ქმედებას შედეგი არ მოჰყოლია. შაჰ-აბასის მიერ 1614-1617 წლებში განხორციელებული აგრესიის წინააღმდეგ ქართლ-კახეთი უძლური აღმოჩნდა. ქართლ-კახეთის მეფეებმა ლუარსაბ II-ემ და თეიმურაზ I-მა თავი იმერეთს შეაფარეს. აქედან მათ დახმარებისათვის ოსმალეთის სულთანს მიმართეს. შექმნილ ვითარებაში ეს სწორი გადაწყვეტილება იყო. ოსმალეთი თავის მხრივ უკმაყოფილო იყო 1612 წლის ზავით და ახალი ომისათვის ემზადებოდა. ოსმალეთში კარგად ესმოდათ ის გარემოებაც, რომ ირანის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოების სრული დაპყრობა და იქ ირანული სახანოების შექმნა საფრთხეს შეუქმნიდა ოსმალეთის ინტერესებს ამიერკავკასიაში. ამ უკანასკნელს არ

სურდა ირანის უშუალო გამეზობლება რეგიონში. ოსმალეთის სულთანი ქართველ მეფეებს დახმარებას დაჰპირდა, თუმცა მოითხოვა დადიანისა და გურიელისაგან ზავის დადება და ხარკის გადახდა. რაც მიღწეული იქნა. ამის გარდა თეიმურაზ I-ის ინიციატივით საქართველოს მეფე-მთავრებმა შეკრეს კავშირი შაჰ-აბასის წინააღმდეგ.

გარდა ოსმალეთისა, თეიმურაზმა დახმარებისათვის მიმართა ასევე რუსეთის ხელისუფლებას, თუმცა უშედეგოდ.

1615 წელს ირან-ოსმალეთს შორის კვლავ გაიხსნა ომი, რომელიც 1616 წლის დროებითი ზავის დადებით დასრულდა. თუმცა 1618 წელს ოსმალეთმა ისევ გაიხსნა საომარი მოქმედებები ირანის წინააღმდეგ. ისინი სამხრეთ აზერბაიჯანში შეიჭრნენ. მათ აიღეს თავრიზი. ალყა შემოარტყეს არღებილს. თუმცა ირანმა საბოლოოდ დაამარცხა ოსმალეთი. ოსმალეთი 1619 წლის სექტემბერში დაუზავდა ირანს, რითაც აღდგა 1612 წლის საზავო პირობები.

3.2. ქართლ-კახეთის სამეფოების საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა XVII ს-ის 20-90-იან წლებში

ირან-ოსმალეთს შორის დაზავებამ რამდენადმე გაართულა ქართლ-კახეთის სამეფოების საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა. ირანის შაჰმა სცადა, ოსმალეთთან საომარი კამპანიის შეწყვეტა გამოეყენებინა „გურჯისტანის საკითხის“ გადაწყვეტისათვის. ამ პერიოდში თეიმურაზი უშედეგოდ ცდილობს სტამბოლში დახმარების მიღებას.

ირანის აგრესიის კვალდაკვალ გააქტიურდა რუსულ-ქართული ურთიერთობები. თეიმურაზმა კვლავ სცადა რუსეთთან დაკავშირება. ამჯერად თეიმურაზის ინიციატივით რუსეთს თეიმურაზთან ერთად დახმარებისათვის მიმართავდნენ იმერეთის მეფე, გურიისა და სამეგრელოს მთავრები. ქართველი პოლიტიკური მოღვაწეები რუსეთის მფარველობას ითხოვდნენ. თეიმურაზი ამჯერად თით-

ქოს სამხედრო დახმარებას კი არ ითხოვდა, არამედ დიპლომატიურ მხარდაჭერას.

ამ პერიოდში მიმდინარეობდა რუსეთ-ირანის მოლაპარაკებებიც. იგი ეხებოდა რუსეთისათვის მსხვილი ფულადი სუბსიდიის მიღებას ირანის მხრიდან. ცხადია, ასეთ პირობებში რუსეთი საქართველოს გამო მოერიდებოდა ირანთან ვითარების გართულებას. თუმცა 1621 წელს მოსკოვში მყოფ ირანის ელჩს საყვედური გამოუცხადეს იმის გამო, რომ ირანმა რუსეთის ხელდებული ქვეყანა ააოხრა. უფრო მეტიც, 1621 წელს მოსკოვის მიერ ირანში გაგზავნილი ელჩი შაჰ-აბასს სთხოვდა თავი შეეეკავებინა საქართველოს მიმართ მტრული მოქმედებისაგან. თუმცა, საბოლოოდ ყველაფერი იმით დასრულდა, რომ რუსეთმა ხელი აიღო საქართველოს მფარველობაზე, რაც შაჰ-აბასს საქართველოს წინააღმდეგ მოქმედების სრულ თავისუფლებას ანიჭებდა. რუსეთმა უარი უთხრა თეიმურაზ I-ს სამხედრო და ფინანსურ დახმარებაზე. ეს არც იყო გასაკვირი. რუსეთს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა მოშუშებული სამოქალაქო ომისა და პოლონეთის და შვეციის ინტერვენციისაგან მიყენებული ჭრილობები. ქვეყანა მძიმე ეკონომიკურ და ფინანსურ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. რუსეთის მთავრობა კი სუბსიდიებს ირანისაგან ღებულობდა. ასევე რუსეთის ხაზინას დიდ შემოსავალს აძლევდა ირანთან ვაჭრობა. ამავე დროს ირანი რუსეთისათვის წამოადგენდა პოტენციურ სამხედრო-პოლიტიკურ მოკავშირეს ოსმალეთის წინააღმდეგ. თეიმურაზისათვის დახმარების გაწევა ნიშნავდა რუსეთის მიერ ირანისთან ომის გამოცხადებას. რაზეც, ცხადი იყო, რუსეთი არ წავიდოდა არსებულ ვითარებაში.

1619 წელს შაჰ-აბასმა ქართლის მეფედ სიმონ ხანი დაამტკიცა. ქართლის გამგებლად კი გიორგი სააკაძე დანიშნა. გიორგი სააკაძეს სერიოზული გეგმა ჰქონდა. ქვეყნის გაერთიანებისა და მისი განხორციელებისათვის შესაბამის მოქმედებებსაც ახორციელებდა. მარტყოფის აჯანყებამ ნათლად აჩვენა გიორგი სააკაძის დამოკიდებულება ირანის შაჰის გეგმებისადმი, რომელიც მანამდე მის სამსახურში იყო. სააკაძეს კარგად ესმოდა, რომ შაჰი აჯანყებას

უპასუხოდ არ დატოვებდა და საგარეო დიპლომატიური ქმედებები გააძლიერა. გიორგი სააკაძემ ფართომაშტაბიანი გეგმა შეიმუშავა ირანზე თავდასასხმელათ და მისი განხორციელებისათვის ოსმალეთს კავშირი შესთავაზა. ამ გეგმის მიხედვით გათავლისწინებული იყო ამიერკავკასიის ხალხის ერთობლივი გამოსვლა. თუმცა ოსმალურმა მხარემ გეგმის განხორციელებაზე უარი განაცხადა. ქართლ-კახეთის სამეფოების საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა გართულდა. შაჰმა ახალი დამსჯელი ჯარი გამოაგზავნა საქართველოში. ბრძოლა მოხდა მარაბდის ველზე, სადაც ქართველები დამარცხდნენ. ერთხანს გიორგი განაგრძობდა ირანელების წინააღმდეგ ბრძოლას. იგი დაუკავშირდა ოსმალეთის სულთანს და დახმარება სთხოვა ირანელების წინააღმდეგ. სულთანი მხოლოდ დაპირებებით შემოიფარგლა. მას სურდა გიორგის საკუთარი ძალებით განეგრძო ბრძოლა შაჰის ჯარების წინააღმდეგ. გიორგიმ შეძლო ქვეყნის გაწმენდა ირანელებისაგან. ქართლ-კახეთის გაერთიანებულ ტახტზე თეიმურაზი I იჯდა. რეალურად ისახებოდა საქართველოს გაერთიანების იდეის განხორციელება. მაგრამ შაჰ-აბასის დიპლომატიური სრიკების შედეგად მალე თეიმურაზსა და გიორგი სააკაძეს შორის განხეთქილება მოხდა. 1625 წელს მოლაპარაკება დაიწყო თეიმურაზსა და შაჰ-აბას შორის. მოლაპარაკების შედეგად თეიმურაზმა უარი თქვა ოსმალეთთან თანამშრომლობაზე. სანაცვლოდ კი, შაჰისაგან ქართლ-კახეთის გაერთიანებული სამეფოს მეფობა მიიღო. აღმოჩნდა, რომ თეიმურაზი ირანის მომხრე იყო ხოლო გიორგი სააკაძე ოსმალეთის. ბაზალეთის ომი, რომელიც თეიმურაზ I-სა და გიორგი სააკაძის მომხრეებს შორის გაიმართა რეალურად იყო პროირანული და პროოსმალური ძალების დაპირისპირების ასახვაც. ამ ბრძოლაში გიორგი დამარცხდა და ოსმალეთში გაიქცა. გიორგიმ კვლავ სცადა სულთნისაგან დახმარების მიღება, მაგრამ უშედეგოდ. ასევე იყო მცდელობა ვენეციის რესპუბლიკისაგან დახმარების მიღებისა, რაზედაც უარი მიიღო. 1629 წელს გიორგი სააკაძემ ტრაგიკულად დაასრულა სიცოცხლე ოსმალეთში. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია გამოთქმული ვარაუდი, შაჰ-

აბასის გარდაცვალების შემდეგ, გიორგი სააკაძემ საქართველოს გაერთიანების გეგმის განხორციელება ირანს დაუკავშირა და გადაწყვიტა ოსმალეთის ღალატი, რის გამოც იგი სიკვდილით დასაჯეს.

შაჰ-აბასთან დაზავების შემდეგ, თეიმურაზ პირველმა სცადა დახმარების მიღება ევროპიდან. ამ მიზნით 1626 წელს მან თავისი ელჩი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი (ნიკიფორე ირბახი) გაგზავნა ესპანეთის მეფე ფილიპე IV-სა და რომის პაპ ურბან VIII-თან. სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს ელჩობა არაერთგვაროვნადაა შეფასებული. ნაწილი თვლის, რომ ეს იყო არსებულ ვითარებაში ავანტურა, ხოლო ნაწილი მიიჩნევს, რომ იგი მიზნად თეიმურაზის საერთაშორისო ავტორიტეტის აღიარებას ისახვდა მიზნად. ასევე წინააღმდეგობრივია ამ ელჩობის მიზანიც – იგი ირანის წინააღმდეგ მოკავშირის მოძებნა იყო თუ ქართლ-კახეთის ანტიოსმალურ კოალიციაში მონაწილეობის მიღებით იყო განპირობებული.

მკვლევართა აზრით, ეს ელჩობა უფრო ანტიოსმალურ კოალიციაში საქართველოს მონაწილეობით იყო განპირობებული. მაგრამ აღნიშნული გაზიარება, ვფიქრობთ, იმთავითვე აზრს მოკლებულია, რადგან იმ მომენტისათვის ევროპაში რეალურად არ არსებობდა რაიმე სახის ანტიოსმალური კოალიციის შექმნისათვის საფუძველი. თეიმურაზი I ვერ ერკვეოდა ევროპულ საქმეებში, არ იცოდა იქ არსებული მდგომარეობის შესახებ. მართალია მან გაგზავნა თავისი ელჩი და კავშირი შესთავაზა ესპანეთის მეფეს ოსმალეთის წინააღმდეგ დაგეგმილ ბრძოლაში, მაგრამ აქედან არაფერი გამოვიდა. ესპანეთში ფრთხილად მოეკიდნენ ანტიოსმალური გამოსვლის იდეას. სამეფო საბჭომ რამდენჯერმე განიხილა ეს საკითხი და დადებითად გადაწყვიტა. ამის შემდეგ ქართველი ელჩი მადრიდიდან რომში ჩავიდა და პაპს შეხვდა. რომის პაპმა დიდი დაინტერესება გამოიჩინა საქართველოს გაკათოლიკების იდეისადმი. ფაქტობრივად კი, უარყოფითად მოეკიდნენ ესპანეთის ეგიდით ოსმალეთის წინააღმდეგ ომის დაწყებას. ცხადია, ეს გამოწვეული იყო იმ წინააღმდეგობებით, რომელიც ამ პერიოდში ევროპის კონტინენტზე მომწიფდა. არც ის უნდა დაგ-

გავიწყდეს, რომ ქართველი მეფის ელჩობა დაემთხვა ევროპაში არსებულ უაღრესად რთულ საერთაშორისო ვითარებას. ევროპაში ამ დროს მიმდინარეობდა ოცდაათწლიანი ომი. ფაქტობრივად, ევროპა გაყოფილი იყო ორ ურთიერთდაპირისპირებულ ბანაკად. ოცდაათწლიანი ომი გამოწვეული იყო ესპანელი და ავსტრიელი ჰაბსბურგების მისწრაფებით, შეექმნათ ევროპის უნივერსალური მონარქია ჰაბსბურგების ხელმძღვანელობით. ეს კი არ თავსდებოდა ევროპის მთელი რიგი სახელმწიფოების ინტერესებში. მათ შექმნეს ჩრდილოეთის პროტესტანტული სახელმწიფოების ლიგა და დაუპირისპირდნენ სამხრეთის პროკათოლიკურ გაერთიანებას. აშკარა იყო, რომ ევროპაში არსებული ასეთი ვითარების ფონზე, ყოველგვარი ანტიოსმალური კოალიციის შექმნაზე ლაპარაკი წარუმატებელი იქნებოდა. კონტინენტზე არსებული ინტერესთა კონფლიქტი და მოსალოდნელი დიდი ძვრები არ ქმნიდა ნიუიერ ნიადაგს ასეთი კოალიციის შექმნისათვის.

ანტიოსმალური კოალიცია ვერ შეიქმნა და ნიკიფორე ირბახიც სამშობლოში დაბრუნდა. უშედეგოდ დასრულდა თეიმურაზ I-ის მიერ 1630 წელს გაგზავნილი ელჩობაც რომის პაპთან. აშკარა იყო, რომ თეიმურაზ I-ს ვერც ნიკიფორე ირბახის ელჩობამ შეუქმნა წარმოდგენა ევროპაში არსებულ მდგომარეობაზე. იგი საერთოდ ვერ ჩაწვდა ევროპაში ამ დროს მიმდინარე მოვლენებში. მან ვერ აღიქვა წინააღმდეგობრივი კვანძის ის ნიუანსები, რომელიც კონტინენტზე შეიქმნა და რომელიც ამ ეტაპზე ევროპაში რაიმე სახის ანტიოსმალური ან ანტიირანული კოალიციის შექმნას თავისთავად გამორიცხავდა. ცხადია, თეიმურაზის საგარეო პოლიტიკაც ავანტურისტულ ხასიათს ატარებდა ისევე, როგორც საშინაო პოლიტიკური ნაბიჯები.

თეიმურაზ I-ის მდგომარეობა საკმაოდ კრიტიკული იყო. ასეთ პირობებში მან არაერთი შეცდომა დაუშვა (ბარდას და ყარაბაღის დარბევა), რომელსაც შედეგად ირანთან ურთიერთობების გათულება მოჰყვა. თეიმურაზი I იმერეთში გაიქცა. ირანმა ქართლი ხოსრო-მირზას (როსტომი)უბოძა.

XVII ს. I მესამედში აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობის გმირულმა ბრძოლებმა ირანის მესვეურები აიძულა ხელი აეღოთ ქართლ-კახეთის სამეფოების მთლიანი მოსპობის გეგმაზე და კომპრომისის გზას დადგომოდნენ. ეს კომპრომისი გამოიხატა იმაში, რომ ირანი უცვლელად ტოვებდა ქართულ სოციალურ-ეკონომიურ წყობას, ტახტი ბაგრატიონთა დინასტიის ხელში რჩებოდა მაჰმადიანობის პირობითა და „ვალის“ ტიტულით. „გურჯისტანის ვალს“ ხარკი და საჩუქრები უნდა ექვია ირანისათვის.

აღნიშნული კომპრომისის გამოსატყულება იყო როსტომის მეფობა ქართლში (1632–1658). როსტომს სასტიკი ბრძოლის გადატანა მოუხდა, რათა ქართული ფეოდალური საზოგადოების დიდი ნაწილი თავის მხარეზე გადაეყვანა. ქართული საზოგადოების მეორე ნაწილი, რომელსაც თეიმურაზ I მეთაურობდა, არ ცნობდა როსტომის მეფობას და სრული დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას განაგრძობდა.

XVII ს. ირანში სულ ოთხი ვალი (არაბისტანის, ლურისტანის, გურჯისტანის და ქურთისტანის) ყოფილა, რომელნიც ადგილობრივ მემკვიდრეობით დინასტიას ეკუთვნოდნენ და ბეგლარბეგებთან, ხანებთან და ირანის სხვა მოხელეებთან შედარებით მეტი დამოუკიდებლობით სარგებლობდნენ. ქართლის ვალი კი ირანის სხვა ვალისაგანაც განსხვავდებოდა, რადგან შაჰმა ვერ მოახერხა ქართლის მიწების გამოცხადება ირანის დივანის (სახელმწიფოს) მიწებად.

როსტომს მემკვიდრე არ ჰყავდა. მას საქართველოში ჩამოსვლისთანავე ცოლად შეურთავს გორჯასპი აბაშიშვილის ასული ქეთევანი, რომელიც, როგორც ჩანს, მალე გარდაცვლილა. მემკვიდრის საკითხი ძალიან აწუხებდა როგორც როსტომს, ისე მის მომხრეებს. ამის გამო ახალი დედოფლის შერჩევისათვის ზრუნვა ქეთევანის გარდაცვალებისთანავე, იმავე 1633 წელს, დაუწყიათ. როგორც ფ. გორგიჯანიძე მოგვითხრობს, საგანგებო თათბირს ქართლის დედოფლად ლევან დადიანის და მარიამი აურჩევია. ამ არჩევანს პოლიტიკური მოსაზრებები ედო საფუძვლად. როგორც ცნობილია, თეიმურაზი, რომელიც

იმერეთის მეფის მოყვარე იყო, ირანელთა წინააღმდეგ მთელი თავისი ხანგრძლივი ბრძოლის მანძილზე მხარდაჭერას დასავლეთ საქართველოსა და განსაკუთრებით, იმერეთში პოულობდა. როსტომის საქართველოში შემოსვლის დროსაც თეიმურაზი დახმარებას იმერეთიდან მოელოდა, მაგრამ ეს დახმარება ვერ მიიღო, რადგან სწორედ იმ დროს ლევან დადიანი თავს დაესხა იმერეთს. ამ ფაქტს კარგად უნდა დაენახებინა როსტომისა და მისი მომხრეებისათვის, რომ დადიანთან დამოყვრებას და მასთან კავშირს დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა თეიმურაზის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

როსტომმა ლევან დადიანს მოციქულები გაუგზავნა თბილელი ეპისკოპოსის მეთაურობით და მარიამი სადედოფლოდ სთხოვა. დადიანს ეს ამბავი თურმე „ნამეტნავად იამა“ და ჩვეულებისამებრ, „ნიშანი მიირთმის“.

ამ მოლაპარაკების დროს, როგორც ჩანს, დადიანის ირანთან პოლიტიკური დაკავშირების საკითხებიც განუხილავთ, რასაც შემდეგ მომხდარი ამბებიც ადასტურებს. დადიანისთვის უადრესად ხელსაყრელი ჩანდა ირანთან კავშირი. ერთი მხრივ, მას ირანი ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში გამოადგებოდა. მეორე მხრივ კი, როსტომი დადიანს იმერეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში დაეხმარებოდა. რაც შეეხება როსტომს, მისთვის მთავარი იყო თეიმურაზის იზოლირება. ირანის პოლიტიკური მიზნებისათვისაც უადრესად ხელსაყრელი იყო დადიანთან კავშირი. მას შემდეგ, რაც ირანმა აღმოსავლეთ საქართველო ასე თუ ისე დაიმორჩილა, დღის წესრიგში დასავლეთ საქართველო დგებოდა.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ ქართლის მეფისა და ოდიშის მთავრის დამოყვრებას ოსმალეთში უარყოფითი რეაქცია გამოუწვევია. თურქეთში ხმა გავრცელებულა: „ხოსრო-მირზა, დადიანისა და გურიელის დახმარებით, 30.000 ყიზილბაშით აპირებს შავი ზღვის ნაპირზე გაჭრას, გონიისა და ტირებულუს მიმართულებით”

ამ ქორწინებას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა თვით როსტომიც, რაც იქიდან ჩანს, რომ დადიანთან დამოყვრების დასტური ირანის შაჰისათვის უთხოვია. მას, როგორც ირანის ერთგულ „ყმადნაფიცსა“ და ვასალს, საგარეო კავშირების დამოუკიდებლად შეკერის უფლება არ ჰქონდა. ფ. გორგიჯანიძის გადმოცემით, ირანის მთავრობას მოუწონებია როსტომის ნაბიჯი და მისთვის ძვირფასი საქორწილო საჩუქრებიც გამოუეზავნია ირანის დიდი მოხელის, შირვანის ბეგლარბეგის ფარუხანის ხელით

თეიმურაზი დიდ იმედებს ამყარებდა ოსმალეთის მიერ ირანის წინააღმდეგ მოწყობილ ლაშქრობაზე, რომელიც 1635 წელს დაიწყო და დიდი წარმატებით მიმდინარეობდა, მაგრამ მისთვის სასურველი შედეგი არც ამ ლაშქრობას მოჰყოლია. 1639 წელს ზავი დაიდო ირანსა და ოსმალეთს შორის, რომლის მიხედვითაც აღდგენილ იქნა 1555 წლის ზავი – ე.ი. აღმოსავლეთი საქართველო ირანს ერგო, დასავლეთი კი ოსმალეთს. რაც შეეხება სამცხეს, იგი მთლიანად ოსმალეთის ტერიტორიად იქნა ცნობილი (განსხვავებით 1555 წლის ზავისა, როცა სამცხეც შუაზე გაიყო). ამ ზავმა, რომელიც 1723 წლამდე არ დარღვეულა, დიდი ხნით დააკანონა საქართველოს პოლიტიკური გათიშულობა. ირანი და ოსმალეთი ხელს უშლიდნენ იმიერ და ამიერ საქართველოს მეფე-მთავართა შეკავშირებას. არ სურდათ, რომ ამით მათი დამპყრობლური ინტერესები შელახულიყო.

იმ დროს ირანსა და ოსმალეთს შორის ზავი იყო. ამდენად, თეიმურაზს არც ოსმალეთის დახმარების იმედი უნდა ჰქონოდა. მის ერთადერთ იმედად ისევ რუსეთი რჩებოდა.

თეიმურაზის ავტორიტეტის შედეგად იმერეთის მეფემ გადაწყვიტა ელჩი გაეგზავნა რუსეთის ხელმწიფისათვის და მისი მფარველობა ეთხოვა. იმერეთის ელჩს თეიმურაზმა თავისი ელჩიც გააყოლა და ისინი 1649 წლის 13 აგვისტოს მოსკოვში ჩავიდნენ. მანამდე, 1636 წელს, სამეგრელოს მთავარმა ლევან დადიანმა გაგზავნა თავისი ელჩი რუსეთში დახმარების სათხოვნელად, რაც ოსმალეთის

აგრესიის საფრთხით იყო გამოწვეული, თუმცა მოგვიანებით თავადვე თქვა უარი რუსეთთან ურთიერთიერთობაზე, რადგანმოერიდა ოსმალეთის გაღიზიანებას.

იმერეთის მეფე რუსეთს მფარველობაში მიღებას სთხოვდა. მაგრამ რუსეთს ამჯერადაც არ აღმოაჩნდა საქართველოს საქმეებში ჩარევის ხალისი და საშუალება. რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში, თითქმის მთელი XVII ს-ის მანძილზე ამიერკავკასიის საკითხი მეორე პლანზე იყო გადაწეული, რადგან საგარეო პოლიტიკის მთავარი ამოცანა ჩრდილოეთისა და დასავლეთის საზღვრების მოწესრიგება იყო. რუსეთის სავაჭრო ინტერესები ირანთან (იგი აბრეშუმს აწვდიდა რუსეთს) კარგი ურთიერთობის შენარჩუნებას მოითხოვდა. როგორც ჩანს, თეიმურაზისა და მისი მომხრეებისათვის ეს ამბავი მაშინ მთლად ნათელი არ ყოფილა. რუსეთი, ითვალისწინებდა რა მომავალ გეგმებს, საქართველოსათვის მცირე მატერიალურ დახმარებას და უხვ დაპირებებს არ იშურებდა.

1650 წლის 10 ივნისს რუსეთის მთავრობამ თეიმურაზთან და ალექსანდრესთან საპასუხო ელჩობა გამოგზავნა ნიკიფორე ტოლოჩანოვისა და ალექსი იველიევის მეტაურობით. მათ თან გამოყვნენ თეიმურაზ-ალექსანდრეს ელჩებიც, რომლებმაც საჩუქრები და დაპირებები ჩამოიტანეს. ჯარი არც თეიმურაზს მიაშველეს და არც ალექსანდრეს მიერ ნათხოვნი კაზაკები გაგზავნეს დადიანის წინააღმდეგ (ასეთი აქტი თურქეთს თავის საქმეებში ჩარევად მიაჩნდა. რუსეთი კი, როგორც ჩანს, ამას ერიდებოდა). რაც შეეხება ალექსანდრეს თხოვნას, ვასალად მიეღო რუსეთის მეფეს, მოწონება დაუმსახურებია რუსეთში და ელჩებიც დიდი მონდომებით ცდილობდნენ ალექსანდრეს სათანადო ფიცი მიეღო. ასეთი ფიცი დადებულ იქნა და ხელი მოაწერეს მას ალექსანდრემ და მისმა დიდებულებმა 1651 წ. 9 ოქტომბერს.

1658 წელს თვით თეიმურაზი გაემგზავრა მოსკოვში დახმარების სათხოვნელად. იგი დიდი პატივით მიიღეს, მაგრამ დამხმარე ჯარზე

კვლავ ზრდილობიანად უარი უთხრეს. შემდეგ ის მისივე სურვილით ირანში გაემგზავრა, რათა შაჰს ხლებოდა.

ამრიგად, თეიმურაზის საგარეო-პოლიტიკურმა კურსმა სრული მარცხი განიცადა. რაც შექმნილმა საერთაშორისო ვითარებამაც განაპირობა გართულებულ შიდაპოლიტიკურ მდგომარეობასთან ერთად.

XVII ს. II ნახევარში მკვეთრად გამოვლინდა ქართლისა და კახეთის სამეფოების ერთიმეორისაგან განსხვავებული საგარეო პოლიტიკა და მისი მონაცვლეობა სხვადასხვა სიტუაციის შესაბამისად. მუხრანელ ბაგრატიონთა სახლის მეფეებმა სცადეს ირანის უღლის გადაგდება და პირი ჩრდილოეთისაკენ იბრუნეს. უარყოფილი იქნა როსტომის მიერ შემუშავებული საგარეო-პოლიტიკური კურსი. კერძოდ, 1658 წელს როსტომის გარდაცვალების შემდეგ, ირანის შაჰმა ქართლში მეფედ ვახტანგ V (შაჰ-ნავაზი) დამტკიცა. მან ისარგებლა ირანში არსებული შიდაარეულობით და სცადა დამოუკიდებელი პოლიტიკის წარმოება. მისი მთავარი მიზანი ქვეყნის გაერთიანება იყო. მან იმერეთის შემოერთებაც სცადა, თუმცა უშედეგოდ. დღითიდღე იძაბებოდა ქართლისა და ირანის ურთიერთობები. ვახტანგმა ირანელების წინააღმდეგ ბრძოლაში ოსმალეთს დახმარება სთხოვა, თუმცა უშედეგოდ. ვახტანგი დამარცხდა და გადაწყვიტა შაჰის კარზე გამოცხადებულიყო. იქ ვერ ჩაადწია და 1765 წელს გზაში გარდაიცვალა. ქართლის მეფე გიორგი XI გახდა. ის მამის პოლიტიკის გამგრძელებელი აღმოჩნდა. იგი ირანელებთან ბრძოლაში მოკავშირეს ეძებდა. მან კარგად იცოდა, რომ თურქეთი იმხანად ასეთ მოკავშირედ ვერ გამოდგებოდა. თურქეთს მაშინ ძალაც არ შესწევდა, გიორგისთვის დახმარების აღმოჩენის სურვილიც რომ ჰქონოდა. საქმე ის იყო, რომ 1683 წელს დაიწყო თურქეთ-ავსტრიის ომი. ავსტრიელებს დახმარება პოლონეთმა გაუწია. მუჰამედ IV-ის არმია მთლიანად განადგურდა. ვენის ბრძოლის შემდეგ შეიქმნა ანტითურქული კოალიცია. ე.წ. „სადვთო ლიგა“. ლიგაში შევიდნენ: ავსტრია, პოლონეთი, ვენეცია და მალტა. მოგვიანებით, ლიგას შეუერთდა რუსეთიც. „სადვთო ლიგამ“ დაიწყო საომარი

მოქმედება თურქეთის წინააღმდეგ. თურქები მარცხს მარცხზე განიცდიდნენ. ამას მოჰყვა ბალკანეთის ხალხის აჯანყება. საფრთხე შეექმნა კონსტანტინეპოლს. თურქეთი საბოლოო განადგურებისაგან იხსნა საფრანგეთმა. ავსტრიის გაძლიერება საფრთხეს უქმნიდა საფრანგეთის უშიშროებას და მან ჯარებს მოუყარა თავი ავსტრიის საზღვრებთან. ვენა იძულებული გახდა ძალების ნაწილი გადაეყვანათ რეინზე. თურქეთის სიძლიერე ამ ომში საფუძვლიანად შეირყა. ასეთ პირობებში გიორგი XI-ის პოლიტიკური კურსი უფრო დასავლეთისკენ იხრებოდა. იგი ცდილობდა ევროპის სახელმწიფოების გამოყენებას თავისი მიზნების რეალიზაციისათვის. განსაკუთრებით ცხოველი ურთიერთობები ჰქონდა რომის პაპთან. თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ რომის პაპს და ევროპის სახელმწიფოებს იმ დროს შორეულ ამიერკავკასიაზე ხელი არ მიუწვდებოდათ. უფრო მეტიც, ქართველი პოლიტიკოსების მიერ რომის პაპზე აქცენტის გაკეთება იმთავითვე მეტყველებდა, რომ მათ ილუზიური წარმოდგენა ჰქონდათ რომის პაპის ყოვლისშემძლეობაზე. იმ პირობებში, როცა ევროპელი მონარქები უკვე აღარ იყვნენ რომის პაპის მორჩილები და ოცდაათწლიანი ომის შედეგად რელიგიის ფაქტორი ვეღარ თამაშობდა უწინდებურად საერთაშორისო პოლიტიკაში დიდ როლს, ევროპიდან დახმარება ყოველგვარ საფუძველს იყო მოკლებული. ევროპას სავაჭრო-ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური კუთხით საერთო უფრო მეტი ირანთან გააჩნდა, ვიდრე საქართველოსთან. ევროპიდან დახმარების მიუძღებლობის კვალობაზე გიორგიმ რუსეთთანაც სცადა დაკავშირება, თუმცა უშედეგოდ. ასეთ ვითარებაში მას მხოლოდ საკუთარი ძალების ამარა უნდა ებრძოლა ირანელების წინააღმდეგ.

ცვლილება დაეტყო კახ ბაგრატიონებსაც. შეუპოვარი თეიმურაზ I ნაშიერმა ერეკლე I-მა, თავისი „რუსული“ განსწავლულობის მიუხედავად, ქედი მოუხარა ირანის შაჰს და „ნაზარალი-ხანად“ გადაიქცა. გამაჰმადიანებამ კახ უფლისწულს დიდი ხნის ნანატრი ტახტი მოუტანა. ამიერიდან დასაწყისი მიეცა ბაგრატიონთა ორი შტოს (კახი და მუხრანელი ბაგრატიონების) ურთიერთწინააღმდეგობას, რაც

XVIII ს-ის მთელ მანძილზე გრძელდებოდა. ირანის შაჰმა შემორიგებული ერეკლე მამაპაპეულ ქვეყანაში, კახეთში კი არ დასვა, არამედ ირანის წინააღმდეგ „ამბოხებულ“ გიორგი XI-ეს დაუპირისპირა და 1688 წელს ქართლის მეფედ დაამტკიცა. ენერგიული გიორგი XI ბევრს ეცადა ტახტის დაბრუნებას, მაგრამ მიზანს ვერ ეწია და ბოლოს მაინც ირანის მორჩილება არჩია.

1703 წელს შაჰმა „შეასრულა“ ერეკლეს სურვილი, გაიწვია ქართლიდან და კახეთის მეფედ დანიშნა, მაგრამ ირანში დატოვა თავისი გვარდიის მთავარსარდლად, კახეთის „ჯანიშინობა“ კი მისსავე შვილს, დავითს (იმამ ყულიხანს) უბოძა. ამავე დროს „მოწყალე“ შაჰმა ქართლის მეფობა ისევ გიორგი XI-ეს დაუბრუნა. ამ უკანასკნელმა ავღანელ მემბოხეთა წინააღმდეგ თავდადებული ბრძოლით მოიპოვა შაჰის ნდობა, მაგრამ სამშობლოში დაბრუნება არც მას ედირსა. ქართველი მეფე როგორც ყანდაარის მბრძანებელი და ირანის ჯარების მთავარსარდალი ქართული რაზმებითურთ ავღანეთის მმართველად დატოვეს, ხოლო ქართლში მეფის მოადგილედ (“ჯანიშინად”) გიორგი XI-ის ძმისწული ვახტანგ ლევანის ძე დანიშნეს.

ამრიგად, საერთაშორისო პოლიტიკური ვითარება, რომელიც ევროპაში არსებობდა, იმთავითვე გამორიცხავდა საქართველოს ევროპული საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის წარმატებას.

თავი IV

საქართველოს საგარეო პოლიტიკის განვითარების ტენდენციები XVIII საუკუნეში

4.1. ქართლ-კახეთის სამეფოების საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა XVIII საუკუნის დამდეგს

4.1.1 რელიგიის ფაქტორი ქართლის სამეფოს საგარეო-პოლიტიკურ ორიენტაციაში

ავღანელ ტომებთან დაპირისპირებას შეეწირნენ ქართლის მეფეები გიორგი XI (1709) და ქაიხოსრო (1711). „გურჯისტანის ვალის“ ტახტი თავისუფალი აღმოჩნდა. ირანში „მოღვაწე“ მაჰმადიან ბაგრატიონთაგან ბევრს ჰქონდა პრეტენზია ქართლის ტახტისათვის. XVIII ს-ის დასაწყისისათვის „გურჯისტანის ვალის“ მნიშვნელობა ძალზე დიდი იყო ირანის სახელმწიფოში. ამ დროს ეს „ვალი“, ანუ ქართლის მეფე, ერთდროულად ირანის მთავარსარდალი, შაჰის კარის ერთ-ერთი უმაღლესი მოხელე და ავღანეთის მბრძანებელიც იყო.

შაჰის არჩევანი ვახტანგ VI-ზე შეჩერდა. „ჯანიშინი“ ამიერიდან უკვე მეფე – „ვალი“ უნდა გამხდარიყო. 1712 წელს, აპრილში, ქართლის „ჯანიშინი“ შორეულ ისპაანში გაემგზავრა ქართლის ტახტზე დასამტკიცებლად. ირანში ვახტანგს დიდი ამაღლა გაჰყვა, მათ შორის საყოველთაოდ ცნობილი სულხან-საბა ორბელიანიც.

ვახტანგ VI-ეს მშვიდობიანი გზით სურდა აღედგინა საქართველო-ირანის ურთიერთობის როსტომის წინააღმდეგი სტატუსი.

XVIII ს-დან ირანის იმპერიაში რელიგიური მომენტი თითქოს აღარ განსაზღვრავდა სახელმწიფოებრივი ურთიერთობის შინაარსს, მაგრამ ქართლის ვალის ოფიციალურ მაჰმადიანობას შაჰის სახელ-

მწიფო მაინც სერიოზულ მნიშვნელობას ანიჭებდა. ქართლის მმართველის მაჰმადიანობა იმას ნიშნავდა, რომ ირანი „გურჯისტანს“ თავის პროვინციად განიხილავდა; აღმოსავლეთ საქართველოსადმი ასეთი პოლიტიკით ირანი აშკარად უპირისპირდებოდა რუსეთისა და ოსმალეთის მიზნებს ამ ქვეყანაში. გარდა ამისა, „გურჯისტანის ქრისტიანიზმი“, რასაც ირანი საქართველოში რუსული ორიენტაციის გამარჯვებად მიიხნევედა, გამოიწვევდა ირანში სხვა ქრისტიანთა განმათავისუფლებელ მოძრაობას. ამიტომაც შაჰი ბევრ დათმობაზე მიდიოდა „გურჯისტანის ვალის“ წინაშე, უმატებდა მას ტიტულებს, უდიდებდა „ჯამაგირს“, აძლევდა სოფლებს ირანში, ოღონდ ირანის შაჰისა და მისი ოფიციალური სარწმუნოების ერთგული ყოფილიყო.

ვახტანგ VI-მ იცოდა, რომ ირანში მას აიძულებდნენ გამაჰმადიანებას. შაჰის ეს მოთხოვნა მისთვის მოულოდნელი არ იქნებოდა, მაგრამ ვახტანგი, იცავდა რა ქრისტიანობას, როგორც ჩანს, შექმნილ სიტუაციაზეც ამყარებდა იმედებს, რასაც გარკვეული საფუძველი თითქოს ჰქონდა.

ამასობაში ვახტანგ VI ირანში გულხელდაკრეფილი არ იჯდა. მისი მომხრეები აქტიურად მოქმედებდნენ შაჰის კარზეც და ქართლშიაც. პარალელურად, ქართველმა პოლიტიკოსებმა ევროპის ქვეყნებში დახმარება-მფარველობის მიღება სცადეს. ესეც უშედეგოდ.

XVII ს. II ნახევრიდან დაიწყო ევროპის სავაჭრო კაპიტალის შემოჭრა აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან. ევროპელი (განსაკუთრებით ფრანგი და ინგლისელი) კომერსანტები მრავლად განჩნდნენ თურქეთსა და ირანში. ბუნებრივია, რომ ასეთ ვითარებაში უნდა გაზრდილიყო ევროპელი კომერსანტების ინტერესი ამიერკავკასიის ქვეყნებისადმი, კერძოდ, საქართველოსადმი. უცხოელ ვაჭრებს ჩვეულებრივ თან მოჰყვებოდნენ რომის კათოლიკური ეკლესიის მისიონერებიც. ერთ-ერთი ასეთი იყო ლაზარისტი ფრანგი ჟან რიშარი, რომელიც 1711 წელს ქართლში ყოფნისას შეხვდა ვახტანგ VI-ესა და სულხან საბა ორბელიანს. ის ქართლიდან სპარსეთში მიემგზავრებოდა.

სწორედ 1711 წლის აგვისტოში, როცა ქართლში ჟან რიშარი შეხვდა ვახტანგ მეფესა და სულხან-საბას, მაშინ დამყარდა მათ შორის მეგობრული ურთიერთობა და ჩაისახა იდეა საფრანგეთიდან დახმარებისა და მხარდაჭერის მიღების შესაძლებლობის შესახებ. ამის შედეგი იყო ლეი XIV და გრაფი დე პონშარტრენის მიერ ვახტანგ მეფისადმი წერილების მიწერა და პაპი კლიმენტი XI-ის აქტიურობა საქართველოს სასარგებლოდ სულხან-საბას პარიზში ყოფნის დროს.

XVIII ს-ის დასაწყისში ქართლის სახელმწიფოს მმართველი ზედაფენა თანდათან ცვლიდა თავის დამოკიდებულებას რომისადმი და კათოლიციზმისაკენ იხრებოდა. საქართველოში ევროპული ორიენტაცია რელიგიურ ფაქტორს მჭიდროდ დაუკავშირდა. ეს უკანასკნელი ღრმად მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო. XVII ს-ის I მეოთხედში კახეთის ტრაგედია, როგორც ცნობილია, რუსთა მეფის მფარველობის ძიებას მოჰყვა. როდესაც რუსეთი უშუალოდ მოადგა კავკასიონს, ქართველთა მართლმადიდებლობა ირანისათვის კიდევ უფრო საშიში გახდა. მაჰმადიანური „გურჯისტანი“, როგორც ხანგრძლივმა ისტორიულმა პრაქტიკამ ცხადყო, შეუძლებელი აღმოჩნდა და ახლა ირანი ალბათ ქართლის გაკათოლიკებას ნაკლებ საშიშროებად მიიჩნევდა. რასაკვირველია, ირანელ და თურქ ასიმილატორებს არც ევროპული სახელმწიფოების გავლენა აწყობდათ საქართველოში. მაგრამ, მათი აზრით, ორიენტაცია ევროპაზე შეაჩერებდა უფრო სახიფათო და რეალურ საშიშროებას, რუსეთის დამკვიდრებას კავკასიაში.

გაკათოლიკების მომხრენი ჩანან გიორგი XI, ლევან ვახტანგის ძე ბატონიშვილი და მისი ვაჟი – ქართლის მეფე ქაიხოსრო. ეს პროცესი იმ დროისათვის იმდენად მნიშვნელოვანი ყოფილა, რომ მას შეუდევვია ორთოდოქსალურ მართლმადიდებლობის მესვეურთა წიადშიც. სულხან-საბა ორბელიანი აშკარად გადავიდა „ფრანგულ“ სარწმუნოებაზე. როგორც მკვლევარები მიიჩნევენ, ქართველებს კათოლიკური ევროპა ირანთან საკუთარი ურთიერთობის ნორმალი-

ზაციისათვის უნდოდა. იმ მიზნით, რომ ირანს (და ალბათ თურქეთსაც) აშკარად დაენახა ქართველების გამიჯვნა რუსეთისაგან, მზად იყვნენ უარი ეთქვათ მარლმადიდებლობაზე კათოლიკური ტიპიკონის სასარგებლოდ. ქართველი პოლიტიკოსები, ფიქრობდნენ, რომ ევროპაზე ორიენტაცია არ „გაალიზიანებდა“ ირანს, რადგან XVIII ს-ის დასაწყისში ევროპა მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებისათვის ჯერ კიდევ შორეული მეზობელი იყო.

დადგა საგარეო პოლიტიკის ახალი კურსის გამოცდის დროც. ქართველებმა ვახტანგ VI-ის საქართველოში დაბრუნების საკითხის მოგვარება ევროპის საშუალებით სცადეს, სადაც სპეციალურად იქნა გაგზავნილი სულხან-საბა ორბელიანი.

სულხან-საბას ევროპაში გაყვა ფრანგი მისიონერი ჟან-რიშარი.

4.1.2. სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური ვოიაჟი ევროპაში

სულხან-საბას მთავარი მიზანი ვახტანგის გამოსახსნელად ევროპის სახელმწიფოთა დახმარების მიღება იყო. იგი რომის პაპს შაჰის წინაშე შუამდგომლობასა და ფულად დახმარებას თხოვდა. ეს ფულიც იმავე მიზნისათვის იყო საჭირო, რათა შაჰის კარი მოექროთამთ ვახტანგის დასახსნელად. ასეთი დახმარებისა და მფარველობის საზღაურად სულხან-საბა ორბელიანი პირობას იძლეოდა, რომ საქართველო კათოლიკურ სარწმუნოებას მიიღებდა და აღმოსავლეთში რომისა და საფრანგეთის ერთგული მოკავშირე იქნებოდა. რომის პაპმა კლიმენტი XI-ემ მხარი დაუჭირა სულხან-საბას და იშუამდგომლა კიდევაც საფრანგეთის იმპერატორ ლუი XIV-ის წინაშე, მაგრამ ამ პერიოდში „დიდი პაპის“ სიტყვას ძველი ფასი აღარ ჰქონდა. ევროპის დიდი სახელმწიფოების საგარეო პოლიტიკა ანგარიშიანობაზე იყო დამყარებული და, ბუნებრივია, რომ პარიზში შორეული „ქრისტიანი“ მეფის ბედი სრულიადაც არ აწუხებდათ. მაშინ საფრანგეთის მთავრ-

ობას აღმოსავლეთში უმთავრესად ირანისა და თურქეთის ბაზრები აინტერესებდა. ირან-საფრანგეთის 1708 წლის სავაჭრო ხელშეკრულების რატიფიკაცია წინასწარ გამორიცხავდა საბას ელჩობის წარმატებას ლუი XVI-ის კარზე. უფრო მეტიც, ევროპა ყოველთვის თვლიდა ირანს თურქეთის პოტენციურ მოწინააღმდეგედ, ამიტომ ევროპის სახელმწიფოები თავს არიდებდნენ ირანთან ურთიერთობის გაუარესებას და ცხადია, ირანის წინააღმდეგ საქართველოს საქმეებში არ ჩაერეოდნენ.

1715 წელს სულხან-საბა ორბელიანი „ხელცარიელი“ დაბრუნდა საქართველოში. ეს ფაქტიურად ევროპული ორიენტაციის ჩაშლას გამოხატავდა. 1716 წელს ვახტანგმა, თუმცა დაგვიანებით, ანგარიში გაუწია შექმნილ ვითარებას და მაჰმადიანობა მიიღო.

სულხან-საბა ორბელიანის ევროპაში ვიზიტის წარუმატებლობა განპირობებული იყო იმ საერთაშორისო პოლიტიკური მდგომარეობით, რომელიც კონტინენტზე არსებობდა მოცემულ მომენტში. გარდა საფრანგეთ-ირანის სავაჭრო-ეკონომიკური ინტერესებისა, ამ ორ ქვეყანას შორის გარკვეული სამხედრო-პოლიტიკური ინტერესებიც არსებობდა. ევროპაში პოლიტიკურ ძალთა წონასწორობას ბევრწილად ირან-თურქეთის პოლიტიკური ურთიერთობების ხასიათი განსაზღვრავდა. ირან-თურქეთს შორის სტაბილური ურთიერთობები პარიზის ინტერესებში შედიოდა, რათა ამ გზით საფრანგეთს თავისი აღმოსავლეთის საზღვრების უსაფრთხოება უზრუნველყო. კერძოდ, თუ ირანსა და თურქეთს შორის არ იქნებოდა საომარი მდგომარეობა, ეს სტამბოლს საშუალებას მისცემდა ებრძოლა ბალკანეთის ფრონტზე ავსტრიის წინააღმდეგ, რაც ამ უკანასკნელს აიძულებდა თავისი ქვეყნის დასავლეთი (საფრანგეთთან ახლოს) საზღვრებიდან ჯარის დიდი ნაწილი აღმოსავლეთის ფრონტზე გადმოესროლა. გარდა ამ ფაქტორისა, არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ევროპაში სულხან-საბა ორბელიანის ჩასვლა დაემთხვა ევროპული მასშტაბის დიდი ომის დასრულებას, ე.წ. ომს ესპანეთის მემკვიდრეობისათვის. ამ ომში საფრანგეთს დიდ ევროპულ კოალიციასთან მოუხდა ბრძოლა. ომმა შეარყია საფრანგეთის, როგორც ჰეგემონი სახელმწიფოს პრესტიჟი მსოფლიო

პოლიტიკაში. ომის შედეგები არცთუ სახარბიელო იყო ვერსალის სასახლისათვის. ცხადია, ამ საერთაშორისო პოლიტიკური ასპექტების გაუთვალისწინებლობა სულხან-საბა ორბელიანის ვიზიტის წარუმატებლობის შეფასების დროს ისტორიზმის პრინციპის დარღვევა იქნებოდა. საერთაშორისო პოლიტიკური ვითარება არ იყო მაშინ ისეთი, რომ მას წარმატება მოეტანა ქართველი პოლიტიკოსების ჩანაფიქრისათვის. ვფიქრობთ, საქართველოს არ გააჩნდა შესაბამისი სამხედრო-პოლიტიკური რესურსი (ქვეყნის დაშლა-დაქუცმაცების, ირან-ოსმალეთის გაყენის სფეროებად დანაწილებისა და სხვა მსგავს საკითხთა გამო) ევროპასთან ინტენსიური და მჭიდრო ურთიერთობების საწარმოებლად, საკუთრივ კონტინენტზე შესაბამისი მზაობის არარსებობის გათვალისწინებით.

4.1.3. ქართლის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი რუსეთთან XVIII ს. 20-იან წლებში

XVIII ს-ის 20-იან წლებში საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ახალი ეტაპი იწყება. ქვეყანამ კიდევ ერთხელ გადაჭრით სცადა რუსეთთან კავშირის მეოხებით განთავისუფლებულიყო უცხოელ დამპყრობთა უღლისაგან. ამასთანავე, რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი ამ დროს უშუალო შედეგი იყო აღმოსავლეთში რუსეთის პოლიტიკის გააქტიურებისა.

რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი დაიდო კასპიის ზღვის სანაპიროებზე პეტრე პირველის ლაშქრობის მზადების პროცესში და ნაკარნახევი იყო რუსეთის ეკონომიური და სამხედრო-პოლიტიკური ინტერესებით. კერძოდ, კასპიისპირეთის შემოერთება რუსეთის მზარდ მანუფაქტურულ მრეწველობას უზრუნველყოფდა ნედლეულით. ამავე დროს, ხელს შეუწყობდა რუსეთის საგარეო ვაჭრობის განვითარებას ისეთ ქვეყნებთან, როგორცაა ირანი, ინდოეთი და სხვა. ფაქტობრივად, რუსეთზე გაივლიდა სა-

ვაჭრო-სატრანსპორტო გზა ევროპასა და აზიას შორის. რაც შეეხება სამხედრო-პოლიტიკური კუთხით მის ინტერესს, კიდევ უფრო აძლიერებდა ის გარემოება, რომ ირანის დაცემის კვალდაკვალ აშკარად იკვეთებოდა თურქეთის პოზიციების გაძლიერება ამიერკავკასიაში, რაც რუსეთის განსაკუთრებულ შეშფოთებას იწვევდა.

1715 წელს პეტრე პირველმა ა. ვოლინსკი ირანში დესპანად გაგზავნა და დაიწყო მზადება თავისი მიზნის განხორციელებისათვის-დაუფლებოდა კასპიისპირეთს დაღესტნის სანაპიროებიდან მოყოლებული ვიდრე გილანამდე. პეტრე პირველმა ა. ვოლინსკის დაუსახა დიპლომატიური და სამხედრო-დაზვერვითი ხასიათის ამოცანები, დაავალა გამოერკვია ვახტანგ VI-ის ბედი და მასთან კავშირი დაემყარებინა.

ა. ვოლინსკიმ კარგად გაართვა თავი დაკისრებულ დავალებებს. მიუხედავად უადრესად არახელსაყრელი ვითარებისა, მან ირანთან რუსეთისათვის სარფიანი სავაჭრო ხელშეკრულება დადო და ზედმიწევნით შეისწავლა ირანის საშინაო და საგარეო ვითარება. პარალელურად, რუსეთს თურქეთის გაღიზიანება რომ არ გამოეწვია, 1720 წელს ხელშეკრულება გააფორმა სტამბოლთან, სადაც ორივე მხარე ვაღდებულებას კისრულობდა, რომ არ დაერღვიათ ზავი.

1719 წ. ა. ვოლინსკი, როგორც ირანის საქმეებში კომპეტენტური პიროვნება, დაინიშნა ასტრახანის გუბერნატორად, რათა შედგომოდა უშუალო სამზადისს კასპიის ზღვის სანაპიროზე ლაშქრობისათვის.

რუსეთის მიერ დაგეგმილ ღონისძიებათა შორის გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭებოდა საქართველოსა და სომხეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის დამყარებას. პეტრე I ითვალისწინებდა იმ როლს, რომელიც შეეძლოთ შეესრულებინათ ქართველებსა და სომხებს რუსეთ-ირანისა და რუსეთ-თურქეთის მოსალოდნელ ომებში.

პეტრე I-ის მითითებების თანახმად, ა. ვოლინსკიმ დაიწყო მოლაპარაკება ვახტანგ VI-თან, რომელიც მაჰმადიანური სარწმუნოების

ფორმალურად მიღების შემდეგ, შაჰმა ქართლის მეფედ დანიშნა და 1719 წელს საქართველოში დააბრუნა.

ირანში ყოფნის დროს ვახტანგ VI თვალნათლივ დარწმუნდა სეფიანთა სახელმწიფოს დაძაბუნებაში. ახლა იგი ითვალისწინებდა აღმოსავლეთში რუსეთის ინტერესებს, მისი პოლიტიკის გააქტიურებას კავკასიაში და შექმნილი მდგომარეობა ხელსაყრელად შეაფასა.

რუსეთთან სამხედრო კავშირის დამყარების საკითხი ქართლის სამეფო დარბაზის სხდომაზე განუხილავთ. დარბაზის ყველა წევრი დასახული გეგმის მომხრე როდი იყო. ერთ ნაწილს ქართლისათვის ეს გეგმა სახიფათოდ მიაჩნდა იმ მოტივით, რომ საქართველოს მრავალრიცხოვან მტრებს შეეძლოთ ესარგებლათ შემთხვევით და რუსეთის ლაშქრის მოსვლამდე ქვეყნის აოხრება ეცადათ, მაგრამ მეფე თავისას არ იშლიდა. მაშინ დარბაზის წევრებმა წინადადება შეიტანეს, რომ ემოქმედათ საიდუმლოდ, გამოეყვანათ მცირერიცხოვანი ჯარი და ფარულად მიმხრობოდნენ პეტრე I. თვით ვახტანგ VI და მისი მომხრეები ხსნას მხოლოდ რუსეთისა და საქართველოს გადამწყვეტ მოქმედებაში ხელდადნენ. რუსეთ-საქართველოს კავშირის წარმატების ერთ-ერთ ძირითადი პირობად ვახტანგი ქართლში რუსეთის ხუთათასიანი ჯარის შემოყვანას მიიხნევა. მისი ანგარიშით ეს, ერთი მხრივ, ხელს შეუწყობდა ფეოდალური საქართველოს ძალების მობილიზაციას, ხოლო, მეორე მხრივ, იძლეოდა იმის გარანტიას, რომ რუსეთი უფრო აქტიურად მოეკიდებოდა საქართველოს საკითხს. ვახტანგ VI-ის მიერ დამუშავებული გეგმა ითვალისწინებდა იმ ხანად შუა აღმოსავლეთში შექმნილ კონკრეტულ სიტუაციას.

ამრიგად, ოციან წლებში პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის დაიდო ხელშეკრულება საომარი მოქმედების შესახებ. მაგრამ იურიდიულად ეს შეთანხმება არსად იყო გაფორმებული, რადგან პეტრე I გაუბრუნდა ოფიციალური დოკუმენტების გაცემას. იგი, ერთი მხრივ, პასუხისმგებლობას გაუბრუნდა, მეორეს მხრივ, ფრთხილობდა შაჰს არაფერი გაეგო.

ვახტანგ VI ამიერკავკასიაში რუსეთის ჯარის ჩამოსვლამდე არც აპირებდა მოქმედების აშკარად დაწყებას. მთელ მოსამზადებელ სამუშაოს იგი ახორციელებდა ფარულად და ცდილობდა არ გაემწვაგებინა ურთიერთობა ირანთან ან თურქეთთან.

ვახტანგმა მიიღო პეტრე I-ის წინადადება ერთობლივი მოქმედების შესახებ.

პეტრე I-მა, რომელსაც მოკავშირეებად საქართველო და სომხეთი ჰყავდა, ლაშქრობის დასაწყებად ხელსაყრელი დრო შეარჩია.

ლექებმა სურხაი-ხანისა და ჰაჯი-დაუდის მეთაურობით გაილაშქრეს ირანის შაჰის წინააღმდეგ და დაიკავეს შამახია, გაძარცვეს იქ მყოფი რუსი ვაჭრები და ცდილობდნენ თავიანთი სამფლობელოები კასპიისპირეთში გაეფართოვებინათ. იმავე დროს ირანს ავღანელები შეესივნენ. 1722 წლის მარტიდან მათ ირანის დედაქალაქ ისპაანს ალყა შემოარტყეს. ავღანელებთან ბრძოლაში დაიღუპა ვახტანგ VI-ის ძმა როსტომი, რომელიც შაჰის გვარდიის სარდალი იყო. შაჰი მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა და პეტრე პირველმა სცადა გამოეყენებინა ეს ვითარება, დაესწრო თურქებისათვის და დაეწყო კასპიისპირეთის შემოერთება. თავის მოქმედებას იგი ლეკი მეამბოხეების დასჯის აუცილებლობით ხსნიდა, ხოლო შაჰს კასპიისპირა პროვინციების დათმობის საკომპენსაციოდ, სამხედრო დახმარებას ჰპირდებოდა.

1722 წ. 2 ივლისს პეტრე I-მა ვახტანგს აცნობა, რომ რუსთა ჯარი მალე გამოიხდებოდა კასპიის ზღვის ნაპირზე. ქართლის მეფეს იგი წინადადებას აძლევდა, რომ ლეკთა წინააღმდეგ ლაშქრობა დაეწყო და თურქეთისათვის სამხედრო მოქმედების დასაწყებად რაიმე საბაბი არ მიეცა.

1722 წ. 3 აგვისტოს პეტრე ვახტანგს აუწყებდა, რომ მისმა ჯარმა კასპიის ნაპირებზე მოქმედება უკვე დაიწყო. დაახლოებით იმავე ხანებში არზრუმის ფაშამ სულთნის სახელით ვახტანგს შეატყობინა, რომ თურქეთი ირანზე გალაშქრებას აპირებდა და მასთან კავშირი სასურველი იყო. ასეთი კავშირისათვის სულთანი ვახტანგს მთელ

საქართველოს ჰპირდებოდა. მაგრამ ვახტანგმა უარყო ეს წინადადება და ყოველივე პეტრეს შეატყობინა.

ერთობლივი გეგმის შესაბამისად, რუსეთის ჯარი ქართველთა და სომეხთა ლაშქარს, რომელსაც ვახტანგ VI მიუძღოდა, დარუბანდსა და ბაქოს შორის უნდა შეერთებოდა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ამის განხორციელება ვერ მოხერხდა. პეტრე I-მა მიადწია დარუბანდს, შემდეგ კი იძულებული გახდა ასტრახანს დაბრუნებულიყო. ლაშქრობის გაგრძელება მან სახიფათოდ მიიჩნია სურსათისა და სატრანსპორტო საშუალებათა ნაკლებობის გამო. ამავე დროს რუსთა ჯარებში ავადმყოფობა გავრცელდა და რაც მთავარია, თურქეთ-რუსეთის ურთიერთობა გამწვავდა, რუსეთ-ოსმალეთის მოსალოდნელი ომი კი იმპერატორს აშინებდა.

პეტრე I დაბრუნდა ასტრახანში და გადაწყვიტა გულმოდგინედ მომზადებულიყო შემდგომი ბრძოლისათვის. იგი 1723 წლის გაზაფხულზე აპირებდა ლაშქრობის განახლებას.

1722 წლის კამპანიის შედეგად პეტრე I იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ კასპიისპირეთში მის მიერ დასახული გეგმების განსახორციელებლად საკმარის ძალები არ ჰყოლია და სათანადოდ მომზადებულიც არ ყოფილა. 1723 წ. ლაშქრობის შესახებ ვახტანგთან მოლაპარაკება პოდპორუჩიკ ტოლსტოის დაევადა.

ვახტანგ VI-ემ მიიღო ი. ტოლსტოი და დაეთანხმა პეტრე პირველის წინადადებას, რომ საომარი მოქმედება განეახლებინათ 1723 წელს. ვახტანგი, რომელიც ფაქტიურად ჩაება ირანთან ომში, მოსალოდნელ საფრთხეს ითვალისწინებდა და პეტრესაგან მოითხოვდა საქართველოში რუსთა ჯარის ერთი ნაწილის შემოყვანას. პეტრეს წარმომადგენელი ტოლსტოიც მხარს უჭერდა ვახტანგის მოთხოვნას, მაგრამ პეტრე I არ ჩქარობდა საქართველოში ჯარის გამოგზავნას. როცა იგი ინსტრუქციას აძლევდა ი. ტოლსტოის, პირველ რიგში მხედველობაში ჰქონდა ბაქოს ადების აუცილებლობა, თუმცა იგი ბოლოს მაინც იძულებული გამხდარა დათანხმებულიყო საქართველოში ორი ათასი კაცისაგან შემდგარი ჯარის გაგზავნაზე და

სათანადო ბრძანებაც კი მიუცია. როგორც ჩანს, პეტრე დაურწმუნებიათ, რომ არზრუმის ფაშა ყარსში ჯარებს თავს უყრის და ქართლში შემოჭრას აპირებსო.

პეტრეს აღნიშნული ბრძანება მხოლოდ ქალაქზე დარჩა და მის მთავრობას ფაქტიურად არავითარი ღონისძიება არ გაუტარებია იმისათვის, რომ ქართლი სახიფათო მდგომარეობიდან ეხსნა.

1722 წლის დამლევისა და 1723 წლის დამდევს ქართლში მდგომარეობა უადრესად გართულდა. ირანის ახალი შაჰი-თამაზი ჯარებს აგროვებდა ურჩი ვახტანგის დასასჯელად. ამავე დროს თურქეთიც თავს უყრის ჯარებს ქართლის საზღვარზე და იქ შესაჭრელად ემზადებოდა. ქართლის შიგნითაც ყველაფერი რიგზე როდი იყო. შინაფეოდალური კინკლაობა გრძელდებოდა; ვახტანგ VI-ესა და კახეთის მეფე კონსტანტინეს შორისაც ურთიერთობა გამწვავდა. კონსტანტინე ცდილობდა ესარგებლა ვახტანგის გართულებული მდგომარეობით და ქართლის ტახტისათვის იბრძოდა. ვერაგი კონსტანტინე თავის გეგმას შაჰს უთანხმებდა, რათა ვახტანგის განადგურების საზღაურად ქართლს დაუფლებოდა.

თბილისში მყოფმა ირანის გარნიზონმა შაჰ-თამაზის სათანადო განკარგულება მიიღო და ქალაქს სროლა აუტეხა. მალე კონსტანტინეც მიადგა თბილისს თავისი ჯარით, რომელშიაც დაქირავებული ლეკებიც იყვნენ. კონსტანტინეს მხარეზე იბრძოდნენ აგრეთვე განჯისა და ერევნის ხანები. ვახტანგის საშველად კი, დასავლეთ საქართველოს მეომრები მოვიდნენ. ბრძოლა სამ თვეს გრძელდებოდა. კონსტანტინემ რამდენჯერმე იგემა დამარცხება, მაგრამ იარაღს არ ყრიდა და ლეკთა ახალ ძალებს იშველიებდა. 1723 წლის გაზაფხულზე ვახტანგის ბანაკში ღალატის შედეგად კონსტანტინემ თბილისი აიღო. ვახტანგი იძულებული გახდა ცხინვალში გახიზნულიყო. არზრუმის ფაშამ ახლა უკვე კატეგორიულად მოითხოვა, რომ ვახტანგ VI-ეს სულთნის ძალაუფლება ეცნო, რათა მის სანაცვლოდ ქართლის ტახტი შეენარჩუნებინა.

ვახტანგმა მოიწვია დარბაზის სხდომა. ქართლის თავადებმა მეფეს თურქეთის წინადადების მიღება მოსთხოვეს. ქართველ დარბაზელთა დიდი ნაწილი თურქეთთან კავშირის გზით ფიქრობდა სამეფო ხელისუფლების შენარჩუნებას ქართლში. პეტრეს წარმომადგენელი ტოლსტოი და თურქესტანიშვილი რუსთა ლაშქრის მალე ჩამოსვლის იმედით, დაუინებით ეწინააღმდეგებოდნენ დარბაზელებს.

მდგომარეობა უაღრესად კრიზისული იყო. თურქებს ყოველ წუთს შეეძლოთ დაეწყოთ საომარი მოქმედება. ვახტანგ მეექვსემ გადაწყვიტა მიეღო ფაშას წინადადება და თავისი პირობები წამოაყენა. თურქებთან მოლაპარაკების გზით ვახტანგი დროის მოგებას ცდილობდა და ეგონა, რომ ფაშა მის პირობებს კონსტანტინოპოლთან შეთანხმებდა. ალბათ მეფეს რუსთა ლაშქრის მალე ჩამოსვლის იმედიც ჰქონდა. ასეთ ვითარებაში ვახტანგ მეექვსის გადაწყვეტილება თითქოს სწორი იყო, მაგრამ ოსმალთა მოტყუებაც ძნელად თუ მოხერხდებოდა. ასეთი რთული ვითარების შესახებ ვახტანგი პეტრე პირველსა და მის მოხელეებსაც ატყობინებდა.

კონსტანტინესთან ბრძოლაში ვახტანგის დამარცხების შემდეგ ოსმალები ქართლში შემოიჭრნენ და 1723 წლის ივნისში თბილისს მოადგნენ. კონსტანტინემ უბრძოლველად დათმო ქალაქი. თურქებმა დაიპყრეს ქვეყანა და იქ თავიანთი წესრიგის დამყარება დაიწყეს.

რუსეთის მთავრობამ დიპლომატიური ნაბიჯები გადადგა, რათა თავიდან აეცილებინა თურქების შეჭრა აღმოსავლეთ კავკასიაში, მაგრამ ბრძოლის ასეთი საშუალებები საკმარისი არ აღმოჩნდა. რუსეთისა და ამიერკავკასიის ხალხთა მისწრაფება, არ დაეშვათ თურქეთის შემოჭრა, მხოლოდ ერთობლივი ბრძოლის გზით თუ განხორციელდებოდა. პეტრე პირველმა ქართლში რუსთა ჯარები არ გამოგზავნა. თურქეთმა ისარგებლა შუა აღმოსავლეთში შექმნილი მდგომარეობით, დაიკავა ქართლი და მთელი აღმოსავლეთი ამიერკავკასიის დაპყრობას შეუდგა. თურქეთი კი მოითხოვდა, რომ პეტრე პირველს კასპიისპირეთიდან ჯარები გაეყვანა.

პეტრე პირველმა გაითვალისწინა ვათარების სირთულე და თურქეთის წინააღმდეგ ომისათვის მზადება დაიწყო, მაგრამ კონფლიქტი დიპლომატიური გზით მოგვარდა. 1724 წ. 12 ივლისს კონსტანტინოპოლში რუსეთ-თურქეთის შეთანხმება დაიდო.

თურქეთი ამ შეთანხმების საფუძველზე ცნობდა კასპიისპირეთის რუსეთთან შეერთებას და უარს ამბობდა მთელი ირანის დაპყრობის სურვილზე. პეტრე პირველმა სცნო თურქეთის მიერ აღმოსავლეთ საქართველოს, აღმოსავლეთ სომხეთისა და ირანის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილის დაპყრობა, რუსეთი მეტად საგრძნობ დათმობაზე წავიდა, როდესაც თურქეთის მიერ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის დაპყრობა ცნო. თურქების მეზობლობა უშუალო საფრთხეს უქმნიდა რუსეთის მიერ შემოერთებულ კასპიისპირეთის პროვინციებს. აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში თურქეთის ბატონობას პეტრე I მხოლოდ დროებით შეურიგდა.

რაც შეეხება ვახტანგ მეექვსეს, ის ყოველმხრივ იმედგაცრუებული 1724 წლის ივლისში ახლობელთა დიდი ამალით (1200 კაცი) რუსეთს გადაიხვეწა.

ამრიგად, 1724 წ. ივნისში კონსტანტინოპოლში დადებული ზავის საფუძველზე, რუსეთმა კასპიის ზღვის ნაპირები მიიღო, ხოლო აღმოსავლეთი ამიერკავკასია ოსმალეთს დაუთმო. ამიერკავკასიელი ხალხები, რუსეთის დახმარებით ირანის ბატონობისაგან განთავისუფლებაზე რომ ოცნებობდნენ, ამიერიდან უფრო უარესი დაპყრობლის უღელქვეშ აღმოჩნდნენ. ღონემიხილი ირანი აღნიშნულ ზავს არ ცნობდა.

სიტუაცია იცვლება XVIII ს-ის 30-იან წლებიდან. ამ დროიდან სპარსეთი რუსეთისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად ემზადებოდა. ახლაც მოსალოდნელი იყო, რომ ომი მათ შორის საქართველოს ტერიტორიაზე წარმართულიყო. 1734 წ. ირანმა შირვანში ოსმალებს შეუტია და ქალაქი შემახა აიღო. რუსეთს მუქარის რეალური საფრთხე შეექმნა. უფრო გვიან (1735 წ.), განჯის ტრაქტა-

ტით, რუსეთმა ხელი აიღო ბაქო-დარუბანდზე. ამიერკავკასიაში შექმნილმა რთულმა სიტუაციამ რუსეთის კარზე მყოფ ქართველ ემიგრანტებს სამშობლოში დაბრუნების იმედის ნაპერწკალიც ჩაუქრო.

სამშობლოში მყოფ ქართველებს ოსმალთა ბატონობისაგან განთავისუფლების იმედი მიეცათ. ქართლში გივი ამილახვრის მეთაურობით ოსმალთა წინააღმდეგ აჯანყებამ იფეთქა. ოსმალთა წინააღმდეგ აჯანყება ირანთან შეთანხმებითა და კარნახით ხდებოდა. ყიზილბაშთა ჯარებმა იერიში ბაგაფანთან (ერევნის ახლოს) ოსმალთა მთავარ ძალებზე გადაიტანეს. ოსმალები სასტიკად დამარცხდნენ და ამის შემდეგ თბილისის ციხე უბრძოლველად დატოვეს. ამჯერად, ყიზილბაშურმა ძალამ გაიმარჯვა.

ქართველებს ყიზილბაშებთან კავშირი ოსმალთა ბატონობისაგან განთავისუფლებისათვის სჭირდებოდათ, მაგრამ მათ იცოდნენ, რომ ახალი დამპყრობელი არანაკლებად ვერაგი იყო და აღნიშნული „კავშირი“ ამ ახალი მოკავშირის წინააღმდეგ ბრძოლასაც არ გამორიცხავდა. ასეთი ხასიათის ბრძოლით აიხსნებოდა ის, რომ „ვერც ნადირმა“ (ისევე როგორც შაჰ-აბასმა) შეასრულა განაზრახი.

1736 წლის 26 თებერვალს მუღანში ნადირმა იხმო მთელი მაღალი საზოგადოება. ამიერკავკასიელი „ყმები“, მათ შორის, ქართველი ხელქვეითებიც. შეკრებილ საზოგადოებას მან თავი ირანის შაჰად აარჩევინა. დიდი წყალობის გადაების შემდეგ, ქართლ-კახეთის მმართველი ალექსანდრე თავისი ქვეყნისაკენ გაისტუმრა და მას ყიზილბაშში სარდალი სეფი-ხანიც აახლა.

ამ დროს ნადირ-შაჰი გართული იყო თავის დამპყრობლური ომებით აღმოსავლეთში და საქართველოს საქმეებისაგან ჯერ კიდევ შორს იდგა. ამ გარემოებამ და ქართველთა თავგამოდებულმა ბრძოლამ აიძულა იგი, რომ საქართველოს მიმართ ძველი ყიზილბაშური პოლიტიკა შეეცვალა. მან დიპლომატიური გზით სცადა მოეგვარებინა საქართველოს საკითხი.

სეფი-ხანის მიერ შეპყრობილი მეფე თეიმურაზი და სხვა ქართველი დიდებულები ნადირმა თან იახლა აღმოსავლეთის ლაშქრობაში.

შემდეგ კი, როდესაც ინდოეთში სალაშქროდ მოემზადა, თეიმურაზს ქალ-ვაჟი ირანში დააბარებინა. თეიმურაზის ასული ქეთევანი თავის ნათესავს შერთო ცოლად, ხოლო ვაჟი, ერეკლე, თან იახლა ინდოეთის ლაშქრობაში. თეიმურაზს კახეთის მმართველობა უბოძა და ქართველ დიდებულებთან ერთად სამშობლოში გამოისტუმრა.

ქართველი უფლისწულის ინდოეთის ლაშქრობაში ხლება მძევლობის ხასიათს ატარებდა. მიუხედავად ამისა, ერეკლემ ნადირთან ლაშქრობაში ყოფნის დროს კარგი სამხედრო და დიპლომატიური გამოცდილება მიიღო. მან ძლიერ დამპყრობელს თავისი ნიჭი და უნარი უჩვენა და ნადირ-შაჰის ირანიც საფუძვლიანად გაიცნო.

თეიმურაზი ხედავდა, რომ ნადირ-შაჰის ირანი ის აღარ იყო, რაც ადრე. ამავე დროს რუსეთისა და ოსმალეთის როლი საერთაშორისო ასპარეზზე მცირდებოდა. გაძლიერებული ირანი თამამად უპირისპირდებოდა როგორც რუსეთს, ისე ოსმალეთს. ამიტომ გადაიხარა თეიმურაზის არჩევანი ამ ეტაპზე ირანისაკენ. თუმცა, მან ისიც იცოდა, რომ არც ირანი და არც ოსმალეთი ქართლ-კახეთს თავზე ხელს არ გადაუსვამდა.

ქართლ-კახეთის სამეფოების საგარეო პოლიტიკაში ახალი ძვრების მანიშნებელი იყო ქართლში თეიმურაზის, ხოლო კახეთში ერეკლეს მეფედ დამტკიცება ნადირ-შაჰის მიერ. ორივე მეფემ კარგად იცოდა, რომ ირანი აღარ იყო ძველი ძლიერების მქონე სახელმწიფო და დაიწყეს ბრძოლა რეგიონში პოზიციების განმტკიცებისათვის.

4.2. ქართლ-კახეთის საგარეო პოლიტიკა და ძალთა ახალი კონფიგურაცია ამიერკავკასიაში

XVIII ს-ის შუა ხანებიდან ქართლ-კახეთის სამეფოები საკმაოდ აქტიურ საგარეო პოლიტიკას ახორციელებდნენ. ამ პერიოდში ქართლ-კახეთის საგარეო პოლიტიკა უაღრესად ფრთხილი და თავშეკავებული იყო. ქართლ-კახეთის მიერ ირანისაგან სრული გამიჯვნის კურსი, მაშინ ნამდვილად არ იქნებოდა ხელსაყრელი მზარდი სახელმწიფოსათვის.

ირანის დასუსტების კვალდაკვალ ამიერკავკასიის ასპარეზზე დაც გაჩაღდა მკაცრი ომი. ირანის ტახტის მადიებლები ფიქრობდნენ, რომ ქართლ-კახეთის, სომხეთ-აზერბაიჯანისა და მაზანდერანის დამორჩილება ისპაანისაკენ გზის გაკაფვისათვის აუცილებელი იყო.

1749 წ. შემოდგომაზე ერევნის სახანოს მუღანის ველზე მომთაბარე თურქმანული ტომები შეესივნენ მაჰმად-ხანის სარდლობით. ერევნის ხანმა დახმარებისათვის თეიმურაზ-ერეკლეს მიმართა, რისთვისაც ლაშქრობის ხარჯების გადახდა და ყოველწლიური ხარკი იკისრა. მეფეებმა ეს წინადადება მიიღეს და სომეხთა მონაწილეობით მაჰმად-ხანს შეუტყეს. ეს ლაშქრობა ქართველთა და სომეხთა გამარჯვებით დასრულდა. ამიერიდან ერევნის სახანო ძლიერი ქართლ-კახეთის მფარველობაში შევიდა და მისი პოლიტიკური ცხოვრების მოზიარე გახდა. სომეხი ხალხი და არისტოკრატია ამ ჩაქტით კმაყოფილებას გამოთქვამდნენ.

ერევნის შემდეგ ქართლ-კახეთის მფარველობა ნახიჩევანის სახანოც აღიარა.

საქართველო კვლავაც იქცა ამიერკავკასიელი ქრისტიანებისა და პროგრესული ელემენტების მიზიდულობის ცენტრად.

ერევან-ნახიჩევანის შემოერთება ქართლ-კახეთის გაძლიერების მახვენებელი იყო.

ამიერკავკასიაში პირველობისათვის ბრძოლაში ქართლ-კახეთის სამეფოების წარმატებას რეგიონში შექმნილი მდგომარეობაც უწყობდა ხელს. კერძოდ, აზერბაიჯანელ ხანებს საშინაო განხეთქილება ჰქონდათ. ამ დროს მათ შორის მეტად გაძლიერებულიყო ყარაბაღის ფანა-ხანი, რომელიც განჯისა და ნახიჩევანის სახანოებს ავიწროებდა. ფანა-ხანმა განჯას ძლიერად შეუტია. მის წინააღმდეგ შეიქმნა კოალიცია, რომელშიაც შირვანისა და ბაქოს მმართველები და ყარაბაღელი მელიქები გაერთიანდნენ შაქის მმართველი აჯი ჩელების მეთაურობით, მაგრამ ვერაფერი დააკლეს.

განჯის შავერდი-ხანმა თეიმურაზ-ერეკლეს დახმარება ჯერ კიდევ 1749 წ. სექტემბერში სთხოვა, როცა განჯა ფანა-ხანის ჯარების მიერ აღკვეთილი იყო. შავერდი-ხანი ისეთსავე ხარკსა და მორჩილებას აღუთქვამდა ქართველ მეფეებს, როგორც ერევნის ხანი, მაგრამ ძლიერი ფანა-ხანის წინააღმდეგ გალაშქრება არცთუ ისე ადვილი იყო და როგორც ჩანს, თეიმურაზ-ერეკლემ მომზადება და ხელსაყრელი სიტუაციის შერჩევა გადაწყვიტეს.

1750 წ. თებერვალში ქართლ-კახეთის ჯარები ყარაბაღის ხანის წინააღმდეგ საომრად უკვე მზად იყვნენ. ამ ლაშქრობას, რა თქმა უნდა, უფრო ღრმა მიზეზი ჰქონდა, ვიდრე მატერიალური ინტერესი. განჯის აღების შემთხვევაში ფანა-ხანი უფრო გაძლიერდებოდა და ქართლ-კახეთს დაემუქრებოდა: „განჯას თუ დაიჭერდა, მერე ყაზახ-ბორჩალოსაც მოინდომებდა” შენიშნავდა პაპუნა ორბელიანი. განჯასთან თეიმურაზს შეუერთდნენ განჯის ხანი თავისი ლაშქრითურთ, გულისტანის მელიქი თამაზი, განძასარელი (ყარაბაღის სომეხთა) კათალიკოსი და სხვა მელიქები. გაერთიანებულ ლაშქარში იყვნენ აგრეთვე „იმერნი, ოსნი, კაკაზნი, ერევნელი, ყაზახნი, შამშადინნი, ლეკნი, რომელნი მონებდნენ კახ-ბატონს”.

ქართველი მეფეების ამ ლაშქრობას თანაგრძნობით უყურებდა ცბიერი აჯი ჩელებიც, რომელთათვისაც ამიერკავკასიის ასპარეზზე ორი ძლიერი მეტოქის ომი, უდავოდ, ხელსაყრელი იქნებოდა.

გაერთიანებულმა ჯარებმა გაიმარჯვეს. მდ. არაქსის ნაპირზე ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს გავლენა დამკვიდრდა. განჯის ხანმა ლაშქრობის საზღაური მთლიანად ვერ დაჰფარა (100 000 მანეთი) და ქართველმა მეფეებმა მას შამშადილის მხარე ჩამოაცილეს. ამრიგად, ქართლ-კახეთის სამეფოს ადმინისტრაციულმა ფარგლებმა აღმოსავლეთით მდ. ძეგამზე გადაინაცვლა. შამშადილის დაკარგვით განჯის სახანოს შემდგომი გაძლიერების პირობები შეიზღუდა, ხოლო ფანახანის დამარცხებით ამიერკავკასიაში პირველობისათვის მებრძოლთა რიგებს ერთ-ერთი სახანო გამოაკლდა. მან თავის ძველ პრეტენზიებზე რამდენადმე ხელი აიღო და თეიმურაზ-ერეკლეს ბანაკში აღმოჩნდა.

ყარაბაღის ხანი თავის ხელისუფლებას ინარჩუნებდა, მაგრამ ამიერიდან ქართველი მეფის პირველობას ურიგდებოდა და კავკასიის ასპარეზზე მის მოკავშირედ გამოდიოდა. დამოუკიდებელი ყარაბაღის არსებობა მაშინ საჭიროც კი იყო. თეიმურაზის ამიერკავკასიულ პოლიტიკაში ფანახანი ისეთი წონასწორობის შენარჩუნებისათვის გამოდგებოდა, რომელიც ქართლ-კახეთის გაძლიერებას ხელს არ შეუშლიდა.

ყარაბაღის ლაშქრობის ძლევამოსილი დასრულება უდავოდ გარკვეული ეტაპი იყო ქართლ-კახეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. თბილისი თანდათანობით ხდებოდა საქართველო-ამიერკავკასიის პოლიტიკური ცენტრი. იქ ჩამოდიოდნენ ქართველ მეფეებთან მოსათათბირებლად და ურთიერთობის მოსაგვარებლად ჭარული ადვოკატები და კაკის სულთანი, ერევნისა და განჯის ხანები თუ შაქის ხანის დესპანები და სხვა.

თეიმურაზის პირველობა ამიერკავკასიაში ერთხელ კიდევ დაადასტურა ირანის ახალმა მბრძანებელმა შაჰ როჰმა — „ირანისა და აზერბაიჯანის სპასალარობა“ უბოძა მას, ერეკლე კი მის ნაიბად (მოადგილედ) აღიარა. ამას თეიმურაზის სასარგებლოდ ერთგვარი გავ-

ლენა უნდა მოეხდინა აზერბაიჯანის სახანოებზე, თუმცა ამ დროს აქაური ხანებისათვის შაჰის „რაცამებს“ ძველი ფასი აღარ ჰქონდა.

ქართლ-კახეთის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთი რთული პრობლემა ლეკთა თავდასხმების აღაგმვა იყო. თეიმურაზ მეფე თანამიმდევრულად ემზადებოდა ლეკთა პერმანენტული შემოსევების საბოლოო აღკვეთისათვის.

ჭარელ-დაღესტნელ ბელადთა მჭიდრო კავშირი ოსმალეთთან სუნიტურ-მაჰმადიანური სარწმუნოებრივი ერთობითაც სულდგმულობდა. ასეთი რელიგიური კოალიციები შიიზმის აღმსარებელი ირანისა და სუნიზმით „განათებული“ თურქეთის თითქმის დაუძლეველ წინააღმდეგობათა ანარეკლი იყო. ეს აშკარად გამოვლინდა ნადირ შაჰის დროსაც. სავსებით გასაგები იყო, რომ ნადირის ორწლიანი ლაშქრობა დაღესტანში წინ უძღოდა მის სამწლიან ომს ოსმალეთთან.

XVIII ს. 40-იანი წლების მიწურულსა და 50-იანის დამდეგს დაღესტნურ შემოსევებს კიდევ უფრო მეტი აქტივობა დაეტყო. ამ საქმეში ახლაც ოსმალეთის ხელი ერია. თურქეთი ფხიზლად უდარაჯებდა ირანის ამბებს და ქართლ-კახეთის არაჩვეულებრივ გაძლიერებას, რაც ემუქრებოდა მისი გეგმების რეალიზაციას ახლო აღმოსავლეთში. ამავე დროს სულს დაფავდა ოსმალეთის პოლიტიკური ბატონობა ლიხთიმერეთშიაც. ყოველივე ეს კი, საქართველო-რუსეთის შემდგომი დაახლოების პერსპექტივებთან ერთად, სულთნის დიპლომატებს მოსვენებას უკარგავდა.

ქართლ-კახეთი თანამიმდევრულად ემზადებოდა ჭარ-ბელაქნის საბოლოო დაპყრობისათვის. ჭარი და მისი დაღესტნელი მოკავშირეები ამას გრძნობდნენ. ლეკები ახლა უფრო ფართო მასშტაბის ლაშქრობაზეც ფიქრობდნენ, რომ ქართლის გაძლიერებისათვის საზღვარი დაედოთ.

50-იანი წლების დასაწყისში დაღესტნელთა შემოსევები შედარებით უფრო გახშირდა და გაფართოვდა, ახლაც ოსმალთა მხარდაჭერით.

1750 წ. ლეკთა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ლაშქარი კახეთს შეესია, დაარბია ყაზახი. ბრძოლა მოხდა იორ-ალაზნის შესართავთან, დანდისში, რომელიც მაშინ შაქის სახანოს ტერიტორიაზე იყო. ერეკლეს ჯარმა ბრწყინვალედ გაიმარჯვა, ხოლო შეძრწუნებული შაქის ხანი დიპლომატიურ ოინებზე გადავიდა. მან ქართველებს გამარჯვება მიულოცა.

1751 წ. თებერვალში თეიმურაზ-ერეკლე თავიანთი ჯარებით ჭარის დასაპყრობად დაიძრნენ. ჭარელები ზავის გუნებაზე დამდგარან, მაგრამ თეიმურაზმა ქართული მიწა-წყლის მიმტაცებლებს უარი შეუთვალა. აღსანიშნავია, რომ ჭარის საბოლოო დაპყრობით შაქის მმართველს დიდი საფრთხე მოელოდა, ამიტომ იყო, რომ თეიმურაზისათვის მოულოდნელად მის ჯარებს პირველ რიგში შაქის ხან აჯი ჩელების ლაშქართან მოუხდა ბრძოლა მდ. აგრი-ჩაიზე. სწორედ იქ გადიოდა საზღვარი ჭარ-ბელაქანსა (ელისუს სასულთნოს ჩათვლით) და შაქს შორის.

აგრი-ჩაის ნაპირზე 1751 წ. 15 თებერვლის სუსხიან ორშაბათს ქართველები სასტიკად დამარცხდნენ. დამარცხების მთავარი მიზეზი ის იყო, რომ თეიმურაზმა ამჯერად სათანადოდ ვერ შეაფასა შაქის ხანის პოზიცია. განჯის ჯარმა უღალატა მეფეს. ბრძოლის ბედზე ნამდვილად უარყოფითი გავლენა იქონია იმანაც, რომ ქართველთა ჯარებს ფაქტიურად ორი სარდალი, თეიმურაზი და ერეკლე ჰყავდა. თეიმურაზი უფრო ნიჭიერი დიპლომატი იყო, ვიდრე სარდალი, ერეკლე კი, პირიქით. მათი ერთდროული სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა ერთიმეორეს ავსებდა, მაგრამ ბრძოლის ველზე ერთი სარდალი სჯობდა. ამით აიხსნებოდა, რომ მერმინდელ ბრძოლებში თეიმურაზმა სამხედრო ასპარეზი უმთავრესად შვილს დაუთმო.

აღნიშნულმა დამარცხებამ, რომელსაც დიდი მსხვერპლი შეეწირა, ქართლ-კახეთის მოწინააღმდეგე ძალები აღაფრთოვანა. აჯი ჩელები ზეიმობდა, ჭარ-დაღესტნელებმა ქართლის სოფლებში თარეშს მოუხშირეს, მაგრამ მათი ზეიმი ნაადრევი იყო. ერეკლემ მუსრი გაავლო მოთარეშე რაზმებს მანავთან, მარტყოფთან, იორზე, საგურამოსთან და სხვა.

1751 წ. ქართველთა ჯარებს ომი ჰქონდათ აზატ-ხან ავღანთან, რომელიც ტახტისათვის იბრძოდა. ნადირის სიკვდილის შემდეგ, აზატ-ხანმა ავღანთა და უზბეკთა ჯარებით დაიმორჩილა თავრიზი, ურმია, ხოი, აღმასი, ახლა კი, აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში გაბატონება მოინდომა და ერევანს შეუტია. ქართლ-კახეთის მდგომარეობა ამ დროს უაღრესად კრიტიკული იყო: „ალაღი აღარ იყო, რომ ღეკი არ იდგა“. აგრი-ჩაისთან დამარცხების შემდეგ ერევნის დაკარგვა იმის მომასწავებელი იქნებოდა, რომ ქართლ-კახეთს კავკასიაში პირველობის პოზიციები უნდა დაეთმო. საფრთხე შეექმნებოდა მის დამოუკიდებლობასაც.

ერეკლეს სამხედრო ტაღანტმა ამ დროს დიდი როლი შეასრულა. სამი თუ ოთხი ათასი კაცისაგან შემდგარი ჯარით ქართველებმა შეძლეს ავღანელთა აღყისაგან ეხსნათ ერევანი, მერე კი, ყირბულახთან, 1751 წ. ივლისში სასტიკად დაემარცხებინათ აზატ-ხანის 18 ათასიანი კორპუსი. ყირბულახის იშვიათი ბრძოლა უდავოდ საპატიო ადგილს იკავებს XVIII ს. II ნახევრის საომარი ეპიზოდების ისტორიაში.

ყირბულახთან გამარჯვება აგრი-ჩაისთან მარცხის კომპენსაცია იყო. აზატ-ხანსა და ერეკლეს შორის დადებული ზავის მიხედვით, ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს პოლიტიკური ბატონობის სფერო მდ. არაქსამდე გავრცელდა.

აზატ-ხანზე ბრწყინვალე გამარჯვების შედეგადაც ვერ მოისვენა ქართლ-კახეთმა. რუსეთსა და ევროპაში მთარეშმა ხმებმა თეიმურაზ-ერეკლეს გაძლიერების შესახებ ქართლის საგარეო მდგომარეობა კიდევ უფრო გაამწვავა. ოსმალეთი შიშმა მოიცვა. თეიმურაზის

პოლიტიკის მაგისტრალური ხაზი, სასურველი კანდიდატის გამეფება ირანში და ირანის ძალების გამოყენება ქართლის მშვიდობიანი ცხოვრებისათვის, გრძელდებოდა. ახლა ამას მიემატა ახალი იდეური ნიუანსი, მშვიდობა აღმოსავლეთი ამიერკავკასიის პოლიტიკურ ერთეულებსაც არანაკლებად სჭირდებოდათ, ამიტომ ისინი უნდა გაერთიანდნენ და საერთო ძალებით „მოაწესრიგონ“ ირანის საქმეები. თეიმურაზი ირანის სპასალარია და გაერთიანებაც მის გარეშე უნდა მოხდეს. ეს იდეა შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ ქართლ-კახეთის მეზობლებს.

ამიერკავკასიაში პირველობისათვის იბრძოდა არა მარტო ერეკლე, არამედ გაძლიერებული შაქის ხანი აჯი ჩელები, მერყეობდნენ აგრეთვე ერეკლეს ვასალები, განჯისა და ერევნის ხანებიც. აჯი ჩელები ცდილობდა გაედვივებინა სარწმუნოებრივი მტრობა და განხეთქილება ჩამოეგდო ქართლის მეფესა და მის ვასალებს შორის. აჯი ჩელები განჯის დაპყრობაზე ოცნებობდა.

ძალზე ხშირად იცვლებოდა ძალთა თანაფარდობა ამიერკავკასიაში. 1752 წლის დასაწყისში ერეკლემ კვლავაც მრავალგზის შემოუსრალეკ-ჭარელთა მოთარეშე რაზმები და ზავის გუნებაზე დააყენა დაღესტანი. თითქმის შეიქმნა ხელსაყრელი სიტუაცია იმისათვის, რომ თეიმურაზ-ერეკლეს აჯი ჩელებისათვის სამაგიერო მიეზღოთ და მისი კოალიცია დაეშალათ. ამავე დროს შაჰის ტახტის მადიებელი აზატ-ხანი ბრძოლას განაგრძობდა. მან ნახიჩევანი დაიკავა. ასეთ ვითარებაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა მიენიჭა განჯას, რომელიც შაქსა და ერევან-ნახიჩევანს შორის მდებარეობდა.

როგორც წყაროებიდან ჩანს, თეიმურაზ-ერეკლეს 1752 წლის ლაშქრობისას უფრო ფართო გეგმები ჰქონდათ. ისინი ირანში „წესრიგის აღდგენას“ ცდილობდნენ. ერეკლე თითქმის თვითონ იბრძოდა შაჰის ტახტის დასაკავებლად და ამიტომ აზერბაიჯანის ხანების გულისწყრომა გამოიწვია. ბუტკოვის ცნობით, ერეკლემ მიმართა შაქის, შამახის, განჯისა და კაბალის ხანებს — ირანში

შაჰი არაა, მე როგორც ვალი, მოწოდებული ვარ ვიზრუნო იქ წესრიგის დამყარებასა და შაჰის ხელისუფლების აღდგენაზე. მაგრამ, დასძენს ბუტკოვი, ხანებმა გაუგეს, რომ ერეკლეს „ირანის მონარქის ნანგრევებზე აღზევება სურდა“, ამიტომ დახმარებაზე უარი უთხრეს და მის წინააღმდეგ დაიწვეს მოქმედება. ქართველი მეფეები ირანში სასურველი კანდიდატის გამეფებისათვის იბრძოდნენ. თეიმურაზს ირანის შაჰად უფრო აწყობდა ბრმა შაჰ როჰი, ვიდრე მამედ-ჰასან-ხანი თუ აზატ-ხანი ან სხვა ძლიერი მმართველი, რომელიც მის გაგლენას ამიერკავკასიაში შეზღუდავდა.

ქართველთა ჯარები და მათი მოკავშირეები განჯის, ერევნის, ყარაბაღის, ნახიჩევანის ხანები და სხვ. განჯასთან იდგნენ, საიდანაც შაქში შეჭრას აპირებდნენ. ამ დროს თეიმურაზის მოკავშირე ხანებს ფარული კავშირი დაუმყარებიათ აჯი ჩელებთან. თეიმურაზის ბრძანებით მოლაღატე ხანები შეიპყრეს, მაგრამ მათი ლაშქრის გამოყენება ვერ მოხერხდა. ასეთ ვითარებაში ბრძოლის დაწყება მომზადებული მტრის წინააღმდეგ შეუძლებელიც იყო და მეფეებმა უკან დაბრუნება გადაწყვიტეს, მაგრამ შაქის ხანის ჯარი ანაზდეულად წინ გადაელობა მათ. ახლა ბრძოლა გარდაუვალი იყო. გახურებულ ომში ერეკლეს ერევნის ხანმაც უღალატა და ბრძოლის ველს გაეცადა.

განჯის ომში, რომელიც 1752 წ. აპრილში მოხდა, ქართველები სასტიკად დამარცხდნენ. ზარალი აურაცხელი იყო.

განჯასთან დამარცხებამ შეარყია თეიმურაზ-ერეკლეს ავტორიტეტი აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში. აჯი ჩელების ანტიქრისტიანულ პოლიტიკას ქართლ-კახეთის ვასალური სახანოებიც აჰყენენ. შამშადილუს, ყაზახ-ბორჩალოსა და ბაიდარის თუ დემურჩი-ასანლუს თურქმანები ახლა შაქის ხანის ერთგულებაზე თავს დებდნენ, ქართველ ბატონებს ნულარ ემსახურებითო, თორემ ყათლამს გიზამთო, თათარს ქართველ კაცს აღარ გაემობო — მოუწოდებდა მათ აჯი ჩელები. ქართველთა დამარცხებით ისარგებლა აზატ-ხანმა და ბრძოლა კვლავ განაახლა, ერევნის ხანმა მას მორჩილება გამოუცხადა.

ქართველ მეფეებს სწრაფი და ენერგიული ღონისძიებების გატარება მართებდათ, რომ შელახული ავტორიტეტი კვლავ აღედგინათ, თორემ მომავალი უნუგეშოდ გამოიყურებოდა. ალბათ, განჯასთან მარცხის შორეული ექო იყო ის, რომ 1753 წ. საფრანგეთის საელჩო კონსტანტინოპოლში პარიზს აცნობებდა, პრესის ცნობები ერეკლეს გამარჯვებათა შესახებ სწორი არ იყო.

სამი თვის განმავლობაში ემზადებოდა ქართლ-კახეთის სახელმწიფო იმისათვის, რომ მოზღვავებული მტრები შეეკავებინა და შეტევაზე გადასულიყო. თეიმურაზმა და ერეკლემ რუსეთის სახელმწიფოს მიმართეს და ჯარით დახმარება სთხოვეს, მაგრამ არაფერი გამოვიდა. ქართლ-კახეთმა საკუთარი ძალითა და ჩრდილოეთ კავკასიაში დაქირავებული ჯარების მოშველიებით შეძლეს დიდი მარცხის გამოსწორება.

1752 წ. 1 სექტემბერს თულქითაფასთან ბრძოლაში (ყაზახ-შამშადილუს საზღვარზე) ქართველებმა სამაგიერო მიუზღეს შაქის ხანს და მისი ჯარი ერთიანად გაჟლიტეს. თეიმურაზ-ერეკლემ სამაგალითოდ დასაჯეს ყაზახელი და შამშადილელი მოღალატეები. აზატ-ხანმა უკვე თავი დაუკრა გამარჯვებულ ქართველ მეფეებსა და საქართველოს დამორჩილების გეგმაზე ხელი აიღო. მან ზავი შესთავაზა ქართლ-კახეთს. „საქართველოსათვის ეს ზავი მეტად სასურველი იყო“. იგი „ქართლ-კახეთის შინაპოლიტიკურ სიმტკიცესაც ხელს უწყობდა“. ამის შემდეგ ქართლ-კახეთმა კვლავ აღადგინა თავისი ბატონობა ერევნისა და განჯის სახანოებზე. ქართველ მეფეებთან ისევ მოუხშირეს მოსვლა დესპანებმა შირვანიდან და სხვა პოლიტიკური ერთეულებიდან. ერეკლე-თეიმურაზის ავტორიტეტი ისევ აღდგა ამიერკავკასიაში.

1752 წ. შემდეგ ქართლ-კახეთი უმთავრესად დაღესტნის მხრიდან წვრილ-წვრილი და ზოგჯერ საკმაოდ ფართო, ორგანიზებული შემოსევების წინააღმდეგ ბრძოლას განაგრძობდა.

დაღესტანში ამ დროს გაძლიერებული იყო ხუნძახის მფლობელი ნურსალი-ბეგი, რომელმაც ავარიელთა დიდი ნაწილი გააერთიანა და მეზობელი პროვინციების დამორჩილებას შეუდგა. საგარეო ომი ავარიელთა ასეთი ფართო გაერთიანებისათვისაც ჯერ კიდევ რჩებოდა შემოსავლის ერთ წყაროდ. ამიტომ იყო, რომ 1754 წ. ნურსალი-ბეგი მრავალრიცხოვანი ლაშქრით კახეთს მიადგა; მჭადისჯვართან ბრძოლაში 1754 წ. 16 აგვისტოს მეფეებმა გაიმარჯვეს, დაღესტნელთა მრავალრიცხოვანი ლაშქარი გაანადგურეს.

1755 წ. ავარიის ხანმა ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ მთელი დაღესტანი და ჭარ-ბელაქანი დარაზმა. მოიმხრო თარღუს შამხალის სამფლობელო, სურხაი-ხანი ყაზიყუმუხისა და 20 000-იანი ლაშქრით კახეთს შემოესია. პატივმოყვარე თავდამსხმელს ახლა მჭადისჯვართან სამარცხვინო დამარცხების გამოსწორება და ქვეყნის გაძარცვა, მისი ძლიერების საბოლოო მოშლის სურვილები ამოდრავებდა, მაგრამ მიზანს ვერ ეწია. ავარიის ხანი და მისი მოკავშირეები ამჯერადაც სასტიკად დამარცხდნენ ყვარლის ციხის კედლებთან.

1757 წ. დაღესტნელთა 4000 კაცისაგან შემდგარი ლაშქარი ზემო ქართლს შეესია, 2 წლის შემდეგ კი, ისინი 8 ათასიანი ჯარით, რომელსაც კოხტა ბელადი მოუძღოდა ისევ მოადგნენ ქართლს და ლიახვის ხეობა დაარბიეს. ქართველთა ჯარებმა მძარცველთა ეს პარტიებიც დაამარცხეს და სამშობლოში გადარეკეს.

ქართლ-კახეთის მიერ ზედიზედ მოპოვებულმა გამარჯვებებმა შიშის ზარი დასცა დაღესტანსა და ჭარ-ბელაქანს. ჭარ-ბელაქანის არისტოკრატიული რესპუბლიკა და ელისუს სულთანი უკვე მორჩილებას უცხადებდნენ საქართველოს მეფეებს.

4.3. რუსეთ-თურქეთის 1768-1774 წლების ომი და საქართველო

რუსეთ-თურქეთის 1768-1774 წლების ომი ერთდროულად ორ, ბალკანეთისა და კავკასიის ფრონტზე მიმდინარეობდა. კავკასიის ფრონტს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა რუსეთისათვის, რომელიც ხელს უწყობდა თურქეთის ძალების დაქსაქსვას ორ ფრონტზე, რაც ბალკანეთის მიმართულებით რუსეთის წარამტებებს განაპირობებდა. კავკასიის ფრონტის გახსნას შექმნილმა სიტუაციამც შეუწყო ხელი. კერძოდ, ქართლ-კახეთის და იმერეთის მეფეები ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლაში დახმარებას რუსეთში ეძებდნენ. იმერეთის სამეფო ტახტზე ასულ სოლომონ პირველს ენერგიული ბრძოლა მოუხდა ოსმალო დამპყრობლებისა და ქვეყნის შიგნით არსებული ფეოდალური რეაქციის წინააღმდეგ. ახალგაზრდა მეფემ სცადა რუსეთის მთავრობისაგან დახმარების მიღება. თუმცა ეკატერინე მეორის მთავრობას არ სურდა თურქეთთან ურთიერთობის გამწვავება და სოლომონ პირველს დახმარებაზე დიპლომატიურად უარი შეუთვალა.

1768 წლის ივნისში რუსეთსა და თურქეთს შორის ურთიერთობის გამწვავების კვალდაკვალ, პეტერბურგი უკვე იმაზე ფიქრობდა, თუ როგორ ჩაება საქართველო თურქეთის წინააღმდეგ ომში.

ეკატერინე მეორის მთავრობა რუსეთ-თურქეთის ომში მიზნად ისახავდა შავი ზღვის სანაპიროს დაპყრობასა და იქ თავისუფალი ნაოსნობის უფლების მოპოვებას. რუსეთს თურქეთთან ომში ევროპის სახელმწიფოთა მხარდაჭერის იმედი არ ჰქონდა და ამიტომ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას თურქეთის ბატონობის უღელქვეშ მყოფი ქრისტიანების ბრძოლას ანიჭებდა. რუსეთის მთავრობამ რელიგიური მოტივებით შენიღბა თავისი ნამდვილი მიზნები და მოწოდებით მიმართა ბალკანელ და კავკასიელ ქრისტიანებს, რომ იგი იძულებულია ებრძოლოს თურქეთს ქრისტეს სარწმუნოებისათვის. ამგვარად, რუსეთი გეგმავდა თურქეთის წინააღმდეგ ქრისტიანი მოსახლეობის აჯანყებას ბალკანეთში და საქართველოს ომში ჩაბმას, რათა თურქეთის ძალები კავკასიაში შეებოჭა. როცა ეკატერინე მეორის კარზე თურ-

ქეთის წინააღმდეგ საქართველოს მონაწილეობის საკითხს იხილავდნენ, რწმენა გამოთქვას, რომ იმერეთის მეფე ამ ბრძოლაში ჩაებმებოდა, მაგრამ ერეკლე მეორის მონაწილეობას საეჭვოდ თვლიდნენ. ქართლ-კახეთის სამეფო თურქეთზე დამოკიდებული არ იყო და რუსი პოლიტიკოსების აზრით, ერეკლე არ მოისურვებდა თურქეთთან განხეთქილებას.

, ერეკლემ სათანადოდ შეაფასა შემქნილი ვითარება: მან გაითვალისწინა ის, რომ რუსეთი თურქეთს უკვე ეომებოდა, ხოლო ირანი, მისი აზრით, ოსმალეთის დასუსტებისა და მის ხარჯზე ქართლ-კახეთის გაძლიერების წინააღმდეგი არ უნდა ყოფილიყო. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია გაზიარებული, ირანი, მართალია, ერეკლეს თავის ვასალად თვლიდა, მაგრამ ოსმალეთის წინაშე ყოველთვის როდი აგებდა პასუხს გურჯისტანის ვალის მოქმედებაზე. სუსტი ირანისათვის ამ დროს წაყრუების პოზიცია უფრო მომგებიანი იყო. ყოველივე ამან ხელი შეუწყო თურქეთის წინააღმდეგ ყველა ქართული სამეფოს გაერთიანებული გამოსვლისათვის პირობების მომზადებას. ქართლ-კახეთის მეფემაც ომში მონაწილეობაზე თანხმობა განაცხადა მხოლოდ იმ პირობით თუ რუსეთი საქართველოში დამხმარე ჯარს გამოგზავნიდა. ანალოგიური მოთხოვნა დააყენა სოლომონ I-მაც.

ქართულ მხარეს მკვეთრად გამოკვეთილი მიზანი ჰქონდა. სოლომონ I ომში ჩაბმით ფიქრობდა რუსეთის ჯარის დახმარებით დაემორჩილებინა იმერეთის ურჩი მთავრები და თავადები, დაებრუნებინა თურქების მიერ მიტაცებული ქართული მიწები და საბოლოოდ განედევნა საქართველოდან ოსმალთა დამპყრობლები.

ერეკლე II კი იმედოვნებდა, რუსეთის დახმარებით დაებრუნებინა ოსმალთა მიერ მიტაცებული სამცხე-ჯავახეთი, დაემორჩილებინა ჭარ-ბელაქანი და აღეკვეთა ლეკთა თარეში.

1769 წლის 21 მაისს თბილისში სოლომონ I ჩამოვიდა. ქართველი მეფეები ერთობლივ მოქმედებაზე შეთანხმდნენ.

ეკატერინე მეორის მთავრობამ გადაწყვიტა იმერეთში ოთხასკაციანი სამხედრო რაზმისა და ზარბაზნების გაგზავნა. ამ ჯარის სარდლად გრაფი ტოტლებენი დაინიშნა. საგარეო საქმეთა კოლეგიამ კი გადაწყვიტა საქართველოში გამოეგზავნა თავისი ოფიციალური წარმომადგენელი თავადი ანტონ მოურავოვი.

1769 წლის 29 აგვისტოს, სოფელ ხოდასთან ერეკლე ტოტლებენს შეხვდა. მოლაპარაკების დროს ერეკლემ თურქეთთან ომში მონაწილეობასა და სოლომონ I-ის დახმარებაზე თანხმობა განაცხადა, მაგრამ იმ პირობით, რომ რუსეთის მთავრობა ხუთათასიან დამხმარე ჯარს გამოგზავნიდა.

ეკატერინე II თურქეთის წინააღმდეგ ომში ერეკლეს მონაწილეობით განსაკუთრებით დაინტერესებული იყო, რადგანაც კავკასიის ფრონტზე სოლომონ პირველის ძალები საკმაოდ იქნებოდა. 1769 წ. 22 ოქტომბერს, ეკატერინემ განკარგულება გასცა, რომ საქართველოში რუსეთის 3700 მეომარი გაეგზავნათ, რასაც ქართული მხარე დაჟინებით მოითხოვდა.

1770 წ. თებერვალში კი, საქართველოში მყოფი რუსეთის ჯარი უკვე 1228 კაცს ითვლიდა. 30 აპრილს მოზდოკიდან საქართველოსაკენ დაიძრა სპეციალურად გამოყოფილი ტომსკის პოლკი, რომელშიც 2093 კაცი ირიცხებოდა.

ერეკლე II დარწმუნდა, რომ ეკატერინე მართლაც გზავნიდა საქართველოში ჯარს და თურქეთის წინააღმდეგ ომში ჩაება. მისი გეგმით, გაერთიანებულ ძალებს უნდა დაერთყათ თურქთა ძირითადი დასაყრდენისათვის – ახალციხისათვის, შემდეგ მოესპოთ თურქთა მცირე გარნიზონები იმერეთში. ტოტლებენმა, ეს გეგმა მიიღო.

1770 წ. 17 მარტს ერეკლე II შეიდათასიანი ჯარითა და 3 ზარბაზნით სურამში ჩავიდა. იქ იღვა გენერალი ტოტლებენი 1 200 კაცით. 24 მარტს ერეკლესა და ტოტლებენის ჯარები ქვიშხეთისაკენ გაემართნენ. ამ დროს სოლომონი დადიანთან ურთიერთობას აგვარებდა, რის შემდეგაც მას თურქების წინააღმდეგ ბრძოლაში მონაწილეობა

უნდა მიეღო, მაგრამ მალე გაირკვა, რომ ტოტლებენი ახალციხეში ლაშქრობას აჭიანურებდა.

14 აპრილს ქართველთა და რუსთა გაერთიანებული ლაშქარი სადგერში იდგა. ტოტლებენმა ერეკლეს შესთავაზა სადგერის ციხეში ჯარის ერთი ნაწილის დატოვება, ხოლო დანარჩენით ლაშქრობის გაგრძელება. ბუნებრივია, ერეკლე ამაზე არ დათანხმდა და მთელი თავისი ლაშქრით აწყურისაკენ დაიძრა. ტოტლებენმა კი, სადგერში თავისი ჯარის ნახევარი დატოვა და მეორე დღეს ერეკლეს გზას გააქეზა.

17 აპრილს ქართველებისა და რუსების ლაშქარი აწყურს მიადგა. ერეკლე II გეგმით, ლაშქარი ახალციხის მიმართულებით უნდა წასულიყო და მესხეთის განთავისუფლება დაეწყო. ერეკლეს უნდა დაესწრო ახალციხის ფაშასთვის, ვიდრე ის დამხმარე ლაშქარს მიიღებდა. ამავე დროს საქართველოში უნდა ჩამოსულიყო რუსთა დამხმარე ჯარის დანარჩენი ნაწილებიც. ტოტლებენი კი აწყურის ციხის აღებას კატეგორიულად მოითხოვდა, მაგრამ არ ჩაუკეტა თურქებს აწყურისაკენ მიმავალი გზა, რითაც ახალციხის ფაშამ ისარგებლა და 18 აპრილს ციხეში დამატებით ორათასიანი ჯარი შეიყვანა.

19 აპრილს ტოტლებენმა მოულოდნელად შეწყვიტა ბრძოლა და აწყურს გაეცალა. ერეკლესა და მოურავოვის თხოვნამ ტოტლებენზე არ გასჭრა. ბუნებრივია, რუსეთის დამხმარე ჯარის წასვლის ფაქტმა ცუდად იმოქმედა ქართველებზე, მაგრამ ერეკლემ შეძლო სიმტკიცის შენარჩუნება. აწყურთან ყოფნას აზრი აღარ ჰქონდა და ერეკლემ დაიწყო ლაშქრის გამოყვანა იქიდან. მაშინ თურქებმა გადაწყვიტეს მომენტით ესარგებლათ. ისინი გამოვიდნენ ციხიდან, ბრძოლა გააჩაღეს, მაგრამ დამარცხდნენ და კვლავ ციხეს მიაშურეს.

ერეკლე II ასპინძისაკენ გაემართა. 1770 წლის 20 აპრილს მოხდა ასპინძის ცნობილი ბრძოლა.

ერეკლე II-ის ბრწყინვალე სამხედრო ნიჭმა ქართველებს გამარჯვება მოუტანა. ამ გამარჯვებას დიდი ისტორიული მნიშვნელობა

ჰქონდა. თუმცა მოპოვებული წარმატება ერეკლემ ვერ გამოიყენა. ტოტლებენის ქართლში წასვლა საფრთხის მომასწავებელი იყო და მეფე ჯავახეთის გზით თბილისისაკენ წავიდა.

გენერალმა ტოტლებენმა მალე გამოამჟღავნა ფარული გეგმები. მან იცოდა, რომ ზოგიერთი ქართლელი თავადი მეფეს ოპოზიციაში ედგა და მათი დახმარებით გადატრიალების მოწყობა გადაწყვიტა. ტოტლებენს ეგონა, რომ ქართლის ხელში ჩაგდებასა და ერეკლეს დამხობას ადვილად მოახერხებდა. მან დაიწყო ქართლის ციხე-ქალაქების დაკავება და მოსახლეობას რუსეთის იმპერატორის ერთგულებაზე ძალით აფიცებდა.

ტოტლებენის ბნელი პიროვნება ჯერ კიდევ შვიდწლიანი ომის (1756-1763) დროს გამოჟღავნდა, როცა ის რუსეთის კორპუსს სარდლობდა. მაშინ ტოტლებენმა ფარული მიწერ-მოწერა გააჩაღა პრუსიის მეფე ფრიდრიჰ II-თან და მას სამხედრო საიდუმლოებებს აცნობებდა. ღალატში მხილებულს სიკვდილი მიუსაჯეს, მაგრამ შემდეგში ეკატერინემ იგი შეიწყალა. ასეთი ბოროტმოქმედი სარდლობდა რუსეთის საექსპედიციო კორპუსს საქართველოში და ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რომ ეკატერინე II-თვის ესიამოვნებინა.

საქართველოში ტომსკის პოლკის ჩამოსვლის შემდეგ ტოტლებენი რუსთა ჯარით, რომლის შემადგენლობაშიც 4 000 კაცი იყო, 1770 წ. ივნისში იმერეთში გადავიდა.

სოლომონ I-მა ისარგებლა ასპინძასთან ახალციხის ფაშას დამარცხებით და თურქებისაგან ცუცხვათისა და შორაპნის ციხეები გაათავისუფლა. იმერეთის მეფემ ქალაქი ქუთაისიც დაიკავა და მის ციხეს ალყა შემოარტყა. 2 ივლისს სოლომონი და ტოტლებენი ბაღდადის ციხეს შემოადგნენ. თურქეთის გარნიზონი, რომელსაც ახალციხის ფაშას დახმარების იმედი არ ჰქონდა, მეფეს დანებდა. ამის შემდეგ სოლომონ-ტოტლებენის გაერთიანებულმა ძალებმა ქუთაისის ციხეს შეუტიეს. 6 აგვისტოს ღამით თურქებმა დატოვეს ციხე და ყოველგვარი დაბრკოლების გარეშე გაიარეს რუსთა საყარაულოებს შორის. ამ სადარაჯო პუნქტებში ტოტლებენმა სპეციალურად შეარჩია

გერმანელი ოფიცრები, რათა მათ ხელი არ შეეშალათ თურქი მეციხოვნეების გაპარვისათვის.

მალე ტოტლებენსა და სოლომონს შორისაც გამწვავდა ურთიერთობა. ჯიუტი გენერალი მეფის გონივრულ წინადადებებს არ იღებდა.

ტოტლებენმა თავისი ნება-სურვილით 1770 წ. 3 ოქტომბერს ფოთის ციხის ალყა დაიწყო. გენერალი სოლომონ I წარმატებებს ციხესიმაგრეების განთავისუფლებაში საკუთარ თავს მიაწერდა და მლიქვნელურად აცნობებდა რუსთ ხელმწიფეს, რომ ფოთს მან ეკატერინეს სახელი უწოდა, ანაკლიას – ალექსეევკა, ხოლო რუსს – წმინდა პავლეს სახელი მისცა. მაგრამ ფოთი კარგად იყო გამაგრებული და ტოტლებენმა ის ვერ აიღო.

დეკემბრის ბოლოს თურქებმა გადაწყვიტეს ბათუმში ძალებისათვის მოყვარათ თავი და ფოთის გარნიზონს დახმარებოდნენ. სოლომონმა დროულად შეიტყო ეს ამბავი და ტოტლებენს აცნობა. ამ დროს მას უკვე მოესწრო იმერეთის მეფის მოწინააღმდეგე მთავრებთან კონტაქტის დამყარება. გასაგებია, რომ ავანტიურისტმა საერთო ენა გამოძებნა დადიან-გურიელთან და სოლომონს არ დაუჯერა. ახლა კი, როცა სოლომონის ცნობა გამართლდა და თურქთა ავანგარდიც გამოჩნდა, რუსთა კორპუსის ოფიცრებმა: ნ. იაზიკოვმა და ი. ლვოვმა სთხოვეს სოლომონს, რათა თურქებისათვის გზა მოეჭრა გურიაში. სოლომონმა გურიაში ილაშქრა, ოსმალებს გზა ჩაუკეტა, გადააყენა გიორგი გურიელი და მის მაგიერ უფრო სანდო მამია დასვა.

ამ დროს პეტერბურგში განიხილეს საქართველოში შექმნილი მდგომარეობა. გადაწყვიტეს საქართველოდან ტოტლებენის გაწვევა. მის მაგივრად სუხოტინი დანიშნეს.

1771 წ. მაისში სუხოტინი საქართველოში ჩამოვიდა. ერეკლემ მას დუშეთსა და თბილისში საზვიამო შეხვედრა მოუწყო. ამის შემდეგ გენერალი გაემგზავრა ქუთაისში, სადაც რუსთა კორპუსი იდგა. ივნისში, ხელთუბანში, ერეკლე II-ს, სოლომონ I-ს და რუსეთის

კორპუსის ახალ სარდალს თათბირი ჰქონდათ. სუხოტინმა მოითხოვა ფოთზე გალაშქრება ზაფხულში. ამ დროს ერეკლე II-სა და სოლომონ I-ს უნდა უზრუნველყოთ რუსეთის ჯარის დაცვა ზურგიდან, ახალციხის მხრიდან თურქთა შესაძლო თავდასხმებისაგან. ერეკლემ განაცხადა, რომ ზაფხულში კლიმატური პირობების გამო კოლხეთის ჭაობებში ჯარის მოქმედება შეუძლებელიაო. სამაგიეროდ, მან შესთავაზა ახალციხის აღება. სოლომონ პირველმა კი მხარი დაუჭირა სუხოტინის გეგმას. ის ფიქრობდა რუსთა ჯარის იმერეთში გადაყვანას და მის გამოყენებას საკუთარი ინტერესებისათვის. შემდგომ კი, როცა მეფენი ხელთუბნიდან გაემგზავრნენ, მან სუხოტინს ზაფხულში ფოთის ალყის შეუძლებლობაზე დაუწყო ლაპარაკი.

ფოთის ალყა წარუმატებელი აღმოჩნდა. 1771 წ. ოქტომბერში სუხოტინმა ფოთს ალყა მოხსნა, ხოლო დეკემბერში ეკატერინე მეორის მთავრობამ თავის ჯარის საქართველოდან გაყვანის გადაწყვეტილება მიიღო.

1772 წ. 5 მაისს რუსთა ჯარმა ქუთაისი დატოვა, 31 მაისს უკვე ცხინვალში იყო, მერე კი, საქართველოს საზღვრებს გასცდა.

საქართველოდან რუსეთის ჯარის გასვლას თურქთაგან გურიის სამთავროს ერთი ნაწილის, ქობულეთის მხარის მიტაცება მოჰყვა.

1774 წელს ქუნუკ-კაინარჯის საზავო ხელშეკრულების დადების დროს, ქვემო გურიის საკითხი ისევე, როგორც საქართველოს რიგი სხვა საკითხები, განხილული არ ყოფილა.

ამრიგად, თურქეთმა XVIII ს. 70-იან წლებში საქართველოს მიწების გარკვეული ნაწილი მიიტაცა და იგი მის მიერ დაპყრობილ ქართულ მხარეებს შეუერთა.

საქართველოში რუსთა ჯარის ყოფნამ ერეკლეს სამეფოს სარგებლობა ვერ მოუტანა. ამ ჯარის გენერლები ქვეყნის მოღალატეებთან უფრო ახლოს იყვნენ, ვიდრე მეფეებთან, ამიტომ 1771 წ. დეკემბერში ერეკლემ პეტერბურგში საგანგებო ელჩობა გაგზავნა. ამ ელჩობაში

მონაწილეობდნენ კათალიკოსი ანტონ I და ბატონიშვილი ლეონი. ეკატერინე II-დმი გაგზავნილ წერილში ერეკლე რუსეთის მფარველობაში შესვლის სურვილს გამოთქვამდა და შემდეგ პირობებს სთავაზობდა: აღმოსავლეთ საქართველოში ეკატერინეს უნდა გამოეგზავნა ოთხათასიანი ჯარი; ამ ჯარის სარდლები ერეკლეს უნდა დამორჩილებოდნენ; საქართველოში სამეფო ტახტი აუცილებლად მის ჩამომავლობას უნდა შერჩენოდა, ხოლო ეკლესიის სათავეში კვლავინდებურად კათალიკოსი უნდა ყოფილიყო.

ერეკლე ეკატერინე II-ეს სთხოვდა სამშობლოში დაებრუნებინა ის ქართველები, რომლებიც რუსთა ჯარმა გაათავისუფლა ყირიმის აღებისას.

ქართლ-კახეთის მეფე ფუჟლად დახმარებასაც მოითხოვდა. თავის მხრივ, ერეკლე კისრულობდა: რუსეთში მძევლად გაეგზავნა თავისი რომელიმე შვილი, რამდენიმე თავადი და აზნაური. ახალციხის შემოერთების შემთხვევაში კი იქ გადასახადების აკრეფის გარანტიას იძლეოდა; ქართლ-კახეთის სასარგებლო წიაღისეულის შემოსავლის ნახევარს ერეკლე რუსეთს ჰპირდებოდა. ამასთან ერთად, ერეკლე იმ მიზნით, რომ რუსეთის სახელმწიფო საქართველოს სამხედრო დახმარებით დაეინტერესებინა, მის სასარგებლოდ ყოველწლიური გადასახადის შემოღებას კისრულობდა: თითოეულ კომლს 14 შაურს შეაწერდა, ერთდროულად გადაიხდიდა 14 საუკეთესო ცხენს და ყიზლარში დიდი რაოდენობით საუკეთესო ღვინოსაც გაგზავნიდა და სხვ.

დასასრულს, ერეკლე მოითხოვდა, რომ რუსეთის მთავრობას ახალციხის მხარე დაეკავებინა 1772 წ. გაზაფხულზე. რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულების დადებისას კი აუცილებელიც უნდა ყოფილიყო ნათქვამი ამ ტერიტორიის შესახებაც. მაგრამ ეკატერინე მეორის მთავრობა ერეკლეს წინადადებებით არ დაინტერესდა, რადგან თურქეთთან ომის გაჭიანურება მისთვის ხელსაყრელი არ იყო. რუსეთი ამ დროს უკვე ცდილობდა ომის დამთავრებას, ხოლო საქართველოში ბრძოლა ოსმალეთთან გრძელდებოდა.

ჯერ კიდევ 1771 წ. ოქტომბერში, ერეკლე II-ემ ხერთვისის ციხე აიღო, ხოლო 1772 წ. დეკემბერში ახალციხის ფაშამ, მიუხედავად რუსეთსა და თურქეთს შორის დროებითი დაზავებისა, ქართლის რამდენიმე სოფელი დაარბია.

1773 წ. ივნისში ერეკლემ და სოლომონმა აღადგინეს თავიანთი კავშირი, ხოლო ხელშეკრულების ტექსტის ასლი რუსეთის მთავრობას გაუგზავნეს.

1773 წ. ოქტომბერში ერეკლესა და სოლომონის ჯარები გორში შეერთდნენ და ჯავახეთში გაილაშქრეს. ქართველთა ლაშქარი ყარსის მიმართულებით მიიწვედა და არტაანამდის მიაღწია, მაგრამ იქიდან ლაშქარი უკან გამობრუნდა. ამის მიზეზად სოლომონ პირველის ავად გახდომას თვლიდნენ.

დასავლეთ საქართველოში კვლავ გრძელდებოდა ბრძოლა ოსმალების წინააღმდეგ.

1774 წ. ნოემბერში სოლომონ I-მა პეტერბურგში საგანგებო ელჩობის გაგზავნა გადაწყვიტა. იმ სიგელსა და წერილებში, რომლებიც სოლომონმა დ. კვინიხიძეს გაატანა, მან ოფიციალური თხოვნით მიმართა ეკატერინე მეორის მთავრობას, რომ იმერეთის სამეფო თავის მფარველობაში მიეღო.

კვინიხიძის ელჩობას წარმატება არ მოჰყოლია. ქუჩუკ-კაინარჯის ზავი 21 ივლისს უკვე ხელმოწერილი იყო. საქართველოს საკითხი ამ ხელშეკრულებაში რამდენადმე აისახა და ახლა ეკატერინე II-ის მთავრობას აღარ სურდა თურქეთთან ურთიერთობის კვლავ გამწვავება.

ეკატერინე II-ემ სოლომონ I-ს გამოუგზავნა სიგელი, სადაც ნათქვამი იყო, რომ იმერეთის ელჩობა რუსეთს გაეგზავნა მანამდე, იმერეთში თურქეთთან დაზავების ამბავი ჩააღწევდა. სიგელში იყო ცდა აეხსნათ ის სარგებლიანობა, რაც იმერეთის სამეფოს უნდა მიეღო ქუჩუკ-კაინარჯის ზავით. ამ ხელშეკრულების 23-ე მუხლი დასავლეთ საქართველოს ეხებოდა. ამ მუხლში ნათქვამი იყო:

„საქართველოსა და სამეგრელოში მდებარე ციხეები: ბაღდადი, ქუთაისი და შორაპანი, რომლებიც რუსეთის იარაღით არიან მოპოვებულნი, რუსეთისაგან იმათ კუთვნილად იქნება აღიარებული, ვისაც ისინი ძველთაგანვე ეკუთვნოდნენ; თუ ეს ქალაქები ნამდვილად ძველთაგანვე, ან დიდი ხანია, ბრწყინვალე პორტას ექვემდებარებოდნენ, მის საკუთრებად იქნებიან ცნობილნი; ამ ტრაქტატის გაცვლის შემდეგ, დათქმულ დროს, რუსეთის ჯარები გამოვლენ დასახელებული პროვინციებიდან, საქართველოდან და სამეგრელოდან. ბრწყინვალე პორტა, თავის მხრივ, ტრაქტატის პირველი არტიკულის შესაბამისად ვალდებულიებას იღებს ყველა იმათი სრული ამინისტია გამოაცხადოს, რომლებმაც მას ომის მიმდინარეობის დროს ამ მხარეში რაიმე შეურაცხყოფა მიაყენეს. ბრწყინვალე პორტა საზეიმოდ და სამუდამოდ ამბობს უარს ხარკად ჭაბუკებისა და ქალიშვილების მოთხოვნასა და ყოველგვარ სხვა გადასახადზე; პორტა ვალდებულიებას კისრულობს არც ერთი მათგანი არ ჩათვალოს თავის ქვეშევრდომად, იმათ გარდა, რომლებიც მას ძველთაგანვე ეკუთვნოდნენ; ქართველებისა და მეგრელების მფლობელობაში მყოფ ყველა ციხეს და გამაგრებულ ადგილებს დატოვებს მათ გამგებლობასა და დაცვაში; ასევე არავითარი სახით არ შეავიწროვებს ქართველთა სარწმუნოებას, მონასტრებსა და ეკლესიებს, არ შეუშლის ხელს ძველი ეკლესია-მონასტრების შეკეთებას და ახალთა აგებას, ჩილდირის ვალიმ და სხვა გამგებლებმა თუ ოფიცრებმა არ უნდა შეავიწროონ ისინი ისეთი მოთხოვნებით, რომლებსაც შეიძლება მოჰყვეს მათი მამულების დაკარგვა. მაგრამ, რადგანაც დასახელებული ხალხები ბრწყინვალე პორტას ქვეშევრდომები არიან, ამიტომ რუსეთის იმპერია შემდეგში მათ საქმეებში სრულიად არ უნდა ჩაერიოს და არც შეავიწროოს ისინი”.

ამრიგად, რუსეთ-თურქეთის 1768-1774 წლების ომს საქართველო-სათვის გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა.

რუსეთ-თურქეთის ომის შედეგად თურქეთის იმპერიის ძლიერება გატეხილ იქნა და იგი მეორეხარისხოვან სახელმწიფოდ იქცა. თურქებმა იმერეთსა და ქართლ-კახეთთან ბრძოლის უნარი დაკარგეს. მათ ვერ შეძლეს სოლომონ I-ის დამორჩილება და იმერეთის ციხეების კვლავ დაკავება. სულთანი იძულებული გახდა დაკმაყოფილებულიყო იმით, რომ რუსეთმა სცნო მისი უფლებები დასავლეთ საქართველოზე, მაგრამ ეს უფლებები ნომინალური იყო. ოსმალეთს ამ ქვეყანაში ტყვე მონებითა თუ სხვა სახით ხარკის აღება და ქრისტიანების დევნა აეკრძალა. მართალია, ყოველივე ეს სოლომონის თაოსნობით ბრძოლის შედეგად უკვე მოპოვებული იყო, მაგრამ ამიერიდან ეს მონაპოვარი რუსეთის ჩარევითა და საერთაშორისო ხელშეკრულებით მტკიცდებოდა.

4.4. ქართლ-კახეთის სამეფოების გაერთიანება. საგარეო პოლიტიკური ვითარება XVIII ს. 60-იან წლებში

60-იანი წლების დასაწყისში ქართლ-კახეთის სახელმწიფო კარზე ირანის პრობლემას განიხილავდნენ. მრავალწლოვანმა გამოცდილებამ თეიმურაზი დაარწმუნა, რომ მისი სამეფოს ბედ-იღბალი დიდმნიშვნელოვნად უკავშირდებოდა ირანში მომხდარ ცვლილებებს. ქართველმა პოლიტიკოსებმა ამ დროს ირანის საქმეთა სასურველი „მოგვარება“ რუსეთის დახმარებით სცადეს. მათ კარგად ესმოდათ, რომ ამ შემთხვევაში ყოველგვარ გაუფრთხილებელ ნაბიჯს, შესაძლებელია, საბედისწერო შედეგი მოჰყოლოდა. რუსეთთან ურთიერთობა მაშინ არა მარტო ირანის, არამედ ამიერკავკასიის პოლიტიკურ ერთეულებსაც მტრულად განაწყობდა. თეიმურაზ-ერეკლეს ჯერ კიდევ კარგად ახსოვდათ, თუ როგორი შედეგი მოჰყვა აჯი ჩელების მიერ განჩალებულ ანტიქრისტიანულ პოლიტიკას და მაჰმადიანობის დროშით

შეკოწიწებულ კოალიციურ გამოსვლას ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, შესაძლებელია, მართლაც დიპლომატიური სვლა იყო თეიმურაზისა და ერეკლეს შორის მაშინ საკმაოდ გახმაურებული კონფლიქტი, რომელიც სწორედ თეიმურაზის რუსეთში გამგზავრების წინ მოხდა. როგორც პროფ. ი. ცინცაძემ გვიჩვენა, თეიმურაზის გამგზავრება სამეფოს მესვეურთა თანხმობით, შემუშავებული დიდი გეგმის შედეგი იყო. ქართველები ფიქრობდნენ, რომ რუსეთისაგან ჯარს ან მის დასაქირავებლად სესხს მიიღებდნენ, ილაშქრებდნენ ირანში და იქ რუსეთისათვის სასურველ შაჰს აირჩევდნენ. სამწუხაროდ, ქართლ-კახეთის დიპლომატებმა მაშინ ელჩობისათვის ხელსაყრელი დრო ვერ შეარჩიეს და შედეგიც ვერ მიიღეს, მაგრამ თეიმურაზის რუსეთს გამგზავრება ინტერესს მოკლებული არ ყოფილა. აღორძინების გზით მავალი საქართველო ძლიერი ქრისტიანული იმპერიის საშინაო და საგარეო ცხოვრებას ეცნობოდა. პატარა სახელმწიფოს პოლიტიკა, უეჭველია, სრულყოფილი არ იქნებოდა, თუ იგი ნათლად ვერ გაითვალისწინებდა დიდი სახელმწიფოების მიზნებსა და ამოცანებს ამიერკავკასიის ასპარეზზე.

თეიმურაზი 1762 წ. პეტერბურგში გარდაიცვალა. იგი ნიჭიერი სახელმწიფო მოღვაწე და დიპლომატი იყო. მან ბევრი რამ გააკეთა ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს გაძლიერებისათვის. თეიმურაზი ასვენია ასტრახანის მიძინების ტაძარში, ქართლისათვის წამებული ვახტანგ VI-ის გვერდით.

60-იანი წლებიდან ერეკლე II, ქართლ-კახეთის ერთპიროვნული ხელმწიფე, კიდევ უფრო ძლიერი ენერგიით განაგრძობდა ტრადიციულ პოლიტიკას. ჯერ კიდევ თეიმურაზის პეტერბურგში ყოფნის დროს, 1760 წ. დეკემბერში, ერეკლემ ყარაბაღის ხანს ძლიერი დამარცხება აგემა, განჯაზე ბატონობა განამტკიცა, ხოლო თვით ყარაბაღელი ხანი-ფანა თავისი გავლენის ქვეშ მოაქცია. ქართლ-კახეთის უხე-

ნაესობა საჯაროდ აღიარეს აგრეთვე შაქის, შამახის, ყარაბაღისა და ნახჩევანის მფლობელებმაც. კიდევ უფრო განმტკიცდა ერეკლეს მბრძანებლობა სომხეთში.

60-იანი წლების ამბებს საქართველოში ფხიზლად უთვალთვალებდნენ რუსეთიცა და ოსმალეთიც. შეიდწლიან ომში ჩაბმულ რუსეთს საქართველოსა და ოსმალებს შორის მოსალოდნელი კავშირის დამყარების ეშინოდა. რუსეთის იმპერიის პოლიტიკური კურსი საქართველოს მიმართ ვერ შეურიგდებოდა ოსმალეთ-ირანთან ამ ქვეყნის კავშირს. ამავე დროს, რუსეთის მთავრობა აღიარებდა საქართველოს გაძლიერების ფაქტს და ერეკლეს ქართლ-კახეთის მეფედ ცნობდა.

მე-18 ს. 60-იანი წლებიდანვე ირანის საშინაო ვითარებაც შეიცვალა. 1762 წ. დეკემბრისათვის ქერიმ-ხანმა თითქმის მთელი ირანი გააერთიანა. სამხრეთ ახერბაიჯანის დაპყრობის შემდეგ გაძლიერებული ქერიმი საქართველოს საზღვრებს მოუახლოვდა. ირანის ეს გამგებელი (ვექილი) ერეკლეს მასთან იბარებდა და თანაც სამხრეთ ახერბაიჯანის ბატონობას სთავაზობდა.

თეიმურაზის რუსეთში გამგზავრებით შეშფოთებული ქერიმ-ხანი კი განმარტებას მოითხოვდა. ემინის ცნობით, ქერიმი ქართლ-კახეთში თითქმის ნადირ-შაჰის დროინდელი ბატონობის აღდგენას ფიქრობდა და გოგო-ბიჭებით ხარკსაც კი სთხოვდა ერეკლეს. ერეკლე ამ დროს თავს ძლიერად გრძნობდა, მაგრამ მაინც საჭიროდ ჩაუთვლია, რომ განმარტება მიეცა ქერიმისათვის თეიმურაზის ელჩობის გამო მისთვის შეუთვლია, რომ თეიმურაზი რუსეთში თვითნებურად წავიდა და ასი ათასი მანეთის ზარალიც მოგვაყენა, სარგებლად კი ვერაფერი მივიღეთო. ასეთი განცხადება უფრო დიპლომატიური ფანდი იყო, ვიდრე სინამდვილის ანარეკლი.

ირანის ახალი მბრძანებელი თითქმის ემზადებოდა საქართველოს წინააღმდეგ საომრად, იგი არაქსის ნაპირზე იდგა 60 ათასიანი ლაშქრით. ისიც კარგად იცოდა, რომ ერეკლესთან ომი ადვილი არ იყო.

არც ქერიმ-ხანის მდგომარეობა გამოიყურებოდა სტაბილურად. მოსალოდნელ შეტაკებას მისთვის საბედისწერო შედეგების მოტანა შეეძლო. აზერბაიჯანის სახანოებზე ბატონობის აღდგენის ცდებიც მარცხით დაუმთავრდა ირანელ დამპყრობელს. ხანები ერეკლეს გარშემო დაირაზმნენ. შუაგულ ირანშიაც ქერიმის წინააღმდეგ აჯანყება დაიწყო ზეკი-ხანის მეთაურობით. გასაგებია, რომ ასეთ არახელსაყრელ ვითარებაში ქერიმ-ხანი უკან დაიხია და ერეკლესთან ურთიერთობის გაუმარესებას მოერიდა.

ირანის მმართველთან ურთიერთობაში ერეკლეს წარმატებას საგრძნობლად შეუწყო ხელი იმ ფაქტმა, რომ ირანის ტახტის ერთ-ერთი უძლიერესი მაძიებელი აზატ-ხანი ერეკლესავე ტყვეობაში, თბილისში იმყოფებოდა. აზატ-ხანი, რომელმაც დიდწლოვან ბრძოლაში დაპყრობა თავისი სახანო, თავრიზი, 1760 წ. ბოლოს ერეკლემ დაატყვევა. ახლა, 1762 წ. ქერიმ-ხანი დიდძალი საჩუქრებით დატვირთული ელჩების პირით ერეკლეს სთხოვდა, რომ აზატ-ხანი მასთან გაეგზავნა. მეფემ ირანელი ხელმწიფის ეს თხოვნა 1763 წ. შეასრულა, რითაც ქართლ-კახეთის მთლიანობა და მისი დამოუკიდებლობა კიდევ უფრო განამტკიცა.

ამრიგად, ირანის ახალმა მბრძანებელმა ერეკლე ქართლ-კახეთის მეფედ აღიარა. იგი შეურიგდა ქართველი მეფის გავლენას ამიერკავკასიის სახანოებზე. ირანსა და საქართველოს შორის პოლიტიკური საზღვარი კვლავაც მდ. არაქსზე გადიოდა. ერეკლეს მიერ ქერიმ-ხანის ვასალობის აღიარება ამ დროს მხოლოდ ფორმალური ხასიათისა იყო და მის დამოუკიდებლობას არაფრით არ ზღუდავდა. ქერიმ ხანთან ერეკლეს შეთანხმება არსებითად ორი თანაბარი მხარის ზავს წარმოადგენდა და იმის დადასტურება იყო, რომ ირანის გამგებელი ქართლ-კახეთში ვერ გაბატონდებოდა. ერეკლეს სახელმწიფო კიდევ უფრო გაძლიერდა.

ირანისა და ოსმალეთის გარდა, საქართველოსა და მთელი კავკასიის საქმეებს ამ დროსაც უთვალთვალებდნენ დასავლეთ ევროპის

სახელმწიფოები, ინგლისი და საფრანგეთი. როგორც ცნობილია, ინგლისის დიპლომატია ხშირად აქეზებდა ოსმალეთს რუსეთის წინააღმდეგ საომრად, რათა არ დაეშვა ამ უკანასკნელის შეღწევა ამიერკავკასიაში. საქართველოს ამბებით დაინტერესებული იყვნენ ფრანგი დიპლომატებიც. მაგალითად, 1763 წ. ფრანგი კონსული ბერანჟე სწერდა საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრს ჰერცოგ შუაზელს, რომ აუცილებელი იყო რუსეთისათვის დაბრკოლების შექმნა აზიის საზღვრებთან, რითაც იგი იძულებული გახდებოდა ხელი აეღო ევროპის საქმეებზე. ბერანჟე დასძენდა, რომ ამ მიზნით მას ხელსაყრელად მიიჩნდა კონტაქტის დამყარება ერეკლესთან.

საქართველოს გაძლიერებამ 60-იან წლებში გამოაცოცხლა ახლო აღმოსავლეთის ჩაგრული ხალხების, უპირატესად, ქრისტიანების განმათავისუფლებელი მოძრაობა (სომხები, აისორები, ქურთთა ზოგიერთი ტომი, ანატოლიელი ბერძენები და სხვა), რომლებიც იმ დროს საქართველოს დახმარებით ფიქრობდნენ თავისუფლების მოპოვებას და ერეკლეს მფარველობას მოითხოვდნენ.

4.5. საერთაშორისო ვითარება ამიერკავკასიაში და ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს საგარეო-პოლიტიკური ვითარება 70-80-იანი წლების მიჯნაზე

1768-1774 წწ. ომში რუსეთის მხარეზე გამოსვლით ქართლ-კახეთის საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა გართულდა. ომის შედეგად ერეკლეს სახელმწიფომ არა მარტო ვერაფერი მიიღო, მატერი-ალური ზარალიც განიცადა, ოსმალეთი გადაიმტერა და ირანის ნდობაც დაკარგა. ერეკლეს მომხრე ამიერკავკასიელი ხანებიც ახლა აღმ-აცურად უყურებდნენ პატარა კახს. ერეკლეს სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან უაღრესად ფრთხილი დიპლომატიური სვლებით შეძლო მრისხანე სიტუაციიდან გამოსვლა და ძველი საგარეო პრესტიჟის

აღდგენა მახლობელ აღმოსავლეთში. სახელოვან ხელმწიფეს მაშინ შექმნილი საგარეო-პოლიტიკური ვითარებაც ხელს უწყობდა. მისი პოლიტიკა ამ დროსაც საქართველო-ამიერკავკასიის გარშემო მოქიშპე სახელმწიფოებს შორის წინააღმდეგობას და საკუთარ ძალებს ემყარებოდა.

ერეკლეს სახელმწიფო იმ ხანებში რამდენიმე განსხვავებული გზებით განაგრძობდა ბრძოლას მოპოვებულ წარმატებათა შენარჩუნებისა და ქვეყნის პოლიტიკური ფარგლების გაფართოებისათვის; მას ხელი არ აუღია საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანების ცდებზე. ქართლ-კახეთის მესვეურთა ფართო გეგმებში ყოველთვის ცენტრალური ადგილი ეკავა სამცხე-საათაბაგოს დაბრუნებას, საინგილოს შემოერთებას თუ ლიხთიმურეთის დამორჩილებას, ისევე როგორც ბატონობის განმტკიცებას ამიერკავკასიაში.

რუსეთ-ოსმალეთის ომში ჩაბმული ერეკლე ყოველნაირად ცდილობდა, რომ ქერიმ-ხანთან ურთიერთობა არ წაეხდინა. ჯერ კიდევ ომის წინ მას შირაზში მყოფი ქერიმისთვის მოსაკითხიც კი გაუგზავნია 60 ჯარისკაცის სახით, რასაც ქერიმი აღტაცებით შეხვედრია, მაგრამ საქართველოში რუსთა ჯარის შემოსვლით ირანის გამგებელი, როგორც მოსალოდნელი იყო, განრისხებულა და ამ ჯარის საქართველოდან გაძევება მოუთხოვია. მართალია, ერეკლე ქერიმისადმი წერილში ხაზს უსვამდა ირან-ოსმალეთის საუკუნოვან მტრობას და ქერიმს ოსმალთა წინააღმდეგ გამოსვლისაკენ მოუწოდებდა, მაგრამ ამან საქმეს ვერ უშველა. ქერიმი მაშინ ოსმალეთთან ომს არ აპირებდა და რუსთა აქ შემოსვლის წინააღმდეგი იყო.

რუსეთის მთავრობა, რომელსაც ირანის გადაკიდება არ უნდოდა, ქერიმ-ხანს განუმარტავდა, რომ საქართველოში მისი ჯარი მხოლოდ დროებით იდგა. რუსეთმა ეს დაპირება შეასრულა, მაგრამ იმავე დროს გაიუარესა ურთიერთობა ქართლ-კახეთთან, რომელსაც დანაპირები არ შეუხსრულა. რუსეთის იმპერია ამ დროს უმთავრესად ყირიმისათვის იბრძოდა და ერეკლეს პრეტენზიებს სამცხე-

საათაბაგოზე მხოლოდ ამ მიზნით იყენებდა. ყირიმის დამოუკიდებულობას რუსეთმა, როგორც სამართლიანად შენიშნავს ო. მარკოვა, ერეკლეს მოთხოვნაზე უარის თქმით მიაღწია. ამით აიხსნებოდა, რომ ერეკლემ აღნიშნული ომის დამთავრების შემდეგ, მთელი გულისყური ოსმალეთს მიაპყრო და უმთავრესად, საკუთარი ძალების ანაბარა ცდილობდა დიდი პრობლემების გადაწყვეტას.

რუსეთის იმპერია მაშინ ქართლ-კახეთის ინტერესებისათვის თავს არ იწუხებდა, ხოლო აღმოსავლეთის მეზობელ სახელმწიფოებთან ურთიერთობა, რუსეთთან სამხედრო დაკავშირების გამო, გამწვავდა. ქართლ-კახეთისათვის განსაკუთრებით საშიში გახდა ოსმალეთი, რომლის წინააღმდეგაც ერეკლეს ჯარი რუსეთის მხარეზე იბრძოდა. ამიტომ გასაგები იყო, რომ პირველ რიგში ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს ოსმალეთთან ურთიერთობა უნდა მოეგვარებინა, რითაც შეიძლება მოხერხებულყო დაღესტან-ჭარ-ახალციხის მხარეებიდან მოდენილ თავდამსხმელთა აღაგმვა.

ოსმალეთის სახელმწიფო XVIII ს. II ნახევარში შინაგანი დაშლის გზით მიექანებოდა. იზმირის, ანკარის, ლაზისტანის, ახალციხისა და სხვა საფაშოები ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ გამოდიოდნენ. კერძოდ, ახალციხის ფაშები თვლიდნენ, რომ ეს მხარე ოსმალეთის უბრალო პროვინცია კი არა, ჯაყელთა სამემკვიდრეო მამული იყო და საქართველოსთან ურთიერთობის შემჭიდროებაზე ფიქრობდნენ.

1776 წ. ერთი ცნობით, ახალციხის გუბერნატორთან ერეკლე მეორისა და სოლომონ I-ის წარმომადგენლები მისულან. ისინი შეერთებული ძალებით აპირებდნენ ოსმალთა წინააღმდეგ გამოსვლას.

ღონემიხდილი ოსმალეთისათვის ირან-რუსეთთან მეტოქეობაში ერეკლეს განწყობილებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა. მოვლენათა მსვლელობამ ერეკლე თითქოს მიზიდულობის ცენტრად აქცია აღმოსავლეთში, სადაც რუსეთის გარდა, ინგლის-საფრანგეთის ინტერესებიც თავს იყრიდა. 1776 წ. ქერიმ-ხანის ჯარებმა ოსმალეთს ქ.

ბასრა წაართვეს. სწორედ ამ წელს მომხდარა საიდუმლო შეთანხმება ერეკლეს მთავრობასა და ოსმალეთს შორის.

ერეკლეს წარმომადგენელი სტამბულში 1776 წ. დეკემბერში ჩასულა ახალციხის ფაშას წარმომადგენელთან ერთად. როგორც ჩანს, ერეკლე ახლა ოსმალეთის მფარველობის აღიარების გზით ფიქრობდა სამცხე-საათაბაგოს დაბრუნებას. ახალციხის ფაშას მონაწილეობა ამ საქმეში, სავარაუდოა, განპირობებული იყო იმ საფრთხით, რომელიც ამ უკანასკნელს ტრაპიზონელი ჯანიკლი ფაშასაგან მოელოდა. საფიქრებელია ისიც, რომ ახალციხელი ფაშა მაშინ ერეკლესადმი დამორჩილების გზით ფიქრობდა სულთანის ყმობისაგან განთავისუფლებას. რაც შეეხება თურქეთს, იგი სიამოვნებით შეხვედრია ერეკლეს ინიციატივას და ამით უცდია, რომ რუსეთისათვის საქართველოსაკენ მომავალი გზები ჩაეკეტა. მიუხედავად ამისა, რუსეთ-ირანის რიდით ოსმალეთის მთავრობას განუცხადებია, რომ იგი საქართველოს წინააღმდეგ არ გამოვიდოდა იმ შემთხვევაში, თუ ერეკლე სულთნის საწინააღმდეგო გამოსვლებში მონაწილეობას არ მიიღებდა. ერეკლე ოსმალეთთან შეთანხმებით არა მარტო ირანს, არამედ რუსეთსაც უპირისპირდებოდა, თუმცა, როგორც მკვლევარები მიიჩნევენ, ირანის განაწყენება მოჩვენებითი უნდა ყოფილიყო. ვინაიდან, ერეკლემ ირან-თურქეთის საომარი ოპერაციების დროს ნება არ მისცა ანატოლიის ლაშქარს გაეველო საქართველოსა და მისი მორჩილი სახანოების მიწებზე და ქერიმ-ხანის სამფლობელოებში ზურგიდან შეჭრილიყო.

ოსმალეთთან შეთანხმებამ 1778 წელს უკვე ოფიციალური ხასიათი მიიღო. მაშინ დაბრუნდა ოსმალეთიდან ელჩი გურგინა ენაკოლოფაშვილი და სულთნის მიერ ერეკლესთვის გამოგზავნილი ძვირფასი საჩუქრები მოიტანა. თანამედროვის გადმოცემით, ამ დროიდან ერეკლეს განსაკუთრებული მოკრძალებით უყურებდნენ რუსეთი, ოსმალეთი და ირანი. მაგრამ აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში ძალთა თანაფარდობა მალე შეიცვალა.

ყუბის ხანმა ფათ ალიმ ჩრდილოეთი აზერბაიჯანი გააერთიანა. მან დაიმორჩილა დარუბანდის, შემახის, ბაქოს, სალიანისა და სხვ. სახანოები, რითაც სერიოზული საფრთხე შეუქმნა ერეკლეს პოლიტიკურ გავლენას იმ ქვეყანაში. კავშირი ოსმალეთთან თითქოს აადვილებდა ერეკლეს პოზიციებს ფათ ალი-ხანის წინააღმდეგ, მაგრამ შორსმჭვრეტელ ხანთან ბრძოლა არცთუ ისე იოლი იყო. ამით აიხსნებოდა სამხედრო პოლიტიკური თანამშრომლობა ერეკლესა და ყარაბაღელ იბრეიმ-ხანს შორის.

როგორც ჩანს, ქართლ-კახეთის მეფე 1778-1779 წლებში ერევნის სახანოს უშუალო შემოერთებისათვის ემზადებოდა და ამ საქმეს საიდუმლოდ ინახავდა.

ერეკლეს ჯარები ერევანში სალაშქროდ მზად იყვნენ, როცა განჯის ხანმა ფათ ალი-ხანის კარნახით, ერეკლეს ხარკსა და სამსახურზე უარი შემოუთვალა. მაშინ ქართლ-კახეთისა და ყარაბაღის შეერთებულმა ჯარმა 1778 წ. სასტიკად დაამარცხეს ფათ ალი-ხანი და განჯა გაინაწილეს. ამიერიდან განჯაში ორი გუბერნატორი იყო. – „მეფემან ირაკლიმ დაადგინა ენდრონიკაშვილი ქაიხოსრო მდივან-ბეგი, ხოლო იბრეიმ ხანმან დაადგინა ვეზირი თვისი აზრათ-ყული-ბეგი, მარტყოფელი (წარმოშობით ქართველი, - რედ)... და ესენი მართავდნენ განჯას ურთიერთას კითხვითა და ხარკსაცა ჰყოფდნენ ყაბულ“. ქაიხოსროს განკარგულებაში, როგორც ჩანს, 3000 შეიარაღებული მეომარი გამოუყვიათ. საფიქრებელია, რომ ამდენი ლაშქარი იქ ერეკლემ დროებით, ერევანში ლაშქრობის პერიოდში ჩააყენა.

1779 წ. ქართლ-კახეთის ჯარებმა ერევნის სახანო დალაშქრეს. ერეკლე ერევნის სახანოს უშუალო შემოერთებისათვის იბრძოდა. ამ განზრახვას საკმაოდ საფუძვლიანი მიზეზები ჰქონდა. სომხეთის ეს მხარე მაშინ საერთაშორისო ინტრიგების ხლართში მოქცეულიყო. ერეკლეს არ სურდა, რომ ერევანში ირანის უშუალო ბატონობა აღმდგარიყო. მისთვის არც ის იყო მისაღები, რომ ამ დროს სომეხი

პოლიტიკური მოღვაწეები ერეკლესაგან დამოუკიდებლად აბამდნენ კავშირს რუსეთთან და რომანოვთა სახელმწიფოს თაოსნობით ცდილობდნენ ამიერკავკასიაში სომეხთ-ალბანეთის დამოუკიდებელი სახელმწიფოების აღდგენას. ერეკლეს არ შეეძლო გულგრილი ყოფილიყო ერევნის სახანოს პოლიტიკური მდგომარეობისადმი. მოძმე სომეხთის ეს ძირითადი მიწა-წყალი საქართველოს სამხრეთიდან ეკვროდა თავისი სტრატეგიული გზებით და იქ ძლიერი ერეკლეს გავლენას ქრისტიანი სომეხებისათვის მშვიდობა მოჰქონდა. 1779 წ. ლაშქრობის დამპყრობლურ ხასიათს მიუხედავად, სომეხი პოლიტიკური მოღვაწეები დიდი მოკრძალებით ეპყრობოდნენ ერეკლეს და მას სომეხთა განთავისუფლებისათვის მებრძოლ მოღვაწედ მიიჩნევდნენ, რომ ერეკლეს დროს ათასობით დევნილმა სომეხმა ქართულ მიწაზე ჰპოვა თავშესაფარი და ცხოვრების საშუალება.

ერევნის სახანოს უშუალო შემოერთებისათვის ბრძოლა გამოწვეული იყო ერევნის ხანის საქციელითაც. იგი უარს ამბობდა ერეკლეს მორჩილებასა და ხარკზე, კავშირს აბამდა მის პოლიტიკურ მტრებთან.

1779 წ. აგვისტოში ერეკლეს ჯარებმა ერევანს ალყა შემოარტყეს. ცბიერმა ხანმა კათალიკოს სიმეონ ერევნელის პირით ერეკლეს მორჩილება გამოუცხადა და ხარკი იკისრა, მეფე კი სრულ კაპიტულაციას მოითხოვდა. მეფის ჯარებმა ერევანი დაარბიეს, რამდენიმე ათასი სომეხი აპყარეს და საქართველოში გადმოსახლეს. ერეკლემ ერევანში ხანის გვერდით თავისი გუბერნატორი დააყენა, საკუთარი სიძე იოანე კონსტანტინეს ძე მუხრანბატონი. 1780 წ. ერეკლეს კვლავაც მოუხდა ერევანში ლაშქრობა და იქ თავისი ბატონობის აღდგენა. ერევნის საკითხის გართულების ერთი სერიოზული მიზეზი რუსეთთან ურთიერთობის გაუარესება იყო.

სწორედ იმ მომენტში, როცა ერეკლე ერევანში იბრძოდა, იმერეთში ქართლის ტახტის პრეტენდენტი ალექსანდრე ბაქარის ძე გამოჩნდა. რუსეთიდან „შვებული“ იგი ირანს (შირაზში) ჩასულიყო,

იქიდან კი სოლომონ მეფემ იმერეთში გადმოიყვანა. ერევანში ერეკლემ თბილისიდან წერილი მიიღო: „მოეშველე ქართლს, თუ არა საქართველო აირევ“. ალექსანდრე ბაქარის ძის ზურგში რუსეთის დიპლომატები და სოლომონ იმერთა მეფე იდგნენ. ეს გასაგებიც იყო, რადგან თვითმკვრობელური იმპერია, იმ შემთხვევაში თუ ქართლ-კახეთისა და ოსმალეთის კავშირი განხორციელდებოდა და ერეკლე გაძლიერდებოდა, ამიერკავკასიაში გავლენას უნდა გამოთხოვებოდა. რაც შეეხება სოლომონ მეფეს, იგი განუწყვეტლივ ებრძოდა ოსმალეთს და ჰქონდა საფუძველი, რომ ერეკლეს ახალ საგარეო პოლიტიკაში საფრთხე დაენახა.

ალექსანდრე ბაქარის ძის იმერეთში გამოჩენის მიზეზთა გარკვევაში, მკვლევარებმა სხვადასხვა თეალსაზრისი გამოთქვეს. არსებული ფაქტების უფრო სწორ ანალიზს იძლეოდა აკად. ნ. ბერძენიშვილი. იგი წერდა: „ჩანს, რუსეთის კარი შეშფოთებულია ერეკლეს პოლიტიკური ნაბიჯებით. უეჭველია, რუსეთი შეეცდება სათანადო ღონისძიებანი მიიღოს, რომ ერეკლეს გეზი შეაცვლევინოს (ჩერქეზ გადმოსახლებულთა დაკავება, ალექსანდრე ამილახერის აშეება, ალექსანდრე ბაქარის ძის ფათალი-ხანთან გაჩენა და თვით ფათალი-ხანის აქტიურობა ერეკლეს წინააღმდეგ - ყველა ეს რუსეთის მეფის მიერ მიღებული კონტროლები ჩანს)“. რა გასაკვირია, რომ მაშინ ფეოდალურ სახელმწიფოებს სხვადასხვა მიზანი და ამოცანები ჰქონდათ და ძველი მოკავშირეები ხშირად ერთიმეორის მტრულ ბანაკში იდგნენ. მაგალითად, უცილობელია, რომ მეფის რუსეთმა ჩაშალა ერეკლეს დიდი ღონისძიება, კერძოდ, ყაბარდოელთა ერთი ნაწილის გადმოსახლება საქართველოში. ქართლ-კახეთის სახელმწიფომ ამით მნიშვნელოვანი სამხედრო რეზერვები დაკარგა. ეს იყო 1778 წ. კრიტიკულ მომენტში, როცა „ერეკლეს მოაკლდა ის ძადა, რომლითაც იგი ხშირად წარმატებით იგერიებდა მტრების საშიშ შემოსევებს“.

ერეკნის სახანოს უშუალო შემოერთების გაბედული ღონისძიება, საგარეო და საშინაო მიზეზთა გამო, ვერ განხორციელდა. ერეკლეს მიერ ოსმალეთთან კავშირის დამყარება უპირისპირდებოდა არა მარტო რუსეთის გეგმებს ახლო აღმოსავლეთში, არამედ იმერეთის მეფის სოლომონის დამოუკიდებლობასაც ემუქრებოდა. სწორედ ამ კონკრეტულ ფაქტზე ნათლად მოჩანდა საგარეო და საშინაო-პოლიტიკური ხასიათის იმ მიზეზთა ერთობლიობა, რომლებიც XVIII ს. ქვეყნის გაერთიანებას ხელს უშლიდნენ. ამიერკავკასიაში ერეკლეს წარმატებები მეტწილად მის უშუალო მოწინააღმდეგეთა სისუსტით განპირობებული ჩანდა. ქართლ-კახეთის მფარველი რუსეთის იმპერია უკვე საზღვარს უდებდა ერეკლეს გაძლიერებას. რომლის დამოუკიდებელი პოლიტიკაც მას აღარ აწყობდა. ერეკლეს სახელმწიფოს უყურებდნენ როგორც საშუალებას, იმპერიის ბატონობის გავრცელებისათვის ამიერკავკასიაში. საშინაო ხასიათის მიზეზთაგან, ცხადია, ყველაფერი იმაში გამოიხატებოდა, რომ საქართველო პოლიტიკურად დაშლილი იყო. ამ დროს ხომ ორი მეტ-ნაკლებად ძლიერი ქართული სახელმწიფო ერთმანეთისაგან განსხვავებულ საგარეო პოლიტიკას მისდევდა.

რაც შეეხება ქერიმ-ხანს, იგიც ბოლმით უყურებდა ერეკლეს წარმატებებს და ერევანში მისი ლაშქრობის გამო შეშფოთებას არ მალავდა. ძნელია იმის თქმა, თუ რას აპირებდა ქერიმ-ხანი. იგი გარდაიცვალა 1779 წ. და ირანში ახალი არეულობა დაიწყო. ამავე დროს მომხდარა ერეკლესა და სოლომონის შერიგება; თუმცა მეფეებს ძველი ნდობა ვეღარ აღუდგენიათ.

80-იანი წლების დასაწყისში ერეკლე II-ემ ევროპის სახელმწიფოებთან ურთიერთობის დამყარება სცდა. ამ მიზნით მან კათოლიკე მისიონერები დაიხსლოვა. მან კათოლიკე მისიონერების ხელით სპეციალური თხოვნა გაუგზავნა ვენეციის სენატს და ავსტრიის იმპერატორს, მაგრამ ორივე ელჩი გზაში გარდაიცვალა და მეფის თხოვნას იმ ქვეყნებამდე არ მიუღწევია. 1782 წ. 18 ოქტომბრის წერილში ვენე-

ციის რესპუბლიკისადმი ერეკლე წერდა: „ჩვენის სათხოვარის ჰაზრი ეს არის, რომ ერთის პოლკის ჯარის ჯამაგირი გვებოდოს, რომ კაცი ჩვენ ვიშოვოთ და იმ ჯამაგირით ის ჯარი გავაწყოთ ვეროპის რიგზე, რომ მტერი ამ ჯარის რიგს საბოლოოთ რომ სცნობს, ვერას დროს ჩვენს მტრობას ველარ გაბედავს“. ასეთივე შინაარსისა იყო ერეკლეს წერილი ლუდოვიკო XVI-დმი, რომელიც აგრეთვე 1782 წ. 18 ოქტომბრითაა დათარიღებული. აშკარაა ერეკლე II-ეს ვეროპიდან არმიის შექმნისათვის ფულადი სახსრები სჭირდებოდა.

80-იანი წლების დასაწყისში ერეკლეს ეტყობოდა, რომ იგი კვლავაც რუსეთისაკენ იხრებოდა. როგორც ჩანს, მისთვის უცნობი არ ყოფილა ფართო გეგმები ეკატერინეს სახელმწიფო კარზე რომ შემუშავეს ე.წ. „ბერძნული პროექტის“ სახით. რუსეთის იმპერია ამიერკავკასიისაკენ მოიწვევდა. ალბათ ამით აიხსნებოდა, რომ ერეკლემ ვეროპაში გასაგზავნად გამზადებული წერილების შინაარსი რუსეთის მთავრობას აცნობა. ერეკლე სრულიად დარწმუნებული იყო იმაში, რომ მის მიერ ავსტრიასთან ურთიერთობის დამყარება რუსეთის დიპლომატებში საწინააღმდეგო რეაქციას გამოიწვევდა. ამ შემთხვევაში მეფის მოლოდინი გამართლდა. მართლაც, კანცლერი ბეზბოროდკო ერთ თავის ინსტრუქციაში ერეკლეს აღნიშნული ურთიერთობის გამო უკმაყოფილებას ვერ მალავდა. ქართლ-კახეთის დიპლომატები უკვე გრძნობდნენ, რომ რუსეთის იმპერია დღეს თუ ხვალ მაინც ერეკლეს სახელმწიფოს მოაკითხავდა.

4.6. 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატი

XVIII ს-ის 70-80 –იან წლებში რუსეთი ავსტრიასთან ერთად ამუშავებდა „დიდ გეგმას“, რომელსაც ევროპელმა დიპლომატებმა „საბერძნეთის პროექტი“ უწოდეს. ამ გეგმით ევროპიდან სრულიად უნდა განედევნათ თურქები და აღედგინათ საბერძნეთის იმპერია, რომლის მეფედ რუსეთის სამეფო სახლის წარმომადგენელს მოიაზრებდნენ. გეგმა მიზნად ისახავდა აგრეთვე, რომ მოლდავეთისა და ვლახეთისაგან შექმნილიყო რუსეთზე დამოკიდებული სახელმწიფო დაკიის სახელწოდებით, მაგრამ მის სარეალიზაციოდ არაფერი გაკეთებულა და იგი გაქრა იმ საერთაშორისო ვითარებასთან ერთად, რომელმაც ეს გეგმა წარმოშვა. ქუნუკ-კაინარჯის ზავის დადების შემდეგ, რუსეთის აღმოსავლური პოლიტიკა მიმართული იყო ყირიმის საბოლოოდ შემოერთებისა და ამიერკავკასიის საკითხის გადაჭრისაკენ.

ირანში ქერიმ-ხანის გარდაცვალებას შემდეგ დაწყებული არეულობით ისარგებლა რუსეთის მთავრობამ და ამიერკავკასიაში საკუთარი პოზიციების განმტკიცებისათვის ბრძოლა გააჩაღა. მან, პირველ რიგში, მიზნად დაისახა მფარველობაში მიეღო ქართლ-კახეთის სამეფო და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში შეექმნა ორი ბუფერული სახელმწიფო, აღედგინა სომხეთისა და ალბანეთის (ჩრდილო აზერბაიჯანის) სახელმწიფოები. ამავე დროს, ეკატერინე მეორის მთავრობა, უწინარეს ყოვლისა ყირიმის შემოერთებას რომ ცდილობდა, თურქეთის მოტყუებაზე ფიქრობდა. ამ მიზნით 80-იანი წლების დამდეგს ხმა დაირხა, რომ თითქოს რუსეთი ირანში ლაშქრობას ამზადებდა და იქ თავისი კაცის, ყირიმის ხან შაჰინ-გირეის გახელმწიფებას აპირებდა. თურქეთთან ომის შემთხვევაში კი ამ დროსაც, ისევე როგორც ადრე, რუსეთის მთავრობა ითვალისწინებდა დივერსიების მოწოდებას ქართველებისა და სომხების დახმარებით.

ერთი სიტყვით, რუსეთის მთავრობა ამიერკავკასიაში თავისი პოზიციების განმტკიცებას ისევ ამიერკავკასიის ხალხთა სამხედრო ძალების გამოყენებით გეგმავდა. ბუნებრივია, რომ მოელ ამ პოლიტიკაში ცენტრალური ადგილი ეთმობოდა ქართლ-კახეთის სამეფოს. ამიტომაც შუა აღმოსავლეთში ეკატერინე მეორის მთავრობის პოლიტიკის წარმატება თითქმის მთლიანად დამოკიდებული იყო იმ პოზიციებზე, რომელსაც ერეკლე II დაიკავებდა.

ამიერკავკასიის საქმეები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენდნენ რუსეთის მთავრობისათვის და ამიტომაც მათი მოგვარება სპეციალურად დაევალა თავად გრიგოლ ალექსანდრეს ძე პოტიომკინს, ხოლო კავკასიის საქმეებში თანაშემწეობა დაეკისრა მისსავე ახლო ნათესავს გენერალ-პორუჩიკ პავლე სერგის ძე პოტიომკინს, რომელიც წინა კავკასიაში განლაგებული ჯარის სარდლად დაინიშნა. 1782 წლის ნოემბერში პავლე პოტიომკინი თავის შტაბ-ბინაში – გეორგიევსკში ჩავიდა.

გ. პოტიომკინმა გადაწყვიტა საქსონელი (უნგრეთში გაზრდილი) იაკობ რაინეგსის მეშვეობით მოლაპარაკება დაეწყო ერეკლე II-თან. რაინეგსმა ჯერ კიდევ 1776-1778 წლებში, კონსტანტინოპოლში მოგზაურობის დროს გაიცნო ენაკოლოფაშვილი, რომელიც იქ ერეკლეს საგანგებო დავალებით იმყოფებოდა. 1779 წელს რაინეგსი საქართველოში ჩამოვიდა. ერეკლე II-ემ იგი სამსახურში აიყვანა, მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ რაინეგსის საეჭვო ქცევამ ქართლ-კახეთის მეფის უკმაყოფილება გამოიწვია, რის გამოც რაინეგსი 1781 წელს რუსეთს გაემგზავრა, პეტერბურგში ჩავიდა, შემდეგ კი აღმოჩნდა გ. პოტიომკინთან. რომელმაც იგი 1782 წელს საქართველოში სპეციალური დავალებით მოავლინა. რაინეგსის მეშვეობით გ. პოტიომკინმა წინადადება მისცა ერეკლეს, რათა რუსეთის მფარველობის მისაღებად დაეწყო მოლაპარაკება, ხოლო იმერეთის მეფეს სოლომონ პირველს ურჩია შერიგებოდა ერეკლეს და მასთან ერთობლივად ემოქმედა საერთო მტრების წინააღმდეგ.

ეკატერინეს მთავრობას აწყობდა, რომ საქართველოს მფარველობაში მიღების აქტი ერეკლეს მოთხოვნის საფუძველზე გაფორმებულიყო. ამიტომ ერეკლეს შესთავაზეს, რომ ამ საკითხზე ოფიციალური თხოვნა დაეწერა. თვითმპყრობელობის დიპლომატია ამ დროს ყოველ ღონეს ხმარობდა იმისათვის, რომ ერეკლესთან მომგებიანი ხელშეკრულება გაეფორმებინა და იგი თავისი გავლენის ქვეშ მოექცია. რუსეთის მთავრობას კარგად ესმოდა ქართლში შექმნილი ვითარების თავისებურება და ქართლის ტახტის მაძიებელს, ალექსანდრე ბაქარის ძეს თავისი დამპყრობლური მიზნებისათვის იყენებდა. სწორედ ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ თუ ერთი მხრივ, გ. პოტიომკინი პავლე პოტიომკინს სწერდა, სასურველი არ არის ალექსანდრეს წარმატებები, მეორე მხრივ, რუსეთის ხელისუფალნი სრულებით არ ჩქარობდნენ, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი კავკასიიდან გაეძეებინათ. შემთხვევითი როდი იყო, რომ ფათ ალი-ხანმა ალექსანდრე რუსეთის ხელისუფალთ მხოლოდ 1783 წლის ნოემბერში – გეორგიევსკის ტრაქტატის ხელმოწერის შემდეგ გადასცა.

ძირითადი მიზეზი, რამაც განსაზღვრა ერეკლე მეორის მიერ გადაწყვეტილების მიღება, იყო ისეთი საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის არჩევა, რომელიც ქვეყანას მშვიდობას მოუტანდა და უზრუნველყოფდა მის შემდგომ პროგრესს ევროპული განვითარების გზით.

ერეკლე II-ეს კარგად ესმოდა, რომ მხოლოდ სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ევროპულ ყაიდაზე გარდაქმნას, ეკონომიურ პროგრესსა თუ სამხედრო ტექნიკის გაუმჯობესებას შეეძლო უზრუნველყო საქართველოს მომავალი წარმატება. იგი ნათლად ხედავდა, რომ სამი დიდი სახელმწიფო - ირანი, თურქეთი და რუსეთი, ამიერკავკასიაში ბატონობას ერთმანეთს ეცილებოდა და არც ერთი მათგანი საქართველოს თავისუფალსა და დამოუკიდებელს არ დატოვებდა. ამიტომაც საქართველოს აუცილებლად უნდა გაეკეთებინა არჩევანი ამ სახელმწიფოებს შორის. რუსეთთან საქართველოს ბედის დაკავშირებით ერეკლე იმედოვნებდა, რომ თავის ქვეყანას საშუალოდ ააცდენდა ჩამ-

ორჩენილი თურქეთ-ირანის აგრესიას და რუსეთის მეშვეობით უზრუნველყოფდა ევროპული გზით განვითარებას.

რუსეთის საიმპერატორო სახლის სახელზე 1782 წლის 21 დეკემბერს გაგზავნილ წარდგინებაში ერეკლე II ოფიციალურად ითხოვდა, რათა ქართლ-კახეთის სამეფო მიეღოთ რუსეთის იმპერიის მფარველობაში ისე, რომ არც სულთანსა და არც შაჰს არ შეძლებოდა საქართველოს მტრობა. თუ რუსეთს თურქეთთან ან ირანთან ომი მოუხდებოდა, ერეკლე II რუსთა მხარეზე გამოსვლის პირობას იძლეოდა, ოღონდ რუსეთს უნდა ეზრუნა, რომ საქართველოსათვის ოსმალთა და ლეკთა მიერ მიტაცებული მხარეები დაებრუნებინა.

რუსეთის იმპერატორს ერეკლე თხოვნით მიმართავდა, რათა ოფიციალურად გამოცხადებულიყო რუსეთის მფარველობა მისდამი ისე, რომ მის შვილებს და მათ შთამომავლობას „პაპების სამკვიდრო და... ამდენის გარჯით და ღვაწლის დადებით აშენებული ქვეყანა“ არ დაკარგოდათ, რომ აღექსანდრე ბაქარის ძის მსგავს ბედის მაძიებლებს უმეცარი ხალხი არ აჰყოლოდა. დასასრულ, ერეკლე II ითხოვდა, რომ საქართველოში მუდმივად ყოფილიყო რუსეთის რეგულარული ჯარის ორი პოლკი.

რუსეთის მთავრობამ დეტალურად განიხილა ერეკლეს წინადადებები, ბოლოს კი საგარეო კოლეგიის წევრმა ა. ბეზბოროდკომ, ეკატერინე II-თან შეთანხმებით, ხელშეკრულების საბოლოო ტექსტი ჩამოაყალიბა და ერეკლეს გამოუგზავნა დასამტკიცებლად. ერეკლემ იგი თავის დარბაზის წევრებთან ერთად განიხილა და მისი მიღება გადაწყვიტა.

1783 წლის 24 ივლისს გეორგიევსკის ციხე-სიმაგრეში შედგა ხელშეკრულების ხელმოწერის პროცედურა. ტრაქტატს ხელი მოაწერეს ქართლ-კახეთის სამეფოს სრულუფლებიანმა წარმომადგენლებმა, თავადმა ი.კ. მუხრანბატონმა და თავადმა გ.რ. ჭავჭავაძემ, რუსეთის მხრიდან, გენერალმა პავლე პოტიომკინმა.

ხელშეკრულების ტექსტი შედგებოდა პრეამბულის, 13 ძირითადი და 4 სეპარატიული მუხლის ანუ არტიკულისაგან. მათ დართული ჰქონდა ტექსტი ფიცისა, რომელიც ერეკლე მეფეს უნდა მიეღო რუსეთის იმპერატორის ერთგულების ნიშნად და ტექსტი დამატებითი არტიკულისა, რომელიც ქართლ-კახეთის მეფეთა კურთხევის წესს შეეხებოდა. საქართველოს სრულუფლებიანმა წარმომადგენლებმა მას ხელი მოაწერეს უკვე თბილისში, 1784 წლის 24 იანვარს, ერეკლე მეორის მიერ ხელშეკრულების რატიფიკაციის დღეს.

ტრაქტატი, რომელსაც „მეგობრობითი პირობა“ ეწოდებოდა, ძალაში შედიოდა სარატიფიკაციო სიგელების გაცვლის შემდეგ. 1784 წლის 22 იანვარს ერეკლე II-ემ მიიღო ეკატერინე II-ის სარატიფიკაციო სიგელი, ხოლო 1784 წლის 24 იანვარს ერეკლემ თავის სარატიფიკაციო სიგელს მოაწერა ხელი და გადასცა იგი რუსეთის წარმომადგენელს ვ. ტამარას. ერეკლემ მაშინვე წარადგინა სია ქართლ-კახეთის თავადებისა და აზნაურებისა, რომელთაც ხელშეკრულების მეცხრე მუხლის თანახმად რუსეთში ჩასვლის შემთხვევაში უფლება ეძლეოდათ ესარგებლათ ყველა იმ პრივილეგიით, რაც რუსეთის თავადაზნაურობას ჰქონდა.

ხელშეკრულების პირველ და მეორე მუხლებში ერეკლე ეკატერინე II-ის მფარველობას აღიარებდა, ხოლო რუსეთის მთავრობა კისრულობდა, რომ ერეკლესა და მის მემკვიდრეების უფლებებს დაიცავდა. ამავე დროს, რუსეთის მთავრობა საქართველოს ისტორიულ საზღვრებში აღდგენის იმედს იძლეოდა.

ტრაქტატის საფუძველზე საქართველოში ტახტზე ახლად ასულ მემკვიდრეს რუსეთის იმპერატორისაგან უნდა მიეღო სამეფო ნიშნები - გვირგვინი, სიგელი და დროშა რუსეთის იმპერიის გერბით, რომელშიაც ჩახატული უნდა ყოფილიყო ქართლ-კახეთის სამეფოს გერბიც; მასვე უნდა გამოეგზავნა ქართველი მეფისათვის ხმალი, კვერთხი და „მანტია, ანუ წარმოსასხმელი ყარყუმიცა“.

ამ ნიშნების მიღების შემდეგ, ქართლ-კახეთის მეფეებს, რუსეთის მინისტრ-რეზიდენტის თანდასწრებით, იმპერატორის ერთგულებაზე უნდა დაეფიცათ.

ტრაქტატის საფუძველზე იზღუდებოდა ერეკლე მეორის სუვერენული უფლებები საგარეო პოლიტიკის საკითხებში, რომლებიც ამერიიდან მას რუსეთის იმპერატორთან უნდა შეეთანხმებინა. იგივე ტრაქტატი ქართლ-კახეთის საშინაო დამოუკიდებლობის გარანტიას იძლეოდა. მეექვსე მუხლის მესამე პარაგრაფში აღნიშნული იყო, რომ რუსეთი არ ჩაეროდა ქართლ-კახეთის სამეფო საშინაო საქმეებში. რუს სამხედრო და სამოქალაქო წარმომადგენლებს საქართველოში ეკრძალებოდათ ქართველი მეფის დაუკითხავად რაიმე განკარგულების გაცემა.

ტრაქტატის მიხედვით ნავარაუდები იყო აგრეთვე ურთიერთზრუნვა ქართველი და რუსი ტყვეების სამშობლოში დაბრუნებასა და რუსეთში ჩასული ქართველი თავად-აზნაურებისათვის ისეთი პრივილეგიების მინიჭებაზე, როგორც რუს ბატონებს ჰქონდათ. ქართველ ვაჭრებს რუსეთში თავისუფალი ვაჭრობის უფლება და რუსი ვაჭრებისათვის დაწესებული შეღავათი ეძლეოდათ.

ტრაქტატს ახლდა ე.წ. „სეპარატული არტიკულები“, რომლებშიაც არსებითად აისახა მხარეთა სამხედრო-პოლიტიკური მიზნები. საუბარი იყო ერეკლესა და სოლომონ მეფის შერიგების შესახებაც, რაშიაც რუსეთი მომრიგებლის როლს კისრულობდა. იქვე იყო ნათქვამი საქართველოში რუსთა ჯარის ჩაყენების, საგარეო მტრების წინააღმდეგ ერთობლივი მოქმედებისა თუ საგარეო ომის შემთხვევაში ქართლ-კახეთის სამეფოს მიერ დაკარგული მიწა-წყლის დაბრუნებისათვის ზრუნვის შესახებ და სხვ.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია სხვადასხვა მოსაზრება 1783 წლის ხელშეკრულების ხასიათისა და იურიდიული ბუნების შესახებ.

მკვლევართა ნაწილი მას მიიჩნევდა ისეთ აქტად, რომელიც აქ რუსეთის პროტექტორატს ამყარებდა (მ. ხელთუფლიშვილი, ნ. კორკუზოვი, ბ. ნოდდე, გ. ვეშაპელი და ა.შ.).

ზ. ავალიშვილი ამ ხელშეკრულებას განიხილავდა როგორც ისეთ აქტს, რომელიც ამყარებდა პროტექტორატსაც და ვასალიტეტსაც, ამასთან იგი ხაზს უსვამდა ამ ცნებათა არსის მთელ წინააღმდეგობრიობას.

ფ. ლისტი მას „პროტექტორატ-სიუზერენიტეტს“ უწოდებს, ხოლო ო. ნიპოლდი და ო. მარკოვა — „პროტექტორატს ვასალიტეტის ფორმით“, თუმცა როდესაც ო. ნიპოლდი ამბობს, საქართველო ვასალური სახელმწიფოს სტატუსს იღებდაო, ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ ტრაქტატი მას არ ართმევდა სუვერენული სახელმწიფოს ხარისხს და იგი საერთაშორისო სუბიექტის უფლებას არ კარგავდაო.

ლე ფიურის აზრით, 1783 წლის ტრაქტატი იყო არა მარტო ხელშეკრულება პროტექტორატის შესახებ, არამედ მეგობრობისა და კავშირის შესახებაც.

1963 წ. ლ. ალექსიძე სპეციალურად შეეხო 1783 წლის ტრაქტატის იურიდიული ბუნების საკითხს. მან სწორად შენიშნა, რომ სპეციალურ ლიტერატურაში არსებული წინააღმდეგობა, რომელიც იურიდიულ დახასიათებასა და ტერმინოლოგიაში გამოიხატება, ძირითადად იმით არის გამოწვეული, რომ ზოგიერთი ავტორი იყენებს XIX-XX სს. დამკვიდრებულ ტერმინებსა და ცნებებს და არ ითვალისწინებს იმას, რომ ისინი შინაარსით განსხვავდებიან მსგავსი ტერმინებისაგან, რომელნიც XV—XVIII სს. იხმარებოდნენ.

ის სამართლებრივი ნორმები, რითაც საქართველო და რუსეთი ტრაქტატის დადებისას ხელმძღვანელობდნენ, დამახასიათებელი იყო ფეოდალური ეპოქის საერთაშორისო სამართლისათვის. 1783 წ. ტრაქტატი იყო ხელშეკრულება ძლიერი სახელმწიფოს მფარველობაში სუსტი ფეოდალური სახელმწიფოს ნებაყოფლობითი შესვლის შესახებ. ამავე დროს იგი წარმოადგენდა „მეგობრულ ხელშეკრულებას“.

ბას”, რომელიც რუსეთთან საქართველოს კავშირს განამტკიცებდა. ქართლ-კახეთის სუვერენული სამეფო რუსეთის იმპერიის მფარველობაში შევიდა.

თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში გეორგიევსკის ტრაქტატი უარყოფითადაა შეფასებული, რომ ეს იყო საქართველოს საგარეო პოლიტიკის უდიდესი მარცხი და რუსეთის დიდი გამარჯვება. რამაც ამ უკანასკნელს საშუალება მისცა საკმაოდ დიდი ხნით მოეკიდა ფეხი ამიერკავკასიაში (ა. სურგულაძე, პ. სურგულაძე, ვ. გურული, მ. ვანნაძე და ა.შ.).

1783 წ. აქტით ქართველი პატრიოტები შეეცადნენ რუსეთის იმპერიისაგან მიეღოთ ქართული სახელმწიფოებრიობის დაცვისა და შენარჩუნების იურიდიული გარანტია, უზრუნველყნოთ ქვეყნის უშიშროება გარეშე მტრების შემოსევებისაგან. რუსეთის იმპერიამ კი, აღნიშნული აქტით დიდი გამარჯვება მოიპოვა ამიერკავკასიაში. მან უომრად გადალახა კავკასიონის მთაგრეხილი და მის სამხრეთით უაღრესად ხელსაყრელი პლაცდარმი მიიღო.

4.7. ტრაქტატის პოლიტიკურ შედეგები და წინააღმდეგობათა სახიფათო კვანძი ამიერკავკასიაში

1783 წელს რუსეთმა ყირიმის ნახევარკუნძულიდან საბოლოოდ განდევნა ოსმალეთი, შეიერთა ყუბანის მხარე და მფარველობაში აიყვანა ქართლ-კახეთის სახელმწიფო. ეკატერინე II-ის მთავრობამ ამავე დროს კიდევ უფრო განამტკიცა თავისი ბატონობა ყაბარდოში და ამიერკავკასიას უშუალოდ შემოადგა. ამის შემდეგ იმპერიის დიპლომატები აღმოსავლეთ ამიერკავკასიიდან ირანელთა განდევნაზე ფიქრობდნენ და ემზადებოდნენ იმისათვის, რომ თურქეთის წინააღმდეგაც გადამწყვეტი შეტევა დაეწყოთ, დაეპყროთ კონსტანტინოპოლი და სრუტეები.

ამიერკავკასიასა და ყირიმში რუსეთის პოზიციების განმტკიცების კვალდაკვალ შეიცვალა გეოპოლიტიკური სიტუაცია რეგიონში ამ უკანასკნელის სასარგებლოდ. ცხადია, რუსეთის წარმატებები არ იქნებოდა ადვილად შესაგუებელი არც ირანისა და მით უფრო, არც თურქეთისათვის, რომელთა უკან ხშირად დასაგულეთის სახელმწიფოების ინტერესები და პოზიციები იკვეთებოდა.

1783 წ. 2 ნოემბერს საზეიმოდ მორთული თბილისი აღტაცებით შეხვდა რუსთა ორ ბატალიონს, რომლებიც ტრაქტატის საფუძველზე ერეკლე მეფის განკარგულებაში გამოგზავნეს. ამ აქტით რუსეთის იმპერიის დიპლომატები თითქოს იწყებდნენ „დიდ ექსპერიმენტს“, რომელიც, როგორც ეს შემდეგში ცხადი გახდა, ამიერკავკასიის მოქიშვე ძალთა თანაფარდობის მოსინჯვას ისახავდა მიზნად. ჯარის გამოჩენას ხომ უშუალო გამოძახილი მოჰყვებოდა და პრაქტიკულად გაირკვეოდა, თუ როგორ შეხვდებოდნენ ამ მოვლენას ირანი, ოსმალეთი და მათი ხელდებული ქვეყნები, მაჰმადიანური პოლიტიკური ერთეულები აღმოსავლეთ და სამხრეთ ამიერკავკასიაში.

რუსთა ჯარის შემოყვანიდან ორიოდე თვის შემდეგ, რუსეთის მთავრობამ სამფარველო ტრაქტატის საბოლოო გაფორმება-დამტკიცების მიზნით, საქართველოში საჩუქრებით დატვირთული პოლკოვნიკი ტამარა მოავლინა. მისი ჩამოსვლა 1784 წ. 22 იანვარს თბილისელებს რუსული ზარბაზნების გრიალით აუწყეს. მეორე დღეს ტამარამ ერეკლესა და მისი სამეფო სახლის წარმომადგენლებს იმპერატორის მიერ გამოგზავნილი სამეფო რეგალიები და საჩუქრები გადასცა. იქვე მიიღო ერეკლემ სამფარველო სიგელი და ამით კიდევ ერთხელ გამოხატეს რუსეთ-საქართველოს სამხედრო კავშირის განხორციელება. ამავე დღეს საზეიმო ცერემონია გაგრძელდა სიონის ტაძარში, სადაც ორივე მხარის მიერ ხელმოწერილი და დამტკიცებული ტრაქტატის ტექსტების გაცვლა მოახდინეს, ხოლო ერეკლე II-ემ ამ ტრაქტატით გათვალისწინებულ ვალდებულებათა ერთგულებაზე დაიფიცა.

რუსული ზარბაზნის ხმაურის ექო თბილისიდან ქართლის მეზობლებს მისწვდა, ამიერკავკასიის ფარგლებსაც გასცდა და შორეულ კონსტანტინოპოლში სულთნის მთავრობაც შეაშფოთა. ეს ხმა ირანსაც მოედო, მაგრამ იგი იმ დროს ისეთ ბებერ ლომს მიაგავდა, რომელსაც მღელვარე ამბებზე რეაქციაც კი დაჰკარგვოდა. შიში დაეუფლა აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის მმართველ ხანებს, რომლებიც თვითმპყრობელური იმპერიის ოფიციალური ისტორიკოსის აკად. ნ. დუბროვინის შენიშვნით, 1783 ტრაქტატს მტრულად შეხვდნენ და ყოველ ზომას ხმარობდნენ რუსეთის „დამპყრობლურ გეგმათა წინააღმდეგ“.

დროთა განმავლობაში ხანები ცდილობდნენ საერთო ენა გამოენახათ რუსეთის მთავრობასთან და მის საფარველში შესვლის გზით აეცდინათ მოსალოდნელი საფრთხე. რუსეთი და ოსმალეთი ცალცალკე ცდილობდნენ მჭიდრო კონტაქტი დაემყარებინათ ღონემხდილი ირანის ვასალებთან, მაგრამ ასეთ შეჯიბრში მაშინ ოსმალეთს გარკვეული უპირატესობა ჰქონდა, რაც უმთავრესად სარწმუნოებრივი ნათესაობის ნიადაგით აიხსნებოდა. ერთხანს ოსმალეთი საჭიროდაც კი თვლიდა, რომ ხელი გაეწოდებინა ერთმორწმუნე ირანისათვის, სადაც რუსეთის გავლენა თანდათანობით უფრო შესამჩნევი ხდებოდა.

ევროპის სახელმწიფოები შეშფოთებით აღევნებდნენ თვალყურს რუსეთის წარმატებას კავკასიაში. 1783 წ. ტრაქტატს ინგლის-საფრანგეთში განიხილავდნენ როგორც რუსეთის დიპლომატიის ტრიუმფს აღმოსავლეთში. განსაკუთრებით აქტიურობდა საფრანგეთი, რომელიც თურქეთთან ერთად ყოველ ზომას ხმარობდა, რათა ჩაეშალა რუსეთის კავშირი ისპაჰანის მფლობელ ალი მურად-ხანთან და უკუგდო რუსეთის გაბატონება ამიერკავკასიაში.

ოსმალეთის სახელმწიფოს შეშფოთება სავსებით გასაგები იყო. რუსეთის მიერ მრავალგზის დამარცხებულ, ყირიმიდან და ჩრდილო კავკასიიდან გამოდევნილ ოსმალეთს ახლა მისი უშუალო თუ მინატა-

ცებ-დაპყრობილი მიწების დაკარგვა მოელოდა. ძლიერმა რუსეთმა კავკასიონის მთაგრებილი უომრად გადმოლახა, უშუალოდ დაუმეზობლდა სულთნის სამფლობელოებს და მას საქართველოდან „მეორე ფრონტი“ გაუხსნა (პირველი და ტრადიციული ფრონტი ბალკანეთის მიმართულებით იყო), რითაც დაემუქრა ანატოლიის ჩრდილოეთ პროვინციებს.

ოსმალეთი თავის პოლიტიკას ამიერკავკასიაში უმთავრესად ახალციხის ფაშას მეშვეობით ახორციელებდა. ახალციხელ ფაშა სულეიმანს არ გამოჰპარვია ის გარემოება, რომ ერეკლე რუსეთის დახმარებით ცდილობდა ოსმალთა მიერ მინატაცები სამცხე-საათაბაგოს დაბრუნებას. სულეიმან ფაშა თავის თავს „საათაბაგოს — საქართველოს ამ ძველი პროვინციის — მემკვიდრე-მფლობელად თვლიდა“. სამფლობელოს დაკარგვის შიშით და სულთნის მთავრობის დავალებით, „განძვინდა ფაშა ახალციხისა სულეიმან ათაბაგი აღუწოდა ლეკთა და იყო ოხრება ქართლისა“.

ახალციხის საფაშო ამიერიდან ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ ოსმალეთის ფარული თუ აშკარა შეტევების ბაზად იქცა და იქიდან წამოსული მძარცველური რაზმები განსაკუთრებული აქტივობით არბევდნენ ქართლის სოფლებს. ქართლ-კახეთის განადგურებისათვის ბრძოლის მეორე ფრონტი ჭარ-ბელაქანზე გადიოდა. ახალციხის საფაშო, ჭარ-ბელაქანი და დაღესტანი მაშინ ერთი მთლიანი ღერძი იყო, რომელსაც სათავე კონსტანტინოპოლში ჰქონდა. ამიერიდან საქართველოს წინააღმდეგ შემოსევებმა უფრო ორგანიზებული და სისტემატური ხასიათი მიიღო.

რუსეთის მთავრობა დიპლომატიური დემარშებით ცდილობდა ქართლ-კახეთის გადარჩენას. მრავალჯერ მოაგონეს სულთნის მთავრობას, რომ თავდასხმები იმ ქვეყანაზე, რომელიც რუსეთის საფარველში შევიდა, ორ სახელმწიფოს შორის სამშვიდობო ურთიერთობას არ შეეფერებოდა.

1784 წ. 8 იანვარს რუსეთ-ოსმალეთის მოლაპარაკების საფუძველზე, ოსმალეთმა პირობა დადო, რომ ერეკლეს სახელმწიფოს ოსმალეთის მხრიდან აღარ შეავიწროებდნენ. ამის შესახებ ახალციხის ფაშასაც მისწერეს, მაგრამ ფაშამ, როგორც ჩანს, „აუხსნა“ სულთნის მრჩევლებს, რომ საქართველოს „გაძლიერება“ ყოველად მიუღებელი იყო. ამრიგად, ქართლის წინააღმდეგ ბრძოლა ისევ გრძელდებოდა, ხოლო რუსეთი კვლავაც პასუხს მოითხოვდა კონსტანტინოპოლელი ელჩის მეშვეობით.

1784 წ. დეკემბერში ეგვიპტის საქმეებზე შეკრებილ სულთნის საბჭოს ისევ განუხილავს რუსეთის პროტესტი. მსჯელობდნენ იმის შესახებ, თუ რა პასუხი გაეცათ მისთვის. საბჭოს აღუნიშნავს, რომ ოსმალეთი არ ცნობდა რუსეთის ხელისუფლებას „თბილისის ხანზე“, რომ იგი ქართლ-კახეთს, ისევე როგორც იმერეთს, თავის სამფლობელოდ თვლიდა. სულთნის საბჭოს აღნიშნული გადაწყვეტილება იმის მანქენებელი იყო, რომ რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ახალი ომი-სათვის პირობები იქმნებოდა.

ერეკლეს არ გამოჰპარვია, რომ რუსეთის სახელმწიფო კასპიის ზღვის ნაპირებისაკენ ძლიერ ლაშქრობას ამზადებდა. ჯარის ერთი ნაწილი ყიზლარიდან დარუბანდში უნდა შეჭრილიყო და იქაური ძლიერი მფლობელი ფათალი-ხანი შეეპყრო. ამის მერე უნდა დაეკავებინათ კასპიის ნაპირები გილანამდე. რუსთა ჯარების მეორე კორპუსი ქართლის მიმართულებით უნდა წამოსულიყო. ვარაუდობდნენ სომხეთ-ალბანეთის სახელმწიფოების აღდგენას რუსეთის მფარველობით. ამასთან დაკავშირებით 1784 წ. 3 მაისს პავლე პოტიომკინისათვის გაგზავნილ წერილში ერეკლე აცხადებდა „საქართველოს გაძლიერების“ გეგმას. მისი აზრით, ძლიერ საქართველოს „შეეძლო დახმარებოდა რუსეთს მისი დამპყრობლური მიზნების განხორციელებაში“. მაგრამ განხორციელება არ ეწერა როგორც სომხეთ-ალბანეთის სახელმწიფოთა აღდგენის გეგმებს, ისე ერეკლეს ცდებს

თვითმპყრობელობის დახმარებით საქართველოს გაძლიერებისათვის.

საქართველოს გაერთიანება-გაძლიერებისა თუ განთავისუფლების ე.წ. გეგმები არსებითად იმპერიის საზღვრებისა და გავლენის გაფართოებას გულისხმობდა. ეს იყო რუსეთის დიპლომატიის ბრძოლა საქართველოს „მშვიდობიანი“ გზით მითვისებისათვის.

რუსეთის მთავრობის მიერ 2 ბატალიონი ჯარის აქ გადმოსხმის გამო ოსმალეთმა და მისმა მოკავშირეებმა განგაში ატეხეს, რუსეთს კი ომის კერის შემდგომი გაფართოება მაშინ, როგორც ჩანს, არ შეეძლო. თვით ოსმალეთი ნამდვილად ძალიან სუსტი იყო და რუსთა ჯარების დამარცხებას ვერ შეძლებდა, თუმცა იგი ჯარებს მაინც აგროვებდა საქართველოსა და სომხეთის მისადგომებთან, აღმოსავლეთ ამიერკავკასიასა თუ დაღესტანში მზარდი ანტირუსული მოძრაობით გამხნეებული. რაც შეეხება ირანს, იქ შაჰის ტახტისათვის ბრძოლა გრძელდებოდა და მას ჯერჯერობით რაიმე სერიოზული წინააღმდეგობის გაწევა არ შეეძლო.

ქერიმ-ხან ზენდის გარდაცვალების შემდეგ, ზენდებს შორის ატეხილი ბრძოლა ალი მურად-ხანის გამარჯვებით დასრულდა. მან ისპაჰანში თავი შაჰად გამოაცხადა. ამავე დროს ირანის ჩრდილოეთში, მაზანდერანსა და ასტრბადში, ალა-მაჰმად-ხან ყაჯარი გაძლიერდა. იგი ზენდების წინააღმდეგ დაუნდობელ ომს განაგრძობდა. ასეთ ვითარებაში რუსეთის დიპლომატიამ მეგობრობის ხელი გაუწოდა ალი მურად-ხანს, რომელიც ამ დახმარებით დაინტერესებული იყო და კასპიის ზღვის ნაპირებსაც კი უთმობდა მას, ოღონდ რუსეთის მთავრობას იგი შაჰად ეცნო და მხარი დაეჭირა მისთვის. მაგრამ მოვლენები სწრაფად ვითარდებოდნენ და მათ შესაბამისად იცვლებოდა თვითმპყრობელობის პოლიტიკა ამიერკავკასიაში. 1785 წ. 7 თებერვალს ალი მურად-ხანი გარდაიცვალა და გამარჯვების სასწორი უკვე ალა-მაჰმად-ხანის მხარეზე იხრებოდა.

ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს მდგომარეობა დღე-დღეზე უარესდებოდა. რუსთა ორი ბატალიონის დახმარება ვერაფრით ამსუბუქებდა მის მდგომარეობას. ამიტომ იყო, რომ განსაცდელში ჩავარდნილი ერეკლე თავის მფარველს დამატებითი ჯარების გამოგზავნას სთხოვდა, რუსეთი კი ხელსაყრელ სიტუაციას ელოდა ადრედასახული მიზნების განხორციელებისათვის.

ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს ყმადნაფიცები და მოკავშირეებიც აღმაცერად უყურებდნენ ერეკლეს და ოსმალეთს უკავშირდებოდნენ. ერზერუმის, ყარსისა და სხვ. ფაშები მოციქულებს გზავნიდნენ ერევნის ხანთან და მას რუსეთისა და საქართველოს წინააღმდეგ ერთობლივ გამოსვლაში მონაწილეობის მისაღებად მოუწოდებდნენ. მერყეობდა ყარაბაღის სახანოც.

ყარაბაღის ხანსა და რუსეთს შორის მაშინ უთანხმოება გარდაუვალი იყო. რუსეთი ყარაბაღელ სომეხ ქრისტიანებს მფარველობდა. ასევე მფარველობდა მათ ერეკლე მეფეც, თუმცა იგი ამავე დროს იბრემი-ხანთან კარგ ურთიერთობას ინარჩუნებდა. ეს გარემოება ერეკლეს მიმართ ყარაბაღელი მეღიქების ერთი ნაწილის უკმაყოფილებას იწვევდა. ბუნებრივია, რომ სომეხთა მეფის ტიტულისათვის მებრძოლი ერეკლე თავის მხრივ კმაყოფილებით ვერ შეხვდებოდა სომხური სამეფოს ცალკე გამოყოფის იდეას. უკეთეს შემთხვევაში თვით სომეხ პოლიტიკურ მოღვაწეთა მიერ მფარველად აღიარებული ერეკლე, რა თქმა უნდა, ამჯობინებდა, რომ სომეხთა მფარველობის საქმეში მას მეტოქე არ ჰყოლოდა. სწორედ აქ იხენდა თავს რამდენადმე შენიღბული წინააღმდეგობა ერეკლესა და რუსეთის მთავრობას შორის. მოვლენათა მთელი მსვლელობა უკვე აშკარად მოწმობდა, რომ ამიერკავკასიის არაქართველ ქრისტიანებზე ერეკლეს ბატონობა რუსეთს აღარ აწყობდა და ამიერიდან იგი ქართლ-კახეთის გაძლიერებასაც აღარ ისურვებდა.

ქართლ-კახეთს უკვე ლეკ-ოსმალთა საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ჯარები უტევდნენ. მათ წინააღმდეგ ახლა ქართველები და რუსები

ერთად გამოდიოდნენ. ერთობლივი ბრძოლა 1784—1785 წწ. მეტნაკლები წარმატებით მიმდინარეობდა. ქართლ-კახეთის მსხვერპლი კი ამ ბრძოლაში განუზომელი იყო.

ერეკლემ განჯის სახანოზე თავისი შერყეული ბატონობის აღდგენისათვის ბრძოლა გააჩაღა.

1785 წ. დასაწყისში ერეკლეს ჯარი განჯის გუბერნატორ ანდრონიკაშვილისა და შამშადილის ალი სულთნის სარდლობით განჯას მიადგა. განჯელები ციხეში გამაგრდნენ. ერეკლე განჯასთან ყარაბაღელი ხანის მაშველ ლაშქარს მოელოდა, მაგრამ ამ უკანასკნელის წინააღმდეგ ფათ ალი-ხანი წამოვიდა. მაშინ ერეკლემ მას თავისი წარმომადგენელი გაუგზავნა და მშვიდობიანი მოლაპარაკების გზით სცადა შეჩერება. გამოირკვა, რომ ფათ ალი-ხანს ერეკლესთან ერთად სურდა გაენაწილებინა თავისი ბატონობა ყარაბაღის სახანოზე და ამ პირობით იღებდა ხელს განჯაში ბატონობაზე. ერეკლე არ აპყვა ცბიერ ფათ ალი-ხანს, მაგრამ იძულებული გახდა განჯის ალყა მოეხსნა და იქ მებრძოლი ლაშქარი ყარაბაღის ხანის საშველად გადაეყვანა. ამით განჯელებმა ისარგებლეს და ერეკლეს მაჰმადიანური ქვეშევრდომები მოიმხრეს. ფათ ალი-ხანი ახლა განჯის ხანს თავის მფარველობას აღუთქვამდა და ამხნევებდა. ასეთ რთულ ვითარებაში ერეკლეს საშველად ამოდრავდნენ რუსთა ასეულები და მეფემ ბოლოს და ბოლოს შეძლო განჯაზე ძველი ბატონობის აღდგენა, მაგრამ ბრძოლა მაინც არ ცხრებოდა. განჯის ამბებს ლეკ-ოსმალთა ახალი შემოსევა მოჰყვა.

ასეთ პირობებში ერეკლე ისევ მოაგონებდა რუსეთის მთავრობას, რომ დამატებითი ჯარის მოშველიება აუცილებელი იყო. ახლა რუსეთის ოფიციალური წარმომადგენელი პოლკოვნიკი ბურნაშოვიც ამავე მოთხოვდა, მაგრამ მოლოდინს ბოლო არ უჩანდა. 1785 წ. დასაწყისში ჩრდილო კავკასიაში მდგომარეობა შეიცვალა და რუსეთის მთავრობას ჯარის გამოგზავნაზე უარის სათქმელად ახალი მიზეზი გაუჩნდა. საჩანოში დაიწყო მაჰმადიანურ-რელიგიური მოძრაობა, რომელიც რუსეთის თვითმპყრობელობას „საღვთო ომს“ უცხადებდა.

იგი, როგორც ჩანს, თურქეთის წაქეზებით ატყდა და მისივე დახმარებით ვითარდებოდა.

1785 წ. მარტიდან „სადვთო ომი“ სულ უფრო და უფრო ფართოვდებოდა. შეიხ მანსურთან (უშურმასთან) კავშირი დაამყარა ომარ-ხან ავარიელმა, რომელიც ამ დროს დიდ ლაშქრობას ამზადებდა საქართველოს წინააღმდეგ. რუსეთისა და საქართველოს წინააღმდეგ ლაშქრობას ამიერკავკასიის სახანოების უმრავლესობა უჭერდა მხარს.

მანსურის მეთაურობით გაჩაღებულმა მოძრაობამ საფრთხე შეუქმნა რუსეთის გეგმებს ამიერკავკასიაში. ამ გარემოებამ უარყოფითი გავლენა იქონია საქართველოს მდგომარეობაზე.

ოსმალეთის აგენტმა ომარ-ხანმა საქართველოში დიდი ლაშქრობისათვის უაღრესად ხელსაყრელი დრო შეარჩია; შეიხ მანსურმა წინა კავკასიაში რუსთა ჯარების დიდი ნაწილი ბრძოლაში ჩაითრია, ხოლო რუსეთ-საქართველოსადმი მტრულად განწყობილი პოლიტიკური ერთეულები, ოსმალეთის სახსრებით თუ სხვა დაპირებებით გამხსნევებულები, იარაღს ისხამდნენ. 1785 წ. დაღესტნელები ახალციხის ფაშას სწერდნენ, რომ მალე ომარ-ხანი დიდძალი ჯარით საქართველოს შეესეოდა, მაგრამ ფაშა მის მხარეზე თითქოს აშკარად გამოსვლას ვერ ბედავდა, რადგან ეშინოდა, რომ ერეკლე გამარჯვების შემთხვევაში მას დასჯიდა. თუმცა ფაშას ეს შიში დაუძლევი და ქართლის განსაცდელის ჟამს კვლავაც გაუხსნია მისთვის მეორე ფრონტი.

1785 წ. ომარ-ხანი ქართლ-კახეთს შემოესია. ბრძოლაში ქართველები დამრცხდნენ და ქართლ-კახეთის სახელმწიფო იძულებული გახდა, რომ ომარ-ხანისათვის ყოველწლიური ჯამაგირის დანიშვნით ეყიდა მშვიდობა და ამ გზით დაეცვა დარბეული ქვეყანა.

აღნიშნული მარცხის შემდეგ რუსეთის მთავრობა კვლავაც დახმარების დაპირებით კვებავდა ქართლ-კახეთის ელჩსა და თვით ერეკლეს. პაველ პოტიომკინი ახლა ჯარის გამოგზავნაზე უარს უგზობობით ხსნიდა. თითქმის უშედეგოდ საქმიანობდა რუსეთის სამეფო

კარზე ქართველთა ელხი გარსევანიც. ხან რას იგონებდა და ხან რას. იმასაც კი ფიქრობდა, რომ რუსეთის დიდმოხელე გრიგოლ პოტიომკინი საქართველოში მიწისმფლობელობით დაეინტერესებინათ და სწორედ რუსეთიდან აქ შემოსასვლელ დიდ მაგისტრალზე, დარიალ-ანანურის მიდამოებში, მისთვის ქართლის მეფის ხელქვეითი “მცირე რუსეთი” შეექმნათ. გარსევანის აზრით, გ. პოტიომკინი მაშინ უფრო მეტად მიხედავდა საქართველოს და მის გაძლიერებაზე იზრუნებდა. ჭავჭავაძე დასძენდა, რომ თუ ეს წინადადება მისაღები არ იქნებოდა, მაშინ ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს დახმარების რომელიმე სხვა გზა უნდა მოეძებნა. ერეკლემაც. ეს უკანასკნელი წინადადება მიიღო და თავისი საგარეო პოლიტიკის გადასინჯვა დაიწყო.

4.8. საგარეო ორიენტაციის გადასინჯვა

ტრაქტატის დადების შემდეგ, ქართლ-კახეთი კრიტიკული მდგომარეობა აღმოცნდა. ამას კარგად ხედავდნენ როგორც ადგილობრივ, ისე რუსეთსა და მის მეტოქე სახელმწიფოებშიაც, მახლობელ აღმოსავლეთსა თუ ევროპაში. გასაგებია, რომ ასეთ სახიფათო პერიოდში თავი წამოჰყვეს 1783 წ. ტრაქტატისადმი კრიტიკულად განწყობილმა დაჯგუფებებმა, რომლებიც რუსეთის მფარველობის მიღებას მაშინ მხარს არ უჭერდნენ და ირან-ოსმალეთთან კავშირის გაწყვეტას საქართველოსათვის სახიფათოდ მიიჩნევდნენ.

საქართველოში არსებობდა საკმაოდ გავლენიანი დასი, რომელიც ქართული სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკას კრიტიკული თვალსაზრისით განიხილავდა და მიაჩნდა, რომ უცხო სახელმწიფოებთან კავშირის გაბმა ან გაწყვეტა ყოველთვის კონკრეტული საგარეო-პოლიტიკური სიტუაციის შესაბამისად უნდა მომხდარიყო. ეს დასი ქართლ-კახეთის მეფეს სიფრთხილისა და

ზომიერებისაკენ მოუწოდებდა, ზოგჯერ კი მის გადაწყვეტილებას ეწინააღმდეგებოდა.

„ოპოზიცია, წერდა ს. კაკაბაძე, ხედავდა რუსეთის გულგრილობას, რომ პეტერბურგის მთავრობას მხოლოდ მაშინ მოაგონდებოდა საქართველო, როდესაც კასპიის ზღვაზე ბატონობის საკითხი წინ წამოდებოდა და ამიტომ არჩევდა მეზობელ მაჰმადიან ქვეყნებთან და უპირველეს ყოვლისა ოსმალეთსა და სპარსეთთან კავშირის დაჭერის დამოუკიდებელ გზაზე სვლას. ამ ჯგუფს სათავეში ედგა მდივანბეგი სოლომონ ლეონიძე და სარდალ-სახლთუხუცესი დაეით ორბელიანი, სიძე ერეკლე II-ისა, მხნე, მამაცი და გონიერი კაცი”.

რუსეთის თვითმპყრობელობა ცრუ დაპირებებით კვებავდა იმერთა მეფე დავითს, რომელიც ამის გამო პავლე პოტიომკინს 1786 წ. 15 იანვარს სწერდა: „მე ეს ჩვენი ქვეყნები მისთვის შეგავედრეთ და ამას ვეცადე, რომ უსჯულოთაგან პირველისებრი აოხრება არ შემოსულიყო. თუ ასე დიდხანს არ უნაღვლიდით, ამას არ მოველოდით... თუ შემწეობა და ჩვენი ქვეყნის შეწვევა გნებავსთ, დრო და ჟამები ახლა არის. და თუ ახლავე საჩქაროდ არ მოგვაშველეთ ჯარი და ჩვენს ქვეყნებს შეწვევა არ დაემართება, ამისი ვალი ჩვენ აღარ მოგვეთხოვოს და კეთილი არ იქნება”.

ქართლ-კახეთის სამეფოს საგარეო პოლიტიკისადმი კრიტიკული მიმართულების წარმომადგენლები XVIII ს. 80-იან წლებში რუსეთისადმი დამოკიდებულების საკითხში განსაკუთრებულ სიფრთხილეს მოითხოვდნენ, რადგანაც „მფარველობა რუსეთისა დაშორებული იყო”, ანუ საქართველოდან შორს მყოფი რუსეთის დახმარების მიღებამდე მტრული მეზობლები ჩვენს ქვეყანას გაანადგურებდნენ. ახლა კი, როცა თვით რუსეთის დიპლომატები და სამხედრო მოხელეებიც არ მაღავდნენ, რომ რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის გამო ქართლ-კახეთი გაჩანაგდა, აღნიშნული დასის წარმომადგენლებს საგარეო ორიენტაციის გადასინჯვისათვის საჭირო არგუმენტების ძებნა აღარ სჭირდებოდათ.

ამოძრავდნენ ვიწროფეოდალური ინტერესებით აღჭურვილი პირებიც. მათი აზრით, ქართლ-კახეთის ყოველგვარი უბედურების წყარო აღნიშნული ტრაქტატი და რუსთა ჯარის აქ ყოფნა იყო. ასეთი შეხედულება ტრაქტატისადმი სუბიექტური და ცალმხრივია. 1783 წ. ტრაქტატს მოკავშირე ქვეყნების ისტორიაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ შემთხვევაში კრიტიკული დამოკიდებულება ამ მოვლენისადმი მხოლოდ იმის გამოხატულება იყო, რომ მოკავშირე მხარეთა დიდი იმედები ობიექტური მიზეზების გამო ვერ გამართლდა.

1786 წ. 8 აგვისტოს რუსეთში მყოფ გარსევან ჭავჭავაძისადმი გაგზავნილ წერილში ერეკლე კიდევ არ კარგავდა იმედს, რომ მას ჯარს მიაშველებდნენ. ერეკლე აგრძნობინებდა გარსევანს, რომ დიპლომატიური ტონით დაერწმუნებინა რუსეთის მთავრობა, რომ 1783 წ. ტრაქტატის შემდეგ, მას არც ოსმალეთი ენდობოდა, არც ირანი თუ დაღესტანი. თუმცა ოსმალეთი ყოველ ზომას ხმარობდა, რათა ერეკლე მიემხროთ. ირანის ტახტის მაძიებელი აღა-მაჰმად-ხანიც კი ერეკლეს მეგობრობას სთავაზობდა და ეხვეწებოდა, რომ მისთვის რუსეთის მოწყალეობა გამოეთხოვა.

რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ურთიერთობის გამწვავება რამდენადმე ხელს უწყობდა ოსმალთა მიერ დამონებული ხალხის ბრძოლას თავისუფლებისათვის. ასეთი ბრძოლა მიმდინარეობდა ეგვიპტეშიც, სადაც მაშინ წარმოშობით ქართველი (მამელუკი) ბეგები პირველობდნენ. ერეკლეს სახელი მათ შორის დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. რუსეთის მთავრობა, ისევე როგორც ერეკლე II, ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლის გაფართოებით დაინტერესებული იყო. სწორედ ამან გამოიწვია 1786 წ. აგვისტოში ერეკლეს მიერ არტილერიის პორუჩიკ კაჭკაჭიშვილის გაგზავნა ეგვიპტეში, რომელმაც იქ ერეკლეს სარეკომენდაციო წერილები წაიღო. კაჭკაჭიშვილს სიხარულით შეხვდნენ გაოსმალებული ქართველი მმართველები, მაგრამ ამას რაიმე არსებითი შედეგები არ მოჰყოლია.

1786 წ. ზაფხულში თურქეთი ანატოლიის ჩრდილოეთში ჯარებს აგროვებდა. ბათუმსა და ფოთშიაც სურსათის დიდ მარაგს ეზიდებოდნენ. რუსთა სარდლობა ოსმალთა დასაშინებლად სამხედრო მანევრებს მიმართავდა. ჯარების ერთი ნაწილის კონცენტრაცია ძაუგში და სამხედრო გზის შეკეთებისათვის ზრუნვა უდავოდ დიდ გავლენას ახდენდა ახალციხის ფაშაზე. სულეიმან ჯაყელს ამ დროს მისი პირადი მტერი, ტრაპიზონელი ბათალი ფაშაც მოსვენებას უკარგავდა. ოსმალეთის მთავრობა ბათალი ფაშას ავალებდა საქართველოს საზღვრებთან განლაგებული ჯარების სარდლობას და ბუნებრივია, რომ ახალციხის ფაშას ხელისუფლების დაკარგვა მოელოდა. ამიტომ მან ერეკლეს ზავი და თანამშრომლობა შესთავაზა და ამით სცადა მოსალოდნელი საფრთხის თავიდან აცილება. ქართლ-კახეთთან მშვიდობის დამყარების შემთხვევაში ოსმალთა ჯარების ახალციხეში შესვლა საჭირო აღარ იქნებოდა და სულეიმან ჯაყელი მის მტერს თავის ქვეყანაში აღარ იხილავდა. რაც მთავარია, სულთნის მთავრობა ერეკლესთან სამშვიდობო ურთიერთობით დაინტერესებული იყო, რათა იგი რუსეთისაგან ჩამოეცილებინა.

1786 წ.12 სექტემბერს ქართლ-კახეთსა და ახალციხის საფაშოს შორის გაფორმდა სამშვიდობო ხელშეკრულება. ამიერიდან მოკავშირეები ხელს იღებდნენ ერთიმეორის მტრობაზე. ერეკლე კისრულობდა, რომ თავის სამეფოში მანამდე არსებული რუსის ჯარის გარდა მეტს არ შეიყვანდა. ახალციხის ფაშა კი მოვალე იყო, სულთნის ჯარები ქართლ-კახეთის საზღვრებთან არ დაეყენებინა.

ახალციხის ფაშასთან ასეთი ზავის გაფორმებით ერეკლემ ერთმანეთს შეათავსა რუსთა ჯარის ყოფნა თავის სამეფოში და სამშვიდობო ურთიერთობის დამყარება ოსმალეთის საფაშოსთან, რომელიც მაშინ დამოუკიდებლობისათვის იბრძოდა. სულთნის მთავრობისათვის ეს ზავი უცნობი არ უნდა ყოფილიყო, მაგრამ იგი იძულებით ურიგდებოდა ერეკლეს სამეფოს, რადგან ეშინოდა, რუსეთს იქ დამატებითი ჯარები არ შეეყვანა. აღნიშნული ზავი დიდხანს ვერ გაგ-

რძელდებოდა, რადგანაც რუსთა ჯარის რაოდენობის განსაზღვრული ნაკისრი ვალდებულების მიუხედავად, ერეკლე მაინც დამატებით ჯარებს მოითხოვდა თავისი მფარველისაგან. ერეკლე იმასაც კარგად გრძნობდა, რომ რუსეთსა და ოსმალეთს შორის ომის მომწიფების ვითარებაში მისი სამეფოს პოზიციას ორივე მხარისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და შექმნილი სიტუაციის თავის სასარგებლოდ გამოყენებისათვის ზრუნავდა.

1786 წ. 18 დეკემბერს ერეკლემ საგარეჯოში დიდებულთა თათბირი მოიწვია. დღის წესრიგში საგარეო ორიენტაციის გადასინჯვა, კერძოდ კი, ოსმალეთთან ურთიერთობის მოგვარების საკითხი იდგა. მეფეს აუცილებლად მიაჩნდა დიდებულთა მხარდაჭერა, მათი თანხმობა ახალციხესთან საზავო მოლაპარაკების დასაზუსტებლად. დიდებულთა თათბირს გიორგი ბატონიშვილი და საქართველოს კათალიკოსიც ესწრებოდნენ. გადაწყდა რომ ფაშასთან მძევლები გაეუზავნათ. ერეკლე კი რუს რეზიდენტს ბურნაშოვს ამშვიდებდა, რომ ყველაფერს პოტიომკინს შეატყობინებდა.

1786 წ. სექტემბრის ზავი ახალციხესთან და საგარეჯოს თათბირის გადაწყვეტილება იმის მომასწავლებელი იყო, რომ ერეკლე მეფე დამოუკიდებელ საგარეო პოლიტიკაზე გადასვლას აპირებდა.

ახალციხის ფაშასთან შეთანხმების შესახებ წერილობითი ინფორმაცია ერეკლემ გენერალ პ. პოტიომკინს 3 თვის დაგვიანებით, 1786 წ. 26 დეკემბერს გაუგზავნა. შესაძლებელია, მეფე ინფორმაციის დაგვიანებას არც კი ანიჭებდა არსებით მნიშვნელობას, რადგანაც იგი 1783 წ. ტრაქტატს თითქოს არ არღვევდა. თუმცა, ფაშასთან მისი შეთანხმება სეპარატული იყო და გენერალ პავლე პოტიომკინის მიერ გამოთქმული გაკვირვება ერეკლეს აღნიშნული ნაბიჯის გამო მთლად უსაფუძვლო არ ყოფილა. პოტიომკინი იფიქრებდა, რომ 1783 წ. ტრაქტატი ორმხრივ ვალდებულებას ითვალისწინებდა. კერძოდ, მფარველი მოვალე იყო დროულად დაეცვა საქართველო.

ქართველი პოლიტიკოსები არ ივიწყებდნენ ირანის ამბებსაც. სპარსული წყაროების ცნობით, 1786 წ. ზაფხულში, როცა აღა-მაჰმად-ხანი ირანის ცენტრალურ და ჩრდილოეთ რაიონებში გაბატონებული იყო, მას ისპაჰანის ახლოს დიდი პატივით მიუღია ქართველი თავადი ზაქარია-ხან-გურჯი – ციციშვილი. ერეკლეს მთავრობა კი აღა-მაჰმადის საბოლოო გამარჯვებას მოელოდა და მასთან ურთიერთობის მოგვარებას ცდილობდა. იმავე წელს, დეკემბერში, გარსევან ჭავჭავაძის მიერ რუსეთის საგარეო საქმეთა კოლეგიისადმი გაგზავნილ ნოტაში ნათქვამი იყო, რომ ციციშვილი სპარსეთში თითქოს თავისი ნათესავეების სანახავად წავიდა. აღა-მაჰმადმა იგი ერეკლესთან გაისტუმრა და მეგობრობის სურვილი შეუთვალა მეფეს. აქედან ისიც ჩანდა, რომ შაჰობის მოლოდინში მყოფი ეს ხანი აღიარებდა ერეკლეს მბრძანებლობას აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში და ამ უკანასკნელის მეშვეობით ცდილობდა რუსეთთან ურთიერთობის დამყარებას.

ბუტკოვის ცნობით, აღა-მაჰმადმა ციციშვილის მისიის საპასუხოდ ერეკლესთან გაგზავნა თავისი საგანგებო რწმუნებული – მეიდ-ყული – ხანი და ამის პირით აუწყა მეფეს მეგობრობის შესახებ. ერთი სიტყვით, ქართლ-კახეთის სახელმწიფო დამოუკიდებელ საგარეო პოლიტიკას ახორციელებდა.

საგარეო ორიენტაციის გადასინჯვას მისი შეცვლა არ მოჰყოლია. საგარეო თათბირი ახალი ორიენტაციის ძიების მხოლოდ ერთ-ერთი რგოლი იყო და რთული სიტუაციისაგან თავის დაღწევის მიზანს ემსახურებოდა. რუსეთთან კავშირის მაგისტრალური გზა ისევ ღია რჩებოდა.

მეზობლებთან მორიგების დაწყება იქნებ იმითაც აიხსნებოდა, რომ ქართველი პოლიტიკოსები ისტორიის ძველ გაკვეთილებს იხსენებდნენ. ფიქრობდნენ, ვაითუ რუსთა ჯარებმა კიდევ უფრო მძიმე განსაცდელის დროს მთლად მიგვატოვოსო. ვახტანგ VI-ის მწარე ხვედრი მათთვის უცხო არ იყო.

მაღე ცხადი გახდა, რომ ოსმალეთთან სეპარატული შეთანხმება ჯერ კიდევ მაშინ, როცა რუსთა ორი ბატალიონი აქ იმყოფებოდა, აუცილებელი იყო და მომავალში, უფრო უარესი საფრთხის პირობებში, ქართლ-კახეთის მდგომარეობას რამდენადმე მაინც შეამსუბუქებდა. ახალციხის ფაშასთან სამშვიდობო ურთიერთობა უფრო განმტკიცდა 1787 წ. თებერვალში, როცა ყარაბაღის, ხოსისა და ავარიის ხანებმა მისი ჩაშლა სცადეს, მაგრამ მიზანს ვერ მიაღწიეს. ფაშა მეგობრობასა და ძმობას უთვლიდა ერეკლეს.

ახალციხის ფაშა კიდევ უფრო დაუტკბა ერეკლეს მაშინ, როცა ამიერკავკასიაში ხმა დაირხა, თითქოს საქართველოში რუსეთს 30 ათასი კაცისაგან შემდგარი კორპუსი გადმოჰყავსო, ხოლო ოსმალეთი ჩრდილოეთ ანატოლიის ფაშებს 60 ათასიანი ლაშქრის მობილიზაციას ავალებდა და სულეიმან ჯაყელს აფრთხილებდა, ერეკლესთან მეგობრული ურთიერთობა არ მოშალაო. მაშინ, 1787 წ. 13 ივლისს, ჯაყელს ერეკლესათვის არ დაუმალავს, რომ რუსთა გამარჯვების შემთხვევაში იგი მათ მიემხრობოდა.

რუსეთ-ოსმალეთის ომის წინა დღეებში ოსმალეთის მთავრობა ძალზე ფეხილობდა კავკასიაში და თავისი აგენტი ხანების მეშვეობით იქ პოზიციების განმტკიცებისათვის იბრძოდა. ერეკლესადმი მეგობრული ტონი, მისდამი ნდობის გამოხატულებით კი არა, შექმნილი ვითარებით იყო ნაკარნახევი.

1787 წ. ზაფხულში ყარაბაღელმა იბრეიმ-ხანმა ერეკლეს საბატონო განჯა დაიკავა, ყაზახელი და შამშადილელი მომთაბარეების დიდი ნაწილიც მოიხსრო და ყარაბაღში დაასახლა. ერეკლესავე განმარტებით, ხანმა ეს „ოსმალეთის შთაგონებით გააკეთა“. მაშინ, 1787 წ. ივლისის ბოლოს, ქართველთა და რუსთა ჯარებმა განჯაში გაერთიანებული ლაშქრობა მოაწყვეს და განჯელები კვლავ დაიმორჩილეს, მაგრამ ყარაბაღის ხანი არ ცხრებოდა. ამ ხანით უკმაყოფილო ყარაბაღის სომეხი მელიქები ერეკლესთან გამოცხადდნენ და სთხოვეს, რომ მათი ქვეშევრდომი სომეხები, რომელთაც იქ აღარ ედგომებო-

დათ, საქართველოში გადმოესახლებინა. ერეკლემ მელიქებს თავისი ჯარის დიდი ნაწილი გააყოლა. ქართველთა ჯარმა დაამარცხა ყარაბაღის ხანის ლაშქარი. ამის შემდეგ ყარაბაღში გადასული ყაზახ-შამშადილებიც უკან ბრუნდებოდნენ და სომეხი ქრისტიანებიც წამოსვლას აპირებდნენ, მაგრამ ყველაფერი ჩაიშალა. განჯასთან მყოფმა ბურნაშოვმა ბრძანება მიიღო, რომ რუსთა ჯარი საქართველოდან სასწრაფოდ გამოეყვანა. ბევრს ეცადა ერეკლე, რომ ათი დღით მაინც შეეჩერებინა რუსები, მაგრამ ვერაფერი გააწყო. “მას რომ ჩემთვის დაეჯერებინა, - სწერდა ერეკლე წინა კავკასიის ჯარების სარდალ ტეკელის (იგი 1786 წ. აგვისტოში პავლე პოტიომკინის ნაცვლად დანიშნეს, ხოლო მოვალეობის შესრულებას 1787 წ. 4 ოქტომბერს შეუდგა), მაშინ ჩვენ, ჩვენსავე გლეხთა უკან დაბრუნებას შევძლებდით”. რაც შეეხება სომეხ მელიქებს, ისინი თავიანთი ოჯახებითა და ქვეშევრდომთა მცირე ნაწილით ერეკლეს სამეფოში გადასულან. მელიქ აბოს ფეოდალური სამფლობელოდანაც 500 ოჯახი გამოქცეულა და მაშინ ერეკლეს სამეფო ფარგლებში მყოფ შამქორში (ახლა აზერბაიჯანშია) დასახლებულა. რუსთა ჯარის წასვლის შემდეგ, განჯელებმაც ერეკლეს მორჩილებაზე უარი განაცხადეს.

1787 წ. აგვისტოს დამდეგს ოსმალეთის დიდმა ვეზირმა ულტიმატუმი წაუყენა ბულგაკოვს, რუსეთის ელჩს კონტსანტინოპოლში. ოსმალეთის მთავრობა კატეგორიულად მოითხოვდა, რომ რუსეთს ეცნო ოსმალეთის ბატონობა ქართლ-კახეთში, დაებრუნებინა მისთვის ყირიმის ნახევარკუნძული და საბოლოოდ აედო ხელი ოსმალეთის ყოფილ სამფლობელოებზე. ბულგაკოვს კი ასეთი პრობლემების გადაწყვეტა არ შეეძლო. მიუხედავად ამისა, იგი 5 აგვისტოს ციხეში ჩასვეს. რუსეთთან ომისათვის ოსმალეთს ბევრი მიზეზი ჰქონდა. ამ შემთხვევაში მისი ქართლ-კახეთზე ბატონობის პრეტენზია ყოველგვარ საფუძველს იყო მოკლებული.

არც ერთ დიდ მტაცებელს მაშინ აზრად არ მოსვლია ეფიქრა იმის შესახებ, რომ საქართველო დამოუკიდებელი არსებობისათვის იბრძოდა. მათი წარმოდგენით ეს ქვეყანა მეომარი მხარეებიდან რომელიმე ერთის კერძი უნდა გამხდარიყო. საერთოდ, იმ პერიოდში ძლიერ სახელმწიფოთა მგლური მორალი პატარა სახელმწიფოების დამოუკიდებლობას გამორიცხავდა.

რუსეთის მთავრობა ოსმალეთთან ომის თავიდან აცილებაზე ზრუნავდა და მზად იყო ხელი აეღო საქართველოს მფარველობაზე, ოღონდ ოსმალეთი დაემშვიდებინა. გრიგოლ პოტიომკინი რუსეთის იმპერატორ ეკატერინეს ურჩევდა ყირიმის დათმობას. ეს უკანასკნელი ამას არ დათანხმდა.

ოსმალეთის ოფიციალური ისტორიკოსის ჯევედეთ-ფაშას აზრით, „ომის გამოცხადების მთავარი საბაბი სწორედ ეს გურჯისტანის საკითხი იყო“.

1787 წ. სექტემბერში რუსთა ჯარები საქართველოდან გავიდნენ და საქართველო საკუთარი ძალების ანაბარად დატოვეს.

საქართველოდან რუსთა ჯარის გაყვანას რუსეთის მთავრობა იმით ამართლებდა, რომ 1783 წ. ტრაქტატი ნაჩქარევი იყო და სათანადოდ მომზადებული არ ყოფილა, ხოლო საქართველო აღნიშნული ჯარის წასვლის შემდეგ უფრო კარგად მოაგვარებდა ურთიერთობას თავის მეზობლებთან და მოისვენებდა. ასეთი იყო ოფიციალური თვალსაზრისი, რომელსაც რუსეთის მთავრობის წარმომადგენლები შემოფოტებული ერეკლეს დასამშვიდებლად გამოთქვამდნენ. საქართველოდან ჯარის გაყვანის დასაბუთება აშკარად თვალთმაქცური იყო.

სინამდვილეში რუსეთის მთავრობამ ჯარი საქართველოდან საქართველოს ინტერესებისათვის კი არა, საკუთარი მიზნებისათვის გაიყვანა. ჩრდილოეთ კავკასიაში შეიხ მანსურის თაოსნობით ატეხილი „სადეთო ომი“ გრძელდებოდა. რუსთა ჯარებმა მათთან ბრძოლაში წარმატებას ვერ მიაღწიეს. ცხადია, რუსეთი მაშინ, როცა მის

საკუთარ სამფლობელოებს საფრთხე მოელოდა და საერთოდაც საქართველოსათვის უანგარიშო მსხვერპლს არ გაიღებდა.

მიმდინარე ომის პერიოდში საქართველო კვლავაც რჩებოდა ჩათრეული იმპერიის დიდ გეგმებში. გრიგოლ პოტიომკინის აზრით, ერეკლეს სამეფოს ახლაც, ისევე როგორც ოსმალეთთან წარსული ომის დროს, მთავარ ფრონტზე რუსთა წარმატებისათვის ხელი უნდა შეეწყო. მხოლოდ ერეკლეს წინდახედულებით უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ იგი პოტიომკინის რჩევას არ აჰყვა და ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლა არ დაიწყო.

რუსთა ჯარის გაყვანასთან დაკავშირებით ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ თავდასხმები არ შეწყვეტილა და თითქმის ძველი აქტივობითაც კი გრძელდებოდა.

გასაგები იყო, რომ ოსმალეთი, ისევე როგორც რუსეთი, ომის დაწყების მომენტში ანატოლიის ფრონტის მოგვარებაზე ფიქრობდა. მიუხედავად კონსტანტინოპოლის ოფიციალური მიმართულებისა ერეკლეს მიმართ, იგი ფარულად მაინც მტრობდა ქართლ-კახეთს. ახალციხის ფაშა სულეიმანის ლტოლვა დამოუკიდებლობისაკენ და წინააღმდეგობა ამ ფაშასა და ანატოლიის სხვა ფაშებს შორის, რაც სულთნის სახელმწიფოს დეცენტრალიზაციაზე მიუთითებდა, მხოლოდ ნაწილობრივ ამსუბუქებდა ერეკლეს მდგომარეობას.

ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთის ფრონტის მოგვარების საქმეში თავს არ ზოგავდა ცნობილი ომარ-ხანი, რომელიც სულთნის მოხელეებს ურჩევდა, რომ რუსეთსა და საქართველოს შორის დამაკავშირებელი არტერიები გადაეჭრათ და ერეკლეს სამეფო ყოველი მხრიდან შეევიწროვებინათ. ომარ-ხანმა სულთნის მთავრობის დავალებით ერთხელ კიდევ მოითარეშა ქართლში, განსაკუთრებით კი, დარიალის გზის სიმაგრე – ანანური გააოხრა.

ომარ-ხანი და დაღესტნელი სხვა ხანები თავიანთი ჯარებით ალაზნის ნაპირს მოადგნენ, მაგრამ ქართველები მზად დაუხვდნენ და მტრები ნუხისაკენ წავიდნენ, იქიდან კი ფათ ალი-ხანის წინააღმდეგ

ბრძოლას აპირებდნენ, რათა ერეკლე მეორის ეს ახალი მოკავშირე გაენადგურებინათ, მაგრამ ყარაბაღის ხანი საქმეში ჩარეულა, მათი შერიგება და ქართლ-კახეთის წინააღმდეგ ერთობლივი გამოსვლის მოწყობა უცდია. ამის შესახებ ერეკლე მეფე გენერალ ტეკელის 1787 წ. 22 ნოემბერს ატყობინებდა და დასძენდა, რომ მიმდინარე წლის ზამთრისათვის საქართველოს წინააღმდეგ გაერთიანებული ლაშქრობა მზადდებოდა. ერეკლე კვლავაც ჯარით მოშველიებას მოითხოვდა. ამასთან მეფე არ ივიწყებდა საყვედურებს მფარველის მიმართ, რომ მის მტრულად განწყობილ მეზობლებთან მარტო მიმოწერა საკმაო არ იყო; საქართველო თქვენს მფარველობაში რომ არ შედიოდეს, „არ შეგაწუხებდითო“. გრიგოლ პოტიომკინი კი ისევ და ისევ ამშვიდებდა ერეკლეს, ნუ გეშინიათ, თურქებს ავტსრიამაც გამოუცხადა ომი და ისინი საქართველოს ვედარ შეაწუხებენო. იმედგაცრუებული ერეკლე უკვე დამოუკიდებლად მოქმედებდა და მეზობლებთან ურთიერთობას აგვარებდა.

ბევრს ცდილობდა ყარაბაღის ხანი, რომ ფათ ალი-ხანსა და ერეკლეს შორის მტრობა ჩამოეგდო, მაგრამ მიზანს ვერ ეწია. ომარ-ხანთან მტრობამ და რუსეთთან კავშირმა აიძულა ფათ ალი-ხანი, რომ ერეკლესთან სამხედრო კავშირი დაემყარებინა. ახლა ეს ხანი ფხიზლობდა და თავისი ლაშქრის მოძრაობას ერეკლესთან ათანხმებდა, რათა გაერთიანებული ძალებით უკუეგდოთ ომარ-ხანისა და ყარაბაღის მფლობელის შემოტევები.

მიუხედავად იმისა, რომ პოტიომკინი ერეკლეს ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლის გაჩაღებას ურჩევდა, ერეკლე მის მოწოდებას არ აჰყვა და ოსმალეთთან სამშვიდობო ურთიერთობის დამყარება არჩია. თავის მხრივ ოსმალეთი, ახალციხის ფაშას მეშვეობით ცდილობდა, რომ როგორმე ერეკლე რუსეთისაგან ჩამოეცილებინა. ჯერ იყო და 1788 წ. 2 ნოემბერს ოსმალეთი ულტიმატუმის ტონით უთვლიდა ქართლ-კახეთის მეფეს, რომ რუსეთთან ყოველგვარი კავშირი გაეწყვიტა, განჯა-ერევანზეც ხელი აეღო და ორი ბატონიშვილიც მასთან მიე-

ლად გაეგზავნა. ერეკლემ კატეგორიული უარი შეუთვალა სულთანს, რომელიც იძულებული გახდა მეგობრული სიყვარულით მიემართა მისთვის. ეს იმას ნიშნავდა, რომ ოსმალეთის მთავრობა ერეკლესთან ზავით დაინტერესებული იყო. ერეკლემაც არ დააყოვნა და რუსეთისაგან დამოუკიდებლად ოსმალეთთან სამეგობრო-საზავო ხელშეკრულება გააფორმა.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, ერეკლემ ოსმალეთთან სამეგობრო ურთიერთობის აღდგენით, ფაქტობრივად, თავისუფალი მოქმედების უფლება მიიღო აზერბაიჯანში. ფათ ალი-ხანთან შეთანხმებითა და მისივე მხარდაჭერით მან აღადგინა თავისი ბატონობა განჯის სახანოზე.

1789 წ. იანვარში მდ. შამქორის ნაპირზე ერეკლე აზერბაიჯანის ერთ-ერთ უძლიერეს მფლობელს ფათ ალი-ხანს შეხვდა. აღმოსავლეთი ამიერკავკასიის ეს ორი გავლენიანი ხელმწიფე შეთანხმდნენ და ერთობლივი გეგმა შეიმუშავეს ყარაბაღის სახანოსა და სამხრეთი აზერბაიჯანის დასამორჩილებლად. მათ გაინაწილეს გავლენის სფეროები. ერეკლეს ამიერკავკასია, ფათ ალი-ხანს კი სამხრეთი აზერბაიჯანი ხვდა, რომელსაც მაშინ ირანის ტახტის მამიებელი ალა-მაჰმად-ხანი დაპყრობით ემუქრებოდა. როგორც ჩანს, მოკავშირეებს მართლაც საინტერესო გეგმები უნდა ჰქონოდათ ირანის მიმართ და ალა-მაჰმად-ხანის მოსალოდნელი შემოტევების წინააღმდეგ ემზადებოდნენ. მაშინ თბილისში თურმე დიდი პატივისცემით იფარავდნენ ირანის ტახტის ერთ-ერთ პრეტენდენტს – ნაზარალი-ხანს, რომელიც ნადირ შაჰის შვილიშვილი იყო. შესაძლებელია, მართლაც, რაიმე არსებითი წარმატება მოჰყოლოდა აღნიშნულ გეგმებს, რომ ენერგიული ფათ ალი-ხანი მოულოდნელად არ გარდაცვლილიყო (54 წლის ასაკში, 1789 წ. 29 მარტს) და ამიერკავკასიის ფეოდალურ ძალთა გაერთიანებისათვის ხელსაყრელი ობიექტური პირობები შექმნილიყო.

ამრიგად, დამოუკიდებელი პოლიტიკის გაგრძელების თვალსაზრისით ერეკლეს ცდები საინტერესო იყო, რამდენადაც ის

საგარეო-პოლიტიკური ორიენტაციის გადასინჯვას ისახავდა მიზნად. აშკარა იყო, რომ გეორგიევსკის ტრაქტატი არ აღმოჩნდა ის ხელშეკრულება, რომელიც ქართლ-კახეთს დაეხმარებოდა.

4.9. საქართველო-ირანის ურთიერთობის გამწვავება. აღა-მაჰმად ხანის შემოსევა 1795 წელს. ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება

1791 წ. აღა-მაჰმად-ხანმა თითქმის მთელი აზერბაიჯანი დამორჩილა, მალე მის მხარეზე შირაზის მმართველიც გადავიდა. 1794 წ. მან საბოლოოდ დაამარცხა ქირმანში გამაგრებული ლუტფ ალი-ხან ზენდი. ამიერიდან აღა-მაჰმადი ირანის ყველა ძირითადი პროვინციის მბრძანებელი გახდა.

ტახტისათვის თავგამოდებული ბრძოლის პერიოდში, აღა-მაჰმად-ხანი ქართლ-კახეთის მბრძანებელს „მეგობრობას“ სთავაზობდა, შემდეგ კი, როცა გაძლიერდა, ერეკლესადმი მისი დამოკიდებულება მკვეთრად შეიცვალა. იგი უკვე ქართლ-კახეთზე ირანის ძველი ბატონობის აღდგენას ცდილობდა და ერეკლესაგან რუსეთთან სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის გაწყვეტას მოითხოვდა. ერეკლეს მთავრობა გრძნობდა მოსალოდნელ საფრთხეს და ხშირად მიმართავდა თავის მფარველ რუსეთს, რათა დროული დახმარება აღმოეჩინა.

1791 წ. ირანის მბრძანებლის მიერ აზერბაიჯანის დამორჩილების შედეგად ქართლ-კახეთის სამეფომ დაკარგა განჯის სახანო. ერეკლეს მხარეზე რჩებოდნენ შუშის (ყარაბაღის) და ერევნის სახანოები. მათ ირანის ხელმწიფეს მორჩილებასა და ხარკის გადახდაზე უარი შეუთვალეს. ერევნის ხანმა ჰუსეინმა შეახსენა აღა-მაჰმადს, რომ იგი საქართველოს მეფის, ირაკლის ვასალი იყო.

ქართლ-კახეთის პოლიტიკოსები ფიქრობდნენ, რომ ჯერ კიდევ შეიძლებოდა ირანში არსებული არეულობის გამოყენება და წინადადებით მიმართავდნენ რუსეთის მთავრობას, რომ ირანის საქმეებში

ნარეულიყო. მათი აზრით, რუსეთის მიერ დამარცხებული ოსმალეთი ირანს ვერ დაეხმარებოდა, ხოლო საქართველო-სომხეთის მხარდაჭერით რუსეთი ირანის საქმეებს თავის სასარგებლოდ მოაგვარებდა. მაგრამ რუსეთის მთავრობამ ოსმალეთთან ომი სწორედ იმ მომენტში დაასრულა და ასე უცებ ომის დაწყებას არ აპირებდა. 1792 წ. ერეკლეს აცნობეს, რომ აქეთ ჯარის გამოგზავნას არ აპირებდნენ. რის შესახებაც, 1792 წ. 8 მაისს, წინა კავკასიაში განლაგებულ რუსთა ჯარის სარდალ გუდოვიჩსაც მისწერეს.

იმ დროს, როდესაც ალა-მაჰმად-ხანი ლუტჯ ალი-ხან ზენდის წინააღმდეგ გადამწყვეტი შეტევისათვის ემზადებოდა, საქართველოში ემინოდათ, რომ ცბიერი დამპყრობელი მოულოდნელად შეცვლიდა თავის გეგმას და თბილისის მიმართულებით წავიდოდა. ამის შესახებ ერეკლე რუსეთში მყოფ თავის შვილს მირიანს სწერდა, რომ დაესვა საკითხი რუსეთის მთავრობის წინაშე, რათა ალა-მაჰმადს საქართველოს წინააღმდეგ ბოროტ წამოწყებაზე ხელი აეღო.

რუსეთის სახელმწიფო მართლაც გამოეხმაურა ერეკლეს მოთხოვნას. გენერალ გუდოვიჩს დაევალა ალა-მაჰმად-ხანის გაფრთხილება, რომ მის მიერ საქართველოს წინააღმდეგ გალაშქრების შემთხვევაში რუსეთი სათანადო ზომებს მიიღებდა. ამავე დროს გუდოვიჩს ავალებდნენ, რომ სიტუაციის შესაბამისად მოქცეულიყო და „დიდი ხარჯებისა და დავიდარაბის გარეშე“ ემოქმედნა; მასვე უნდა “გაემხნეებინა” ქართლ-კახეთის ხელმწიფე, რომ რუსეთი ყურადღების გარეშე არ დატოვებდა. როგორც ვხედავთ, მფარველი რუსეთი საქართველოსათვის საჭირო სამხედრო დახმარების საკითხს ჯერჯერობით ღიად ტოვებდა. დახმარება არსებითად დიპლომატიური იყო, რასაც იმ მომენტში გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა. მოსალოდნელი საშიშროება კი ამით არ მოხსნილა. რუსეთსა და ალა-მაჰმად-ხანს შორის სამშვიდობო ურთიერთობის მოუგვარებლობისა და მტრის გაძლიერების პირობებში ქართლ-კახეთის მდგომარეობა დღითიდღე უფრო სახიფათო ხდებოდა.

1793 წ. ოსმალეთი აქეზებდა აღა-მაჰმად-ხანს ქართლ-კახეთში ირანის ძველი ბატონობის აღდგენისათვის. იგი მას ჰპირდებოდა, რომ ირანის მმართველად სცნობდა იმ შემთხვევაში, თუ ქართლ-კახეთს დაიპყრობდა და იქ რუსეთის გავლენას მოსპობდა. გასაგებია, რომ ოსმალეთს აღმოსავლეთ საქართველოში სუსტი ირანის გავლენა ერჩია, ვიდრე ძლიერი რუსეთის გაბატონება, რასაც ამიერკავკასიის ასპარეზიდან ოსმალეთის სრული განდევნა მოჰყვებოდა.

შექმნილ ვითარებაში, როცა რუსეთიდან დახმარება არ ჩანდა, ქართველ პოლიტიკოსებს ტრადიციული ხერხისათვის მიუმართავთ. ირან-თურქეთის წინააღმდეგობის გამოყენება უცდიათ და თურქეთისათვის დახმარება უთხოვიათ. ასევე მოქცეულან ერეკლეს ვასალებიც – ყარაბაღისა და ერევნის ხანებიც, მაგრამ ამას რაიმე სანუგეშო შედეგი არ მოჰყოლია.

ქართლ-კახეთის მდგომარეობა კრიზისული გახდა. ცხადად შეიმჩნეოდა, რომ დიდი მფარველის დახმარების შემყურე ერეკლეს საკუთარი ძალებისადმი რამდენადმე უყურადღებობის ტენდენცია დასჩემდა. ახლა ხომ ოსმალეთის მხრიდან იმერეთსა და ქართლ-კახეთს წინანდელი საშიშროება არ მოელოდა. დასავლეთ საქართველოში ქართლ-კახეთის მეფის შვილიშვილი მეფობდა და იქ ერეკლეს გაგლენა უცილობელი იყო, საიდანაც მაშველი ჯარის მიღებას არაფერი აბრკოლებდა. საკუთრივ ქართლ-კახეთს კი, დროულ ღონისძიებათა შედეგად, საკმაოდ მრავალრიცხოვანი ლაშქრის შეგროვება შეეძლო. ასე რომ, კრიტიკულ ვითარებაში უცხო და საკმაოდ შორეული ძალებისადმი მინდობას დიდი ზიანის მოტანა შეეძლო. რუსეთის მფარველობით დაიმედებული ერეკლე კვლავაც მოლოდინს არჩევდა და ასე გრძელდებოდა მანამდის, ვიდრე ირანელ დაიპყრობთა მრავალრიცხოვანი ლაშქარი ამიერკავკასიისაკენ არ დაიძრა.

1794 წ. იანვარში ერეკლემ რუსეთში ისევ გარსევან ჭავჭავაძე მიაგლინა და მის გამჭირახობაზე ამყარებდა იმედს, რომ იგი ბოლოს და ბოლოს მიზანს მიაღწევდა და საქართველოს რუსთა ჯარს მიაშ-

ველებდნენ. გარსევანი 1794 წ. 21 მაისს ეკატერინე II-ის შეხვდა. იგი ერეკლეს პირით დაუყოვნებლივ დახმარებას მოითხოვდა.

1795 წლის მაისში ალა-მაჰმად-ხანის თავის ჯარებს უკვე არდებილში აგროვებდა. მისი მიზანი აზერბაიჯანის სახანოების სრული დამორჩილება და საქართველოს დაპყრობა იყო. ერეკლე ახლა წინა კავკასიაში მყოფი რუსთა ჯარების სარდალს მიმართავდა და 1783 წ. ტრაქტატის საფუძველზე 3000 კაცის გამოგზავნას ითხოვდა. გენერალ გულოვიჩის საქართველოში ჯარის გაგზავნის უფლება არ ჰქონდა. მან ქართლ-კახეთის მეფის თხოვნა თავის მთავრობას აცნობა რუსეთის მთავრობა კი არ ჩქარობდა.

1795 წლის ივნისში ერეკლემ შუშისა და ერევნის სახანოების დამორჩილებლად ალა-მაჰმად-ხანის მიერ გამოგზავნილი 8 ათასიანი ჯარის წინააღმდეგ ქართველთა ლაშქარი გაგზავნა ალექსანდრე ბატონიშვილის სარდლობით. შუშისა და ქართველ მეომართა გაერთიანებულმა ლაშქარმა ყარაბაღის ვიწროებში სასტიკად დაამარცხა ირანელები.

1795 წ. ივლისის ნოტიო ქართველი ელჩი რუსეთის კანცლერ ბეზბოროდკოს სთხოვდა, რომ გადაჭრით ეცნობებინათ მისთვის, აპირებდა თუ არა რუსეთი საქართველოსათვის 1783 წ. ტრაქტატით გათვალისწინებული დახმარების აღმოჩენას. რუსეთის მთავრობა ასეთ კატეგორიულ მოთხოვნაზე პასუხის გაცემასაც მოერიდა. როგორც ჩანს, იგი ამიერკავკასიაში დაძაბული ვითარების ისეთ ფინალს მოელოდა, რომ ამ ქვეყნის საშინაო საქმეებში ჩარევა მისთვის უფრო ხელსაყრელი ყოფილიყო. ერეკლე, როგორც ტრაქტატის ერთგული დამცველი, უხერხულადაც კი თვლიდა თავს, რომ მფარველის დაუკითხავად დამოუკიდებელი ზომები მიეღო და საამისო თანხმობის უფლებასაც კი სთხოვდა ეკატერინე II-ეს რომ საქართველოს საშუალება ჰქონოდა „უწინარეს მიღებად საჭიროთა ზომათა პირისპირ წინააღმდეგისა თვისისაო“. მაგრამ ერეკლე ამ შემთხვევაში მთლად გულწრფელი არ ყოფილა. იგი ხომ

მფარველისაგან დამოუკიდებლადაც ხშირად აგვარებდა თავის საგარეო საქმეებს.

1795 წ. ივლისის შუა რიცხვებში ალა-მაჰმად-ხანი საომრად უკვე მზად იყო. ამავე წლის 4 აგვისტოს ირანელებმა მდ. არაქსი გადმოლახეს და სამი მიმართულებით დაიძრნენ. ჯარის ძირითადი ნაწილი, რომელსაც თვით შაჰი მიუძღვოდა, შუშის ციხისაკენ წამოვიდა, ხოლო მეორე და მესამე ნაწილები ბაქო-ყუბისა და ერევნისაკენ გაემართნენ. ერეკლესათვის უკვე ცნობილი იყო, რომ შუშისა და ერევნის აღების შემდეგ შაჰი თბილისს შემოუტევედა, მაგრამ ცბიერ ყაჯარს, რომლის განკარგულებაშიც 70 ათასამდე მეომარი იყო, შუშა-ერევნის აუღებლადაც შეეძლო ქართლისაკენ წამოსვლა. ერეკლემ ეს უკანასკნელი შესაძლებლობა ვერ გაითვალისწინა და დროული ზომები არ მიიღო დამატებითი ღაშქრის შესაყრელად.

აგვისტოს დასაწყისში ყაჯარმა ადვილად შემოარტყა ალყა მიუვალ შუშის ციხეს, მაგრამ მისი აღება ვერ შეძლო. თითქმის ერთი თვის განმავლობაში იდგა შაჰი გარემოცულ ციხესთან და აქედან ზვერავდა არა მარტო ერეკლეს მოქმედებას, არამედ გენერალ გუდოვიჩსაც. ალა-მაჰმად-ხანისათვის არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა გაეგო, გაუგზავნიდნენ თუ არა რუსები ერეკლეს მაშველ ჯარს.

შუშის ციხესთან მდგომმა ყაჯარმა ერეკლე II-ეს ულტიმატუმი გაუგზავნა. იგი მისგან რუსეთის მფარველობაზე სამუდამოდ ხელის აღებას, სპარსეთის ვასალობასა და ხარკს მოითხოვდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს დამპყრობელი ქართლ-კახეთში შემოსევით იმუქრებოდა. ერეკლემ მას პასუხი არ გასცა. ალა-მაჰმად-ხანი კი ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე განხეთქილებას თესდა, რომ სამეფო ტახტის მემკვიდრეთა შორის თავისი მომხრეები ეშოვნა და ამ გზით ერეკლეს დაემორჩილებინა.

ერეკლეს მთავრობამ ყველაფერი იღონა იმისათვის, რომ რუსეთისაგან სამხედრო დახმარება მიეღო. ამ მიზანს ემსახურებოდა პეტერბურგში სხვადასხვა დროს გაგზავნილი წერილები (ერეკლე მე-

ორის, სოლომონ მეორის, დარეჯან დედოფლის, მირიან ბატონიშვილის, გაიოზ არქიმანდრიტისა და სხვ.). პეტერბურგში თუ წინა კავკასიაში დაგზავნეს მალექმსობლები (თავადი აფხაზი, გ. ავალიშვილი, ს. მელიქოვი, ფ. ხუციშვილი და სხვ.), რომლებიც პირადი კონტაქტებითაც მოაგონებდნენ რუსეთის სახელმწიფო მოხელეებს, რომ დახმარების დაყოვნება არ შეიძლებოდა, მაგრამ ყოველგვარი ცდა უშედეგოდ დასრულდა.

დაგვიანებით, 1795 წლის 4 სექტემბერს, რუსეთის მთავრობამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატის საფუძველზე ქართლ-კახეთის საშველად 2 სრული ბატალიონი გაეგზავნათ, მაგრამ ამის შესახებ განკარგულება გენერალ გუდოვიჩმა მიიღო 1 ოქტომბერს, როცა თბილისი უკვე დანგრეული იყო.

შუშის ციხესთან მდგომი ალა-მაჰმად-ხანი ელოდა, თუ როგორ გამოეხმაურებოდა რუსეთი ერეკლეს თხოვნას. 1795 წ. ივნისში მან დიპლომატიური სვლით სცადა ამის გაგება და რუსეთისში ელჩები გაგზავნა. როცა ისინი კავკასიის ხაზზე გენერალ გუდოვიჩთან გამოცხადდნენ, გამოირკვა, რომ მათ ელჩობის დამადასტურებელი რწმუნების სიგელები არ აღმოაჩნდათ. სინამდვილეში ეს ელჩები ცბიერმა შაჰმა განგებ გაუშვა უსაბუთოდ და მათ დაავალა გაერკვიათ, ემზადებოდნენ თუ არა წინა კავკასიაში საქართველოს დასახმარებლად. გუდოვიჩმა „ელჩები“ უკან გააბრუნა და უთხრა, რომ საქართველო რუსეთის „საფარველ ქვეშ იმყოფებოდა და ალა-მაჰმად-ხანმა არ უნდა გაბედოს მასზე თავდასხმა“.

შაჰის წარგზავნილები სექტემბრის დასაწყისში უკვე ყუბაში იყვნენ და აქედან აცნობეს შუშის ციხესთან მყოფ თავის ბატონს სასიხარულო ამბავი, რომ საქართველოს დასახმარებლად რუსთა ჯარს არ აგზავნიანო. ეს ცნობა კი ეხლა ყველაზე მთავარი იყო ალა-მაჰმად-ხანისათვის.

ერეკლე მეორის შვილიშვილების ცნობით, რომლებიც წარმატებით იბრძოდნენ ირანელ დამპყრობლების წინააღმდეგ 1795 წ. ალა-

მაჰმად-ხანი დიდძალ საჩუქრებს უგზავნიდა წინა კავკასიაში განლაგებულ რუსთა ჯარის სარდალს გენერალ გუდოვიჩს და ამიტომ მან რუსთა მაშველი ჯარი არ გამოგზავნაო. გუდოვიჩს საქართველოში ჯარის უნებართვოდ გამოგზავნა არ შეეძლო. მას თავისი მთავრობა ავალებდა, რომ ქართლ-კახეთის სასარგებლოდ ემოქმედნა „დიდი ხარჯებისა და დავიდარაბის გარეშე“ სიტუაციის შესაბამისად. გუდოვიჩის უტაქტობა თუ ფულხარბობა საქართველოსათვის იმ საბედისწერო მომენტში ხელს უწყობდა ალა-მაჰმად-ხანს ადვილად დარწმუნებულიყო იმაში, რომ რუსთა მაშველ ჯარს არ აგზავნიდნენ. ასეთი საქციელი კი ნამდვილად საეჭვო იყო. ის გარემოება, რომ სპარსულ წყაროებში გუდოვიჩის მამხილებელი რამ ჯერჯერობით მიკვლეული არაა, ამ ბრალდებას ვერ ხსნის. ყოველ დღესა და საათს მაშინ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. გენერალს ალა-მაჰმად-ხანის საეჭვო აგენტები („ეღჩები“) რომ დაეკავებინა, ან თავისი ჯარების მოხვეწებითი მოძრაობა დაეწყო, არავინ უშლიდა, მაგრამ არაფერი მსგავსი არ გაუკეთებია. გამოდის, რომ გუდოვიჩმა საქართველოზე ამხედრებულ მტერს მისთვის აუცილებელი ცნობის მიღებაში, ნებისთ თუ უნებლიეთ, ხელი შეუწყო. არსებულ მასალებში გუდოვიჩი ზოგჯერ ანგარებიანისა და გაუმადარის ეპითეტებით იხსენიება.

1795 წ. აგვისტოს ბოლო რიცხვებში ერეკლე და მის დასახმარებლად ჯარით მოსული იმერეთის მეფე სოლომონ II ერევნის საშველად გაემართნენ. ამ ლაშქრობით ერეკლე თავის სავასალო ერევნის სახანოს დაცვასა და ყაჯარის ჯარების იქ დამარცხებას ფიქრობდა.

სექტემბრის პირველ რიცხვებში ალა-მაჰმად-ხანმა შუშასთან მცირერიცხოვანი ჯარი დატოვა და მთავარი ძალებით განჯის გავლით თბილისისაკენ დაიძრა. ერეკლეს ყოფილი ვასალი ჯავად-ხან განჯელი დამპყრობელს გვერდში ამოუდგა და საკუთარი ჯარიც მი-აშველა. ალა-მაჰმად-ხანის მხარეზე გადავიდნენ ერეკლეთი უკმაყოფ-

ილო ყარაბაღელი სომეხი მელიქები, მეჯღუში და ჰაბოვი. მალე ერევანის ხანმაც ქედი მოუხარა დამპყრობელს, ხოლო სომეხთა კათალიკოსმა დიდძალი თანხის გადაებით „იყიდა“ მშვიდობა.

თბილისისაკენ ირანელთა დაძვრის შესახებ ერეკლემ 4 სექტემბერს გაიგო. მდგომარეობის ასე სწრაფად შეცვლას მეფე არ მოელოდა. საფრთხე გარდაუვალი ჩანდა. შესაძლებელია დამატებითი ჯარის შეყრა კიდევ მოესწროთ, რომ მაშინდელი ქართლ-კახეთის სახელმწიფოებრივი წყობილება უფრო მოქნილი და ცენტრალიზებული ყოფილიყო.

ეკატერინე მეორისაგან დახმარების მოიმეფე ერეკლე ახლა დიდი ბრძოლისათვის მოუმზადებელი აღმოჩნდა და სახელდახელოდ შეყრილი 5000 მეომრით უნდა შებმოდა მტერს, რომელიც 35000 მოლაშქრით თბილისს უახლოვდებოდა.

მდ. ხრამის ნაპირზე, იაღლუჯასთან, სოღანლულთან და ბოლოს, კრწანისის მინდორზე 10 სექტემბერს გამართულ ბრძოლებში ქართველები დამარცხდნენ. 11 სექტემბერს, ღამით, თბილისი მტერმა დაარბია.

ყაჯარის ჯარებმა თბილისი მოაოხრეს, გაძარცვეს ეკლესიები, სასახლეები. მიწასთან გაასწორეს სტამბა, ცეცხლს მისცეს წიგნთსაცავები და მოსახლეობის დიდი ნაწილი დაატყვევეს. ერეკლეს სასახლიდან თავდამსხმელებმა სამეფო ხაზინასთან ერთად გაიტაცეს მეფის მიერ რუსეთისაგან მიღებული საჩუქრები - სამეფო კვერთხი, გვირგვინი, დროშა და სხვ. კრწანისის ომით გამოწვეული ზარალი მარტო ამით როდი ამოიწურებოდა.

ცხადი გახდა, რომ დამპყრობლები ქართლში დიდხანს ვერ იბოგინებდნენ. მთიულეთში მყოფი ერეკლე ძალებს იკრებდა.

უშედეგოდ დამთავრდა საზავო მოლაპარაკება ყაჯარსა და ერეკლეს შორის. მომხდარი ტრაგედიის შემდეგ ურთიერთნდობის აღდგენა გამორიცხული იყო. შაჰის სახელმწიფოსა და ქართლ-კახეთს

შორის პოლიტიკურ კავშირს საფუძველი გამოეცადა. 20-21 სექტემბერს ალა-მაჰმად-ხანი თავისი ლაშქრით თბილისს გაეცადა.

90-იანი წლების მიწურულში ამიერკავკასიის ასპარეზზე და ირანში შედარებით უფრო ხელსაყრელი ვითარება შეიქმნა იმისათვის, რომ რუსეთის იმპერიას აქ თავისი ეკონომიური და პოლიტიკური ინტერესებისათვის უშუალო ბრძოლა განეხლებინა.

1795 წ. დეკემბერში, დაგვიანებით, რუსთა ორ-ორი ბატალიონი საქართველოსა და დაღესტანში შევიდა. ერეკლემ და ყარაბაღის ხანმა იბრეიმმა ალაღინეს თავიანთი ბატონობა განჯაზე. ამასობაში ხორასანში აჯანყებაც დაიწყო და ალა-მაჰმად-ხანი ირანისკენ გაეშურა.

აღნიშნულ ვითარებაში რუსეთის მთავრობამ გადაწყვიტა, რომ ირანში ძლიერი ლაშქრობა მოეწყო და ამიერკავკასიაშიც თავისი პოზიციები საბოლოოდ განემტკიცებინა. ირანის წინააღმდეგ ბრძოლა „ალა-მაჰმად-ხანის დასჯის საბაბით“ ეწყობოდა. ნამდვილად კი, რუსეთის მთავრობა ცდილობდა თავის სავაჭრო-ეკონომიური ინტერესების დაცვას ირანსა და ინდოეთში. ამისათვის საჭიროდ მიიჩნიეს ირანის საბოლოო განდევნა ამიერკავკასიიდან და ბაქო-დარუბანდის ოკუპაცია რუსთა ჯარების მიერ. რუსეთის ასეთ გეგმებში ქართლ-კახეთს განსაკუთრებული როლი ენიჭებოდა. ფიქრობდნენ „აღედგინათ ერეკლეს ხელისუფლება მის ყველა სამფლობელოში“. რუსეთის იმპერია ამ ეტაპზე თითქოს მართლაც აპირებდა დროებით გაემდიერებინა ერეკლე იმ მიზნით, რომ მას, რუსთა ჯარებით ზურგამაგრებულს, ამიერკავკასიაში რუსეთისავე პოლიტიკური ბატონობის განმტკიცებისათვის უკეთესად ებრძოლა.

რუსეთის გეგმები ამ დროს საეჭვოდ გამოიყურებოდა. ფიქრობდნენ, რომ ერეკლეს საბატონო მხარე, განჯა მომავალ დაპყრობათა პლანდარმად გადაექციათ და იქ სამხედრო-რუსული კოლონია მოეწყობოთ. განჯაში 2000 ახალგაზრდა რუსი ჯარისკაცი უნდა დაესახლებინათ, რომლებიც იქვე ოჯახებს შექმნიდნენ და იმპერიის მიზნების შემდგომ რეალიზაციას ხელს შეუწყობდნენ.

ამიერკავკასიაში რუსთა ლაშქრობა 1796 წ. აპრილში დაიწყო. ჯარებს სარდლობდა ვალერიან ზუბოვი (ეკატერინე მეორის ფავორიტის – პლატონის ძმა). რუსთა ჯარებმა, ქართველებისა და ამიერკავკასიელი სხვა ხალხების ერთი ნაწილის მხარდაჭერით, დაიკავეს დარუბანდი და ჩრდილოეთ აზერბაიჯანის ცენტრალური ქალაქები. ამას მოჰყვა ერეკლეს სახელმწიფოს მდგომარეობის კვლავ განმტკიცება. 1796 წ. 30 აპრილის წერილით პლატონ ზუბოვი ამხნევებდა ერეკლეს, რომ მისი სამეფოს ფარგლები მდ. არაქსიდან ოსმალეთის საზღვრებამდე უნდა გაფართოებულიყო. ეკატერინე II აცხადებდა, რომ საქართველოს გაძლიერება მას რუსეთის სარგებლობისათვის სჭირდებოდა, მაგრამ ყველაფერი ეს ისევე სწრაფად გაქრა, როგორც აღმოცენდა.

ეკატერინე II-ის გადაცვალებისთანავე (1796 წ. 6 ნოემბერს) ახალმა იმპერატორმა პავლემ ირანში ლაშქრობა მოშალა.

პავლე თავის დედის დამპყრობლურ გეგმებზე საქვეყნოდ უარს აცხადებდა და მოჩვენებითი მშვიდობისმოყვარეობით ცდილობდა ახალი პოლიტიკის წარმართვას. მიუხედავად ამისა, მალე ცნობილი გახდა, რომ პავლე I ამიერკავკასიასა და ახლო აღმოსავლეთში რუსეთის სახელმწიფოს ინტერესებზე ოდნავადაც ხელს არ იღებდა და ფიქრობდა, რომ ამ ასპარეზზე პოზიციების განმტკიცება ამ დროს აშკარა ომის გზით კი არა, შენიღბული დიპლომატიური გზით სჯობდა. ასეთი უკან დახვევა რუსეთის ფეოდალური იმპერიის შინაგანი სიძნელეებით აიხსნებოდა. რუსეთის ხელმწიფე ნაპოლეონთან კავშირისაკენ იხრებოდა და ამავე დროს ინგლისთან ურთიერთობის წახდენასაც ერიდებოდა. ირანში ლაშქრობის მოშლის ერთი მიზეზი ისიც იყო, რომ რუსეთის მოკავშირე ინგლისი ამ ლაშქრობას ეჭვის თვალით უყურებდა.

საქართველოს საქმეებისადმი თავისი დამოკიდებულება პავლე I გამოხატა წინა კავკასიის ჯარების სარდალ გუდოეინისადმი განკარგულებით 1797 წ. 5 იანვარს. იმპერატორი მოითხოვდა, რომ სათანადო ურთიერთობა არ გაეწყვიტათ ქართლ-კახეთის მეფესთან და იმ ქვე-

ყნების მმართველებთან, რომლებიც რუსეთის მფარველობას ამჯობინებდნენ, რათა საჭირო შემთხვევაში „ყველა მათგანი ერთად გამოსულიყო რუსეთის მტრების წინააღმდეგ“, რომ რუსეთს რაც შეიძლება ნაკლებად დასჭირვებოდა იარაღით გამოსვლა მათ მხარეზე. პავლეს აზრით, რუსეთის მომხრე მფლობელთაგან უნდა „შექმნილიყო რუსეთზე დამოკიდებული ფედერაციული სახელმწიფო“, რომელიც საშინაო საქმეებში დამოუკიდებელი იქნებოდა.

ამრიგად, რუსეთი ამ ეტაპზე არახელსაყრელი ვითარების პირობებში ამიერკავკასიაში ქართველი და სხვა ხალხების პოლიტიკური დაქვემდებარებისა და მათი საშინაო დამოუკიდებლობის შენარჩუნების გზით ფიქრობდა თავისი ბატონობის განხორციელება. ამაზე შორს წასვლას ის ჯერჯერობით არც აპირებდა.

რამდენადმე მედიდური იყო იმპერატორის დამოკიდებულება ირანის შაჰისადმი. გუდოვიჩს ევალეობდა განეცხადებინა ალა-მაჰმად-ხანისათვის, რომ თუ მას „რუსეთთან მშვიდობის შენარჩუნება სურდა“, კასპიის ზღვის დასავლეთ ნაპირებსა და საქართველოზე ხელი უნდა აეღო. განსხვავებული იყო ურთიერთობა ოსმალეთისადმი. გენერალ გუდოვიჩს აფრთხილებდნენ, რომ ოსმალეთისათვის უკმაყოფილების რაიმე საბაბი არ მიეცა, რათა მასთან დადებული სამშვიდობო ზავი არ დარღვეულიყო.

1795 წ. შემოსევის შემდეგ, ირანი საქართველოს მფარველ-მოკავშირედ ვერ გამოდგებოდა. ირანელ დამპყრობთაღმი ხალხის სიძულვილს საზღვარი აღარ ჰქონდა. ერეკლე II-ემ გადაჭრით უარყო ირანთან მორიგების გზა და რუსეთთან კავშირის შემჭიდროვებით კიდევ უფრო გააღიზიანა საქართველოს კართან მომდგარი მრისხანე დამპყრობელი. ირანის შაჰი ახლაც მუქარას მუქარაზე უგზავნიდა ერეკლეს; კვლავაც რუსეთთან კავშირის გაწვევტასა და ირანისადმი მორჩილებას მოითხოვდა, მაგრამ ახლა უკვე გვიანდა იყო. კრწანისის საბედისწერო ომის შემდეგ არც ალა-მაჰმადსა და არც ერეკლეს არ სჯეროდა, რომ მათ შორის შერიგება მოხერხდებოდა და ირან-

საქართველოს ურთიერთობის ძველი, ნადირ შაჰის და ქერიმ-ხანის დროინდელი სტატუსი აღდგებოდა.

გენერალმა ზუბოვმა იმპერატორის ბრძანება ჯარის გაყვანის შესახებ 1796 წ. 6 დეკემბერს მიიღო. ზამთრის პირობებში დარიალის გზით ჯარების გაყვანა ვერ მოხერხდებოდა და ეს საქმე დაყოვნდა, მაგრამ დაყოვნების მიზეზი მხოლოდ ამინდი როდი იყო. რუსეთის მთავრობა და მისი სარდლობა ჯარების გაყვანას პოლიტიკური მიზნებითაც აბრკოლებდნენ. ირანის შაჰი თავს ჯერ კიდევ ძლიერად გრძნობდა და ჯარების სწრაფი გაყვანა იმის მომასწავებელი იქნებოდა, რომ რუსეთის მთავრობა საბოლოოდ უნდა გამოთხოვებოდა თავის გავლენას მის მომხრე ერეკლესა და აზერბაიჯანის ხანებზე. არსებული „ბრძანება“ კი ძალაში შევიდა იმით, რომ ლაშქრობა ირანისაკენ შეწყდა და პოლკების საევაკუაციოდ მოძრაობა დაიწყო განჯიდან, ერთი მხრივ - საქართველოსა და მეორე მხრივ - ბაქოსაკენ.

რუსთა ჯარების უკან დახევით შემოფოთებულმა ერეკლემ გარსევან ჭავჭავაძე ისევ პეტერბურგში მიავლინა. იგი პავლე პირველს სთხოვდა, რომ საქართველოში 4000 მეომარი გამოეგზავნა და აქ დაეტოვებინა მანამდის, სანამ მისი სამეფო „საკუთარი ძალებით თავის დაცვას“ შეძლებდა. ამასთანავე, ერეკლე რუსთ ხელმწიფეს აღმაჰმად-ხანის მიერ გამოგზავნილი მუქარის წერილს უგზავნიდა, რომლითაც ირანის შაჰი საქართველოდან რუსთა ჯარის დაუყოვნებლივ გაყვანას მოითხოვდა და 1795 წ. სისხლისღვრაში დამნაშავედ ერეკლეს აცხადებდა - მთელი უბედურების მიზეზი შენ ხარ, რადგან ირანს გადაუდექი და მის საყმომში რუსები შემოიყვანე!

რუსეთის მთავრობა არანაკლებ იყო დაინტერესებული ირანის შაჰის შემდგომი გეგმებით, ამიტომაც იგი ჯარის გაყვანას აყოვნებდა. შაჰის მეორედ ლაშქრობა ნამდვილად შეცვლიდა ამიერკავკასიელ მფლობელთა ორიენტაციას რუსეთზე. ამის ნიშნები ნათელი გახდა უკვე მაისში, როცა რუსთა პოლკებმა ჩრდილო კავკასიაში გადასვლა დაიწყეს. შუშის, ნუხისა და შამახის ხანებს თითქოს თავისი ელჩები

გაუგზავნიათ ირანის შაჰთან და მორჩილება გამოუცხადებით მისთვის, მაგრამ, როგორც შემდეგში ცხადი გახდა, შაჰს მათი არ სჯეროდა.

ქართლ-კახეთში ჯერ კიდევ იმყოფებოდა 1795 წ. დეკემბერში შემოყვანილი რუსთა რაზმი. რუსეთის მთავრობა ჯერჯერობით არც აპირებდა მის გაყვანას. ამიტომ ერეკლე II-ის მომადლიერებას იმით, რომ ეს ჯარი იქ კისევ დარჩებოდა, ნამდვილად არაფერი ხელს არ უშლიდა. თითქოს ასეც მომხდარა და ამის შესახებ ერეკლესთვისაც უცნობებით 1797 წ. 7 მაისს, როცა ირანის ხელმწიფე თავის ჯარებს უკვე არდებილისა და ყარაბაღისაკენ აგზავნიდა. 1797 წ. ივნისის დამდეგს ირანის შაჰმა ისევ გაუმეორა ულტიმატუმი ერეკლეს და ურჩობის შემთხვევაში კვლავ ქვეყნის აოხრებით იმუქრებოდა. ერეკლემ ეს მუქარაც უპასუხოდ დატოვა.

რუსთა ჯარების ძირითადი ნაწილების წასვლით გამხნეებულმა ალა-შაჰმად-ხანმა ივნისის პირველ რიცხვებში მდ. არაქსი გადმოღახა და 12 ათასიანი ცხენოსანი ლაშქრით შუშისაკენ დაიძრა. ერევნის ხანმა ისევ ქედი მოუხარა დამპყრობელს, ენშიაძინმაც კვლავ დიდი კონტრიბუციით იხსნა თავი, ხოლო იბრემ ყარაბაღელმა გაქცევით უშველა თავს. ასე რომ, შაჰმა მოსახლეობისაგან თითქმის დაცლილი სახანოს ცენტრი შუშა დაიკავა. აქედან საჭურისი ხანი საქართველოს კვლავ მოსაოხრებლად ემზადებოდა, მაგრამ ქართლისათვის საბედნიეროდ, იგი შეთქმულებმა მოკლეს 1797 წ. 6 ივნისს. წყაროების ცნობით მის მკვლელობაში ქართველების ხელი ერია.

ამიერიდან ერეკლეს აღვიღად შეეძლო თავისი ბატონობის აღდგენა უკვე მერამდენეჯერ დაკარგულ განჯისა და ერევნის სახანოებზე ისევე, როგორც ჭარელ მძარცველთა სამაგალითო დასჯა, რასაც იგი ჯერ კიდევ რუსთა ჯარის დახმარებით აღწევდა.

ერეკლეს ყოველგვარი საფუძველი ჰქონდა დაუინებით მოეთხოვა რუსეთის მთავრობისაგან ჯართა და ფულით დახმარება დანგრეული ქვეყნის აღდგენა-გაძლიერებისათვის და ითხოვდა კიდევ. რუსეთის მთავრობა მისგან დიდად დავალებული იყო იმით, რომ ქართლ-

კახეთის სახელმწიფომ აურაცხელი მატერიალური და მორალური მსხვერპლი გაიღო დიდი იმპერიის მიზნების განხორციელებისათვის ამიერკავკასიაში. მართალია, ერეკლე რუსეთის ძალთა გამოყენებას საკუთარი ინტერესებისათვის ცდილობდა, მაგრამ ასეთი ცდების ობიექტური შედეგი ქართლ-კახეთის საბოლოო გაძლიერება კი არა, რუსეთის გავლენის გაფართოება და აქ პოზიციების განმტკიცება იყო.

რუსეთში გაგზავნილ 1796 წ. 11 ივლისის ნოტაში, ერეკლე კიდევ არ კარგავდა იმედს, რომ რუსეთის იმპერატორი ქართლ-კახეთისა და პირადად მისი დამსახურების საზღაურად ამ ქვეყნის გასაძლიერებლად დახმარებას არ დაიშურებდა. ამავე დროს უკვე მერამდენჯერ მოაგონებდნენ რუსეთის მთავრობას, რომ 90-იან წლებში ეკატერინე მეორის მიერ ნაჩუქარი ზარბაზნები ქართველებს ჯერ კიდევ არ მიუღიათ. ეს თხოვნა გარსევან ჭავჭავაძემ კიდევ ერთხელ აღძრა 1797 წ. დეკემბერში, მაგრამ ისევ უშედეგოდ.

90-იანი წლების რუსეთთან ურთიერთობის მთელი ისტორიაც იმაზე მიუთითებდა, რომ რუსეთი მხოლოდ საკუთარი ინტერესების თვალსაზრისით განიხილავდა საქართველოზე დახმარებას, რაც საბოლოო ანგარიშით აქ იმპერიის სრული გაბატონებით უნდა დასრულებულიყო; მაშინ ჯარიც, ზარბაზნებიცა და ფინანსებიც საკმაოდ გამოჩნდებოდა. რუსეთის იმპერიის საგარეო პოლიტიკის თვალსაზრისით ეს სავსებით კანონზომიერი მოვლენა იყო, ისევე როგორც ამ ეპოქაში ეს მიღებული სხვა სახელმწიფოებისთვისაც ევროპაში.

ერეკლეს მოთხოვნები უშედეგოდ დარჩა. 1797 წ. შემოდგომაზე საქართველოში დარჩენილი რუსთა ჯარიც გაიყვანეს. ფულადი სესხიც არ მისცეს მეფეს და სხვა სახელმწიფოდან მის მიღებაზედაც ხელი შეუშალეს: „ყოველნაირად ეცადეთ, რომ მან სხვისგან სესხი არ მიიღოს, დაამედეთ, რომ რუსეთი ყველაფერს გააკეთებს მის სასარგებლოდ“, - ავალუბდნენ გენერალ რიმსკი-კორსაკოვს, რომელიც 1796 წ. რუსთა ჯარებით განჯისაკენ მიემართებოდა.

აღნიშნულ ვითარებაში ქართველი ელჩი გარსევანი 1797 წ. 31 დეკემბრის ნოტიო რუსეთის მთავრობისაგან გადაჭრით მოითხოვდა 1783 წ. ტრაქტატით გათვალისწინებულ ვალდებულებათა შესრულებას ან მასზე უარის თქმას. იგი პირდაპირ აცხადებდა, რომ ამ ტრაქტატის გამო საქართველოს მეფე შეზღუდულია და ამიტომ საჩქაროდ უნდა გარკვეულიყო, ინარჩუნებდა თუ არა ეს ტრაქტატი თავის ძველ მნიშვნელობას. ელჩი დასძენდა, რომ ქართლ-კახეთის საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა იმ მომენტში, როცა მას „მთლიანი დანგრევა“ მოელოდა, გადაუდებლად მოითხოვდა მეზობელთან ურთიერთობის მოგვარებას, რისთვისაც მის მეფეს, იმ შემთხვევაში თუ რუსეთი საქართველოს აღარ დაიცავდა, „მოქმედების თავისუფლება“ ესაჭიროებოდა. არც ამას მოჰყოლია რაიმე შედეგი, რუსეთი კვლავაც ახალი და უფრო ხელსაყრელ სიტუაციას უცდიდა იმისათვის, რომ ამიერკავკასიის საქმეებში ისევ ჩარეულიყო.

„მოქმედების თავისუფლების“ მოთხოვნა ქართველი ელჩის მიერ ამ შემთხვევაში მხოლოდ დელიკატური მიმართვა იყო. ქართლ-კახეთის მესვეურები თბილისში ფხიზლად ადევნებდნენ თვალს თავიანთ მეზობლებს და მათთან მშვიდობის შენარჩუნებას ცდილობდნენ.

ისტორიული გამოცდილება უცილობლად ადასტურებდა, რომ ამიერკავკასიის პოლიტიკური ერთეულები გაცილებით უკეთესად აგვარებდნენ ერთმანეთთან ურთიერთობას იმ ხანმოკლე პერიოდში, როდესაც დიდი სახელმწიფოები თავიანთი დამპყრობლური მიზნებით მათ საქმეებში არ ერეოდნენ, მაგრამ უბედურების სათავე სწორედ იმაში იყო, რომ სხვათა საქმეებში ჩაურევლობის ბედნიერი თუ ხანგრძლივი ეპოქა მაშინ არ ყოფილა და პატარა სახელმწიფოები ძლიერ მფარველს ეძებდნენ.

ქართლ-კახეთის სამეფო წლითიწლობით დაქვეითების გზით მიდიოდა და ისევე კარგავდა ძალ-ღონეს, როგორც მისი მოხუცი მეფე ერეკლე, რომელიც პოლიტიკური ავბედობით გულმოკლული შეკყურებდა თავისი სამშობლოს განსაცდელს. 80-იანი წლების დას-

აწყისში ქართლ-კახეთში დაახლოებით 350 ათას სულს ითვლიდნენ, საუკუნის მიწურულს კი, ეს რიცხვი 200 ათასამდე შემცირდა.

არსებული სიძნელეებისა და ომის პერიოდში ამოძრავდნენ ცენტრალური ხელისუფლებით უკმაყოფილო ჯგუფები. ერეკლეს მომხრეთა ბანაკშიაც მერყეობა დაიწყო. საგრძნობლად გაიზარდა ირანის მომხრე ფეოდალთა რიცხვი. 1797 წ. მეფის წინააღმდეგ შეთქმულება მოაწყვეს, მაგრამ ამას რაიმე შედეგი არ მოჰყოლია.

ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუარესდა მაშინ, როცა მას ერეკლე მეორის დიდი ავტორიტეტი და გამოცდილება მოაკლდა. იგი გარდაიცვალა თელავში, 1798 წ. 11 იანვარს, 78 წლის ასაკში. ეს მით უფრო საბედისწერო იყო, რომ ტახტის მემკვიდრე გიორგის იმ რთულ ვითარებაში სახელმწიფო საქმეთა ღირსეულად გაძღოლის უნარი არ გააჩნდა.

ქართლ-კახეთის სამეფოს გართულებული საშინაო და საგარეო მდგომარეობით ისარგებლა რუსეთამ და 1801 წელს განახორციელა მისი ანექსია. დასრულდა აღმოსავლეთ-ქართული სახელმწიფოს ისტორია. შესაბამისად, მან დაკარგა დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკის წარმოების უფლებაც. დრო რუსეთის სასარგებლოდ მუშაობდა და ისიც თანდათან ამყარებდა თავის პოზიციებს ამიერკავკასიაში, რასაც საკმაოდ ხანგრძლივად მოჰყვა ამ უადრესად სტრატეგიული მნიშვნელობის რეგიონის ჩართვა ერთიან რუსულ სამხედრო-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ორბიტაში. რუსეთის ეს წარმატება განპირობებული იყო ასევე ხელსაყრელი საერთაშორისო პოლიტიკური მდგომარეობთაც. კერძოდ, ევროპაში ამ დროს მიმდინარეობდა რევოლუციური და ნაპოლეონის საფრანგეთის წინააღმდეგ ბრძოლა. ამ ბრძოლაში რუსეთს განსაკუთრებული ადგილი ეკავა.

დასკვნის სახით

XV ს-ის II ნახევარში საქართველო დაიშალა ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად. მოისპო ერთიანი საგარეო პოლიტიკის წარმოების შესაძლებლობა, აღარ არსებობდა ერთიანი მიდგომა საგარეო საფრთხის მოგერიების სტრატეგიის და ტაქტიკის შემუშავებაში.

საქართველოს პოლიტიკური დაშლა თან დაემთხვა საერთაშორისო ურთიერთობებში მომხდარ კარდინალურ ცვლილებებს. ევროპაში განხორციელებულმა პოლიტიკურმა, სოციალურ-ეკონომიკურმა, რელიგიურმა და კულტურულმა ცვლილებებმა გამოიწვია საერთაშორისო ურთიერთობების და სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის არსისა და ხასიათის სრული გარდაქმნა. მოხდარმა ცვლილებებმა საფუძველი დაუდო სისტემურ საერთაშორისო ურთიერთობებზე გადასვლას კონტინენტზე, რასაც მოჰყვა სხვა ფასეულობებისა და ღირებულებების შემოტანა სახელმწიფოთაშორის ურთიერთობებში. ეს ცვლილებები არ შეხებია აღმოსავლეთის რეგიონს. სისტემური საერთაშორისო ურთიერთობები მკვეთრად ევროცენტრისტულ ხასიათს ატარებდა. ევროპისაგან განსხვავებით, საქართველოს მახლობლად ახლო აღმოსავლეთსა და აზიაში, მართალია, ჩამოყალიბდა ცენტრალიზებული სახელმწიფოები ირანისა და ოსმალეთის სახელმწიფოების სახით, მაგრამ ისინი მოკლებულნი იყვნენ საგარეო პოლიტიკის გატარებაში იმ წესებისა და პრინციპების დაცვას, რომელიც ვესტფალიის ზავმა დაამკვიდრა. ირანმა და ოსმალეთმა ამიერკავკასიის რეგიონთან მიმართებით საკუთარი თამაშის წესები შემუშავეს, რაც ძალის პოლიტიკას ემყარებოდა და რეგიონის გავლენის სფეროებად გაყოფას გულისხმობდა. აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში, საქართველო საერთაშორისო ურთიერთობებში განიხილებოდა როგორც ირანის და ოსმალეთის კუთვნილი გავლენის სფეროები.

ევროპულ საერთაშორისო პოლიტიკაში მიმდინარე ცვლილებები ვერ პოულობდა ადექვატურ ასახვას კავკასიის რეგიონზე

გარდა იმ გამონაკლისისა, რომ ირან-ოსმალეთს ამ რეგიონში, მალე რუსეთიც დაუპირისპირდა. კავკასიის გეოპოლიტიკური რეგიონი იქცა ამ დიდ სახელმწიფოთა დაპირისპირების ასპარეზად.

XVI–XVIII საუკუნეებში ქართული პოლიტიკური ერთეულების მიერ შემუშავებული საგარეო პოლიტიკური კურსი, მართალია, სიტუაციის ადექვატური იყო, მაგრამ მისი წარუმატებლობა მდგომარეობდა იმაში, რომ კავკასიის რეგიონში გარე ძალების ძალისმიერი პოლიტიკა დაფუძნებული იყო თამაშის წესების შემთხვევითობაზე, რომელსაც განსაზღვრავდა კონკრეტული სახელმწიფოს სიძლიერის ფაქტორი როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ.

XVI–XVIII საუკუნეების პირველ ნახევარში ამიერკავკასიაში სტატუს ჯერ ირან-ოსმალეთის სასარგებლოდ არსებობდა, XVIII ს. II ნახევრიდან კი, არსებული სტატუს ჯერ რუსეთმა დაარღვია.

მოცემულ პერიოდში ევროპაში სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობები სერიოზულ ცვლილებებს განიცდიდა. მიმდინარეობდა სისტემური საერთაშორისო ურთიერთობების ფორმირება. ეს სისტემა ცნობილია ვესტფალიის სახელწოდებით. სისტემა სახელმწიფოებს თამაშის საერთო წესებს და პრინციპებს სთვაზობდა. სამწუხაროდ, ეს სისტემა, მაშინ ევროცენტრისტულ ხასიათს ატარებდა და იმ ეტაპზე გამორიცხავდა მის გაერცელებას მსოფლიოს სხვა რეგიონებზე. ამ სისტემის ფარგლებს მიღმა მყოფი ტერიტორიები და სახელმწიფოები იყო პოტენციური კოლონიური, ან კიდევ მოკავშირე სამფლობელოები ევროპის წამყვანი სახელმწიფოებისათვის. მოცემულ პერიოდში ირან-ოსმალეთიც ამ უკანასკნელის სტატუსით განიხილებოდა ევროპაში. ევროპა კი ანგარიშს უწევდა ირან-ოსმალეთის ფაქტორს მათი ინტერესების გატარებაში და არ ერეოდა ამ სახელმწიფოების გავლენის სფეროებში.

დიდი ფრანგული რევოლუციის და ნაპოლეონის ომების ეპოქამ დაასრულა მერყევი ვითარების შესაბამისად მოწყობილი ძალთა ბალანსი ევროპაში, რომელიც ერთჯერადი კოალიციის შექმნის პრინციპს ეფუძნებოდა. ნაპოლეონის განადგურებით ევროპა

ის წამყვანმა დიდმა სახელმწიფოებმა აშკარად გამოამჟღავნეს მისწრაფება, რომ უზრუნველყოთ მარადიული მშვიდობა კონტინენტზე რუსეთის, პრუსიის, ბრიტანეთისა და ავსტრიის ინტერესთა განსახლდრული ბალანსის საფუძველზე.

ევროპის ისტორიასა და საერთოდ, მსოფლიოში, დაიწყო მიზანმიმართული პოლიტიკა თვითმყოფადი პოლიტიკური წონასწორობის ინსტიტუციონალური სისტემისა და შესაბამისი მექანიზმის შექმნის ძიებისათვის, იმ საერთაშორისო წესრიგისათვის, რომელიც უზრუნველყოფდა წამყვანი დიდი ევროპული სახელმწიფოების თანასაწორობას და განამტკიცებდა იმ მომენტისათვის შექმნილ **status qvos**. ამ თავსატეხის გადაწყვეტამ მნიშვნელოვანი ადგილი დაიჭირა ვენის კონგრესზე, რომელიც მიმდინარეობდა ხანმოკლე შესვენებებით 1814 წლის ოქტომბრიდან 1815 წლის ივლისის ჩათვლით, სადაც შეიმუშავეს და მიიღეს მყარი მსოფლიო წესრიგის მსგავსი მექანიზმი და რომელმაც ახალი ფურცელი გახსნა სისტემურ საერთაშორისო ურთიერთობებში.

კონგრესის მუშაობის შედეგებმა, წინა და შემდეგ პერიოდში მიღებულმა საერთაშორისო მნიშვნელობის ზოგიერთმა აქტმა შექმნა „ვენის სისტემის“ ჩონჩხი, რომელმაც იარსება ევროპაში 40 წლის განმავლობაში, ყირიმის ომამდე. XIX ს-ის შუა ხანებიდან კი, სისტემა სერიოზულ კრიზისში შევიდა, დაიწყო სისტემის ტრანსფორმაცია და ევროპა სამხედრო პოლიტიკურ ბლოკებად გაიყო. ამ პერიოდში კი, საქართველო რუსეთის იმპერიის შემადგენელი ნაწილი იყო და ბუნებრივია მოკლებული იყო დამოუკიდებელი საგარეო პოლიტიკის წარმოების უფლებას. მიუხედავად ამისა, XIX ს-ის მანძილზე ამიერკავკასიის საკითხს მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა საერთაშორისო პოლიტიკაში.

ამ ახალმა საერთაშორისო სისტემამ და მასში არსებულმა წესრიგმა კიდევ უფრო განამტკიცა რუსეთის პოზიციები მსოფლიო პოლიტიკაში. ევროპის ჟანდარმის ფუნქციის მატარებელი რუსეთი არ დაუშვებდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას. მით უფრო, რომ საკმაოდ მყარად ჰქონდა ფეხი მოკიდებული კავკასიაშია.

XVI–XVIII საუკუნეებში საქართველო ირან-ოსმალეთის გავლენის სფეროს წარმოადგენდა და ასე აღიქვამდნენ მას ევროპის პოლიტიკური ერთეულები, ხოლო XVIII ს-ის ბოლოს და XIX ს-ის დასაწყისიდან იგი უკვე საერთაშორისო პოლიტიკაში განიხილება როგორც რუსეთის იმპერიის შემადგენელი ნაწილი. ბუნებრივია, ასეთ პირობებში საქართველოს საგარეო პოლიტიკა გარკვეული წინააღმდეგობრივი ტენდენციის მატარებელი იყო, რაც ხშირ შემთხვევაში ქვეყნისთვის სავალალო შედეგების მომტანი იყო.

1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატი და მისი შედეგები არ უნდა შეფასდეს ცალმხრივად და კონკრეტული პერიოდის თანმდევი უარყოფითი მოვლენების ფონზე. აუცილებელია ზოგადად გავიაზროთ XVI–XVIII ს.ს. და XIX ს-ის საქართველოს შიდა და საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობა, მოვახდინოთ არსებითი მსგავსება-განსხვავების დანახვა როგორც ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ ისე პოლიტიკურ-კულტურულ ცხოვრებაში და ქვეყნის განვითარებაში დავინახოთ ის პროგრესი, რომელმაც დიდი როლი ითამაშა ქართული კულტურულ-ისტორიული მემკვიდრეობის გადარჩენაში. ის ფაქტი, რომ საქართველომ 1918 წელს დამოუკიდებლობა გამოაცხადა როგორც ერთიანმა სახელმწიფომ და არა როგორც ცალკეულმა პოლიტიკურმა ერთეულებმა, იმერეთმა, ქართლ-კახეთმა და სამცხე-საათაბაგომ ცალ-ცალკე, ბევრს მეტყველებს XIX ს-ში საქართველოში განხორციელებულ ცლილებებზე. ხანგრძლივი მშვიდობიანობა, ისტორიული ქართული მიწა-წყლის დაბრუნება, ქართველი ერის კონსოლიდაცია, ერთიანი ეკონომიკური სივრცის ფორმირება, საგზაო ინფრასტრუქტურის განვითარება და რეგიონების ერთმანეთთან დაკავშირება, კაპიტალიზმის განვითარება, მოსკოვის გავლით ევროპული იდეების გაცნობა, რეგიონებს შორის ფეოდალური საზღვრების მოშლა და ა.შ. ეს ყველაფერი საქართველომ რუსეთის იმპერიაში ყოფნის დროს განიცადა და ფაქტობრივად, ამ ცვლილებებმა განსაზღვრა ქვეყნის განვითარების ვექტორიც შემდგომ პერიოდში.

status quo.

80-90-

XVI

,

,

XVII

-

20-

XVII

VI

VI,

-

,

I,

XVII-XVIII

20-

40-

XVIII

-

XVIII

-

,

-

XVI

,

-

-

-

II

30-50-

XVIII

1783

1783

80-

90-

XVIII

1789

1790

1795

1801

I (1784 .)

1789

II,

(1810 .),

1801

« ».

I.

1783

не должны быть

оценены односторонне

XVI-XVIII

XIX

1918

XIX

Tendencies of development of foreign policy of Georgia
(XVI-XVIII centuries)

Summary

Occurring sweeping changes in the new period of historical development of the European people in political, social and economic, religious and cultural spheres promoted essential change of the international relations, character and value of foreign policy of the states.

In sphere of the international relations the system is the important and known phenomenon. In 1648 the Peace of Westphalia became a basis of formation and development of system of the international relations. The system of Westphalia was a transition period of the international relations between a medieval (feudal) and new (capitalist) epoch. It was the first unstable international system in which have been presented as old (e.g., dynastic) and, characteristic for system international relations (e.g., the state interests) principles.

By the end of XV century Europe has entered a new stage of development of the international relations. During this period the large centralized states were generated: Spain, Portugal, France, Poland, Austria (with the earth's of the Habsburg court yard) which were a part of Sacred Roman empire of the German nation earlier, and also Turkey, the Scandinavian countries - Denmark, Sweden, Norway, East German small principdoms, the Italian cities-states and the small European states, have been presented on a political card of continent. In the east gradually strengthened the positions the Moscow principdom which has appeared on the European arena in second half XVI centuries. During this period it has finished process of political association and was generated as the centralized state, later – as an absolute monarchy.

The European states with the state interests became the main subject of system international relations. These interests caused formation of the centers of opposition in world politics. Formation of system relations in Europe has coincided with development of capitalist relations, and the economic mercantilism has strengthened opposition between the European states. The

epoch of the French revolution and Napoleonic wars has broken balance of forces of Europe which was based on a principle of creation of disposable coalitions. Long and bloody wars have weakened old continent. In system of the international relations in the conditions of opposition and the conflicts, leading European powers aspired to reach political balance of France, Poland, Sweden, Russia, Prussia, England, Austria, etc. on the basis of balance of certain interests.

Relations between the states on the European arena tested tectonic and geopolitical shifts. Leading European powers became witnesses of the easing that has naturally generated thought on necessity of creation of the European balance. For the first time in world politics, for an establishment of the international order, purposeful carrying out of a course on creation Institutional mechanisms which as a result would provide equality among the leading European states and which would legalized for the concrete moments developed status quo has begun. The Peace of Westphalia world has reversed a foreign policy situation in Europe. He has created distinctive balance of forces, has generated other political priorities and values. As a whole, it has brought the international legal bases in system of the European international relations and has defined its character the next centuries.

Cardinal changes occurring in Europe should be reflected on external and a domestic situation of Georgia. It is necessary to notice that internal and external position of Georgia considerably differed from those events which occurred in Europe. Here return processes were observed: Georgia represented not centralized state, and has been broken on some political units. The country economic situation was too heavy, to speak about its further development was senseless – feudalism experienced deep crisis. On a political arena there were no new social strata of a society. All it, naturally, was reflected in state foreign policy.

It is necessary to notice that from the end of XV century the subsequent development of Georgia was influenced by following two circumstances. The first that for the given period Georgia did not represent a uniform political organism. The second circumstance consisted that in XIII_XV centuries the social and economic and political phenomena promoted disorder of separate princedoms. In 1490 imperial council has legalized existence of Kakheti,

Kartli, Imereti kingdoms and a principality of Samtskhe. Struggle for country association proceeded and subsequently. Any tsar has not reconciled to the fact of disintegration of the country and everyone wished to become at the head of movement for native land association.

In XV-XVIII centuries Georgia remained a tidbit for wild and "civilized" aggressors. An essence of foreign policy history of the Georgian people in late feudal epoch was fair permanent war for the existence.

XVI century became an epoch of the state unification when positions of internal enemies to which were promoted by external forces have amplified. In the middle of the century Iran and Turkey have divided the isolated state that has served as a barrier to country consolidation.

Till XVI century Georgia remained the isolated "whole" state since "Georgia", despite political borders existing between them, all the same represented the Georgian earth. That fact testified to it also that any kingdom in Georgia was not considered as the lawful. The Georgian people did not recognize Iran-Turkish agreement 1555 on which, in two divided Georgia, was a part of the states-aggressors the border between which passed between mountains Samtskhe Are dashing also.

For the given period Georgia as any small state in the foreign policy orientation was based on century-old life experience. Search of the external defender was time action for the people which have failed in struggle for independence. Really, during a separation epoch, it was necessary for kingdoms to make a choice of political orientation, taking into account features of the country-defender.

In 80-90-s' years of XVI century Ottoman Empire has grasped almost all Transcaucasia and, in particular, a principality of Samtskhe in Georgia. The Georgian people have lost the one third part of the country.

In first half of XVII-th century Ottoman Empire sovereignty in East Georgia was replaced by the Iranian tyranny of Shah Abbas. In the beginning of 20-s' years of a XVII-th century the Georgian politicians led by Vakhtang VI with assistance of Russia have tried to get rid of Iran-Turkish sovereignty. With that end in view Vakhtang VI, preceding their own interests, has joined in Peter I foreign policy plans, but Turks have completely won Georgia, and Vakhtang with the numerous retinue has moved to Russia.

In the XVII-XVIII centuries the Georgian politicians tried to use time and again the European vector for improvement of foreign policy position of the country; however Europe then has refused this request.

From the beginning of 20-s' and till the end of 40-s' years of a XVIII-th century East Georgia was in hands Ottomans, later – the Iranian conquerors. The Georgian people indefatigably were at war with foreign aggressors. This struggle has come to the end with clearing of the Iranian enslavers. The Imereti kingdom could find independence from Ottomans conquerors. In second half of XVIII-th century there was a successful struggle for political association of the country. Association of Kartli and Kakheti in one kingdom, social and economic lifting, clearing of the Iranian domination and submission of the South Azerbaijan khanate, strengthening of the imperial power in East Georgia was an obvious indicator of that Georgia gradually becomes the independent state.

With the middle of XVI century when Russia has become stronger in nearby territory of Volga, has approached with the Caucasian region and has opposed Iran and Turkey, the Georgian princedoms have tended to cooperation with it. Historical experience of the subsequent period confirmed that Iran and Turkey would not become defenders of interests of Georgia, could not promote country development. Orientation to Russia in the Georgian society that amplified decreased, depending on activity of Russia in Transcaucasia.

Georgian politicians adhered to a course of change of political orientation in XVIII-th century, soon, proceeding from the developed international situation in the Near East, the Georgian politicians, steels on a way of rapprochement with Russia. This tendency has been fixed by the Treaty of Georgievsk.

The Russian empire used cooperation with Georgia in the aggressive purposes, often leaving the allies in the field of fight. In struggle for a domination establishment on Caucasus between the at war states, Russia was stronger and centralized.

For the given period the orthodox religion was one of determinatives, rapprochement of Georgia with Russia. Georgia assigned high hopes to conditions of the treatise of 1783 hoped that Russia will protect it from external enemies. The Russian empire has involved Kartl-Kakheti in the plans and has

denied assistance, then when it was vital for Georgia. Oppositions between the large powers, arisen round Georgia, were very difficult. After four years after treatise signing, Russia has temporarily left Transcaucasia and has withdrawn two battalions from the country. By own strength to resist to Iran and Turkey Georgia, actually, could not.

The end of 80-s' and the beginning of 90-s' years of a XVIII-th century were the heaviest for the Georgian people. The advanced representatives of a society used all forces for overcoming of the ripened crisis. In 1789 there were all preconditions for association of Kartl-Kakheti and Imereti, but, despite support of the top feudal layers of it has not occurred; the military-political union of tsars and princes Iberian in 1790 could not become the consolidating factor. In 1795 the numerous Iranian army has destroyed Tbilisi, has ruined Kartli. The weakened Kartl-Kakheti kingdom could not protect the statehood. In 1801 it has been abolished and declared by province of the Russian empire.

After death of Solomon I (1784) the intense situation was created and in the Western Georgia. Since 1789 grandson Iraklija Solomon II that has not improved a current situation became tsar Imeretin. Internal opposition between the tsar and princes did not stop. Imperial Russia successfully used then, developed international situation. Frightened of Napoleon's campaign to Egypt, Ottoman Empire, is weakened at that time, has been compelled to become the ally of Russia. For Russia there was a possibility freely to operate in territory of the Western Georgia It took under the protection of the tsar and princes, has abolished The Kingdom of Imereti (1810), liquidated the princely power in Guria, Samegrelo, Svaneti and Abkhazia later. Thus, The Russia Empire has extended the domination in all territory of Georgia, has abolished local board and almost everywhere has entered an order existing in the Russian provinces of empire. Cancellation of the Georgian statehood in the history of a political life of Georgia became tragedy.

At the given historical stage when the Georgian people were threatened with physical destruction, despite violence of Russia Empire, rapprochement with rather developed Russia has led to progressive results. Russia could unite all Georgian earths in the structure. Since 1801 and all during three ten years after end of internal and external wars of Russia in Georgia and behind its

limits, the Georgian people have got the stable world and possibility of economic development.

Cancellation of the Georgian statehood has coincided with disorder of Westphalia system and creation of new, Viennese system of the international relations. This system has brought new an order in world politics which is known under the name «Legitimists». It provided restoration of old monarchic modes in Europe that was desire of Russian emperor Alexander I.

In Georgia it has not occurred, on the contrary Russia has cancelled here monarchic management. In the present state of affairs the important role has played international political situation which has developed in Europe and in the east. In system of the international relations Russia was one of the main players and with it other states were considered. The situation existing in these conditions was equitable in Transcaucasia to interests of the Russian empire and promoted carrying out of its imperial politics.

In 1783 the Treatise of Georgievsky and its consequence, against adverse coincidence of circumstances, should be objectively estimated. It is necessary to comprehend internal and external political position of Georgia in XVI_XVIII centuries and in a XIX-th century, to see that positive that has occurred both in social and economic, and in a cultural-political life, to see that progress which has played the big role in rescue of a cultural-historical heritage of the country. That fact that Georgia declared independence in 1918 as the uniform state instead of as separate Imeretias, and Samtshe visually says Kartl-Kaheti that in a XIX-th century, the occurred changes in Georgia – a lasting peace, returning of the historical Georgian earths, consolidation of the Georgian people, formation of uniform economic space, development of a road infrastructure, acquaintance with the European innovative ideas through Moscow, deleting of feudal borders between regions etc. - All it occurred when the country was in structure of the Russian empire and, actually, these changes in the subsequent period have defined a vector of development of the state.

ადექსიძე ლ., საქართველო-რუსეთის საერთაშორისო-სამართლებრივი ურთიერთობა XV–XVIII სს-ში, თბ., 1983;

ანთელავა ილ., ლევან II დადიანი, თბ., 1990;

ახალი ქართლის ცხოვრება, III ტექსტი, წიგნი ქართლის ცხოვრება, ტ. II, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, თბ., 1959;

აკოფაშვილი გ., ქართველი დიპლომატი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი – ნიკიფორე ირბახი, თბ., 1977;

ასათიანი ნ., მასალები XVII ს-ის საქართველოს ისტორიისათვის, თბ., 1973;

ასათიანი ნ., გზა გამოსხნა აღდგომისაკენ (რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობა უძველესი დროიდან ტრაქტატამდე), თბ., 1983;

ანჩაბიძე ზ., ბოცვაძე თ., თოგოშვილი გ., ცინცაძე მ., ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები, ნაკვეთი I, თბ., 1967;

ბაგრატიონ-ორსინი ქ., ტაბაღუა ილ., ქართული ელჩობა ევროპაში (ნიკოფორე ირბახი – XVII ს), მრავალთავი, ტ. X, თბ., 1983;

ბატონიშვილი დ., ახალი ისტორია, თ. ლომოურის გამოცემა, თბ., 1951;

ბატონიშვილი ვ., აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, თბ., 1973;

ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 1973;

ბერი ეგნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, I ტექსტი, წიგნი ქართლის ცხოვრება, ტ. II, ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, თბ., 1959;

ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, II, თბ., 1965;

ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს რუსეთთან შეერთების ისტორიული მნიშვნელობისათვის, საქართველოს ისტორიის საკითხები, V, თბ., 1971;

ბოცვაძე თ., ჩრდილო კავკასიის ხალხები საქართველოს საგარეო პოლიტიკაში XV-XVIII სს, თბ., 1990;

გაბაშვილი ვ., ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის (მსკი) ნაკვეთი, თბ., 1954;

გაბაშვილი ვ., ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, საქართველო და ანტიოსმალური კოალიციები XVI–XVII სს, მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკ., 31, თბ., 1954;

გაბაშვილი ვ., სულხან-საბა ორბელიანი როგორც დიპლომატი, წიგნი – სულხან-საბა ორბელიანი, საიუბილეო კრებული, თბ., 1959;

გვრიტიშვილი დ., ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, II, თბ., 1965;

გელაშვილი გ., რაინეგსი საქართველოში და მისი დიპლომატიური საქმიანობა, - ქართული დიპლომატია, წელიწადეული, II, თბ., 1995;

გელაშვილი ნ., ქართლ-კახეთის სამეფოთა ურთიერთობა ირანთან XVI ს-ის 70-80-იან წლებში, - ქართული დიპლომატია, წელიწადეული, II, თბ., 1995;

გეორგიევსკის ტრაქტატი, გამოკვლევა, დოკუმენტები და ფოტოპირები ვ. მაჭარაძისა, თბ., 1973;

გიგინეიშვილი ო., საქართველო ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკაში XVIII ს-ის უკანასკნელ მეოთხედში, - თსუ შრომები, ტ. 73, თბ., 1959;

გორგიჯანიძე ფ., ისტორია, საისტორიო მოამბე, II, თბ., 1925;
დადიანი ნ., ქართველთა ცხოვრება, შ. ბურჯანაძის გამოცემა, თბ., 1962;

დონ ჯუზეპე ჯუდინე მილანელი, წერილები საქართველოზე XVII საუკუნე, იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბ. გიორგაძემ, თბ., 1964;

დონ კრისტოფორე დე კასტელის; ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ, ტექსტი გაშიფრა, თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გობაძემ, თბ., 1976;

დონ პიეტრო ავიტაბელე, ცნობები საქართველოზე, შესავალი, თარგმანი და კომენტარები ბეჟან გიორგაძისა, თბ., 1977;

ეკლია ჩელების „მოგზაურობის წიგნი“, გ. ფუთურიძის გამოცემა, ნაკვეთი I, თბ., 1971;

ვეროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები, ტ. I, თბ., 1975;

ვანნაძე მ; გურული ვ., საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა, ისტორია, შედეგები, გაკვეთილები, თბ., 2001;

ვანნაძე მ., გურული ვ., რუსეთთან ერთად და ურუსეთოდ, თბ., 2007;

თაძერი მ. ცნობები საქართველოს შესახებ, ვ. ფუთურიძის გამოცემა. ის. მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის, ნაკვეთი 30, თბ., 1954;

თვალაძე ვ., ახალი ისტორია, 1640-1815 წლები, ნაკვ. I, თბ., 1999;

თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველობები, 1577-1581, იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებუელი დაურთო ელდარ მამისთავლაშვილმა, თბ., 1987;

ისქანდერ მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ვლადიმერ ფუთურიძემ, თბ., 1969;

იმნაძე მ., საქართველო ფრანგულ მოგზაურულ ლიტერატურაში (XIII-XVIII) თბ., 2006;

იოსელიანი პ., ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, თბ., 1978;

კაჭარავა დ., რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის საკითხისათვის XVII ს. 50-იან წლებში, მაცნე, თბ., 1968;

კაჭარავა დ., ვახტანგ V საგარეო პოლიტიკის საკითხისათვის, კრებული „ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან“, ტ. I, თბ., 1970;

კაჭარავა დ., გიორგი სააკაძის დიპლომატიური მოღვაწეობიდან, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, III, თბ., 1996;

კაკაბაძე ს., საქართველოს ისტორია (ახალი საუკუნეების ეპოქა), თბ., 1922;

კაციტაძე დ., XVI-XVII ს-თა სპარსული დოკუმენტური წყაროები საქართველოს ისტორიისათვის, კავკასიურ-აღმოსავლური კრებული, ტ. II, თბ., 1962;

ლომსაძე დ., ევროპის და ამერიკის ქვეყნების ახალი ისტორია, 1600-1870, თბ., 1998;

მანველიძე ირ., სისტემური საერთაშორისო ურთიერთობების გენეზისი და ევოლუცია, წიგნი I, თბ., 2008;

მაჭარაძე ვ., ბესიკი დიპლომატიურ სარბიელზე, თბ., 1968;

მაჭარაძე ვ., ასპინძის ბრძოლა, თბ., 1957;

მაჭარაძე ვ., გეორგიევსკის ტრაქტატი, თბ., 1983;

მაჭარაძე ვ., ივერიელ მეფეთა და მტავართა 1790 წლის შეთანხმება, - ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, II, თბ., 1995;

მაჭარაძე ვ., მასალები XVIII ს-ის II ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწილი II, თეიმურაზ II ელჩობა რუსეთში, თბ., 1968;

მაჭარაძე ვ., მასალები XVIII ს-ის II ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის, ნაწილი II, რუსეთ-თურქეთის 1768-1774 წლებში და საქართველო, თბ., 1988;

მამისთვალიშვილი ე., საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური ურთიერთობანი XV ს-ის II ნახევარსა და XVI ს-ში, თბ., 1981;

მენთემაშვილი ა., საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ისტორია, წიგნი I, უძველესი დროიდან - 1799 წლამდე, თბ., 2000;

მენთემაშვილი ა., საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ისტორია, წიგნი II, 1799 წლიდან 1918 წლამდე, თბ., 2002;

ნაიმი მ., ცნობები საქართველოს და კავკასიის შესახებ, ნ. შენგელიას გამოცემა, თბ., 1979;

ორბელიანი პაპუნა, ამბავი ქართლისანი, ე. ცაგარეიშვილის გამოცემა, თბ., 1981;

პაიჭაძე გ., საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ისტორიისათვის (XVIII ს-ის I მეოთხედი), თბ., 1960;

პაიჭაძე გ., ვახტანგ მეექვსე, თბ., 1981;

პაპაშვილი მ., საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობანი (XVIII ს-ის პირველი მეოთხედი), თბ., 1992;

რუმელუს ჰ., ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ვლადიმერ ფუთურაძემ, შენიშვნები დაურთო რევაზ კიკნაძემ, თბ., 1966;

საითაძე გ., ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან (XVIII ს-ის 50-იანი წლები) – ქართული დიპლომატია, წელიწდეული III, თბ., 1996;

საითაძე გ., რუსეთისა და ოსმალეთის სამეფოებს შორის დიპლომატიური კავშირურთიერთობის დამყარების ძირითადი ფაქტორები (XVII ს-ის 40-50-იან წლებში), - ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, VII, თბ., 2000;

სამსონაძე მ., საქართველოს გაერთიანების პრობლემა და საგარეო ორიენტაცია XVIII საუკუნეში, თბ., 1988;

საქართველოს ისტორია, ს. ჯანაშიას რედაქციით, თბ., 1948;

საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1973;

სვანიძე მ., საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან (XV–XVII სს.), თბ., 1971;

სიხარულიძე ფრ., მოსკოვის ქართული კულტურის ცენტრის ისტორიიდან, თბ., 1989;

სურგულაძე ა.; სურგულაძე პ., საქართველოს ისტორია, თბ., 1991;

ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნთსაცავებში (XIII–XVI სს.), თბ., 1984;

ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნთსაცავებში (XIII–XX ს-ის პირველი მეოთხედი), (1600-1628 წ.), II, თბ., 1968;

ტაბაღუა ი., საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნთსაცავებში (XIII–XX ს-ის პირველი მეოთხედი), ტ. III, თბ., 1987;

ტაბაღუა ი., საქართველო-საფრანგეთის ურთიერთობა (XVIII ს. I ნახევარში), თბ., 1972;

ტივაძე თ., XVI-ს-ის 80-იანი წლების კახეთ-რუსეთის ურთიერთობის საკითხისათვის, მაცნე, 3, თბ., 1983;

ტივაძე თ., თეიმურაზ I საგარეო პოლიტიკა, თბ., 1990;

ტივაძე თ., საქართველოს და რუსეთ-ირანის პოლიტიკური ურთიერთობა XVII საუკუნის მეორე ნახევარში, თბ., 1977;

ფეჩუკის ი., ცნობები საქართველოს და კავკასიის შესახებ, ს. ჯიქიას გამოცემა, თბ., 1964;

ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1998;

ქართული დიპლომატიის ისტორია, ქრესტომათია, თბ., 2004;

ქიქოძე გ., ერეკლე მეორე, თბ., 1958;

შარდენი ჟ., მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), მ. მაგალობლიშვილის გამოცემა, თბ., 1975;

ცინცაძე ი., 1783 წლის მფარველობის ტრაქტატი, თბ., 1960;

ცკიტიშვილი ზ., გარსევან ჭავჭავაძის სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობა, თბ., 1982;

ხერხეულიძე ომან, მეფობა ირაკლი მეორისა, ლ. მიქიაშვილის გამოცემა, თბ., 1989;

ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, თბ., 1967;

ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, ტ. V, თბ., 1953;

ჯავახიშვილი ივ., თსზულებანი, ტ. XII, თბ., 1998;

ჯამბურია გ., გიორგი სააკაძე, თბ., 1964;

... I. – .., 1990;

... XIV. – .., 1991;

... (ელექტრონული ვერსია იხ. საიტზე

http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Vachn/index.php)

Всемирная история (ელექტრონული ვერსია იხ. საიტზე

http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/vsem_ist/12.php)

... XIII-XIX . 3 . 1. 2 ,
... XIII-XVII . 2003;

... XIII-XIX . 3 . 2.
... , 2003;

... : ... - 8- . - 4.
(XVII-XVIII) . - .., 1994;

... XV-XVII (. - .., 1999;

VIII . - .., 1991;

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი..... 3

თავი I

სამართაშორისო პოლიტიკური სიტუაცია ევროპაში XVI – XVIII საუკუნეებში და საქართველო..... 11

1.1. ევროპის პოლიტიკური რუკა XVI საუკუნეში

1.2. საერთაშორისო ურთიერთობების პერიოდიზაცია XVI–XVIII საუკუნეებში და ევროპის სახელმწიფოების ძირითადი საგარეო პოლიტიკური კურსი..... 14

1.3. საერთაშორისო ურთიერთობების ევოლუცია და თავისებურებები ახალ პერიოდში..... 17

1.4. საქართველოს პოლიტიკური რუკა XVI–XVII სს. 21

1.5. საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური ვითარება XV ს-ის ბოლოს და XVI საუკუნის დამდეგს..... 24

თავი II

საბარეო პოლიტიკური გზომარეობა ამიერკავკასიის რეგიონში XVI–XVII საუკუნეებში..... 31

2.1. ირან-ოსმალეთის პირველი ომი (1514-1555) და ქართული პოლიტიკური ერთეულების საგარეო პოლიტიკა..... 31

2.2. ირან-ოსმალეთის მეორე ომი და საქართველო..... 52

2.3. კახეთის სამეფოს ურთიერთობა რუსეთთან..... 56

2.4. ევროპაში ანტიოსმალური კოალიციის შექმნის მცდელობა და ქართული პოლიტიკური ერთეულების პოზიცია 63

თაზო III

საერთაშორისო პოლიტიკური მდგომარეობა ამი-
ერკავკასიაში XVII საუკუნეში და ქართული პოლი-
ტიკური ერთეულების საბარმო პოლიტიკა..... 65

3.1. ირან-ოსმალეთის ახალი ომი და საქართველო. 65

3.2. ქართლ-კახეთის სამეფოების საგარეო-პოლი-
ტიკური მდგომარეობა XVII ს-ის 20-90-იან
წლებში..... 72

თაზო IV

საქართველოს საბარმო პოლიტიკის განვითარების
ტენდენციები XVIII საუკუნეში..... 84

4.1. ქართლ-კახეთის სამეფოების საგარეო-პოლი-
ტიკური მდგომარეობა XVIII ს-ის დამდეგს..... 84

4.1.1. რელიგიის ფაქტორი ქართლის სამეფოს სა-
გარეო-პოლიტიკურ ორიენტაციაში..... 84

4.1.2. სულხან-საბა ორბელიანის დიპლომატიური
ვითარება ევროპაში..... 87

4.1.3. ქართლის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი
რუსეთთან XVIII ს. 20-იან წლებში. 89

4.2. ქართლ-კახეთის საგარეო პოლიტიკა და ძა-
ლთა ახალი კონფიგურაცია ამიერკავკასიაში..... 99

4.3. რუსეთ-თურქეთის 1768-1774 წლების ომი და
საქართველო..... 109

4.4. ქართლ-კახეთის სამეფოების გაერთიანება.
საგარეო პოლიტიკური ვითარება XVIII ს. 60-იან
წლებში..... 119

4.5. საერთაშორისო ვითარება ამიერკავკასიაში
და ქართლ-კახეთის სახელმწიფოს საგარეო-პოლი-
ტიკური ვითარება 70—80-იანი წლების მიჯნაზე..... 123

4.6. 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატი.....	132
4.7. ტრაქტატის პოლიტიკურ შედეგები და წინააღმდეგობათა სახიფათო კვანძი ამიერკავკასიაში...	139
4.8. საგარეო ორიენტაციის გადასინჯვა.....	148
4.9. საქართველო-ირანის ურთიერთობის გამწვავება. აღა მაჰმად ხანის შემოსევა 1795 წელს. ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება.....	160
დასკვნის სახით.....	176
რეზიუმე რუსულ ენაზე.....	180
რეზიუმე ინგლისურ ენაზე.....	187
ბამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა.....	193